

ДОНИШГОҲИ МИЛЛИИ ТОЧИКИСТОН

Бо ҳуқуқи дастнавис

ТДУ: 34.515(575.3) (076)

ТКБ: 67.93

М-90

МУМИНЗОДА ОРИФЧОНИ САФО

ПРОБЛЕМАҲОИ ТАНЗИМИ СУҒУРТАИ ҲАТМИИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ ТИБҚИ ҚОНУНГУЗОРИИ ҶУМҲУРИИ ТОЧИКИСТОН

ДИССЕРТАЦИЯ

барои дарёфти дараҷаи илмии номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ аз рӯйи
ихтисоси 12.00.03. – Ҳуқуқи гражданиӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ;
ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ

РОҲБАРИ ИЛМИЙ
номзади илмҳои ҳуқуқшиносӣ, дотсент
ҚУРБНОВ Қ.Б.

ДУШАНБЕ – 2022

МУНДАРИЧА

ИХТИСОРОТ.....	3
МУҚАДДИМА.....	4-19
БОБИ 1. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАНЗИМИ ҲУҚУКИИ СУҒУРТАИ ҲАТМИИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУКИ ГРАЖДАНИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ.....	20-87
1.1. Инкишофи танзими сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий (чанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ ва мусири он).....	20-44
1.2. Мағҳум ва хусусиятҳои сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий.....	45-69
1.3. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий дар давлатҳои хориҷӣ.....	70-87
БОБИ 2. ШАРТНОМАИ СУҒУРТАИ ҲАТМИИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУКИ ГРАЖДАНИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ.....	91-172
2.1. Мағҳум, табиат ва шартҳои шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий.....	88-117
2.2. Ваъзи ҳуқуқии тарафҳои шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий.....	117-137
2.3. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий.....	138-158
2.4. Ҷавобгарии тарафҳо тибқи шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий.....	159-169
ХУЛОСА.....	170-178
ТАВСИЯҲО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИҶАҲОИ ТАҲКИҚОТ.....	179-180
РУЙХАТИ АДАБИЁТ.....	181-197
ИНТИШОРОТ АЗ РЎЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАЦИЯ.....	198-199

ДАР ДИССЕРТАТСИЯ ИХТИСОРОТИ ЗАЙЛ ИСТИФОДА (ПАЗИРУФТА) ШУДААНД:

ҶТ – Чумхурии Тоҷикистон
ДМТ – Доңишгоҳи миллии Тоҷикистон
КГ ҶТ – Кодекси гражданий Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҚҲМ ҶТ – Кодекси ҳуқуқвайронкуни маъмурии Ҷумҳурии Тоҷикистон
ҶМШС Тоҷикистон – Ҷумҳурии Муҳтори Шуравии Сотсиалистии Тоҷикистон
ҶДММ – Ҷамъияти дорои масъулияти маҳдуд
ҶСП – Ҷамъияти саҳомии пӯшида
АМО ҶТ – Ахбори Маҷлиси Олии Ҷумҳурии Тоҷикистон
СММ – Созмони Милали Муттаҳид
СҲҶҲГСВНА – Суғуртai ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий
СҲҶҲГСВН – Суғуртai ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт
СҶҲГ – Суғуртai ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий
ИМА – Иёлоти Муттаҳidaи Амрико
ИДМ – Иттиҳоди Давлатҳои Мустақил
КВД – Корхонаи воҳиди давлатӣ
ҶСК – Ҷамъияти саҳомии кушода
ҶС – Ҷамъияти саҳомӣ
БДА – Бозрасии давлатии автомобилий
ММД – Маҷмӯи маҳсулоти дохилӣ
ғ. – ғайра
с. – сол
с. – саҳифа
С. – саҳифа
қ. – қисм
қ.қ. – қисмҳо
б. – банд
б.б. – бандҳо
м.; мод. – модда
м.м. – моддаҳо
млн – миллион
млрд – миллиард

МУҚАДДИМА

Мубрами будани мавзуи таҳқиқот. Соҳаи нақлиёт яке аз соҳаҳои муҳимми иқтисодиёт буда, рушди он яке аз масъалаҳои афзалиятноки сиёсати пешгирифтаи давлат мебошад. Фаъолияти нақлиётӣ қисми таркибии асосии пойгоҳи моддии иқтисодии тамоми давлатҳо аст. Он фаъолияти муътадили иқтисодиёт, ҷойгиршавии оқилонаи қувваҳои истеҳсолкунанда ва самаранокии истеҳсолот ва хизматрасониҳоро таъмин менамояд.

Бехуда нест, ки дар Паёмҳои ҳамасолаи Президенти Ҷумҳурии Тоҷикистон (минбаъд – ҶТ) ба соҳаи нақлиёт ва рушди он дикқати чиддӣ дода мешавад. Дар Паёми Асосгузори сулҳу ваҳдати миллӣ – Пешвои миллат, Президенти ҶТ, муҳтарам Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26 декабря с. 2018 қайд шуда буд, ки «дар шароити Тоҷикистон, ки 93 фоизи қаламрави он аз кӯҳҳо иборат аст, соҳаҳои нақлиёту коммуникатсия барои таъмин намудани рушди иҷтимоиву иқтисодӣ аҳаммияти бузург доранд»¹.

Гузариш ба иқтисодиёти бозоргонӣ имкониятҳои нави ҳимояи неъматҳои бо қонунгузории гражданиӣ ҳифзшавандаро ба вучуд овард. Дар шароити муосир сугурта ба яке аз воситаи маъмул ва паҳншудаи ҳимояи ҳаёт, саломатӣ, молу мулки субъектони муносибатҳои ҳуқуқи гражданиӣ табдил ёфтааст. Сугурта ин низоми устувори муносибатҳои иқтисодӣ ва кафолати ҳалли вазифаҳои иҷтимоӣ мебошад.

Барои ҳар як давлат рушди босуботи муносибатҳои сугуртавӣ дар самти коҳиш додани ҷавобгарии иловагии низоми буҷетӣ муҳим арзёбӣ мешавад, зоро ташаккули фондҳои сугуртавӣ ҳамчун воситаи ҷуброни зараре, ки дар натиҷаи ҳодисаҳои сугуртавӣ рух медиҳад, мусоидат менамояд. Сугурта дар замони имрӯза падидай муҳимми давлатҳои муосир ва иқтисодиёти бозоргонӣ мебошад.

---

¹ Паёми Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26.12.2018 // Манбаи дастрасӣ: URL: <http://president.tj/node/19089> (санаи муроҷиат: 15.04.2020).

Инсоният аз даврони қадим ба сугурта ҳамчун асоси ҷуброн намудани зарар дар натиҷаи ҳодисаҳои гуногун бамиёномада, муносибат намудааст. Бо дарназардошти ин омилҳо, таҳқиқи масъалаи мазкур аз лиҳози илми ҳуқуқи гражданий мубрам маҳсуб меёбад. Ба ҳолати 31 марта с. 2021 дар худуди ҶТ 20 адад иштирокчии касбии бозори сугурта фаъолият менамоянд, ки соҳтори он аз 2 ташкилоти сугуртавии давлатӣ, 17 ташкилоти сугуртавии ғайридавлатӣ ва 1 маркази дастгирии сугуртаи мутақобила иборат мебошад.

Шумораи онҳо нисбат ба семоҳаи якуми с. 2020 бо роҳи додани иҷозатномаҳо ба ташкилотҳои сугуртавии навтаъсис, 2 адад зиёд гардиданд, ки ташкилотҳои мазкур барои таъмин гардидан рақобати солим дар бозори **сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий (минбаъд – СҲҶҲГСВНА)** таъсири мусбиат мерасонанд. Шумораи умумии филиалҳои ташкилотҳои сугуртавӣ бошад, 71 ададро ташкил медиҳад².

Падидай мазкур дар низоми иқтисодӣ нақши асосӣ дошта тибқи нишондодҳои Барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои с. 2021-2025, ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 30 апрели с. 2021, № 168 тасдиқ шудааст, дар бахши сугуртавии бозори молиявӣ афзоиши ҳаҷми мукофотҳои сугуртавиро 1,9 маротиба, яъне аз 118,2 млн сомонӣ дар с. 2016 то 234,2 млн сомонӣ дар с. 2019 ва ҳамчунин афзоиши ҳиссаи пардохтҳои сугуртавиро нисбат ба маҷӯи ММД аз 0,21 фоиз дар с. 2016 то 0,30 фоиз дар с. 2019 муайян намудааст³.

Бахши рақобатпазири сугурта ҳамчун низоми ҳимоя ва дастгирии манфиатҳои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар самти таъмини бехатарии ҳаёт, саломатӣ ва ҳифзи молу мулк, рушди фаъолияти соҳибкориву сармоягузорӣ ва сарчашмаи доҳилий ва нисбатан боэътиномоди сармоягузориҳои ҳусусӣ ба иқтисоди мамлакат ба ҳисоб меравад.

² Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: <https://nbt.tj/tj/sugurta/bozori-sugurtavi/2020/semohai-yakumi-soli-2020.php> (санаи муроҷиат: 20.03.2021).

³ Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои с. 2021-2025 » аз 30 апрели с. 2021, № 168 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 29.11.2021).

Фаъолияти роҳу нақлиёт дар мамлакатҳои ҷаҳон бо суръати баланд рушд намуда истодааст, ки ин як қатор мушкилоитҳоро вобаста ба ҳимоя ва барқарор намудани ҳуқуқҳои вайроншуда дар натиҷаи истифодаи воситаи нақлиёти автомобилий ба вуҷуд меорад.

Бо дарназардошти ба вуқӯъ пайвастани ҳодисаҳои зиёди роҳу нақлиёт, ки дар натиҷа ҳаёт, саломатӣ ва молу мулки шахсон зери хатар қарор мегиранд, ҷиҳати барқарор намудани ин ҳуқуку манфиатҳои вайроншуда қонунгузорӣ механизми сугурттаро пешбинӣ намудааст.

Омори расмӣ нишон медиҳад, ки ҳамасола теъдоди садамаҳои нақлиётӣ дар сатҳи баланд қарор доранд. Дар миқёси чумхурӣ дар 5 соли охир 15 019 садамаи нақлиётӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар натиҷаи ин садамаҳо 5 660 нафар ба ҳалокат расида, 20 383 нафар заарҳои гуногун ба саломатӣ бардоштаанд⁴. Яке аз воситаҳои таъмини ҷубрени зарар ҳангоми ҳодисаҳои садамавии автомобилий СҲҶҲГСВНА мебошад. Бинобар ин, интихоби ин мавзуъ барои такмили механизми ҳифзи манфиатҳои қонунии субъектони ҳуқуқи гражданий мубрам аст.

Мутобиқи омори расмии Бонки миллии Тоҷикистон ҳолати СҲҶҲГСВНА дар миқёси чумхурӣ чунин аст: – солҳои 2017 – 443 447, 2018 – 436 118, 2019 – 469 821, 2020 – 444 321 ва 2021 – 478 898 адад шартномаи СҲҶҲГСВНА баста шудааст, ки дар умум 2 272 605 ададро ташкил медиҳад. Дар натиҷаи бастани чунин шартномаҳои СҲҶҲГСВНА 297 006 млн сомонӣ мукофоти сугуртавӣ ҷамъоварӣ шуд ва ба миқдори 7 586,6 млн сомонӣ ҷубрени сугуртавӣ пардоҳт карда шуд⁵.

Омӯзиши омори расмӣ нишон медиҳад, ки механизми пардоҳти ҷубрени СҲҶҲГСВНА дар ҶТ бояд такмил дода шавад. Зоро, муқоиса нишон медиҳад, ки таносуби пардоҳти маблаги ҷубрени сугуртавӣ аз мукофоти сугуртавӣ хеле кам мебошад.

⁴ Ахбори таҳлилий оид ба ҳолати ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди ҶТ вобаста ба солҳои 2010-2020 // Раёсати бозрасии давлатии автомобилии ВКД ҶТ. – Душанбе, 2020. – С. 20.

⁵ Мактуби расмии Бонки миллии Тоҷикистон оид ба сугуртгаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий вобаста ба с. 2017-2022 аз 09 феврали с. 2022, № 19-17/260.

Дар қонунгузории аксарияти давлатҳо СҲҶҲГСВНА ба таври ҳатмӣ пешбинӣ гардидааст, ки ин аз хавфи баланд доштани ҳодисаҳои роҳу нақлиёт, манбаи хатари калон будани нақлиёти автомобилий, эҳтимолияти зиёди зарар расонидан ба ҳаёт, саломатӣ, молу мулк ҳангоми истифодаи воситаи нақлиёт ва асосҳои дигар шаҳодат медиҳад.

СҲҶҲГСВНА яке аз намудҳои пахншудаи сугурта дар соҳаи нақлиёт ба ҳисоб рафта, бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои молумулкии шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ дар ҳолати пайдо шудани оқибатҳои номусоид, барои ҷамъият аҳаммияти зиёд дорад. СҲҶҲГСВНА таърихи қадима дошта, яке аз шаклҳои аввалини пайдоиши сугурта мебошад, чунки аввалин маротиба сугурта дар соҳаи нақлиёт (нақлиёти баҳрӣ) пайдо шудааст.

Намуди сугуртаи мазкур таърихи тӯлонии рушду инкишофро паси сар карда, имрӯз аксарияти мамлакатҳои хориҷӣ, аз ҷумла, ҶТ онро қонунан мустаҳкам намуда, василаи беҳтарин ҳимояи манфиатҳои молумулӣ ва гайримолумулӣ пазируфтаанд.

Қонунгузории ҶТ оид ба СҲҶҲГСВНА дар даврони соҳибиистиколии кишвар ташаккул ёфта, дар марҳилаи рушд қарор дорад. Дар марҳилаҳои аввали ба даст овардани Истиқтолияти давлатӣ СҲҶҲГСВНА дар асоси қонунгузории умумии сугуртавӣ танзим карда мешуд. Минбаъд қарори маҳсуси Ҳукумати ҶТ СҲҶҲГСВН⁶ қабул гардид, ки дар қонунгузории миллӣ аввалин санади меъёрии ҳуқуқие буд, ки ин намуди сугуртаро бо дарназардошти хусусиятҳои хоси он танзим намудааст.

Бо мақсади танзими самараноки муносибатҳои ҷамъиятӣ ва инкишофи минбаъдаи онҳо дар ҶТ ҳамчунин сиёсати ҳуқуқӣ бо истифода

---

⁶ Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 10 июни с. 1996, № 264 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 29.06.2019).

аз чораҳои сиёсӣ, иқтисодӣ, мафкуравӣ ва ҳукуқӣ роҳандозӣ мешавад⁷, ки ҷиҳати ислоҳоти қонунгузории СҲҶҲГСВНА мусоидат намуда ва танзими дурусти раванди мазкур барои рушди сӯғуртаи мазкур аҳаммияти муҳим дошта, барои инкишофи он дар оянда заминаи мусоидро фароҳам меорад.

Оид ба рушди соҳаи нақлиёт ва такмили пайвастаи муносибатҳои СҲҶҲГСВНА пас аз ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ ҷандин барномаҳои давлатӣ оид ба масъалаҳои мазкур қабул гардид, ки гувоҳи он аст, ки Ҳукумати қишвар ба ин масъала диққати аввалиндарача медиҳад.

Яке аз масъалаҳои марказиро дар барномаҳои давлатӣ мушкилоти ин соҳа ташкил медиҳад. Аз ҷумла, дар Барномаи стратегияи рушди ислоҳот дар соҳаи нақлиёти ҶТ (27 октябри с. 1998, № 417); Барномаи давлатии рушди комплекси нақлиёти ҶТ то с. 2025 (1 апрели с. 2011, № 165); Барномаи рушди хизматрасониҳои нақлиётӣ дар ҶТ барои с. 2020-2021 (29 феврали с. 2020, № 155); Барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои с. 2021-2025, (30 апрели с. 2021, № 168) ва гайра, ки идомаи сиёсати давлатии қишвари мо дар ин бахш мебошад. Бо дарназардошти ҳуҷҷатҳои болозикр таҳлили амиқи илмии масъала метавонад дар бартарафсозии мушкилотҳои мазкур мусоидат намояд.

Мушкилоти мазкур дар илми ватаний зери таҳқиқи комили илмӣ қарор нагирифтааст. Баъзе таҳқиқотҳо дар шакли мақола ва дигар навъи пажуҳишҳо рӯйи кор омада бошанд ҳам, аммо дар онҳо масъалаи сӯғурта дар умум баррасӣ шудааст. Аз ин рӯ, аз нигоҳи илмӣ-назариявӣ таҳқиқоти диссертационии мазкур мубрам ба ҳисоб меравад.

Дараҷаи таҳқиқи мавзуи илмӣ. Асоси назариявии таҳқиқоти диссертациониро корҳои илмӣ-таҳқиқотие ташкил медиҳанд, ки ба масъалаҳои умумии сӯғурта, таърихи он, сӯғуртаи нақлиёт, СҶҲГ, СҲҶҲГСВНА баҳшида шудаанд. Аз ҷумла, корҳои илмии олимон ва

---

⁷ Фармони Президенти ҶТ аз 6 феврали с. 2018, № 1005 «Дар бораи тасдиқи Консепсияи сиёсати ҳукукии ҶТ барои с. 2018-2028». [Захираи электронӣ]. – Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.mmk.tj/ru/>. (санаяи муроҷиат: 17.12.2021).

муҳаққиқони ватанӣ – Ш.М. Исмоилов⁸, Ш.К. Фаюров⁹, Ф.С. Сулаймонов¹⁰, И.Х. Бобоҷонзода¹¹, Ҷ.С. Муртазозода¹², А.В. Золотухин¹³, Ш. Каримзода¹⁴, А.Д. Ғафурзода¹⁵, Қ.Б. Қурбонов¹⁶, М.А. Қодиров¹⁷, Н. Шаропов¹⁸, А. Ҷабборов¹⁹, М.А. Раҳимов²⁰ ва дигарон фарогири масъалаҳои зикргардида мебошанд.

Дар фазои илмии хориҷӣ масъалаҳои умумии сугурта аз ҷониби В.И. Серебровский, В.К. Райхер²¹, С.А. Рибников²², Л.И. Рейтман²³, ва масъалаҳои маҳсуси СҲҶҲГСВНА бошад, дар сатҳи диссертатсия аз

⁸ Ниг.: Исмаилов Ш.М. О проблемах государственного регулирования современной предпринимательской деятельности // Правовая жизнь. – 2020. – №1(29). – С. 147-161.; Исмаилов Ш.М. Гражданко-правовая ответственность по законодательству Таджикистана / В сборнике Гражданское законодательство выпуск 50 Статьи-Комментарии-Практики. – Алматы, 2017. – С.163-183.; Исмаилов Ш.М. Правовое регулирование статуса субъектов предпринимательской деятельности. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. – Алматы: Адвокатская контора «McGreen&partners», 2019. Вып. 58. – С. 30-50.

⁹ Ниг.: Ҳуқуқи гражданин ҶТ: китоби дарсӣ: қисми якум / муҳаррирони масъул: д.и.ҳ., профессор Фаюров Ш.К. ва н.и.ҳ., дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – 423 с. (муаллифи боб – Сулаймонов Ф.С.).

¹⁰ Ниг.: Ҳуқуқи гражданин ҶТ: китоби дарсӣ: қисми якум / Муҳаррирони масъул: д.и.ҳ., профессор Фаюров Ш.К. ва н.и.ҳ., дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – 423 с. (муаллифи боб – Сулаймонов Ф.С.).

¹¹ Ниг.: Зоирев Ч.М., Бобоҷонов И.Х., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сугуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: «ЭР-граф», 2010. – 223 с.

¹² Ниг.: Ҳуқуқи гражданий: китоби дарсӣ. Қисми 2 / зери таҳрири О. Усмонов. (Муртазозода Ҷ.С. Боби 38. Уҳдадориҳои нақлиётӣ). – Душанбе, 2003. – 500 с.

¹³ Ниг.: Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – 316 с.

¹⁴ Ниг.: Зоирев Ч.М., Бобоҷонов И.Х., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сугуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: «ЭР-граф», 2010. – 223 с.

¹⁵ Ниг.: Гафуров А.Д., Бадалов Ш.К., Сафаров Д.С., Сафаров А.И. Транспортное право: учебное пособие (на тадж. яз.). – Душанбе, 2012. – 356 с.

¹⁶ Ниг.: Қурбонов Қ.Б., Муминзода О.С. Мағфум ва хусусиятҳои сугуртаи ҳатмии ҷавобарии ҳуқуқи гражданини соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий // Конунгузорӣ. – 2021. – №3(43). – С. 46-53.; Гаюров Ш.К., Қурбонализода Ф., Қурбонов К.Б., Одиназода Р.С. Транспортное право Республики Таджикистан: учебное пособие. – Душанбе: «Хирадмандон», 2020. – 152 с.

¹⁷ Ниг.: Қодиров М.А. Ҳуқуқи сугурта (дастури таълимӣ барои донишҷӯён ихтисоси ҳуқуқшиносӣ). – Ҳуҷанд: «Ҳурросон», 2018. – 200 с.

¹⁸ Ниг.: Шаропов Н. Роль обязательного страхования в капитализации средств страховых компаний: на примере страхового рынка РТ: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Душанбе, 2007. – 182 с.

¹⁹ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ барои донишҷӯён, устодони муассисаҳои таҳсилоти олий, миёнаи маҳсус ва мутахассисоне, ки ба корҳои сугуртавӣ сарукор доранд. – Душанбе, 2011. – 374 с.

²⁰ Ниг.: Раҳимов М.А. Становление рынка страхования в национальной экономике: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Ҳуджанд, 2012. – 144 с.

²¹ Ниг.: Рейтман Л.И. Страховая монополия в СССР: взгляд из 90-х годов // Финансы СССР. – 1991. – № 9. – С. 166-170;

²² Ниг.: Серебровский В.И. Очерки советского страхового права // Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М., 2003. – С. 368; Райхер В.К. Государственное страхование в СССР. – М., 1938. – С. 199, 73; Идельсон В.Р., Рыбников С.А. Страховое дело. – М., 1929. – 290 с.

²³ Ниг.: Страховое дело: учебник / под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Банковский и биржевой научно-исследовательский центр, 1992. – С. 399.

тарафи К.Д. Ишо²⁴, Н.М. Копилкова²⁵, А.М. Лавров²⁶, Т.М. Рассолова²⁷, А.А Собчак²⁸, О.А. Посох²⁹, И.Ю. Матвеева³⁰, А.А. Субботин³¹ ва дигарон таҳқиқ гардидааст.

Дар фазои илмии хориҷӣ масъалаҳои умумии сугурта аз ҷониби як қатор муҳаққиқон таҳқиқ шудааст. Аммо, дар ҶТ то ҳол таҳқиқоти диссертационии алоҳида дар ин самт ҷой надорад. Аксарияти паҳлуҳои танзими ҳуқуқи граждании СҲҶҲГСВНА коркард нашудаанд. Диссертасияи мазкур ба бартараф намудани ин ҳолигӣ дар илми ҳуқуқшиносии ватанӣ равона гардидааст.

Ҳамзамон, бо дарназардошти он ки қонунгузорӣ дар ин самт дар ҳолати рушд қарор дорад, таҳлил ва мукаммал гардонидани онҳо мувоғики мақсад мебошад. Дар баробари ин, Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» санади нав аст, аз ҳамин лиҳоз, таҳқиқи илмии меъёрҳои он дар шароити муосир муҳим ба шумор меравад.

Робитаи таҳқиқот бо барномаҳо (лоиҳаҳо) ва ё мавзуъҳои илми. Диссертасияи мазкур дар доираи барномаи дурнамои корҳои илмию таҳқиқотии кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ барои солҳои 2016-2020 дар мавзуи «Инкишофи мавзуи танзими ҳуқуқи гражданий: масъалаҳои назариявӣ ва амалий» омода карда шудааст.

²⁴ Ниг.: Ишо К.Д. Правовые основы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 210 с.;

²⁵ Ниг.: Копылкова Н.М. Правовые аспекты обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 187.

²⁶ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – 155 с.

²⁷ Ниг.: Рассолова Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности. – М., 2005. – 215 с.

²⁸ Ниг.: Собчак А.А. Гражданко-правовая ответственность за причинение вреда действием источника повышенной опасности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1964. – С. 239.

²⁹ Ниг.: Посох, О.А. Правовое регулирование обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Посох Олеся Александровна. – М., 2005. – 188 с.

³⁰Ниг.: Матвеева, И.Ю. Современные тенденции обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств (опыт ЕС и России) [Текст]: дис. ... канд. наук: 12.00.04 / Матвеева Ирина Юрьевна. – М., 2010. – 200 с.

³¹ Ниг.: Субботин, А.А. Проблемы возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности объектам природы и другим правоохраняемым благам [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Субботин Анатолий Александрович. – М., 1984. – 222 с.

ТАВСИФИ УМУМИИ ТАҲҚИҚОТ

Мақсади таҳқиқот. Мақсади таҳқиқоти илмӣ таҳлили проблемаҳои назариявӣ, амалӣ ва муқаррароти қонунгузорӣ, ки СҲҶҲГСВНА-ро ба танзим медароранд, ба ҳисоб рафта, дарёфти роҳҳои ҳал ва пешниҳоди тавсияву таклифҳоро оид ба мукаммал гардонидани қонунгузорӣ фаро мегирад.

Вазифаҳои таҳқиқот. Барои расидан ба мақсадҳои иброзгардида, муаллиф дар таҳқиқоти илмӣ вазифаҳои асосии зеринро гузаштааст:

- муайян намудани заминаҳои таърихии рушди танзими хуқуқии СҲҶҲГСВНА дар марҳилаҳои гуногун ва таҳлили манбаъҳои танзимкунандай масъалаи мазкур;
- коркарди мағҳум ва хусусиятҳои СҲҶҲГСВНА;
- таҳқиқи ҷанбаҳои хуқуқи граждани шартномаи СҲҶҲГСВНА ва табииати хуқуқии он;
- мушахҳас гардонидани хуқуқу уҳдадории тарафҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА ва баррасии ваъзи хуқуқии онҳо;
- баррасии масъалаҳои хуқуқии пардоҳти сугуртавӣ, мукофоти сугуртавӣ, муҳлат ва дигар хусусиятҳои хоси шартномаи СҲҶҲГСВНА;
- таҳлили асосҳои қатъ гардидани шартномаи СҲҶҲГСВНА мувофиқи қонунгузорӣ ва пешниҳоди тавсияҳои мушахҳас оид ба танзими хуқуқии он.

Объекти таҳқиқотро муносибатҳои ҷамъиятие ташкил медиҳанд, ки фарогири масъалаҳои муҳимми танзими хуқуқии СҲҶҲГСВНА мебошанд.

Мавзуи (предмет) таҳқиқотиро андешаву назари олимон оид ба танзими хуқуқии СҲҶҲГСВНА, муқаррароти қонунгузорӣ ва амалияи хуқуқтатбиқсозӣ дар ин соҳа ташкил медиҳад.

Марҳила, макон ва давраи таҳқиқот. Таҳқиқоти диссертационии мазкур фарогири се марҳилаи рушди СҲҶҲГСВНА мебошад: 1) ташаккул ва инкишофи то шуравӣ СҲҶҲГСВНА; 2) инкишофи СҲҶҲГСВНА дар

давраи шуравӣ; 3) марҳилаи муосири рушди СҲҶҲГСВНА – давраи соҳибистиклолӣ. Дар доираи таҳқиқоти диссертационӣ проблемаҳои танзими СҲҶҲГСВНА тибқи қонунгузории ҶТ баррасӣ гардидааст. Инчунин, таҳлили муқоисавии қонунгузорӣ ҶТ бо қонунгузории давлатҳои хориҷӣ дар самти мазкур анҷом дода шудааст, ки мазмуну моҳияти таҳқиқотро комил сохтаанд. Давраи таҳқиқоти диссертационӣ фарогири солҳои 2017-2022 мебошад.

Асосҳои назариявии таҳқиқоти диссертатсияро корҳои илмӣ-назариявии олимони ватаниву хориҷӣ ба монанди Ш.М. Исмоилов, Ш.К. Фаюров, Ф.С. Сулаймонов, И.Ҳ. Бобоҷонзода, Ҷ.С. Муртазозода, А.В. Золотухин, Ш. Каримзода, А.Д. Фағурзода, Қ.Б. Қурбонов, М.А. Қодиров, Н. Шаропов, А. Ҷабборов, В.И. Серебровский, В.К. Райхер, С.А. Рибников ва масъалаҳои маҳсуси СҲҶҲГСВНА бошад, дар сатҳи диссертатсия аз тарафи К.Д. Ишо, Н.М. Копилкова, А.М. Лавров, Т.М. Рассолова, А.А. Собчак, Л.И. Рейтман ва дигарон таҳқиқ гардидааст, ташкил медиҳад.

Асосҳои методологии таҳқиқот. Дар диссертатсия усулҳои умумиилмӣ ва маҳсуси илмӣ мавриди истифода қарор гирифтааст. Аз ҷумла, усулҳои умумиилмӣ, диалектикӣ, функционалӣ, таҳлили низомнок, пешӯии илмӣ ва усулҳои мантиқии мушоҳида, таҳлил ва синтез дар таҳқиқоти мазкур истифода шудаанд. Аз усулҳои маҳсуси илмӣ бошад, усули шаклӣ-мантиқӣ, таъриҳӣ-хуқуқӣ ва муқоисавӣ-хуқуқӣ бештар ба кор бурда шудаанд.

Тавассути усули диалектикӣ ташаккул ва инкишофи танзими СҲҶҲГСВНА дар сарзамини таърихии тоҷикон аз аҳди қадим то замони муосир мавриди пажуҳиш қарор дода шуда, шароитҳои таъриҳӣ ва дигар омилҳое, ки ба ташаккул ва инкишофи падидай мазкур мусоидат намудаанд, муайян карда шудааст.

Дар заминаи усули мантиқӣ-забонӣ истилоҳ ва ибораҳои мавҷуда оид ба муқаррарномоии мағҳуми СҲҶҲГСВНА таҳлил гардида, истифодаи истилоҳи ягонаи аз нигоҳи мантиқӣ ва забонӣ дуруст, пешниҳод карда

шудааст. Ҳамзамон тавассути усули мантиқӣ-забонӣ мавзуи мазкур таҳқиқ шуда, воқеяти амалишавии он дар замони мусир инъикос гардидааст.

Дар раванди таҳқиқи мавзуи мазкур бо истифода аз усули оморӣ шумораи шартномаҳо ва ташкилотҳои сугуртавӣ муайян гардидааст. Дар заминаи усули шаклӣ-ҳуқуқӣ СҲҶҲГСВНА ҳамчун падидай ҳуқуқӣ баррасӣ шуда, мағҳум ва унсурҳои таркибии он муайян карда шудааст.

Инчунин тавассути усули шаклӣ-ҳуқуқӣ қонунгузории амалкунандай ҶТ ва давлатҳои хориҷӣ мавриди омӯзиш қарор гирифтааст. Тавассути усули муқоисавӣ-ҳуқуқӣ қонунгузории ҶТ ва санадҳои меъёрии ҳуқуқии давлатҳои хориҷӣ дар бахши СҲҶҲГСВНА омӯхта шуда, шабоҳат ва тафовут миёни онҳо муайян гардидааст. Усули таърихӣ-ҳуқуқӣ имконият фароҳам намуд, то мавзуи рисола на танҳо ҳамчун падидай мусири ҳуқуқӣ, балки таърихӣ низ омӯхта шавад.

Дар натиҷаи таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии мавзуи рисола муайян гардид, ки СҲҶҲГСВНА марҳилаҳои гуногуни таърихиро пушти сар намуда аст ва аз лиҳози ҳуқуқӣ таъмин намудани онҳо ҳанӯз дар сарзамини таърихии тоҷикон мавҷуд будааст, ки чунин хулоса танҳо дар натиҷаи васеъ ба роҳ мондани усули таърихӣ-ҳуқуқӣ рӯйи кор омада метавонад. Усулҳои ишорашуда дар якҷоягӣ имконият фароҳам оварданд то мавзуи таҳқиқшаванда ҳамаҷониба, пурра ва объективона омӯхта шуда, вазифаҳои гузошташуда ҳалли худро пайдо намоянд.

Заминаҳои эмпирикӣ. Дар раванди таҳияи диссерватсия муаллиф бо мақсади дуруст муайян кардани таҷрибаи қонунгузории ҶТ оид СҲҶҲГСВНА диққати асосиро ба таҷрибаи мақомоти судӣ ва маълумотҳои омории расмӣ равона намудааст. Таҷрибаи судӣ, баҳусус таҳлили парвандаҳои граждани Суди иқтисодии ш. Душанбе мавриди таҳлил қарор дода шудааст.

Навғониҳои илмии таҳқиқот дар он ифода меёбад, ки диссерватсияи мазкур нахустин пажуҳиши мукаммали илмӣ оид ба проблемаҳои танзими ҳуқуқи граждани СҲҶҲГСВНА дар ҶТ ба ҳисоб меравад. Дар диссерватсия тамоми паҳлуҳои танзими ҳуқуқи граждани СҲҶҲГСВНА

таҳқиқ шудааст. Чунончи, муаллиф маҷмуи масъалаҳои зеринро баррасӣ кардааст, ки дар илми ҳуқуқшиносии муосир навгонӣ маҳсуб меёбанд:

- 1) инкишоф ва рушди танзими ҳуқуқи граждани СҲҶҲГСВНА дар давраҳои муайяни таърихӣ ва дар замони муосир мавриди омӯзиш қарор гирифтааст;
- 2) мағҳум ва мазмуну моҳияти СҲҶҲГСВНА мавриди таҳқиқи илмӣ қарор дода шудааст;
- 3) хусусиятҳои хоси шартномаи СҲҶҲГСВНА асоснок гардидааст;
- 4) ҳуқуқу уҳдадорӣ ва ваъзи ҳуқуқии тарафҳои шартнома муайян карда шудааст;
- 5) ҷавобгарии ҳуқуқи граждани тарафҳои шартнома таҳлил гардида, ҳолатҳо ва асосҳое, ки сабаби қатъ гаридани шартномаи СҲҶҲГСВНА мегарданд, асоснок карда шудааст.

Нуктаҳои ба ҳимоя пешниҳодшаванда. Ба ҳимоя нуктаҳои илмии зерин пешниҳод мегарданд, ки онҳо навгониҳои таҳқиқоти диссертатсияро ифода месозанд:

1. Таърихи инкишофи СҲҶҲГСВНА-ро бо дарназардошти ба инобат гирифтани маҳсусиятҳои ташаккули он дар ин ё он марҳилаи таърихӣ ба давраҳои зерин чудо намудан мумкин аст: 1) давраи то Шуравӣ (аз аҳди қадим то инқилоби Октябр); 2) давраи Шуравӣ (баъди инқилоби Октябр то с. 1990); 3) давраи муосир (аз с. 1990 то имрӯз).
2. СҲҶҲГСВНА ҳамчун як падидай нави илми ҳуқуқи граждани дар ҶТ ба ҳисоб меравад. Шаклгирии ин навъи сугурта таърихи қадима дошта, қабл аз сугуртаи ихтиёри дар таърихи чомеаи инсонӣ пайдо гардидааст. Падидай мазкур дар натиҷаи ташкили принсипи «тақсими зарар» пайдо гардидааст ва ин хulosабарорӣ шаҳодати он мебошад, ки барқароршавии он дар давраи қадим дар замоне, ки чомеа шакли ҷуброни сугуртавӣ андеша намуд, ба миён омадааст ва сугурта ба давраи нави рушд ворид гардид, ки онро сугуртаи тиҷоратӣ меномиданд. Дар шароити муосир бояд назорати доимӣ ба фаъолияти сугуртавӣ ва механизимҳои ҳуқуқии он ба роҳ монда шавад ва дар сурати ба вучуд омадани камбудии қонунгузор

онхоро бартараф намояд, то ки дар кишвар падидай СХЧХГСВНА چавобгүй манфиатҳои умумии чомеа, ки ҳар як иштирокчии ҳаракат дар роҳ, маҳсусан соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий бошад.

3. Бо мақсади муайян кардани паҳлухои асосии СХЧХГСВНА аз мағҳуми дар қонун пешбинишуда, хусусиятҳои хоси онро ҷудо намудан мумкин аст: а) СХЧХГСВНА ин намуди алоҳидаи сугуртаи ҳатмӣ мебошад; б) СХЧХГСВНА ба андозаи қисман ё пурра пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавӣ (пардоҳти сугуртавӣ) барои зараре, ки ба манфиатҳои молумулкӣ шаҳс вобаста ба ӯзудориҳои ӯ оид ба ҷуброни зарар ба шаҳсони сеюм равона карда шудааст; в) СХЧХГСВНА танҳо дар сурати аз ҷониби шаҳс истифода бурдани воситай нақлиёт, аз ҷумла چавобгарии ҳуқуқи гражданий интиқолдиҳанда расонида шудааст, ба миён меояд.

4. Сугурташаванда ин соҳиби воситай нақлиёт мебошад, ки ҳангоми ба вуҷуд омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молумулкӣ ба шаҳси сеюм расонидааст, дар полиси шартномаи СХЧХГСВНА номи ӯ қайд кард шудааст.

5. Ба андешаи муаллиф сабаби рушди беандозаи СХЧХГСВНА дар давраи муосир ва маҳсусиятҳои хосро ба даст овардан, инкишофи онро дар навбати худ ба ду давра метавон ҷудо намуд: а) аз давраи с. 1990 то с. 1996. Дар ин давра қонунгузории маҳсуси СХЧХГСВНА рушд накарда буд ва он тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар умум муносибатҳо вобаста ба сугуртаро муқаррар менамуданд, танзим карда мешуд; б) аз с. 1996 то инҷониб. Ин давра бо он хусусиятнок аст, ки СХЧХГСВНА тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқии маҳсус танзим гардид, низоми сугуртаи мамлакат рушд намуд, фаъолияти сугуртавӣ инкишоф ёфт.

Бобати мукаммал гардонидани қонунгузорӣ ворид намудани **тағиирӯи иловавҳои** зерин ба мақсад мувофиқ аст:

1. Бо дарназардоҳти он ки амали Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии چавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» танҳо нисбат ба нақлиёти автомобилий паҳн мегардад, аз ин рӯ, мувофиқи мақсад аст, ки ба Қонуни мазкур тағиироти даҳлдор ворид карда шуда, номи он

дар таҳрири зерин ифода карда шавад: Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёти автомобилий».

2. Дар м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» мағҳуми соҳибони воситай нақлиёт дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Соҳибони воситай нақлиёт – ин соҳибмулкoni воситай нақлиёт, инчунин шахси дори воситаҳои нақлиёт дар заминаи ҳуқуқи пешбурди хочагидорӣ ё идораи оперативӣ ё дар ҳама гуна асосҳои ҳуқуқии дигар (иҷора, ваколатнома барои ҳуқуқи рондани воситай нақлиёт, санади мақомоти даҳлдор оид ба интиқоли воситай нақлиёт ба ин шахс ва монанди инҳо), ба шумор меравад».

3. Ба м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» тағйирот ворид карда шуда, мағҳуми сугурташаванда ба таври зайл ифода гардад: «Сугурташаванда ин соҳиби воситай нақлиёт мебошад, ки ҳангоми ба вучуд омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молумулкӣ ба шахси сеюм расонидааст, дар полиси шартномаи СҲҶҲГСВНА номи ӯ қайд гардидааст».

4. Бо сабаби он ки минбаъд дар ҶТ муносибатҳо вобаста ба СҲҶҲГСВН тибқи Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» сурат мегирад, аз ҳамин лиҳоз, ба мақсад мувоғиқ аст, ки қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситай нақлиёт» аз 10 июни с. 1996, №244 аз эътибор соқит дониста шавад. Мавҷудияти қарори мазкур дар баробари Қонуни зикршуда дуҳурагиро ҳангоми баъзе муносибатҳои сугуртавӣ дар самти мазкур ба миён меорад.

5. Бо мақсади рушди минбаъдаи соҳаи сугурта, аз ҷумла СҲҶҲГСВНА ва муайян намудани вазъи кунунӣ, мушкилотҳо, роҳҳои ҳалл ва дурнамои ин соҳа зарурият пеш омдааст, ки «Стратегияи рушди соҳаи сугурта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон» таҳия ва қабул карда шавад.

Аҳмияти назариявӣ ва амалии таҳқиқот. Натиҷаҳои бадастовардаи муаллиф аз ҷиҳати назариявӣ ба рушди муносибатҳои сугуртавӣ мусоидат карда, сабаби такмили яке аз падидаҳои муҳимми илми ҳуқуқи гражданиӣ – СҲҶҲГСВНА мегарданд. Ҳулоса, пешниҳод ва дастовардҳои муаллиф барои такмили қонунгузорӣ, фаъолияти мақомоти даҳлдори давлатӣ ва рушди соҳа заминай хубе ба ҳисоб мераванд.

Ҳамзамон, онҳо метавонанд ҳангоми таҳия ва татбиқи барнома, стратегия ва консепсияҳои давлатӣ истифода шаванд. Маводи диссертатсия ҳангоми тадриси фанни таълимии ҳуқуқи гражданиӣ, ҳуқуқи сугуртавӣ, курсҳои маҳсуси ҳуқуқи шартномавӣ, ҳангоми ичрои корҳои мустақилона, навиштани рисолаҳои дипломӣ, магистрӣ, диссертатсияҳо метавонад ба таври васеъ мавриди истифода қарор гирад.

Дараҷаи эътиимоднокии натиҷаҳо. Эътиимоднокии натиҷаҳои таҳқиқот ба таҳлили воқеъбинона ва ҳаматарафаи пажӯҳишҳои назарӣ ва амалии марбут ба паҳлухои гуногуни СҲҶҲГСВНА, таҳлили натиҷа ва ҳулосаҳои дар илм пазируфташуда, мағҳумҳо, ақидаҳо ва тавсияҳои назарию амалии муаллиф, нуктаҳои илмии таҳқиқот ва тавсияҳо, таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузории миллӣ бо қонунгузории давлатҳои алоҳида дар самти СҲҶҲГСВНА, таҳқиқи ҳолати кунунӣ, дурнамо ва рушди СҲҶҲГСВНА, асос меёбанд.

Мутобиқати диссертатсия ба шиносномаи ихтисоси илмӣ. Мавзуъ ва мазмуни таҳқиқот ба шиносномаи ихтисоси 12.00.03. – Ҳуқуқи гражданиӣ; ҳуқуқи соҳибкорӣ; ҳуқуқи оилавӣ; ҳуқуқи байналмилалии хусусӣ, ки аз ҷониби Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти ҶТ тасдиқ карда шудааст, мутобиқ мебошад.

Саҳми шаҳсии довталаби дарёфти дараҷаи илмӣ дар таҳқиқот. Саҳми шаҳсии муаллифи диссертатсия бо сатҳи навгонии илмии диссертационӣ, нуктаҳои илмӣ, ки ба ҳимоя пешниҳод мешаванд, мақолаҳои илмӣ, маърузаҳо дар семинарҳои назариявӣ ва конференсияҳои илмӣ-амалӣ тасдиқ карда мешавад. Ҳамзамон, тарзи навишт, масъалагузорӣ ва услуби диссертатсия саҳми шаҳсии муаллифи диссертатсияро нишон медиҳад.

Тасвиб ва амалисозии натиҷаҳои диссертатсия. Диссертатсия дар кафедраи ҳуқуқи граждании факултети ҳуқуқшиносии ДМТ ичро, муҳокима ва тавсия шудааст.

Оид ба мавзуи таҳқиқоти диссертационӣ үнвонҷӯ дар чандин семинар, конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии ҷумҳурияйӣ ва байналмилалӣ бо маърузаҳо баромад намудааст. Ҷунончи:

1) конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии байналмилалӣ:

– «Рушди қонунгузории соҳибкорӣ, тичоратӣ ва сайёҳӣ дар даврони Истиқлолияти давлатии ҶТ» – маъруза дар мавзуи «Рушди қонунгузории сугуртаи масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиёт дар ҶТ» (Душанбе, 30 октябри с. 2018);

– «Конститутсияи ҶТ ва низоми ҳуқуқи миллӣ: заминаҳои рушд ва дурнамои илми ҳуқуқшиносӣ» бахшида ба «25-солагии қабули Конститутсияи ҶТ» ва 70-солагии факултети ҳуқуқшиносии Донишгоҳи миллии Тоҷикистон – маъруза дар мавзуи «Рушди қонунгузории сугуртаи масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиёт дар давраи то Иттиҳоди Шуравӣ» (Душанбе, 30 октябри с. 2019);

– «Илм, маориф ва инноватсия: масъалаҳои мубрам ва ҷанбаҳои муосир – маъруза дар мавзуи «Ҷавобгарии тарафҳо тибқи шартномаи СҲҶҲГСВНА» (Таллинн, 16-18 декабря с. 2020).

2) конференсияҳои илмӣ-назариявӣ ва илмӣ-амалии ҷумҳурияйӣ:

– «Ҳуқуқи нақлиёти ҶТ: ҳолати кунунӣ, мушкилот ва тамоюли инкишоф» – маъруза дар мавзуи «Баъзе масъалаҳои танзими ҳуқуқии сугуртаи масъулияти ҳуқуқи граждании соҳибони воситаи нақлиёт» (Душанбе, 17 октября с. 2017);

– «Конференсияи ҷумҳуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба «Соли рушди деҳот, сайёҳӣ ва хунарҳои мардумӣ (с. 2019-2021)» ва «400-солагии Миробид Сайдои Насафӣ» – маъруза дар мавзуи «Мағҳум ва хусусиятҳои сугуртаи масъулияти граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий тибқи қонунгузории ҶТ» (Душанбе, 22 апрели с. 2019);

– «Конференсияи чумхуриявии илмӣ-назариявии ҳайати устодону кормандони ДМТ бахшида ба ҷашнҳои 30-солагии Истиқоли давлатии ҶТ, 110-солагии Шоири ҳалқии Тоҷикистон, Қаҳрамони Тоҷикистон Мирзо Турсунзод, 110-солагии Нависандай ҳалқии Тоҷикистон Сотим Улуғзода ва «Бистсолаи омӯзиш ва рушди фанҳои табиатшиносӣ-дақиқ ва риёзӣ дар соҳаи илму маориф (с. 2020-2040)» – маъруза дар мавзуи «Табиати ҳуқуқи шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавогари ҳуқуқи граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий» (Душанбе, 22 апрели с. 2021).

Интишорот аз рӯйи мавзуи диссертатсия. Муҳтавои асосии диссертатсия дар 10 мақолаи илмӣ дарҷ шудаанд, ки аз ин шумора 6 мақола дар маҷаллаҳои тақризшавандა ва тавсиянамудаи Комиссияи олии атtestатсионии назди Президенти ҶТ ба чоп расидааст.

Соҳтор ва ҳаҷми диссертатсия аз мавзуъ, мақсад ва вазифаҳои таҳқиқоти диссертационӣ бармеояд. Диссертатсия аз муқаддима, ду боб, ҳафт зербоб, хулоса ва рӯйхати адабиёт иборат мебошад. Ҳаҷми умумии диссертатсия 199 саҳифаро ташкил медиҳад.

БОБИ 1. ТАВСИФИ УМУМИИ ТАНЗИМИ ҲУҚУҚИИ СУҒУРТАИ ҲАТМИИ ҶАВОБГАРИИ ҲУҚУҚИ ГРАЖДАНИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ

1.1. Инкишофи танзими суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий (ҷанбаҳои таърихӣ-ҳуқуқӣ ва муосири он)

Суғурта чун падидай ҳаёти ҷамъиятӣ аз даврони қадим ба инсоният маълум мебошад. Суғурта яке василаи ҷуброни зарар, озод шудан аз ҷавобгарӣ, гаронии бартараф кардани оқибатҳои номусоид ва ҳимояи дигар манфиатҳои қонунӣ ба ҳисоб меравад. Имрӯз дар тамоми кишварҳои мутараққӣ суғурта яке аз фаъолиятҳои даромадноктарин буда, ваъзи мураккаби молиявии ҷомеаро дар бобати гун кардан ва тақсими тавозуни неъматҳои моддӣ ба эътидол меорад³².

Зарурати мавҷудияти он ба омилҳои гуногуни табиӣ ва антропогенӣ, ба монанди тағиироти ҳаробиовари доимӣ дар намуди боришоти зиёд ё хушксолӣ, ҳашаротҳои заرارрасон дар соҳаи кишоварзӣ, садамаҳои нақлиётӣ, вайроншавии шаҳру деҳот аз ҳучуми душманон ва дигарҳо ҷамъиятро ба оғаридани воситай ягонаи коҳишидиҳандай ҳавфи оқибатҳои чунин ҳодисаҳо водор намуд.

Суғуртаи ҳатмӣ барои низоми ҳуқуқии ҶТ падидай нав намебошад³³. Инсоният аз замонҳои қадим дарк карда буд, ки ба муқобили чунин тағиироти ҳаробиовар бо муттаҳид гардонидани кувваю сармоя мубориза бурдан бехтар аст.

Доир ба пайдоиши аввалин падидай суғурта дар соҳаи нақлиёт дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаи ягона мавҷуд нест. Аз ҷумла, К.Д. Ишо қайд менамояд, ки аввалин нишонаҳои суғурта дар соҳаи нақлиёт тақрибан

³² Ниг.: Зоиров Ҷ.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи суғуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2010. – С. 223.

³³ Ниг.: Золотухин А.В. Правовое регулирование обязательного имущественного страхования в гражданском праве: дис. ... канд. юрид. наук. – Душанбе, 2009. – С. 187.

чор ҳазор сол пеш аз милод дар Бобулистони қадим ба назар мерасид. Тибқи он агар дар сурати интиқоли бор яке аз тоцирон дучори мушкилӣ, ба монанди ғорат ё дигар оқибатҳои нохуш гардад, ҷуброни заرارро аз фонде гирифта метавонист, ки ин фондро шахсони дигар, ба истилоҳ «сүғуртакунандагон» таъсис дода буданд³⁴.

Аммо, ба фарқ аз сүғуртаи замони имрӯз ин фондҳо баъди фаро расидани ҳодисаи сүғуртавӣ таъсис ёфта, маблағҳои иштирокчиёни ҳамин фонд мутаносибан арзиши молу мулки онҳоро дар бар мегирифтанд.

Муҳаққиқони ватани А. Ҷабборов ва Н. Шаропов қайд менамоянд, ки аввалин падидаи сүғурта маҳз ду ҳазор сол пеш аз милод дар соҳаи нақлиёт дар Қонуни Хаммурапӣ пайдо гаштааст. Тибқи он дар ҳолати ҳуҷуми ғоратгарон ё ҳалок гаштани ҳайвоноти боркаш, тоцирон байни худ зарарро тақсим менамудаанд³⁵.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ ақидаи маъмул аст, ки ба фаъолияти сүғуртавӣ дар аспи XVII Эдвард Ллойд дар яке аз қаҳваҳонаҳои Лондон (Lloyd's Coffee House) асос гузоштааст³⁶. Дар ин қаҳваҳона тоцироне гирд меомаданд, ки дар натиҷаи фалокатҳои воситаи нақлиёти баҳрӣ зарари моддӣ диданд. Ҳайати воситаи нақлиёти баҳрӣ аз роҳзанҳои баҳрӣ низ талафот медианд. Тоцирон қарор доданд, ки дар ҳолати садама ва ё гумшавии киштиҳо шахси заардидаро дар ин ҳолати ногувор танҳо нагузоранд, балки зарари дидаро ҳама баробар бар дӯш гиранд.

Бо ин мақсад аз арзиши умумии раҳти сафар маблағи муайянро пасандоз намуда, ҳазинаи маҳсус таъсис доданд. Аз ин ҳазина ба тоцири заардида ёрдампулӣ чудо менамуданд. Ҳамин тавр, сүғурта ба мағҳуми ҳозирааш табдил ёфт. Каме баъдтар аз сүғуртаи молу мулк дар Британияи Кабир сүғуртаи шахсӣ ба вучуд омад ва с. 1765 аввалин

³⁴ Ниг.: Ишо К.Д. Правовые применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 210.

³⁵ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н., Сүғурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 36.

³⁶ Ниг.: Фафуров А.Д., Бадалов Ш.К., Сафаров Д.С., Сафаров А.И. Ҳуқуқи нақлиёт: васоити таълимӣ. – Душанбе, 2012. – С. 374.

ташкилоти сүгуртаи ҳаёт дар ҳамин давлат таъсис ёфт.

СХЧХГСВНА дар даҳсолаи охир ба миён наомадааст. Намуди мазкури сүгурта ибтидои худро аз нимаи аввали асри XX ёфтааст. Аввалин маротиба СХЧХГСВНА с. 1929 дар Австрия, баъдан, с. 1930 дар Англия, с. 1932 дар Швейтсария, с. 1935 дар Чехословакия, с. 1939 дар Олмон пайдо гардидааст. Баъдтар ин шакли сүгурта дар Шведсия, Норвегия, Дания, Финляндия, Белгия, Руминия, Югославия ва дигар давлатҳои Аврупо ташакқул ёфт³⁷.

Таърихан сүгуртаи ҷавобгарӣ ҳамчун соҳаи мустақили сүгурта дар охири асри XIX ва ибтидои асри XX шакл гирифтааст³⁸. Асри XX дар рушди сүгурта дар соҳаи нақлиёт саҳми бузург гузошт. Маҳз дар ҳамин давра дар саросари ҷаҳон санадҳои меъёрии ҳуқуқии танзимкунандай ин ё он намуди сүгурта ба вучуд омаданд. Масалан, дар аксар кишварҳои Аврупо, ба мисли Австрия, Швейтсария, Италия, Олмон дар ҷоряки аввали асри XX вобаста ба сүгурта қонунҳои маҳсус ё бобҳои алоҳида дар кодексҳо қабул гардианд.

Бо пешрафти давлатҳо ва рушди саноати вазнин, воситаи нақлиёти автомобилий дар миёни дигар воситаҳои меҳаникӣ ҷои аввалро ба даст овард. Воситаи нақлиёти автомобилий тадриҷан аз шукуҳу шаҳомат ба воситаи оддии ҳаракат табдил ёфт. Маҳз дар ҳамин давра давлатҳо дарк намуданд, ки роҳи ягонаи ҳимояи ҳуқуқҳои шахсон аз садамаҳои нақлиётӣ бо иштироки воситаи нақлиёти автомобилий, СХЧХГСВНА мебошад. Бинобар ин, қонунҳое қабул гардианд, ки ҷавобгарии чунин шахсонро муқаррар менамуданд.

Падидай мазкур дар Россияи подшоҳӣ аз 11 майи с. 1913 ба вучуд омад. Маҳз дар ҳамин сана Вазорати корҳои дохилии Россияи подшоҳӣ «Талаботҳои умумии СХЧХГСВН»-ро барои ташкилоти сүгуртавӣ бо

³⁷ Ниг.: Копылкова Н.М. Правовые аспекты обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 195.

³⁸ Ниг.: Матвеева И.Ю. Современные тенденции обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств (опыт ЕС и России): дис. ... канд. экон. наук. – М., 2008. – С. 254.

номи «Россия» тасдиқ намуд³⁹. Ҷиҳати муҳим он аст, ки ин санад на танҳо сугуртаи воситай нақлиётро чун молу мулк аз сўхтор, таркиш, садама бо дигар воситай нақлиёт, чаппашавӣ ва гайра муқаррар менамуд, балки дар ин санад сугуртаи ҷавобгарии молумулкӣ тибқи қонун ба зиммаи сугурташаванда гузошта шуда, барои ҳодисаҳои зерин пешбинӣ мегардид:

- 1) ба ҳалокат расидан ва ё зарари ҷисмоние, ки ба шахсони сеюм расонида шудааст;
- 2) зарари молумулкӣ (аз ҷумла, ҳайвонот) расонида шуда, ки ба шахсони сеюм тааллук дорад.

Ба «шахсони сеюм» тибқи талаботҳои зикршуда ҳамсари шахси зараррасонида ва хешу табори ў то дараҷаи сеюми хешовандӣ, инчунин шахсони дар дохили воситай нақлиёт қарордошта дохил намешуданд. Аммо, шахсони дар дохили воситай нақлиёт қарордошта дар ҳолате шахсони сеюм эътироф мегардиданд, ки агар ин шарт дар шартномаи сугурта маҳсус дарҷ шуда бошад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки СҲҶҲГСВНА дар асоси санади қабулшуда, сугуртаи ихтиёри пешбинӣ гардида буд. Бо зиёд шудани төъдоди воситаҳои нақлиёт ва афзоиши садамаҳои нақлиётӣ ин намуди сугурта дар Империяи Россия рушд намуд. Инро чунин далел тасдиқ менамояд, ки аллакай 30 ноябри с. 1913 Иттиҳоди сугуртавии «Саламандра» барои истифодаи «Талаботҳои умумии СҲҶҲГСВН» дар таҷрибаи худ иҷозатнома гирифт ва ҳамин тавр, бо ҷамъияти сугуртавии «Россия» ба рақобат пардохт.

Аммо, санади меъёрии ҳуқуқии «Талаботҳои умумии СҲҶҲГСВН» ягона санади танзимкунандаи сугуртаи СҲҶҲГСВН набуд. Масалан, нисбат ба муносибатҳои ҳуқуқии зикргардида «Шартҳои умумии сугуртаи заарарҳо аз ҷавобгарии гражданиӣ дар назди шахсони сеюм», ки ин санадро Вазорати корҳои дохилии Империяи Россия 11 октябри с.

³⁹ Ниг.: Общие условия страхования убытков владельцев моторных экипажей. Утв. Министерством внутренних дел Российской Империи 11 мая 1913 г. – С. 231.

1913 тасдиқ намуда буд, бомуваффақият истифода бурда мешуд. Дар ин шартҳои умумӣ ҳуқуқи сугурташаванд ба ӯрои сугурта шудан аз ҳамаи ҳодисаҳое, ки ба ҷавобгарии гражданин шахс боис мешаванд ва аз ҳодисаҳое, ки пешакӣ дар шартнома муайян шудаанд, аз ҷумла, ҳодисаҳое, ки ба истифодаи воситаи наклиёт вобастаанд, пешбинӣ мегардид.

Ба «шахсони сеюм» дар ин санад ҳамсари шахси заرارрасонида ва хешу табори ӯ то дараҷаи сеюми хешовандӣ дохил намешуданд. Ба ғайр аз ин, ба таври алоҳида пешбинӣ мегардид, ки агар шартномаро ташкилотҳои тиҷоратӣ баста бошанд, он гоҳ шахсе, ки ба ӯрои чунин муассиса шахсан масъул аст, ҳамсари ин шахс ва хешу табори ӯ то дараҷаи сеюми хешовандӣ шахсони сеюм ба ҳисоб намераванд.

Дар натиҷаи ба сари ҳокимијат омадани болжевикҳо тавассути инқилоби Октябр боиси ба таври кулли дигаргун шудани муносибатҳои сугуртавӣ гашт. Зоро бо дастури бевоситаи В.И. Ленин ду санади меъёрии ҳуқуқӣ қабул гардид, ки тамоми фаъолияти ташкилотҳои тиҷоратии сугуртавӣ ва ҳатто моликияти онҳо давлатӣ гардонида шуд. Асоси ҳуқуқии чунин дигаргуниҳоро санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ аз 23 марта с. 1918 «Дар бораи муассисаи назорати давлатӣ болои тамоми намудҳои сугурта, ба ғайр аз иҷтимоӣ»⁴⁰ ва аз 28 ноябри с. 1918 «Дар бораи ташкилотҳои сугуртавӣ»⁴¹ дар тамоми намуд ва шаклҳояш инҳисории давлатӣ гардид, ташкил медиҳад.

Шурои комиссарҳои ҳалқӣ аз 23 марта с. 1918 «Дар бораи муассисаи назорати давлатӣ болои тамоми намудҳои сугурта, ба ғайр аз иҷтимоӣ», инчунин бо Декрет «Дар бораи ташкилоти сугуртавӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ» аз 28 ноябри с. 1918 сугурта дар тамоми намуд ва шаклҳояш инҳисори давлатӣ эълон мегардид. Тамоми ҷамъиятҳои ҳусусӣ дар ҳудуди Иттиҳоди Шуравӣ, ба истиснои ташкилотҳои кооперативӣ оид ба сугуртаи дучонибаи арзишҳои молӣ-маводӣ, моликияти ИҶШС эълон

⁴⁰ Ниг.: Декрет Совнаркома СССР от 23 марта 1918 г. «Об учреждении государственного контроля над всеми видами страхования, кроме социального», № 30. – С. 397.

⁴¹ Ниг.: Декрет Совнаркома СССР от 28 ноября 1918 г. «Об организации страхового дела». – С. 904.

карда мешуданд.

Л.И. Рейтман қайд менамояд, ки азnavташкисозии муқарраршудаи Декретро аз 28 ноябри с. 1918 метавон бо роҳи маҷбурӣ милликунонии фаъолияти сугуртавӣ шуморида, онро дар воқеъ горатгарӣ меҳисобад⁴². Соли 1924 бо Қарори Кумитаи Инқилобии ҶМШС-и Тоҷикистон Комиссариати Ҳалқии молияви ҷумҳурӣ (дар ҳайати Ҷумҳурии Ӯзбекистон) таъсис ёфт ва дар соҳтори он Идораи сугуртаи давлатӣ ташкил гардид⁴³.

Сугурта аз нав танҳо дар шароити сиёсати нави иқтисодӣ дар солҳои 20-ум дар Иттиҳоди Шуравӣ рӯ ба инкишоф овард. Оғози ин марҳиларо қабули Декрет «Дар бораи сугуртаи молумулкӣ» аз 6 октябри с. 1921⁴⁴, ки дар Иттиҳоди Шуравӣ сугуртаи давлатии молумулкӣ ва пеш аз ҳама ихтиёриро эҳё намуд, мешуморанд. Қабули декрети мазкур рушди муносибатҳои сугуртавии молумулкиро то дараҷаи муайян таъмин намуд.

Марҳилаи муҳим дар инкишофи фаъолияти сугуртавӣ ин қабули Қоидаҳо дар бораи сугуртаи давлатӣ аз тарафи Комитети Ичроияи Марказӣ ва Шуруи Комиссарони ҳалқии Иттиҳоди Шуравӣ 18 сентябри с. 1925 гардид, ки сугуртаро дар тамоми шакл ва намудҳояш ҳамчун инҳисори давлатии ИҶШС эълон кард, инчунин муқаррар намуд, ки «сугуртаи давлатӣ дар тамоми қаламрави Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷониби корхонаи ягона – Госстрахом амалӣ гардонида мешавад»⁴⁵.

Дар Қоидаи с. 1925 як қатор меъёрҳои сугуртавӣ дар соҳаи ҳуқуқи нақлиёт, ки ба зудӣ тараққӣ намуд, дикқати маҳсусро ҷалб менамояд. 10 феврали с. 1926 Шуруи меҳнат ва мудофия қарор «Дар бораи ворид кардани сугуртаи ҷавобгарии гражданиӣ дар роҳҳои алоқа сарзананда» қабул менамояд, ки дар он Шуруи меҳнат ва мудофия қарор кард: «Ба

⁴² Ниг.: Рейтман Л.И. Страховая монополия в СССР: взгляд из 90-х годов // Финансы СССР. – 1991. – № 9. – С. 166.

⁴³ Ниг.: Тоҷиксугурта – таъриҳ ва дастовардҳо: китоб баҳшида ба истиқболи ҷашни 25-умин солгарди Истиқтолияти давлатии ҶТ. – Душанбе: Кайхон, 2016. – С. 15.

⁴⁴ Ниг.: Постановление Совета Труда и Обороны от 10 февраля 1926 г. «О введении страхования гражданской ответственности, возникающей на путях сообщения», № 73. – С. 537.

⁴⁵ Декрет Совнаркома РСФСР «О государственном имущественном страховании» от 6 октября 1921 г.

Идораи асосии сугуртаи давлатӣ ворид намудани сугуртаи ҷавобгарии ҳукуқи гражданиӣ (минбаъд – СЧХГ) дар роҳҳои обӣ, ҳавоӣ ва хушкии алоқа иҷозат дода шавад»⁴⁶.

Бояд қайд кард, ки дар бораи қарори номбаршуда дар адабиёти ҳукуқӣ хело кам ёдоварӣ карда шудааст. Танҳо як нуқта маълум аст, ки чунин намуди сугурта дар шакли ихтиёри гузаронида мешуд. Аммо набудани шароит барои рушди сугуртаи ҷавобгарӣ дар Иттиҳоди Шуравӣ ва дарки номуайяни моҳияти ҳамин намуди сугурта ба аз байн рафтани чунин намуди ҷавобгарӣ оварда расонд.

Аммо, СХЧҲСВНА дар ИҶШС на он қадар хуб рушд менамуд. Зоро аҳолӣ ба сабаби набудани маблағ, имкони хариди воситаи нақлиёти автомобилиро надошт ва ин воситаи нақлиёт ба аҳолӣ ҷандон дастрас ҳам набуд. Воситаи нақлиёти автомобилий асосан дар моликияти корхонаҳои давлатӣ қарор доштанд ва ин корхонаҳо дар ҳолати расонидани зарар ба молу мулки худ дар натиҷаи садамаҳои нақлиётӣ ба осонӣ масъалаи ҷуброни зарарро дар байни ҳамдигар ҳаллу фасл менамуданд.

Бояд қайд кард, ки бо қарори Комитети Икроияи Марказӣ ва Шурои Комиссарони ҳалқии Иттиҳоди Шуравӣ аз 4 сентябри с. 1929 сугуртаи ҳатмӣ дар саноати давлатӣ, бо Қарор аз 23 марта с. 1930 сугуртаи ҳатмии молу мулки кооперативӣ, ки дар асоси онҳо ташкилотҳои сугуртавии дутарафа, ба гайр аз кооператсияи истеъмолкунанда барҳам дода шуданд, ворид карда шуд. С. 1934 сугуртаи ихтиёрии молумулкии шаҳрвандон барқарор карда шуд.

Бо қабули Қарор аз 3 февраля с. 1938 «Дар бораи сугуртаи давлатии молу мулки корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳо»⁴⁷, мавқеи сугуртаи ҳатмӣ мустаҳкам гардид, ки ба онҳо сугуртаи ҳатмии тамоми фонди зисти давлатӣ, молу мулки давлатии ба иҷора ё барои истифода ба

⁴⁶ Постановление ЦИК и СНК СССР от 18 сентября 1925 г. «Об утверждении Положения о государственном страховании СССР» // СЗ СССР. – 1925. – № 73. – Ст. 536-537.

⁴⁷ Ниг.: Постановление СНК СССР «О государственном страховании имущества предприятий, учреждений и организаций» от 3 февраля 1938 г. // СЗ СССР. – 1938. – № 17. – Ст. 46.

шахсони алоҳида ё ба ташкилотҳои хусусӣ додашуда, сугуртаи ихтиёрии молу мулки муассисаҳо дар буҷети маҳаллӣ қарордошта, инчунин молу мулки хонагӣ ва воситаҳои нақлиёти ба шаҳрвандон тааллуқдошта, ворид карда шуд.

Дар қонунгузории Шуравӣ ҳам ба ин намуди сугурта диққат дода намешуд. Масалан, дар Кодекси граждании с. 1922 ва Кодекси граждании с. 1964⁴⁸ меъёрҳои танзимкунандай СЧҲГ вучуд надоштанд. Кодекси граждании ИҶШС дар боби «Сугуртаи давлатӣ» ҳамагӣ панҷ моддаро дар бар мегирифт. Сугурта ҳанӯз дар с. 1922 воридкардашуда, танҳо аз с. 1924, вақте ки иқтисодиёти Шуравӣ каме устувортар гардианд, он бештар рӯ ба тараққиёт овард.

Сугуртаи ихтиёрии ҳаёт ва сугурта аз ҳодисаҳои нохуш, сугуртаи омехтаи ҳаёт, ҷавобгарии сугуртавӣ дар вобастагӣ гум кардани қобилияти меҳнатӣ аз ҳодисаи нохуш иҷозат дода шуд. Соли 1926 сугуртаи мусоғирҳо аз ҳодисаҳои нохуш дар роҳҳои алоқаи роҳи оҳан, автомобилӣ ва ҳавоӣ, ки аз с. 1931 ҳатмӣ шуд ба вучуд омад. Агар ба тарзи дигар иброз намоем, сиёсати нави иқтисодӣ давраи эҳёи сугуртаи Шуравии давлатӣ гардид.

Дар ин давра шумораи сугуртакунандагон афзоиш ёфта, объектҳои сугурта меафзояд, низоми тарифҳо ва имтиёзҳо барои субъектони маҳсус (вобаста ба ваъзи иҷтимоӣ) таъсис дода мешавад. Дар давраи баъдиҷонӣ (с. 1945-1961) қонунгузории ИҶШС дар бораи сугуртаи ҳатмӣ ба тағиироти муҳим дучор нагардид, вале тағиироти калон дар фаъолияти сугуртавӣ ба амал меояд. Дар давраи баъдиҷонӣ диққати зиёд ба инкишофи сугуртаи ихтиёрии молу мулки колективҳои хочагӣ ва аҳолӣ равона карда мешуд.

Дар с. 50-ум тағииротҳои ҷиддӣ дар якчанд намудҳои сугуртаи молумулкӣ рух дод. Аз 1 январи с. 1956 сугуртаи ҳатмии давлатии фонди

⁴⁸ Ведомости Верховного Совета РСФСР от 18 июня 1964 г., № 24. – Ст. 406; 1966. – № 32. – Ст. 771; 1973. – № 51. – Ст. 1114; 1974. – № 51. – Ст. 1346; 1986. – № 23. – Ст. 638; 1987. – № 9. – Ст. 250; 1988. – № 1. – Ст. 1; 1991. – № 15. – Ст. 494; 1992. – № 15. – Ст. 768; 1992. – № 29. – Ст. 1689; 1992. – № 34. – Ст. 1966.

зист, инчунин сугуртаи молу мулки муассисаҳои давлатии дар буҷети маҷал қарордошта ва дар пешбурди корхонаву ташкилотҳо ҷойдошта, қатъ карда шуда буданд. Ҳамин тариқ, чи гунае ки Л.И. Рейтман қайд менамояд, дар давраи баъдиҷангӣ ҳад ба маҳдудкуни соҳаи сугуртаи давлатӣ муайян карда шуд. Дар навбати худ сугуртаи колхозҳо, ташкилотҳои дигари ҷамъиятиӣ ва кооперативӣ, ҷавобгарии гражданиӣ, сугуртаи шахсӣ инкишоф ёфт⁴⁹.

Солҳои 60-ум раванди тағйироти фаъоли сугурта дар миёни аҳолӣ гузаронида шуд. Дастварди аз ҳама қалонтари давра қабулшавии қарори Шурои Вазирони ИҶШС аз 28 августи с. 1967 «Дар бораи сугуртаи ҳатмии давлатии колхозҳо»⁵⁰, ки дар мувофиқа бо онҳо ба сугурта қариб ҳамаи молу мулки колхозҳо, аз ҷумла: ҳосили зироатҳои ҳочагии қишлоқ, биноҳо, иншоотҳо, воситаҳои нақлиёт, таҷхизот ва ғ. ҳатмӣ дониста шуд. Махсусан, охири с. 60-ум масъалоҳо доир ба зарурати ворид соҳтани СХҶҲСВНА алоқамандро дар ИҶШС ҳукуқшиносон Н. Малеин, С. Артемов ва Д. Половинник дар миён гузоштанд⁵¹.

Дар сугуртаи молу мулкии аҳолӣ бештар нақши муҳиммро сугуртаи ихтиёри бозӣ кард. Соли 1969 қоидаҳои нави сугуртаи молу мулки майшӣ ва воситаҳои нақлиёти ба шаҳрвандон тааллукдошта, дар асоси ҳукуқҳои моликияти шахсӣ ворид карда шуданд. Дар солҳои минбаъда як қатор қарорҳои ба мукаммалсозии соҳаҳои гуногуни сугурта равонабуда, қабул гардид.

Аз моҳи январи с. 1983 фармони Ҳайати раёсат (президиум)-и Шурои Олии ИҶШС «Дар бораи сугуртаи мусоғирҳои нақлиёти ҳавоӣ,

⁴⁹ Ниг.: Страховое дело: учебник / под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Банковский и биржевой научно-исследовательский центр, 1992. – С. 399.

⁵⁰ Ниг.: Постановление Совмина СССР «О государственном Обязательном страховании имущества колхозов» от 28 августа 1967 г. // Ведомости в СССР. – 1967. – № 35. – Ст. 481.

⁵¹ Ниг.: Малеин Н.С. Страхование гражданской ответственности // Советская юстиция. – 1962. – № 11; Артемьев С., Половинник Д. Новые виды страхования подсказывает жизнь // Советская юстиция. – 1961. – № 11. – С. 177.

роҳи оҳан, обӣ ва автомобилий ба амал даромад»⁵². Аҳаммияти муҳиммро дар ин давра қарори Шурои вазирони ИҶШС «Дар бораи тадбирҳо барои инкишофи сугуртаи давлатӣ ва баланд бардоштани фаъолияти мақомоти сугурта»⁵³ дошт, ки ба васеъ гаштани навъҳои гуногуни намудҳои сугурта, инчунин мукаммалгардонии шароитҳои он мусоидат намуд.

Бо сабаби рушди некуаҳволии аҳолӣ ва афзоиши миқдори воситаи нақлиёти автомобилий зарурати сугуртаи ин объектҳо ба миён омад. Масалан, с. 1977 дар ИҶШС сугуртаи ихтиёрии воситаҳои нақлиёт пайдо гардид, ки тибқи шартҳои Қоидаҳои сугурта анҷом дода мешуд. Соли 1985 боз як намуди сугуртаи воситаи нақлиёти автомобилий – сугуртаи ихтиёрии муштараки воситаи нақлиёти автомобилий, ронанда ва бағоч⁵⁴ ба вучуд омад.

Ба иқтисоди бозорӣ гузаштани ИҶШС тағири самти сиёсии он ба рушди босуръат ва пешрафти якбораи сугуртаи тиҷоратӣ боис гашт. Аз ислоҳоти иқтисодӣ иқтидори молиявии давлат хеле заиф гардида давлат хавфҳои сугуртавиро ба зиммаи худ гирифта натавонист. Барои сабук намудани ин бори гарон с. 1988 Қонуни ИҶШС «Дар бораи кооператсия»⁵⁵ қабул карда шуд, ки дар он имконияти таъсиси ташкилотҳои шахсии сугуртавӣ ва мустақилона муайян намудани шартҳои сугуртаи ин ё он объект пешбинӣ мегардид.

Соли 1990 Шурои вазирони ИҶШС боз ду санади меъёрии ҳуқуқиро дар таърихи сугуртаи нақлиёт қабул намуданд:

1) Низомнома «Дар бораи ҷамъиятҳои саҳомӣ ва ҷамъиятҳои дорои

⁵² Ниг.: Указ Президиума Верховного Совета СССР «О государственном страховании пассажиров воздушного, железнодорожного, внутреннего водного и автомобильного транспорта» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1982. – № 23. – Ст. 412.

⁵³ Ниг.: Постановление Совета министров СССР «О мерах по дальнейшему развитию государственного страхования и повышению качества работы страховых органов» от 30 августа 1984, № 932 // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1984. – № 24. – Ст. 315.

⁵⁴ Ниг.: Рассолова Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности. – М., 2005. – С. 215.

⁵⁵ Ниг.: Закон СССР «О кооперации» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1988. – № 22. – Ст. 355.

масъулияти маҳдуд»⁵⁶, ки дар он имкони таъсиси ширкатҳои сугуртавӣ дар чунин шаклҳои ташкилию ҳуқуқӣ дар соҳаи нақлиёт муқаррар гардид;

2) Қарор «Дар бораи чораҳои аз монополияи давлатӣ баровардани хоҷагии халқ»⁵⁷, ки бевосита ба рушди рақобат дар бозори сугуртаи ИЧШС нигаронида шуда буд.

Аммо санадҳои меъёрии ҳуқуқии мазкур дар амалия татбиқи худро пурра наёфта, давлати абарқудрати Шуравӣ аз байн рафт, ки ҳамчун давраи инҳисорӣ (зеро ин намуди сугурта танҳо аз ҷониби давлати амалий карда мешуд) дар соҳаи СҲҶҲГСВНА ба шумор меравад.

Давраи мусир (аз с. 1990 то ба имрӯз). Яке аз вазифаҳои асосии танзими ҳуқуқии муносибатҳое, ки дар ҷараёни ба амал баровардани фаъолияти сугуртавӣ, аз ҷумла муносибатҳои байниҳамдигарии сугуртакунанда ва сугурташаванда ба вучуд меояд ин ташкили шароити мусоиди ҳуқуқӣ барои истифодаи ҳуқуқҳои субъективии иштирокчиёни муносибатҳои сугурта мебошад⁵⁸. Дар даврони Истиқлолияти давлатӣ дар заминаи қонунгузории сугуртавӣ, аз ҷумла СҲҶҲГСВНА низ инкишоф ёфт.

Давраи нави рушди қонунгузории СҲҶҲГСВНА ин дар замони ба даст овардани Истиқлолияти давлатии ҶТ ба шумор мерафт. Давраи мазкур аз ҷониби як қатор муҳаққиқон мавриди таҳқиқ, қарор дода шудааст, аз ҷумла А. Ҷабборов ва Н. Шаропов қайд намудаанд, ки бозори сугуртавии ҶТ аз с. 1992 оғоз гадидадааст. Дар санаи мазкур аввалин ташкилоти сугуртавии хусусӣ бо номи «Муин» ташкил гардид⁵⁹. Муҳаққиқони номбурда оғози бозори сугуртавии ҶТ-ро аз ташкил гардидани аввалин ташкилоти сугуртавии хусусӣ ишора намудаанд.

⁵⁶ Ниг.: Постановление СМ СССР от 19 июня 1990, № 590 «Об утверждении Положения об акционерных обществах и обществах с ограниченной ответственностью и Положения о ценных бумагах» // СП СССР. – 1990. – № 15. – Ст. 82.

⁵⁷ Ниг.: Постановление СМ СССР «О мерах по демонополизации народного хозяйства» от 16 августа 1990 г., № 835 // СП СССР. – 1990. – № 24. – Ст. 114.

⁵⁸ Ниг.: Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву Республики Таджикистан: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – С. 316.

⁵⁹ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

Давраи мазкур бо хусусиятҳои худ аз дигар давраҳо фарқ менамояд, зоро дар ин давра ҶТ роҳи нави иқтисодиётро пеша намуд. Одатан маълум аст, ки бо гузариш ба иқтисодиёти нав зарурияти ба таври қуллӣ дигаргун шудани муносибатҳои ҷамъиятӣ, аз ҷумла сугуртавӣ боис мегардад. Аз ин рӯ, ҶТ-ро зарур буд, ки барои танзими муносибатҳои бавучудомада, ҷораҳои заруриро анҷом дихад. Бо мақсади зикргардида дар асоси Қарори Шурои Вазирони ҶТ «Дар бораи азnavsозии ташкилоти давлатию тиҷоратии сугурtaи Тоҷикистон» аз 18 августи с. 1994, № 405 Тоҷиксугурта вориси комилхӯқуки «Тоҷикгосстрах» эълон гардид. Мутобиқи ин санад Тоҷиксугурта комилхӯқуки молу мулк, уҳдадориҳо, инчунин ҷавобгар дар назди сугурtaшавандагон гардид⁶⁰.

Бо вуҷуди пайдо гардидани ташкилоти сугуртавӣ аз аввалҳои ба даст овардани Истиқлолияти давлатӣ қонуни маҳсус с. 1994 дар бораи сугурta қабул гардид⁶¹. Дар Қонуни мазкур мағҳумҳо, ба монанди полиси сугуртавӣ, шартномаи сугуртавӣ, сугурtaшаванда, сугурtaкунанда, инчунин баҳри кафолати пардоҳти сугуртавӣ ба сугурtaшавандагон дар м. 24 ташкилотҳои сугуртавиро уҳдадор менамуд, ки таносуби меъёри байни активҳо ва уҳдадориҳои қабулшудаашонро риоя намоянд, муқаррар гардидааст.

Талаботи моддаи мазкур ташилотҳои сугуртавиро водор менамояд, ки андозаи ҳадди ақали фонди оиномавиро риоя намоянд, яъне вобаста ба маблаги доштаашон шартномаҳои сугуртавиро банданд, ки дар ҳолати ба миён омадани ҳолати сугуртавӣ, кобилияти ҷуброни онро дошта бошанд. Боиси қайд мебошад, ки дар қонуни маҳсус талаботи муҳимме вуҷуд дорад, ки тибқи он ташкилотҳои сугуртавӣ уҳдадор мебошанд, ки қоидаҳои сугуртавиро ба сугурtaшавандагон шинос намоянд. Меъёри мазкур мутобиқи талаботи замон мебошад, ки айни ҳол дар қонуни нав аз с. 2016 мавҷуд намебошад.

⁶⁰ Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.tojiksugurta.tj/tj/site/about> (санаи муроҷиат: 10.02.2020).

⁶¹ Ниг.: Қонуни ҶТ“Дар бораи сугурta” аз 20 июли соли 1994, № 982 // Аҳбори Шӯрои Олии ҶТ. – 1994. – № 14. – Мод. 207; 1997. – № 9. – Мод. 117; № 23-24. – Мод. 333; 1999. – № 5. – Мод. 73; 2001. – № 4. – Мод. 179; 2005. – № 12. – Мод. 635; 2008. – № 3. – Мод. 197.

Қайд намудан зарур аст, ки бо вучуди зиёда аз 16 сол амал намудани Қонуни мазкур имконияти пурра танзим намудани муносибатҳои сугуртавиро дигар надошт. Зеро, бо вучуди рушди муносибатҳои ҷамъиятӣ, пайдо гаштани субъектони нав дар бозори сугуртавӣ, ба монанди брокерҳои сугуртавӣ, агентҳои сугуртавӣ ва намудҳои сугурта ба монанди сугуртаи муштарақ, азnavсугуртакунӣ ва дигар намудҳо зарурияти қабули қонуни нав гардид.

Боиси зикр аст, ки нақши Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» дар рушди қонунгузории СҲҶҲГСВНА қалон мебошад. Қонуни мазкур дар даврони Истиқлолият ду маротиба қабул гардидааст. Якум маротиба санаи 4 ноябри с. 1995⁶² қабул гардид. Қонуни с. 1995 бо вучуди танзими муносибатҳо дар давоми 23 сол меъёрҳои он қӯҳна гардидаанд. Маслан мутобиқи м. 32 қонуни мазкур танҳо соҳибони воситаи нақлиёти автомобилиро, ки дар БДА ба қайд гирифтаанд, уҳдадор менамояд СҲҶҲГСВНА анҷом диханд.

Вале дигар намуди нақлиёти автомобие, ки дар БДА бақайд гирифта намешаванд, уҳдадор наменамояд. Марҳилаи дуюм санаи 17 майи с. 2018 қонун бо таҳрири нав қабул гардид, ки ин камбудиро бартараф намуд. Қонуни номбурда муносибатҳои ҷамъиятиро дар соҳаи ҳаракат дар роҳ ва бехатарии он танзим намуда, ҳуқуқу вазифаҳо ва ҷавобгарии иштирокчиёни ҳаракати роҳ, вазоратҳо, идораҳо, иттиҳодияҳо, корхонаҳо, муассисаҳо ва ташкилотҳоро, сарфи назар аз шакли моликият ва хоҷагидорӣ, муайян мекунад. Вазифаҳои он пеш аз ҳама, аз ҳифз намудани ҳаёт, саломатӣ ва амволи шаҳрвандон, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии онҳо, инчунин ҳифзи манфиатҳои ҷамъият ва давлат ба воситаи пешгирии ҳодисаҳои роҳу нақлиёт, сабук гардонидани оқибатҳои вазнини онҳо иборатанд.

---

⁶² Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 4 ноябрисоли 1995, № 196 // Ахбори Маҷлиси Олии Ҷ. – 1995. – № 22. – Мод. 336; 1997. – № 23-24. – Мод. 333; 2000. – № 11. – Мод. 527; 2008. – № 3. – Мод. 189; 2009. – № 12. – Мод. 822; 2010. – № 1. – Мод. 4 бо Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 17 майи с. 2018, № 1533 аз эътибор сокит доноста шуд.

Мутобиқи м. 31 Қонуни болозикр ҳамаи «воситаҳои нақлиёте, ки дар роҳҳои автомобилгарди ҳудуди ҶТ ҳаракат мекунанд, аз расондани осеб ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон ё расондани зарари моддӣ дар рафти истифодаи воситаҳои нақлиёт суғурта карда мешаванд»⁶³. Дар асоси моддаи мазкур, СҲҶҲСВНА дар ҶТ ҳатмӣ зълон гардидааст. Аз як тараф муқаррароти моддаи мазкур бо сабаби манбаи хатари калон доштани воситай нақлиёт онро ҳатмӣ намудааст, лекин аз тарафи дигар аз ҳама намуди паҳншудаи суғурта дар низоми суғуртавӣ онро оварда расонид.

Зеро бо вучуди зиёд шудани ахолӣ дар баробари ин намудҳои воситаҳои нақлиёти автомобилиӣ зиёд гардидаанд, ки онҳо уҳдадор мегарданд ин намуди суғуртаро анҷом диҳанд, дар ҳолати ичро накардани уҳдадориҳои худ мутобиқи м. 315 КҲМ ҶТ ба ҷавобагарӣ қашида мешаванд⁶⁴.

Санаи 10 июни с. 1996 бо мақсади татбиқи талаботи Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ», Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи суғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситай нақлиёт» аз 10 июни с. 1996 қабул гардид. Қарори мазкур аввалин санади маҳсус дар соҳаи СҲҶҲГСВНА ба шумор равад.

Қайд намудан зарур мебошад, ки санади номбаршуда ягон талаботи маҳсусро ба гайр аз андозаи маблағ, ки ҳамон ҳам хело қам мебошад, муқаррар наменамояд. Инчунин, як қатор меъёрҳои он ба талаботи Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» аз 23 июля с. 2016⁶⁵ мухолиф аст, аз ҷумла ба қ. 5, м. 4 суғуртаи ҳатмӣ аз ҷониби ҳамаи ташкилотҳои суғуртавӣ, новобаста аз шакли моликият анҷом дода

⁶³ Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 17 майи соли 2018, № 1533 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаси муроҷиат: 18.09.2020).

⁶⁴ Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҶТ аз 31 Декабр, 2008, № 455 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2008. – № 12, қ. 1. – Мод. 989, 990; 2009. – № 5. – Мод. 321. – № 9-10. – Мод. 543; 2010. – № 1. – Мод. 2, 5; № 3. – Мод. 153; № 7. – Мод. 547; № 12, қ. 1. – Мод. 812; 2011. – № 6. – Мод. 430, 431; № 7-8. – Мод. 610; № 12. – Мод. 838; 2012. – № 4. – Мод. 256; № 7. – Мод. 685, 693; № 8. – Мод. 814; 2012. – № 312. – Мод. 910.

⁶⁵ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти суғуртавӣ» аз 23 июля с. 2016, № 1349 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

мешавад, лекин қарори мазкур танҳо ин хуқуқро ба ташкилоти сугуртавии давлатӣ (Тоҷиксугурта) медиҳад⁶⁶.

Дар рушди бесобиқаи СҲҶҲГСВНА КГ ҶТ аз 11 декабри с. 1999⁶⁷ нақши муҳим дорад, ки дар он боби 51 аз м. 1013 то 1057 ба масъалаҳои сугурта бахшида шудааст. Дар боби мазкур муносибатҳо, ба монанди мағҳуми сугуртаи ҳатмӣ, сугуртаи амвол, шартномаи сугурта, шартҳои он, тартиби пеш аз муҳлат қатъ гардидани сугурта ва дигар муқаррар карда шудааст.

Вобаста ба рушди муносибатҳои сугуртавӣ зарурияти аз нав таҳия ва қабули қонуни соҳа гардид, ки Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 29 декабря с. 2010 мавриди амал қарор гирифт. Дар Қонуни мазкур як катор навгониҳо ворид гардианд. Аз қабили ҳолати ҳуқуқии субъектҳои миёнаравии бозори сугуртавӣ, ба монанди брокери сугуртавӣ, агенти сугуртавӣ муқаррар шудааст. Яке аз талаботҳои нав дар Қонун ин ворид гардидани падидаи азнавсугуртакунӣ ба шумор меравад. Азнавсугуртакунӣ яке падидаҳои муосири бозори сугуртавӣ ба шумор рафта, дар таъмини кафолати пардохти сугуртавӣ, нақши муҳим дорад.

Тибқи талаботи азnavsugurtakunӣ бояд ташкилотҳои сугуртавӣ бо мақсади имкон пайдо кардани пардохти сугуртавӣ як қисмати уҳдадориҳои сугуртавии худро ба дигар ташкилотҳои сугуртавӣ аз нав сугурта намоянд. Инчунин, боиси қайд мебошад, ки бо мақсади ташкил ва амалий намудани танзими давлатӣ ва иҷозатномадиҳии фаъолияти сугуртавӣ сугурта ба шаклҳо, соҳаҳо ва намудҳо ҷудо карда шудааст⁶⁸. Санай 23 июля с. 2016 бо мақсади ба талаботҳои муосир мутобиқат намудани қонунгузории сугуртавӣ ва инчунин ба дигар мақомот

⁶⁶ Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 10 июня соли 1996, № 264 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҷт «адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL:<http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 29.06.2019).

⁶⁷ Кодекси гражданин ҟТ қисми I аз 30 июня соли 1999, № 803 // Ахбори Маҷлиси Олии ҟТ. – 1999. – № 12. – Мод. 323; 2002. – № 4, к. 1. – Мод. 170; 2006. – № 4. – Мод. 194; 2009. – № 12. – Мод. 821; 2010. – № 7. – Мод. 540; 2012. – № 7. – Мод. 699; 2013. – № 7. – Мод. 505.

⁶⁸ Қонуни ҟТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 29 декабря соли 2010, № 681 // Ахбори Маҷлиси Олии ҟТ. – 2010. – № 12. – Мод. 840.

гузаштани ваколати назоратӣ ва иҷозатномадиҳӣ дар фаъолияти сӯғуртавӣ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сӯғуртавӣ»⁶⁹ дар таҳрири нав қабул гардид.

Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сӯғуртавӣ» аз 6 боб ва 42 м. иборат буда, як қатор талаботи навро дар фаъолияти сӯғуртавии ҶТ ворид намудааст. Пеш аз ҳама, мутобики Қонуни мазкур ваколати назоратӣ ва иҷозатномадиҳӣ дар фаъолияти сӯғуртавӣ аз тобеияти Вазорати молияи ҶТ гирифта ба Бонки миллии Тоҷикистон гузошта шудааст. Инчунин як қатор талаботҳои нав, ба монанди муайян намудани ҳолати хуқуқии субъектҳои адҷастер, асистанс, сюрвейер мебошад, ки ба таври муфассал дар санади болозикр танзим карда шудааст.

Давраи мукаммали рушди қонунгузории СҲҶҲГСВНА ба даврони Истиқлолияти давлатӣ рост меояд. Аз нигоҳи хуқуқӣ бунёди ҷамъиятҳои сӯғуртавии саҳомӣ, байниҳамдигарӣ ва мутақобила, ки бо ташкилотҳои сӯғуртавии давлатӣ рақобат мекарданд, ҳанӯз с. 1990 (Қарори Шурои вазирони ИҶШС «Дар бораи чораҳои ғайриинҳисорикунонии ҳочагии ҳалқ») эълон шуда, яъне амалишавии раванди мазкур дар с. 1992 ба вуқуъ пайваст ва баъди пошӯрии ИҶШС татбиқи худро ёфтанд. Махҳ ҳамин сол дар ҶТ ташкилотҳои мустақили инноватсионии сӯғуртавии «Муин» ташкил карда шуд⁷⁰.

Чи тавре ки дар боло зикр намудем, аз давраи аввали соҳибистиколии кишвар муносибатҳо дар ин соҳа тавассути Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сӯғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» ба танзим дароварда мешуд. Минбаъд бо мақсади дар сатҳи пурра, мукаммал ва босамар танзим намудани муносибатҳои СҲҶҲГСВНА дар кишвар Қонуни ҶТ «Дар бораи сӯғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию хуқуқии соҳибони

⁶⁹ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сӯғуртавӣ» аз 23 июли соли 2016, № 1349 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

⁷⁰ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сӯғурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

воситаҳои нақлиёт» аз 7 августи с. 2020, № 1719⁷¹ қабул гардид. Қабули ҳамин Қонун марҳилаи навро дар рушди ин навъи сугурта ба миён овард. Қонуни мазкур асосҳои ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии СҲҶҲГСВН-ро муайян намуда, ба таъмини ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии сугурташавандагон ҳангоми расонидани зарар дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт равона шудааст ва аз 5 боб ва 21 м. таркиб ёфтааст.

Мақсади асосии Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» таъмини кафолати амалишавии саривақтии пардохти сугуртавӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдидағон ва ё фоидагирандагон ҳангоми расонидани зарар дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт зимни истифодабарии воситаҳои нақлиёт, ки ҷавобгарии гражданий худро сугурта кардаанд, мебошад.

Бояд зикр кард, ки то айни замон СҲҶҲГСВНА дар асоси қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 10 июни с. 1996 амалӣ карда мешуд, ки санади мазкур ба пуррагӣ талаботи муосири низоми сугуртаро матраҳ карда наметавонист, аз ин рӯ, бо дарназардошти чунин ҳолат зарурияти таҳия ва қабули санади меъёрии ҳуқуқӣ дар ин самт муҳим ва саривақтӣ мебошад.

Бояд қайд намуд, ки Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» бо дарназардошти таҷрибаи пешқадам с. 2016 қабул гардида, бо он инҳисори сугуртаи ҳатмӣ бардошта шуда, ҳуқуқи ташкилотҳои сугуртавӣ новобаста аз шакли моликият ҷиҳати амалӣ намудани сугуртакуни ҳатмӣ муқаррар карда шуд. Ҳамзамон, тибқи қонуни амалқунандай фаъолияти сугуртавӣ муҳтавои ҳар як гурӯҳ дар шакли сугуртаи ҳатмӣ ва талаботи иловагӣ аз рӯйи шартҳои гузаронидани он бо қонунгузории ҶТ дар соҳаи сугуртаи ҳатмӣ муқаррар карда мешавад.

⁷¹ Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 7 августи с. 2020, № 1719 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 29.06.2021).

Бинобар ин, қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» талаботи имрӯзai соҳаи фаъолияти сугуртавиро таъмин карда наметавонад. Аз ин лиҳоз, бо дарназардошти муқаррароти нави қонуни амалкунандаи фаъолияти сугуртавӣ, нокифоя будани танзими СҲҶҲГСВН ва зарурияти мукаммал намудани заминаи ҳуқуқии ин намуди сугуртаи ҳатмӣ, Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» бо истифода аз таҷрибаи пешқадам ва амалияи пешрафта қабул карда шуд.

Қонуни нав имконият фароҳам меоварад, ки ин намуди сугуртаи ҳатмӣ танзим шуда, дар сатҳи қонуни мукаммали маҳсус ба ин намуди сугурта рақобати солим манфиати сугурташавандагонро беҳтар менамояд ва ин боиси рушди бозори СҲҶҲГСВН мегардад. Қобили зикр аст, ки дар дигар давлатҳо, аз ҷумла дар ҷумҳуриҳои ИДМ қонуни маҳсус вобаста ба СҲҶҲГСВН мавриди амал қарор гирифта, механизми ин намуди сугурта таъмин карда шудааст.

Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» мақсадҳои асосии зеринро таъмин менамояд:

- кафолати амалишавии саривақтии пардохти сугуртавӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонунии ҷабрдиагонро ҳангоми расонидани заар дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт зимни истифодабарии воситаҳои нақлиёт татбиқ менамояд;
- инҳисорро (монополияро) аз байн бурда, рақобати солимро дар бозори сугурта таъмин менамояд. Ташкилотҳои сугуртавӣ новобаста аз шакли моликияташон бо роҳи иҷроиши қарори Ҳукумати ҶТ аз 31 марта с. 2020, № 211 «Дар бораи андозаи ҳадди ақали сармояи (фонди) оинномавии ташкилотҳои сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ)»⁷² барои амалӣ намудани СҲҶҲГСВН ҳуқуқ пайдо мекунанд;

---

⁷² Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи андозаи ҳадди ақали сармояи (фонди) оинномавии ташкилотҳои сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ)» аз 31 марта с. 2020, № 211 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии

- қабул гардидани Қонуни мазкур, барои сугурташавандагон имконияти мустақилона интихоб намудани ташкилоти сугуртавиро медиҳад ва ба ин васила боварӣ ва эътимоди шахсони воқеӣ ва хуқуқӣ ба соҳаи сугурта зиёд мегардад;
- дар навбати худ ташкилотҳои сугуртавӣ бо мақсади ҷалби мизочон фаъолияти ташвиқотиву таблиғотиро вусъат дода, барои пурзӯр намудани пардохтпазирии худ ҷораҳои заруриро меандешанд;
- дар натиҷаи пурзӯр гардидани рақобат, ташкилотҳои сугуртавӣ баҳри кам намудани мукофоти сугуртавӣ ва зиёд намудани ҷуброни сугуртавӣ кӯшиш менамоянд;
- дар баробари ин, қонун манфиатҳои молиявӣ ва иҷтимоии сугурташавандагонро таъмин менамояд;
- барои ташкилотҳои сугуртавӣ шароит фароҳам меояд, ки минбаъд маблагҳои худро бо шартҳои диверсификатсия, бозоргирӣ ва даромаднокӣ ба иқтисодиёт сармоягузорӣ намоянд;
- қоидаҳои назорати фаъолияти ташкилотҳои сугуртавӣ, ки ба ин намуди сугуртаи ҳатмӣ машғул мешаванд, мукаммал мегарданд;
- дар баробари ин, фаъолияти иҷозатномадиҳии ташкилотҳои сугуртавӣ вобаста ба ин намуди сугуртаи ҳатмӣ дар асоси қонун татбиқ мегардад;
- ҳамчунин қонуни мазкур асосҳои муносибатҳои байнидавлатиро бо мамлакатҳои ҳамсарҳад дар бар мегирад.

Аз муқаррароти қонунгузории сугурта мушоҳида кардан мумкин аст, ки имрӯз ба тарзи хусусии фаъолияти ташкилотҳои сугуртавӣ аз ҷониби Ҳукумати мамлакат имтиёзҳои муайян пешбинӣ карда шудааст, ки қобили дастгирий мебошад. Дар баробари ин, сол то сол барои дастгирии фаъолияти тиҷоратӣ дар мамлакат имтиёзҳои андозбандӣ низ

чорӣ карда шуда истодааст, ки барои инкишофи соҳаи сугурта низ таъсири бевоситаро мерасонад⁷³.

Дар мамлакатҳои иқтисоди бозоргониашон тараққикарда сугурта баҳши стратегии иқтисод махсуб меёбад. Ба андешаи баъзе муҳаққиқон, мутаассифона, сугурта дар ҶТ, хунӯз ба ҷузъи ҷудонашавандай иқтисоди миллӣ табдил наёфтааст ва дар тафаккури бисёр шаҳрвандон ва соҳибкорон фаҳмиши дурусти моҳият ва таъиноти сугурта мавҷуд нест⁷⁴.

СҲҶҲГСВНА дар марҳилаи рушд қарор дорад. ҟТ дар пайравӣ аз таҷрибаи кишварҳои Аврупо баҳри рушд ва такмили қонунгузории СҲҶҲГСВНА, ҷораҳои заруриро андешида истодааст. Асоси ин гуфтаҳо дар он аст, ки дар давраи истиқолият то ин дам се маротиба қонуни сугуртавӣ қабул шудааст.

Дар замони мусир СҲҶҲГСВНА қариб дар ҳамаи мамлакатҳои ҷаҳон анҷом дода мешавад. Вобаста ба ҳаҷми ҷамъ овардани маблағҳои пулӣ дар фонди умумии сугуртавӣ вобаста ба СҲҶҲГСВНА дар мақоми аввал аст (60-70%-и фондҳоро ташкил медиҳад). Ин нақши назаррас доштани СҲҶҲГСВНА дар низоми дигар намудҳои сугурта нишон медиҳад⁷⁵.

Ҳамин тавр, аз таҳлили таърихӣ-ҳуқуқии СҲҶҲГСВНА бармеояд, ки падидай мазкур таърихи қадима дошта, давраҳои хоси инкишофи ҳудро аз сар гузаронидааст. Пайдоиш ва ташаккули сугуртаи мазкур барои ҷомеаи инсонӣ дастоварди бузург махсуб мегардад, дар шароите ки садамаҳои наклиётӣ рӯз ба рӯз зиёд шуда истодаанд, механизми СҲҶҲГСВНА дар таъмини бехатарии ҳаёт, саломатӣ, барқарор намудани ҳуқуқҳои вайроншудаи шаҳрвандон аҳаммияти қалон дорад. Дар ҷомеаи ҷаҳонӣ коркард гардидани падидай мазкур ва бо қонунгузорӣ танзим намудани он ин воситаи универсалии ҷуброни

⁷³ Ниг.: Қодиров М.А. Ҳуқуқи сугурта (дастури таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисоси ҳуқуқшиносӣ). – Ҳуҷанд: Ҳурросон, 2018. – С. 155.

⁷⁴ Ниг.: Шарипов Н., Ҳамидов А., Буриева М. Фаъолияти сугурта (дастури таълимӣ). – Душанбе, 2009. – С. 166.

⁷⁵ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

зарари ба шахс ва молу мулки ҷабрдида (шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ) расонидашуда, ҳангоми садамаҳои нақлиётӣ ба ҳисоб меравад.

Таърихи инкишофи СҲҶҲГСВНА-ро бо дарназардошти ба инобат гирифтани маҳсусиятҳои ташаккули он дар ин ё он марҳилаи таърихӣ ба давраҳои зерин ҷудо намудан мумкин аст:

1) давраи то Шуравӣ (аз аҳди қадим то инқилоби Октябр). Ҳусусияти хоси ин давра дар он аст, ки аввалин маротиба дар ин марҳила андешаҳо оид ба ҷуброни зарари вобаста ба ҳодисаҳои муайян ба вуҷуд омад. Дар ин давра аввалин маротиба ба заардидағони ғорати киштиҳо ҷубронпӯлӣ пардоҳт карда мешуд, ки замина барои пайдоиш ва рушди минбаъдаи падидаи сугурта гардид. Қонунгузорӣ то с. 1917 мушаҳҳасан рушд намуда, бо ҳусусияти динамикӣ дар шароити моликияти ҳусусӣ ва фаъолияти на он қадар шумораи зиёди ширкатҳои ҳусусии сугуртавӣ рушд намудааст⁷⁶.

Қайд кардан зарур аст, ки дар ин давра маблағи сугуртавӣ пешакӣ ба ташкилотҳои муайян вобаста карда нашуда, балки танҳо дар мавриди ба миён омадани ҳодисаҳои муайян бо мақсади кумаки ҷабрдида маблағҳои пулӣ ҷамъ карда мешуд. Ҳамзамон, дар ин давра дар сатҳи даҳлдор қонунгузории СҲҶҲГСВНА пайдо гардид ва баъзе масъалаҳои он мавриди танзим қарор дода шуд.

2) давраи Шуравӣ (баъди инқилоби Октябр то с. 1990). Баъди с. 1917 моликияти ҳусусӣ барҳам дода шуд, амали санадҳои ҳуқуқии амалқунанда оид ба сугурта қатъ гардид ва бар ивази онҳо санадҳо ва қоидаҳои нав коркард гардида, баҳши сугуртаи воситаи нақлиёт ба инҳисори давлат шомил шуд⁷⁷.

Давраи мазкур дар инкишофи СҲҶҲГСВНА таъсири муайян гузошта, бо як қатор ҳусусиятҳои худ аз дигар давраҳо тафовут дорад: а) дар ин давра санадҳои меъёрии маҳсус вобаста ба танзими

⁷⁶ Ниг.: Рассолова Т.М. Проблемы становления механизма правового регулирования обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 215.

⁷⁷ Ниг.: Рассолова Т.М. Асари ишорашуда. – С. 16.

СХЧХГСВНА, аз чумла, «Талаботҳои умумии СХЧХГСВН» қабул гардид, ки тибқи ин санад ин навъи сугурта хусусияти ихтиёри дошт; б) баъди инқилоби Октябр фаъолияти ташкилотҳои тичоратии сугуртавӣ ва ҳатто моликияти онҳо давлатӣ карда шуд; в) сугурта дар ин давра таҳти инхисори давлатӣ қарор дода шуд ва сугуртаи давлатӣ дар тамоми қаламрави Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷониби корхонаи ягона – Госстрахом амалӣ гардонида мешуд; г) СХЧХСВНА дар ИҶШС на он қадар хуб рушд намудааст, зоро аҳолӣ ба сабаби набудани маблағ имконияти хариди воситаи нақлиёти автомобилиро надошт ва ин воситаи нақлиёт ба аҳолӣ ҷандон дастрас ҳам набуд; д) дар Иттиҳоди Шуравӣ масъалаи истифодабарии сугурта дар манфиатҳои давлатӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ танҳо қисман ҳал гардида буд. Муносибатҳои шартномавӣ аз рӯйи сугуртаи ҳатмӣ вучуд надошт; е) дар қонунгузории давраи Шуравӣ ба ин намуди сугурта дикқат дода намешуд, аз чумла, дар Кодекси граждании с. 1922 ва Кодекси граждании с. 1964 меъёрҳои танзимкунандай СЧХГ вучуд надоштанд.

3) давраи муосир (аз с. 1990 то имрӯз). Дар давраи муосир сараввал муносибатҳо вобаста ба СХЧХГСВНА тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумӣ танзим карда мешуд. СХЧХГСВНА дар ибтидои давраи муосир ба таври пурра танзим нагардида буд.

Минбаъд қонунгузории маҳсуси СХЧХГСВНА пайдо гардид, ки ба ташаккули падидаи мазкур таъсири калон расонид. Дар давраи муосир қонунгузории миллӣ заминай мусоидро барои рушди низоми сугуртавии мамлакат фароҳам овард. Ба андешаи А.В. Золотухин сармоягузории фондҳои сугуртаи ғайридавлатии сугуртакунандагон дар ҳолати бениҳоят паст қарор дорад⁷⁸.

Муҳаққиқони ватаний вобаста ба масъалаҳои бозори сугурта дар иқтисодиёти миллӣ қайд менамоянд, ки «Низоми сугуртавии ЧТ дар марҳилаи аввали рушди худ қарор дорад ва бо сатҳи пасти

⁷⁸ Ниг.: Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву РТ: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – С. 315.

сармоягузории фондҳои сугуртавии ташкилотҳои сугуртавӣ хусусиятнок аст»⁷⁹. «Шаклгирии бозори сугуртаи Тоҷикистон дар дараҷаи ибтидоии рушд қарор дорад, ки дар он ҳиссаи моликияти давлатӣ нисбати соҳторҳои хусусии сугуртакунӣ бартарӣ доранд, шаклгирии бозор дараҷаи сусти рақобатнокӣ дорад, соҳибкорӣ дар сатҳи баланди рушд қарор надорад ва дастгирии давлатии кофӣ надорад»⁸⁰.

Бо сабаби рушди беандозаи СҲҶҲГСВНА дар давраи муосир ва маҳсусиятҳои хосро ба даст овардан, инкишофи онро дар навбати худ ба ду давра метавон чудо намуд:

а) аз давраи с. 1990 то с. 1996. Дар ин давра қонунгузории маҳсуси СҲҶҲГСВНА рушд накарда буд ва он тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқие, ки дар умум муносибатҳо вобаста ба сугуртаро муқаррар менамуданд, танзим карда мешуд;

б) аз с. 1996 то имрӯз. Ин давра бо он хусусиятнок аст, ки СҲҶҲГСВНА тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқии маҳсус танзим гардид, низоми сугуртаи мамлакат рушд намуд, фаъолияти сугуртавӣ инкишоф ёфт.

Барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои солҳои 2021-2025, ки бо қарори Ҳукумати ҶТ аз 30 апрели с. 2021, № 168⁸¹ тасдиқ шудааст, дар бахши сугуртавии бозори молиявӣ афзоиши ҳаҷми мукофотҳои сугуртавиро 1,9 маротиба, яъне аз 118,2 млн сомонӣ дар с. 2016 то 234,2 млн сомонӣ дар с. 2019 ва ҳамчунин афзоиши ҳиссаи пардохтҳои сугуртавиро нисбат ба маҷмуи маҳсулоти дохилӣ аз 0,21 фоиз дар с. 2016 то 0,30 фоиз дар с. 2019 муайян намудааст.

Дар заминаи барномаи мазкур баланд бардоштани рақобатпазирии бахши сугурта тавассути роҳҳои зерин такмил дода мешавад:

⁷⁹ Шаропов Н. Роль обязательного страхования в капитализации средств страховых компаний: на примере страхового рынка РТ: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Душанбе, 2007. – С. 182.

⁸⁰ Рахимов М.А. Становление рынка страхования в национальной экономике: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Худжанд, 2012. – 144 с.

⁸¹ Қарори Ҳукумати ҟТ «Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди ҟТ барои солҳои 2021-2025» аз 30 апрели с. 2021, № 168 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҟТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 29.11.2021).

- такмили заминаи меъёрии ҳуқуқии соҳа ва содагардонии низоми ичозатдиҳӣ;
- таҳияи заминаи қонунгузорӣ барои сугуртаи дарозмуддати ҳаёт, саломатӣ ва низоми нафақаи андӯхтӣ;
- мутобик намудани фаъолияти ширкатҳои сугуртавӣ ва дигар иштирокчиёни бозори он ба талаботи меъёрҳои байналмилалии соҳа;
- диверсификатсияи хизматрасониҳои сугуртавӣ аз ҳисоби ҷорӣ намудани доираи васеи сугуртаи ихтиёри, сугуртаи ҳатмии тиббӣ, сайёҳӣ ва сармоягузориҳои хориҷӣ дар ширкатҳои ватании сугуртавӣ;
- роҳандозии имконияти амалинамоии фаъолияти сугуртавӣ бо принципҳои сугуртакунии исломӣ ва сугуртанамоии ҳӯрд дар маҳал;
- таъсиси ширкати давлатӣ барои сугуртаи хавфҳо ва ҷуброни ҳароҷоти молиявии корхонаҳои бахши воқеӣ, ки ба бозорҳои содиротӣ нигаронида шудаанд;
- ҷорӣ намудани усулҳои алтернативии таҳвили хавфҳо (маҳсулоти сугуртавии бисёрҷониба (маҷмуӣ));
- тавсеаи унсурҳои инфрасоҳтори зербахши сугурта, аз ҷумла таъсиси ширкатҳои нави андерайтингӣ, адвайрестингӣ ва ғайра;
- васеъ намудани номгӯи маҳсулоти сугуртавӣ, аз ҷумла сугуртаи хавфҳои молиявии корхонаҳои инноватсионии саноатии тиҷоратии ҳӯрд ва миёна;
- таҳия ва татбиқи тартиби таъмини мутобиқати имконоти молиявии ширкатҳои сугуртавӣ оид ба қабули хавфҳо тибқи талаботи кифоягии сатҳи пардохтпазирии онҳо (на камтар аз 200 фоиз);
- васеъ намудани номгӯи дороиҳои молиявӣ барои маблағгузории захираҳои сугуртавӣ, аз ҷумла коғазҳои қиматноки корпоративӣ;
- ҳавасмандгардонии фаъолияти сармоягузории ширкатҳои сугуртавӣ ва тавсеаи имкониятҳои таъмини устувори низоми молиявии онҳо.

Дар маҷмуъ, қонунгузорӣ оид ба СҲҶҲГСВНА бояд ба таври динамикӣ рушд намояд ва таҷрибаи қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ дар он васеъ истифода бурда шаванд.

Давра ба давра бояд имтиёзҳои ташкилотҳои сугуртавӣ зиёд карда шавад, тағири шартҳои сугуртакунонӣ, баланд бардоштани сифати хизматрасониҳои сугуртавӣ ва хизматҳои иловагӣ, инкишоф додани рақобати солим байни сугуртакунандагон ба ҳавасмандии ҳимояи сугуртавӣ ва баланд бардоштани аҳаммияти иҷтимоии ин намуди сугурта мусоидат намояд.

Ҳамзамон бояд қайд намуд, ки СҲҶҲГСВНА таърихи қадима дошта, ҳамчун як падидаи нави илми ҳуқуқи гражданӣ дар ҶТ ба ҳисоб меравад. Шаклгирии ин навъи сугурта таърихи қадима дошта, қабл аз сугуртаи ихтиёрӣ дар таърихи чомеаи инсонӣ пайдо гардидааст.

Падидаи мазкури сугурта дар натиҷаи ташкили принсипи «тақсими зарар» пайдо гардидааст ва ин хулосабарорӣ шаҳодати он мебошад, ки барқароршавии он дар давраи қадим дар замоне, ки чомеа шакли ҷуброни сугуртавиро андеша намуд, ба миён омадааст ва сугурта ба давраи нави рушд ворид гардид, ки онро сугуртаи тиҷоратӣ меномиданд.

Дар шароити муосир бояд назорати доимӣ ба фаъолияти сугуртавӣ ва механизимҳои ҳуқуқии он ба роҳ монда шавад ва дар сурати ба вучуд омадани камбудӣ қонунгузор онҳоро бартараф намояд, то ки дар кишвар падидаи СҲҶҲГСВНА ҷавобгӯи манфиатҳои умумии чомеа, ҳар як иштирокчии ҳаракат дар роҳ, маҳсусан соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий бошад. Таҷрибаи хориҷӣ нишон медиҳад, ки ҳам сугуртаи ҳатмӣ ва ҳам ихтиёрии шахсони масъул барои шахсони сеюм имконпазир аст. Дар аксари кишварҳои тараққикарда ин намуди сугурта, чун қоида дар асоси ҳатмӣ сурат мегирад (ИМА, кишварҳои Шартномаи шенгенӣ ва ғ.).

1.2. Мафҳум ва хусусиятҳои сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуки граждани соҳибони воситай нақлиёти автомобилй

Ҷомеаи инсонӣ аз замони қадим дар натиҷаи ҳодисаҳои табиӣ ва дигар натиҷаҳои ҳаробиовар ба оқибатҳои манғӣ дучор мегардиш. Барои аз байн бурдани чунин оқибатҳои номатлуб шахсони манфиатдор ба чунин хулоса омадаанд, ки бояд якҷоя амал намоянд. Дар ин робита, аз тарафи онҳо ҳоҳиши якҷоя кардани қисми молу мулки ба онҳо тааллуқдоштаро бо молу мулки дигар шахсон, бо мубаддалсозии тамоми чизи ҷамъшуда, ки ба як сарчашмаи бартараф намудани талафот аз ҳар гуна ҳодисаҳои нохуш, ки нисбати ҳар қадоми онҳо ба вуқӯъ пайвастан мумкин аст, табдил дода шуд⁸².

Ин қӯшиши инсоният ҳамчун шакли ибтидой ва қадами аввали инсоният ҷиҳати таҳияи механизмҳои бартараф кардани зарари дар натиҷаи ҳодисаҳои гунонун бавучудоянда ба ҳисоб меравад ва баъдтар сұғурта ҳамчун яке аз воситаҳои муҳимми бартараф кардани зарап пайдо шуд.

Ба андешаи А. Ҷабборов ва Н. Шаропов СҲҶҲГСВНА намуди сұғуртае мебошад, ки мутобиқи он соҳиби воситай нақлиёти автомобилй дар назди шахсони сеюм (шахсони воқей ва ҳуқуқӣ) уҳдадориро барои зарари ба онҳо расонидааш ҳангоми истифодаи воситай нақлиёт, ба зимма дорад. Воситай нақлиёти автомобилй манбаи ҳатари калон дорад, бинобар ин соҳиби он уҳдадор мебошанд, ки зарари ба иштирокчиёни ҳаракат дар роҳ расонидаашро ҷуброн намояд, ба истиснои ҳолатҳое, ки зарари расондашуда дар натиҷаи амали ҳолати дори қувваи бартарафнашаванда ё барқасданаи заардида бошад»⁸³.

Барои ошкор намудани мафҳум ва моҳияти СҲҶҲГСВНА бояд пеш аз ҳама, моҳияти сұғуртаро ошкор намуд, чунки СҲҶҲГСВНА яке аз намудҳои мустақили сұғурта мебошад ва хусусияту моҳияти онро пурра

⁸² Ниг.: Брагинский М.И. Договор страхования. – М.: Статут, 2000. – С. 255 // Манбаи дастрасӣ: URL: https://www.elibrary.ru/download/elibrary_23064246_11511666.pdf (санаси муроҷиат: 20.3.2021).

⁸³ Ҷабборов А., Шаропов Н. Сұғурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

дар бар мегирад⁸⁴. Суғурта дар давраҳои муайяни таърихӣ пайдо гардид ва ба сифати воситаи ҷубронкунии зарар аз ҳодисаҳои табиат дар асоси тақсимкуни муттаҳидонаи он байни ҳамаи шахсони ҳоҳишманд рушд намуда истодааст⁸⁵.

Моҳияти истилоҳи «суғурта» ба калимаи русии «страх» ва бо тоҷикӣ «бим, тарс, ваҳм» алоқаманд мебошад. «Суғурта кардан ин ба ягон қас тарсу ваҳми худро бар ивази пардоҳпулии пешакӣ додан мебошад»⁸⁶. Маънои дуюми калима дар шакли «страховать»-и русӣ буда, суғурта намудан, пешгирий намудан, пешакӣ ҳимоя намудан, пеши чизеро гирифтани, эҳтиёт кардан мебошад⁸⁷. Дар забони англисӣ бошад, истилоҳи мазкур дар шакли «insurance» омада, маънояш боварӣ, эътимод мебошад.

Дар забони тоҷикӣ калимае, ки метавонад истилоҳи «суғурта»-ро иваз намояд, «бима» мебошад, ки дар забони форсӣ роиҷ аст. Баъзе муҳаққиқони ватаний ҷонибдори истифодаи истилоҳи мазкур дар қонунгузории ҶТ мебошанд. Ҳамзамон пешниҳод менамоянд, ки зимни такмили қонунгузории суғурта мақомоти қонунгузор аз истифодаи истилоҳи «суғурта» даст қашад ва ин нуқтаро муҳаққиқони дигар аз нуқтаи назари техникаи қонунгузорӣ асоснок намудаанд⁸⁸.

Илми муосири иқтисодӣ суғуртакуниро ҳамчун маҷмуи шакл ва усулҳои ташаккули фондҳои пулии мақсаднок ва истифодабарии онҳо барои ҷуброн кардани зарар дар сурати падидаҳои гуногуни номатлуб ва ҳамчунин барои расонидани ёрӣ ба шаҳрвандон ва (ё) оилаҳояшон ҳангоми фаро расидани ҳодисаҳои муайян дар зиндагии онҳо (зиндагӣ

⁸⁴ Курбонов Қ.Б., Муминзода О.С. Мағҳум ва хусусиятҳои суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданини соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий // Қонунгузорӣ. - 2021. - №3(43). - С. 46-53.; Гаюров Ш.К., Курбонализода Ф., Курбонов К.Б., Одиназода Р.С. Транспортное право Республики Таджикистан: учебное пособие. - Душанбе: «Хирадмандон», 2020. – 152 с.

⁸⁵ Ниг.: Воблый К.Г. Основы экономии страхования. – М.: Изд. Центр Анкил, 1995. – С. 227.

⁸⁶ Даъл В.И. Толковый словарь живого великорусского языка. – М.: Русский язык, 1980. – Т. 4. – С. 337.

⁸⁷ Ниг.: Сафаров М.С. Мавқеи суғуртаи давлатӣ дар ҶТ. – Душанбе: Ирфон, 2005. – С. 105.

⁸⁸ Ниг.: Бадалов Ш.К. О некоторых проблемах, возникших вследствие несоблюдения юридической техники в гражданском законодательстве // Вестник цивилистики. Спецвыпуск. – Душанбе, 2007. – С. 177.

карда то синну соли муайян расидан, қароҳат бардоштан, марг ва ғ.) муайян менамояд.

Мұхаққиқи намоёни соҳаи суғурта В.К. Райхер моҳияти суғуртаро ошкор намуда, ду роҳи муборизаро барои аз байн бурдани оғатҳои табий пешниҳод намудааст, ки «яке аз онҳо ба он равона карда шудаанд, ки оғатҳои табииро пешгирий қунанд ва ба рух додани худи онҳо роҳ надиханд». Инҳо чорабиниҳои тадбирий (пешгирикунанда) мебошанд. Дигараш ба зудтар нест кардани оғати табиии аллакай руҳдода, ба камқунии заرارрасонии он равона карда шудаанд⁸⁹. В.Е. Рейхер чунин мешуморад, ки барои пешгирий намудани оғатҳои табий ва дар ин замина, боз ҷуброн намудани онҳо бе захираи молиявӣ ғайриимкон мебошад⁹⁰.

Ақидаи В.И. Серебровский қобили дасгирӣ мебошад, ки моҳияти суғуртаро дуруст ошкор намудааст. Тибқи андешаи вай «суғурта як усули ихроҷкуни ё маҳдудкуни ҳодисаи нохуш ба як қатор оқибатҳои бениҳоят барои инсон ё тамоми хоҷагии он муҳим оварда мерасонад. Суғурта метавонад ба инсон таъминоти моддӣ дар сурати худи он ва аъзои оилаи ӯ, ки дар натиҷаи аз даст додани қобилияти меҳнатӣ (ҳангоми муваққатан аз даст додани қобилияти меҳнат, ба синни пирионсолӣ расидан, дар ҳолати вафот кардан ва ғ.) ё дар ҳолати пардоҳти ҷуброн пулӣ барои зарари расонидашуда ва ғайра хизмат намояд. Аммо, дар ин ҳолат ҳам нақши суғурта ба охир намерасад. Суғурта ба инсон имконияти боэътиҳод ба ояндаи маълум назар кардан ва фаъолнокии инсонро ҳавасманд мегардонад»⁹¹.

Ба ин нүқтаи назар ҳамроҳ шуда, қайд намудан зарур аст, ки дар суғурта муносибатҳои муайяни иқтисодии байни одамон дар рафти истеҳсолот, мубодила ва истифода кардани неъматҳои моддии таркибёфта амалий мегарданд. Як қатор муҳаққиқон суғуртаро ҳамчун

⁸⁹ Ниг.: Райхер В.К. Государственное страхование в СССР. – М., 1938. – С. 199.

⁹⁰ Ниг.: Ҳамон ҷо. – С. 165.

⁹¹ Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М.: Статут, 1997. – С. 434.

намуди маҳсуси фаъолияти иқтисодии бо азнатвақсимкуни хатари расонидани зарар ба манфиатҳои молумулкии байни иштирокчиёни сугурта (сугуртакунанда) алоқаманд ва аз тарафи ташкилотҳои маҳсусгардонидашудаи (сугуртакунанда) ҷамъкунандаи маблағҳои пулӣ (мукофотпулӣ) бо пардохти минбаъдаи сугуртавӣ ҳангоми фаро расидани ҳолати сугуртавӣ пешкаш менамоянд⁹².

Ба ақидаи Л.И. Рейтман «сугурта ин маҷмуи муносибатҳои азнатвақсимкунандаи маҳсус байни иштирокчиёни онҳо аз рӯйи ташаккулёбӣ аз ҳисоби пардохтҳои маблағи фонди мақсадноки сугуртавии барои ҷубронкунии зарари имконпазири фавқулодда ва ё дигар ба корхонаҳо ва ширкатҳо ё расонидани ёрии пулӣ ба шаҳрвандон баромад мекунад»⁹³.

М.Я. Шиминова қайд менамояд, ки сугурта ин ғояи аз байн бурдани талафоти сарзананда аз як шаҳс ё гурӯҳи шахсон буда, барои ҳар яке онҳо осори сахте нагузошта, ҳолати ҷабрдидаро зуд ва ба дараҷаи кофӣ пурра барқарор мегардонад⁹⁴. Ақидаи мазкурро О.С. Иоффе⁹⁵ ва В.К. Райхер низ дасгирӣ менамоянд. В.К. Райхер маҳсусан қайд менамояд, ки асоси моддии сугуртавиро ин фонди сугуртавӣ ташкил медиҳад.

Фонди сугуртавӣ ин сарчашмаи асосии ҷубронкунандаи талафоте, ки ба тартиби ғайримарказонидашуда, аз ҳисоби пардохтҳои ҳӯрди аввалай бисёр шахсон ба вуҷуд омада ва ба фонди марказонидашудаи ташкилоти сугуртавӣ мубаддал мегардад⁹⁶. Вай дар тадқиқоти худ бо номи «Таърихи намудҳои ҷамъиятҳои сугуртавӣ» боэъти модона нишон додааст, ки таърихи сугурта ин таърихи фондҳои сугуртавӣ мебошад.

В.В. Шахов дар нуктаи назари таҳлилшаванд ба сифати маҳаки асосии ҳимояи моддии сугуртавӣ ин фонди сугуртавиро пешбинӣ

⁹² Ниг.: Страховое дело: учебник / под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Банковский и биржевой научно-консультативный центр, 1992. – С. 524.

⁹³ Ҳамон ҷо.

⁹⁴ Ниг.: Шиминова М.Я. Страхование: история, действующее законодательство, перспективы. – М., 1989. – С. 176.

⁹⁵ Ниг.: Иоффе О.С. Обязательственное право. – М., 1975. – С. 730.

⁹⁶ Ниг.: Райхер В.К. Общественно-исторические типы страхования. – М., 1947. – С. 177.

менамояд. Ба ақидаи ӯ фонди сүгуртавӣ ин аз маҷмуи захираҳои неъматҳои табиии моддӣ иборат мебошад⁹⁷.

Л.А. Мотилев қайд менамояд, ки «фонди сүгуртавӣ ин фонди комилан маҳсус мебошад, ки самти онро танҳо метавон таҳмин намуд, на ин ки аниқ пешбинӣ кард, азбаски пешакӣ на андозаи заарар ва аз ин ҳам бештар дар қадом соҳаи истеҳсолоти моддии маҳсулот заарар расонида ҳоҳад шуд муайян намудан, ғайриимкон мебошад. Нашояд пешакӣ гуфтан, ки ё воситаҳои истеҳсолот ё маҳсулоти тайёр барои истеъмол таъинкардашуда – нобуд ҳоҳад гашт»⁹⁸. Муҳаққиқи дигар бошад, маҳаки асосии сүгуртаро ин соҳтани фондҳои мақсадноки маблағҳои пулии барои ҷуброни заарарҳои аз ҳодисаҳои нохуши тасодуфӣ фарорасандай пешбиникардашуда мешуморад⁹⁹.

Ба андешаи Е.В. Коломин моҳияти фарохи сүгуртавиро ин тамоми он муносибатҳои иқтисодие ташкил медиҳад, ки он таҳия намудани фондҳои маҳсуси пулиро аз пардохтҳои аввалии шахсони воқеӣ ва ҳукуқӣ ифода менамоянд. Истифодаи минбаъдаи ин фондҳо барои ҷуброн кардани заарар ба ин ё он шахсон, ҳангоми ба миён омадани ҳодисаҳои гуногуни номуносиб дар ҳаёт ва фаъолияти онҳо, инчунин барои пардохтҳо дар дигар шароиту ҳолатҳои пешаки шартномаи сүгуртавӣ мебошад»¹⁰⁰.

Ақидаҳои дар боло таҳлилшавандай сүгуртавӣ аксаран моҳияти иқтисодии сүгуртаро ифода менамоянд. Аз тарафи муҳаққиқон мағҳумҳои зиёди гуногун пешниҳод карда шудааст, вале як нуқтаи назарро қайд намудан мумкин аст, ки бо вуҷуди ақидаҳои гуногун ҳамаи онҳо ба як нуқта оварда мерасонад: сүгурта ин як роҳи ҷуброн кардани талафоте, ки ба шахси воқеӣ ё шахси ҳукуқӣ расидааст ба воситаи ҷамъ намудани ҳиссаи мобайнӣ мебошад.

⁹⁷ Ниг.: Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов. – М., 1997. – С. 511.

⁹⁸ Мотылев Л.А. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития. – М.: Финансы, 1972. – С. 54.

⁹⁹ Ниг.: Основы страховой деятельности: учебник / под ред. Т.А. Федоровой. – М.: Изд-во БЕК, 2001. – С. 211.

¹⁰⁰ Коломин Е.В. Страхование как экономическая категория // Финансовая газета. – 1997. – № 35. – С. 190.

Дар адабиёти хукуқӣ доир ба мафхум ва хусусиятҳои сугурта ақидаҳои хеле зиёде арзи вучуд доранд. Аз таҳлили ақидаҳои онҳо доир ба мафхум ва хусусияти сугурта ба мо андаке мұяссар гардид то муайян намоем, ки аксарияти чунин ақидаҳо ба назарияи ягонаи ҷуброни зарар оварда мерасонад. Тибқи назарияи мазкур зарар натиҷаи ҳар гуна факти боиси кам гаштани молу мулк ё монеъшавандай зиёдшавии он мебошад. Зарар метавонад талафи бевоситай молумулкӣ ё талафи ғайримустакимро дар бар гирифта бошад. Вазифаи сугурта дар он аст, ки ин зарарро (зиёнро) ҷуброн намояд ё ҳадди ақал андозаашро кам гардонад.

Назарияи ҷуброни зарар пурра ба мақсадҳои сугуртаи молумулкӣ мувофиқат мекунад, аммо барои сугуртаи шахсӣ номутобиқ менамояд. Дигар муҳаққиқони соҳа (П. Лабанд ва Г.Ф. Шершеневич) бо назардошти он ки сугуртаи шахсӣ дар як қатор ҳолатҳо наметавонад ба ҷорҷӯбаҳои назарияи ҷуброни зарар гузошта шавад, танҳо сугуртаи молумулкиро сугуртаи аслӣ ҳисоб намуда, сугуртаи шахсиро ҳамчун сугуртаи аслӣ эътироф наменамоянд¹⁰¹.

М.И. Брагинский назарияи ҷуброни зарарро инкишоф дода, ба он ишора мекунад, ки «моҳияти сугуртаро метавон бо ҳиссаи муайянни шартӣ, тариқи мафҳуми «тақсимкуни ҷавобгар» баён намуд. Ҳамзамон, асоси моддии чунин тақсимот фонди соҳташавандаро барои ин мақсад ташкил медиҳад»¹⁰². Падидаи сугурта ҳам аз ҷиҳати ихтисодӣ ва ҳам аз ҷиҳати ҳукуқӣ якхела намебошад. Дар адабиётҳои ҳукуқӣ падидаи сугурта аз ҷиҳати ҳукуқӣ хусусиятҳои ҳудро дорад. Масалан иштирокчиёни он дорои ҳукуқ ва уҳдадориҳо мебошанд.

Вобаста ба обьектҳои сугурта се самти сугурта аз яқдигар фарқ карда мешавад: а) шахсӣ; б) молумулкӣ; в) сугуртаи ҷавобгарӣ. Сугуртаи ҷавобгарӣ намудҳои зеринро дар бар мегирад: СҲҶҲСВНА, сугуртаи

¹⁰¹ Ниг.: Серебровский В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М.: Статут, 1997. – С. 440.

¹⁰² Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – М.: Статут, 2003. – С. 499.

чавобгарии ҳуқуқи гражданий боркашон, сугуртаи чавобгарии ҳуқуқи гражданий корхонаҳои манбаи хатари зиёд, сугуртаи чавобгарии касбӣ, сугуртаи чавобгарӣ барои ичро накардани уҳдадориҳо, сугуртаи дигар намудҳои чавобгарии ҳуқуқи гражданӣ¹⁰³.

СЧҲГ як соҳаи фаъолияти сугурта мебошад, ки обьекти он чавобгарӣ дар назди шахсони сеюм буда дар натиҷаи ҳама гуна амал ё беамалии дорандай полис зарар дида метавонанд. Баръакс сугуртаи молу мулк амволи мушаххаси шаҳрвандон ё шахсони ҳуқуқиро фаро мегирад, ҳадафи сугуртаи чавобгар таъмини фарогирии сугуртаи ашхосест, ки эҳтимолан метавонанд зарар расонанд, гарчанде ки сугуртаи чавобгар ҷузъи сугуртаи молу мулк аст.

Моҳияти ин намуди сугурта бо он муайян карда мешавад, ки ҳар як соҳиби воситаи нақлиёт вазифадор аст зарари моддии ба шахсони сеюм (ҷабрдидағон) дар натиҷаи садама расонидашударо ҷуброн кунад. Садамаи нақлиётӣ ҳодисаест, ки ҳангоми ҳаракати воситаи нақлиёт дар роҳ ва бо иштироки он рух додааст, ки дар он одамон аз ҳаёт маҳрум шудавнд ё ба саломатии онҳо зарар расонида шудааст, воситаҳои нақлиёт, иншоот, молҳо осеб диданд ё зарари дигари моддӣ расида шудааст.

СЧҲГ соҳибони воситаи нақлиёти шахсони сеюм ҳамчун як падидаи ҳуқуқӣ маҷмуи меъёрҳои ҳуқуқие мебошад, ки заминаи ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии сугуртаи ихтиёрий ва ҳатмии чавобгарии гражданий соҳибони воситаҳои нақлиётро бо мақсади ҳимояи самараноки ҳуқуқҳои ҷабрдидағон ба ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки онҳо расонидашуда ҳангоми истифодаи нақлиёти шахсони дигар фароҳам меорад. Дар баробари ин, сугуртаи мазкур намуди алоҳидаи сугуртаи молу мулк буда, тибқи қонунгузорӣ дар тамоми қаламрави ҶТ ҳатмӣ мебошад.

Ин намуди сугурта метавонад дар шакли ихтиёрий ва ҳатмӣ амалӣ шавад. Аммо, дар бисёр мамлакатҳои ҷаҳон СҲҶҲГСВНА ҷорӣ карда

¹⁰³ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

шудааст. Ҳатмӣ ҷорӣ намудани СҲҶҲГСВНА ба манфиати тамоми ҷамъият мебошад. Ин имконият медиҳад, ки аз ҳисоби ҳаққи сугуртаи соҳибони воситай нақлиёт фонди сугурта таъсис дода шавад, ки он дар ихтиёри ташкилоти сугуртавӣ нигоҳ дошта шуда, аз вай зарари ҳангоми истифодаи воситай нақлиёт ба шахсони сеом расонидан соҳибони онҳо ҷуброн карда шавад. Яъне, ҳангоми рӯй додани ҳодисаи нақлиёти роҳ на соҳиби воситай нақлиёт, яъне гунаҳкори ҳодиса, балки ташкилоти сугуртавӣ зарарро ҷуброн мекунад. Бояд қайд кард, ки дар ин маврид тарафе, ки гунаҳкори ҳодисаи нақлиёти роҳ мебошад, аз ҷавобгарии ҷиноятӣ озод карда намешавад¹⁰⁴.

Тибқи ақидаи М.Д. Суворова «сугуртакунонии ҳатмӣ» пурра ба соҳаи ҳуқуқи ҳусусӣ тааллуқ дорад, зоро агар ягон хел падидан ҳуқуқӣ дар принципҳои ҳуқуқи ҳусусӣ барпо шуда бошад ва ба низоми он дохил шавад, он гоҳ вай наметавонад, ки дар як вақт ба соҳаи ҳуқуқи умумӣ тааллуқ дошта бошад. Сугуртаи ҳатмӣ бошад, ягон хел таъсир ба ҳусусияти батанзимдарории ҳуқуқии муносибатҳои ҳусусӣ намерасонад ва таркиби онҳоро иваз карда наметавонад. Мақсади сугуртаи ҳатмӣ ин ҳимояи манфиатҳои ҳусусӣ аз рӯйи ҳолатҳои мушаххаси иқтисодӣ ё сиёсӣ мебошад»¹⁰⁵.

М.И. Брагинский чунин меҳисобад, ки ба сугуртаи ҳатмӣ на танҳо муносибатҳои ҳуқуқи гражданиӣ, балки унсурҳои муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ наздиктар мебошад. Ба сифати асоснок кардани мавқеи худ ӯ к. 3, м. 937 Кодекси граждании Федератсияи Россия, ки муносибатҳои берун аз ҷорҷӯбаи батанзимдарории кодекси мазкур мисол меорад. Сухан бобати муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ, ки баҳри амали намудани функсияҳои давлатӣ равона шудаанд, рафта истодааст. Ба ҳамин монанд, дар сурате шаҳс аз бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ даст мекашад, ки мутобики қонунгузорӣ ӯ ба бастани он уҳдадор мебошад. Дар асоси чунин талаботҳо хулоса мебарорад, ки бо вуҷуди дар муносибатҳои

¹⁰⁴ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

¹⁰⁵ Суворова М.Д. О частноправовом характере института страхования // Правоведение. – 1997. – № 4. – С. 245.

сугуртавӣ мавҷуд будани муносибатҳои ҳуқуқии хусусӣ, инчунин боз дар муносибатҳои сугуртаи ҳатмӣ муносибатҳои оммавӣ-ҳуқуқӣ низ вучуд доранд¹⁰⁶.

Ба андешаи А.В. Золотухин хусусияти комплексӣ доштани ҳуқуқи сугуртавӣ бештар ба табиити ҳуқуқии меъёрҳои танзимкунандай фаъолияти сугуртавӣ, ки ба низоми он дохил мешаванд, ҷавобгӯ мебошад¹⁰⁷. Ҷудо намудани соҳаи комплексӣ дар адабиёти ҳуқуқӣ чунин тавсиф карда мешавад, ки меъёрҳои танзимкунандай муносибатҳои ҳам хусусӣ ва ҳам оммавӣ, усулҳои баробарӣ, инчунин усули ҳокимииятӣ-тобеиятӣ дар мазмуни гуногун истифода бурда мешаванд¹⁰⁸.

Дар баробари ин қайд кардан бамаврид аст, ки баязе муаллифон мағҳуми СЧҲГ-иро баён намуда, ба аломатҳои алоҳидаи ҷавобгарии ҳуқуқӣ диққат медиҳанд. Масалан, А.М. Белякова таҳти ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ «маҷбуркунии давлатиро ба оқибатҳои манфии молумулкии ҳуқуқвайронкунӣ, ки ҳамеша бо ҷазои рафтори ҳуқуқвайронкунанда алоқаманд мебошад» мефаҳмад¹⁰⁹.

Тибқи ақидаи О.С. Иоффе «ҷавобгарии ҳуқуқии гражданиӣ ин ҷазо (санксия) барои вайронкунанда, яъне ҳамчун оқибатҳои манфиро дар намуди маҳрумкунии ҳуқуқҳои граждании субъективӣ ё гузоштани уҳдадориҳои нав ё иловагии ҳуқуқи гражданиӣ бавучудоранд мебошад»¹¹⁰. Ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ барои зарари расонидашуда дар уҳдадориҳои расонидани зарар амалӣ карда мешавад. Моҳияти онҳо бештар пурра дар таҳқиқотҳои А.П. Сергеев ва Ю.К. Толстой инъикос ёфтааст. «Уҳдадориҳои расонидани зарар метавонанд ҳамчун шартномавӣ ва ғайришартномавӣ дар натиҷаи вайронкунии ҳуқуқҳои

¹⁰⁶ Ниг.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – М.: Статут, 2003. – С. 655.

¹⁰⁷ Ниг.: Золотухин А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву РТ: дис. ... д-ра юрид. наук. – Душанбе, 2015. – С. 187.

¹⁰⁸ Ниг.: Сулейменов М.К. Предмет, метод и система гражданского права: проблемы теории и практики // Матер. межд. науч.-практ конф. (в рамках ежегодных цивилистических чтений), посвящённой Году Германии в Казахстане. Алматы, 13-14 мая 2010 г. / отв. ред. М.К. Сулейменов. – Алматы, 2010. – С. 277.

¹⁰⁹ Ниг.: Белякова А.М. Гражданко-правовая ответственность за причинение вреда. – М., 1986. – С. 261.

¹¹⁰ Иоффе О.С. Обязательственное право. – М.: Юридическая литература, 1975. – С. 254.

молумулкӣ ва ғайримолумулкии хусусии ҷабрдида, дорои хусусияти комили барои фароҳам овардани барқароркуни пурратари ин ҳуқуқҳо аз ҳисоби расонандай зарар ё аз ҳисоби дигар шахсоне, ки бар онҳо аз тарафи қонун уҳдадории ҷуброни зарар гузашта шудааст, муайян гарданд»¹¹¹.

Тибқи назарияи якум, ки назарияи «фаъолият» мебошад, сарчашмаи хатари баландро, ки ба атрофиён ба вучуд меорад, дар бар мегирад. Чунин ақидаро М.М. Агарков¹¹², Б.С. Антимонов¹¹³, О.С. Иоффе¹¹⁴, А.А. Субботин¹¹⁵, К.Б. Ярошенко¹¹⁶ ва дигар муллифон ҷонибдорӣ мекунанд. Нуқтаи асосии тарафдорони ин назария дар он мебошад, ки ба воситаи нақлиёт ҳамчун ашё наметавонад худ ба худ зарар расад, зарар танҳо дар рафти истифодабарии инсон ба вучуд меояд.

Тибқи назарияи дигари «объекти моддӣ» таҳти манбаъи хатари калон, объекти моддӣ фаҳмида мешавад, зоро фарқияти зарари аз ҷониби манбаъи хатари калон расонидашванда аз муқаррарӣ маҳз дар хусусиятҳои хоси объекти муайян ё ашё ташкил меёбад. Тарафдорони ин назария дар ин ё он дараҷа чунин муҳаққиқон ба мисли А.М. Белякова¹¹⁷, А.А. Собчак¹¹⁸, О.А. Красавчиков¹¹⁹ ва ғайра буданд.

Дар ин робита профессор А.П. Сергеев қайд менамояд, ки манбаъи хатари калон дар алоқаманди фаъолияти инсон ва воситаи нақлиёт ба вучуд меояд. Зоро фаъолияти инсон бе истифодаи воситаи нақлиёт ва

---

¹¹¹ Гражданское право: учебник / под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 1996. – С. 699.

¹¹² Ниг.: Гражданское право / под ред. М.М. Агаркова. – М.: Юриздат, 1944. – Т. 1. – С. 339.

¹¹³ Ниг.: Антимонов Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности. – М.: Госюриздат, 1952. – С. 100.

¹¹⁴ Ниг.: Иоффе О.С. Советское гражданское право: курс лекций. Ч. 2: Отдельные виды обязательств. – М.: ЛГУ, 1961. – С. 478.

¹¹⁵ Ниг.: Субботин А.А. Проблемы возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности объектам природы и другим правоохраняемым благам: дис ... канд. юрид. наук. – М., 1984. – С. 57.

¹¹⁶ Ниг.: Ярошенко К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона. – М., 1990. – С. 222.

¹¹⁷ Ниг.: Белякова А.М. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности. – М.: МГУ, 1967. – С. 56.

¹¹⁸ Ниг.: Собчак А.А. Гражданско-правовая ответственность за причинение вреда действием источника повышенной опасности: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1964. – С. 239.

¹¹⁹ Ниг.: Советское гражданское право: учебник / под ред. О.А. Красавчикова. – М., 1962. – С. 277.

ҳамчуунин воситаи нақлиёт бе алоқмандӣ ба фаъолияти инсон сарчашмаи хатари калонро ба вучуд намеорад¹²⁰.

Тибқи ақидаи А.М. Белякова соҳиби манбаъи хатари калон он кас эътироф карда мешавад, ки дар лаҳзаи расонидани заар аз номи худ фаъолиятеро, ки дар он сарчашмаи хатари баландро истифода мекард, анҷом медод ва аз ин рӯ, уҳдадор ва дар ҳолати анҷом додани назорат болои он қарор дошт¹²¹. Аз ин хотир сугуртаи ҷавобгар метавонад пешакӣ ҳамчун шакли сугурта, ки дар он ҷо ба ҳайси объект ҷавобгар дар назди шахсони (воқеъ ва ҳуқуқӣ), ки ба онҳо осеб (зараар) дар натиҷаи ягон хел ҳаракат ё беҳаракатии сугуртавандагонад мекунад. Тавассути сугуртаи ҷавобгар ҳимояи сугуртавии манфиатҳои молу мулкии зарааррасондагони имконпазир, ки дар ҳамин ҳолати сугуртавӣ ифодаи мушаххаси пулии худро доранд¹²².

Нисбати мағҳум ва макони СЧҲГ якчанд нуқтаи назар мавҷуд мебошад. Ин намуди сугурта ё бо сугуртаи шахсӣ, чӣ гунае ки инро К.Г. Воблий дар тадқиқоти худ «Асосҳои иқтисодии сугурта»¹²³, бо боби алоҳида оид ба сугуртаи ҷавобгар ба қисми сугурта карда буд, якҷоя мекунанд. Ё бо сугуртаи молумулкӣ, чӣ гунае, ки дар Кодекси граждании Федератсияи Россия ифода ёфтааст, ҳамроҳ мегардонанд ва соҳаи мустақил дар қатори сугуртаи молумулкӣ ҷудо менамоянд. Нуқтаи назари охирон бештар маъмул мебошад¹²⁴.

Профессор Л.И. Рейтман таҳти таснифоти сугурта низоми иерархии ҳалқаҳои байни ҳам алоқаманди имкондиҳандай соҳтани расми томи ягона бо ҷудокунии қисмҳои маҷмуии он мефаҳмад. Таснифоти сугурта ба ҳал кардани масъала: тамоми маҷмуи муносибатҳои сугуртавӣ ба

¹²⁰ Гражданское право: учебник / под ред. А.Л. Сергеева, Ю.Л. Толстого. – М., 1997. – Ч. 2. – С.734.

¹²¹ Ниг.: Белякова А.М. Имущественная ответственность за причинение вреда. – М., 1979. – С. 261.

¹²² Ниг.: Манес А. Основы страхового дела. – СПб.,1909. – С. 277.

¹²³ Ниг.: Воблий К.Г. Основы экономии страхования. – М.: Анкил, 1995. – С. 266.

¹²⁴ Ниг.: Шахов В.В. Страхование: учебник. – М., 2001. – С. 274.

ҳалқаҳои бо ҳам алоқаманди байни яқдигар ва дар тобеияти иерархӣ қарордошта, тақсим карда шудааст¹²⁵.

Ба асоси таснифоти сугуртакунонӣ Л.И. Рейтман ду маҳак: фарқиятҳои сугурта ва дар ҳаҷми ҷавобгарии сугуртавиро муайян мекунад. Дар мувофиқа бо ин ў ду тасниф: аз рӯйи объектҳои сугурта ва мувофиқи намуди ҷавобгар ба кор мебарад. Таснифи якум умумӣ ва дуюм – маҳсус, фарогирандаи танҳо сугуртаи молумулкӣ мебошад. Дар ин нуқтаи назар Л.И. Рейтман мағҳуми зерини таснифи умумии сугуртаро тибқи объектҳои сугуртакунонӣ медиҳад; ин низоми иерархии тақсимоти сугурта аз рӯйи соҳаҳо, зерсоҳаҳо ва намудҳое, ки ҳалқаҳои таснифот мебошанд, ба шумор меравад¹²⁶.

Фаҳмиши яқҷонибаи сугуртаи ҷавобгарӣ, ҳар гоҳе ки чораҳо аз рӯйи ҳимояи манфиатҳои моддии сугурташаванда расонандай зарар, хотимаёбанда намебошад, барои он ки вазифаи иҷтимоии асосии сугуртаи ҷавобгарӣ аз аввал ғамхорӣ дар бораи манфиатҳои молумулкии шахсони сеюми ҷабрдида, масалан дар садамаи нақлиётӣ дар натиҷаи истифодабарии воситаи нақлиёт аз ҷониби сарчашмаҳои хатарнокии баланд мебошад. Маҳз ҳамин ҳолатро К.Г. Воблий, ба он рад кард, ки «СЧҲГ дар он аст, ки сугуртакунанда ба худ уҳдадории ҷуброн кардани зарари аз ҷониби сугурташаванда ё ваколатдорони онро, ба шахсони сеюм қабул мекунад»¹²⁷.

Масъала дар бораи ҷудо кардани соҳаҳои ҳуқуқи ҳусусӣ ва умумӣ, инчунин васоити падидаҳои ҷудогонаи ҳуқуқӣ ва соҳтор ба ҳамин соҳаҳо то ин ҷониб барои тадқиқотчиён мароқ эҷод менамояд. Ин масъала аҳаммияти маҳсуси муҳиммро дар он ҳолат ба даст меорад, ки вақте сухан дар ҳусуси чунин падидаҳо, ки барои ҳимояи ҳам ҳусусӣ ва ҳам манфиатҳои умумӣ меравад ва дар худ меъёрҳои ҳам ҳуқуқӣ ва ҳусуси умумиро пайваст мекунанд. Нисбати сугуртаи ҳатмӣ баҳс дар бораи

¹²⁵ Ниг.: Страховое дело: учебник / под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Банковский и биржевой научно-консультационный центр, 1992. – С. 339.

¹²⁶ Ниг.: Ҳамон ҷо. – С. 40.

¹²⁷ Воблий К.Г. Асари ишорашуда. – С. 14.

соҳибият аллакай зиёда аз сад сол рафта истодааст. Яке аз сабабҳои асосӣ барои пайдоши он мавҷудияти аёни мароқи умумӣ дар чунин муносибатҳо, ки дар ин робита якчанд намояндагони илми ҳуқуқӣ аз эътироф кардани моҳияти давлатӣ-ҳуқуқӣ аз ҷониби ҳамин падида даст кашиданд.

Муайянкуни мөхияти ҳуқуқии муносибатҳои бо сугуртаи ҳатмӣ, дар давоми муддати дароз, инчунин бо сабаби набудани тасаввурот оид ба маҳақҳои равшан дар адабиёти илмии тақсимоти ҳуқуқи умумӣ ва хусусӣ алоқаманд мушкил гардиданд. Ҳамзамон, Г.Ф. Шершеневич қайд менамояд, ки «чунин ҳудуд, дар фарқияти манфиатҳои муҳофизаткунанда барпошуда наметавонад, ки бечунучаро аниқ бошад»¹²⁸. Ҳамчунин, мавқеи ҳанӯз с. 1905 гуфташудаи В.Р. Иделсона дар он хусус, ки муносибатҳои ҳуқуқӣ дар соҳаи фаъолият мавзуи омӯзиши ҳам илм дар бораи ҳуқуқи умумӣ ва ҳам хусусӣ мебошад.

Яке аз мавзӯҳои таҳқиқии баҳсноки муҳаққиқони соҳа шомил будани сугурта ба соҳаҳои ҳуқуқи умумӣ ва ҳуқуқи хусусӣ ба шумор меравад. Ақидаҳои гуногун аз ҷониби муҳаққиқон аз оғози аспи XX чун аз яқдигар фарқунанда ва монандкуни нодурусти «сугурта чун амалиёти хочагидории аз ҷониби меъёрҳои ҳуқуқи умумӣ ва ҳуқуқи хусусӣ бо шартномаи сугуртавӣ ҳамчун шакли ҳуқуқии он муносибатҳои маҳсусан ҳуқуқие, ки байни тарафҳо оид ба шартномаи сугуртавӣ ба вучуд меоянд, батанзимдаровардашаванд» ба танқид дучор шуда буд. Дар ин робита муҳаққиқ Е.М. Мен қайд менамояд, ки сугуртаи ҳатмӣ ҳамчун табиатан ба падидаи хоси умумисоҳавӣ дохил мебошад. Ҳамчунин дар идома қайд менамояд, ки сугурта ба пуррагӣ на ба соҳаи ҳуқуқи умумӣ ва на ба ҳуқуқи хусусӣ дохил намегардад¹²⁹.

В.И. Синайский шартномаи сугуртаро ҳамчун маҳсусияти ҳуқуқии умумидошта мансуб медонад. Аммо ўрад кард, ки сараввал сугуртаи молу мулк шартномаи хатарнок буд ва ба сифати асоси пайдоиши худ

¹²⁸ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. – М., 1912. – С. 536.

¹²⁹ Ниг.: Менъ Е.М. Юридическая природа страхового договора по законодательству РСФСР // Вестник государственного страхования. – 1923. – № 7-8. – С. 299.

муносибат танҳо хусусӣ мебошад. Бо гузашти вақт қонунгузор ба худ вазифаи батанзимдарории ин муносибатҳо, бо дарназардошти муҳиммияти ҷамъияти «вале танзимкуни» ин ҳамчунин ақидаро ба сугурта дуруст тағиیر дод ва сугурта аллакай на ба шакли шартномаи эҳтиёти (алеаторӣ) ё хатарнок, балки дар ҳисоб гирифтани омории ҳочагидорӣ асосёфта ва ҳамчунин бо шартномаи аз хусусияти ҳуқуқии умумӣ маҳрумкарданашуда, пешниҳод карда мешавад».

М.Д. Суворова далелҳои аз ҷониби В.И. Синайский овардашударо таҳлил намуда қайд мекунад, ки дар гумон аст метавон бо он чи ки хусусияти хатарноки шартномаи сугуртавӣ ба истифодабарии усулҳои ба ҳисоб гирифтани оморӣ ва танзимкуни ин шартнома муҳолифат мекунад, розӣ шуд¹³⁰. Ин усулҳо танҳо масъалаи таъминкуни устувории молиявии ташкилоти сугуртавиро ҳал мекунанд, аммо ҳаргиз худи шартномаро аз хусусияти хатарнок маҳрум намекунанд ва зиёда аз ин онро ба оммавӣ-ҳуқуқӣ табдил намедиҳанд. В.И. Серебровский мавқеи монандро тарафдорӣ мекунад: «муносибатҳои сугуртавӣ ҳангоми дар меъёри қонунгузорӣ мустаҳкам мегарданд аз ҷониби аксар муҳаққиқон ҷунин мешуморанд, ки ба хусусияти оммавӣ-ҳуқуқӣ наздик мешаванд, ки аллакай онро ҳуқуқи хусусӣ ҳисобида намешавад»¹³¹.

В.Р. Иделсон ва С.А. Рибников гумон мекарданд, ки дар асоси сугуртаи ҳатмӣ оғози уҳдадорият хобидааст, ки «ба ҳуқуқи шартномавӣ бегона аст ва худи мағҳуми шартномаи сугуртавиро нест мекунад»¹³². Чи гунае ки аз ақидаҳои овардаи мо бармеояд, муаллифони охир асри XIX ва аввали асри XX ҳуқуқи сугуртавиро дар умум ва сугуртаи шартномавиро маҳсусан чун бо меъёрҳои хусусияти умуниҳуқуқидошта батанзимдаровардашуда (бо андешаи В.Р. Иделсон, С.А. Рибников ва В.И. Серебровский оид ба ҷунин муносибатҳои моҳияти оммавӣ-ҳуқуқӣ хос буда, дар ҳолатҳои уҳдадории сугуртавӣ тибқи қонун) ва бо

¹³⁰ Ниг.: Суворова М.Д. О частноправовом характере института страхования // Правоведение. – 1997. – № 8. – С. 245.

¹³¹ Серебровский В.И. Очерки советского страхового права. – М., 1926. – С. 184.

¹³² Идельсон В.Р., Рыбников С.А. Страховое дело. – М., 1929. – С. 290.

анчомдиҳии вазифаи «полисӣ» ё «хочагидорӣ» алоқаманд тавсиф менамоянд.

Аммо, дигар ақидаҳо нисбати моҳияти шартномаи сугуртаи ҳатмӣ вучуд доранд. Намояндағони самти дуюм, П.Р. Вейс ва В.Н. Яковлев шартномаи ҳатмии сугуртаро танҳо ба соҳаи ҳуқуқи хусусӣ мансуб мекунанд¹³³. В.К. Райхер ба яқрангии муносибатҳо аз рӯйи сугуртаи ихтиёри ҳатмӣ аз нуқтаи назари мавзуи танзимкунии ҳуқуқӣ, ба «таркиби яхелай чунин муносибатҳо» рад мекунад. К.А. Граве ва Л.А. Лунтс имконияти пайдошавии муносибатҳои ҳуқуқи гражданиро бевосита аз қонун ё санади маъмурӣ рад мекунанд ва аз ҳамин сабаб сугуртаи ҳатмиро ба соҳаи танзимкунии ҳуқуқи гражданӣ мансуб менамоянд¹³⁴.

М.Д. Суворова нуқтаҳои назари ҷолибро тибқи масъалаи дохил намудани сугуртаи ҳатмӣ ба соҳаҳои ҳуқуқи хусусӣ ва ҳуқуқи умумӣ пешниҳод намуда, ба чунин хулоса меояд, ки «далелҳои онҳое, ки шартномаи сугуртаи ҳатмиро чун падидай ҳуқуқи умумӣ меҳисобанд, беасос мебошанд, зоро ҳангоми мансуб кардани ин ё он муносибатҳо ба ҳуқуқи умумӣ ва ё ҳуқуқи хусусӣ зарур аст, ки бо мақсадҳое, ки бо онҳо шаҳрвандон ба ин муносибатҳо ворид мегарданд, аҳаммият дод. Ба муносибатҳои сугуртавӣ, аз ҷумла сугуртаи ҳатмӣ бо мақсади ҳимояи манфиятҳои хусусӣ ворид мегарданд.

Аз ин хотир, шартномаи сугуртаро мебояд ба ҳуқуқи хусусӣ мансуб кард ва аз нигоҳи дигар «сугуртаи ҳатмӣ» пурра ба соҳаи ҳуқуқи хусусӣ тааллук дорад, зоро агар ягон институти ҳуқуқии дар принципҳои ҳуқуқи хусусӣ асос ёфта шуда бошад ва ба низоми он ворид гардад, он гоҳ вай наметавонад, ки дар як вақт ба соҳаи оммавӣ-ҳуқуқӣ мансуб карда шавад. Принципи «ҳатмият»-и сугурта бошад, ягон таъсир ба хусусияти танзимкунии ҳуқуқии муносибатҳои хусусӣ тибқи сугурта намерасонад

¹³³ Ниг.: Вейс П.Р. О юридической природе государственного обязательного страхования // Вестник государственного страхования. – 1924. – № 5-6. – С. 30; Яковлев В.Н. Страховые правоотношения в сельском хозяйстве. – Кишинев, 1973. – С. 167.

¹³⁴ Ниг.: Граве К.А., Лунц Л.А. Страхование. – М.: Госюриздан, 1960. – С. 219.

ва таркиби онҳоро тағиیر намедиҳад. Мақсади сугуртаи ҳатмӣ ҳимояи манфиатҳои ҳатмӣ, аз рӯйи ҳолати мушаххаси иқтисодӣ ва сиёсӣ мебошад. Дар ин ҳолат «мувофиқат»-и манфиатҳои хусусӣ ва умумӣ таҳти таъсири сабабҳо ва дигар омилҳои дорои хуссияти объективӣ мушоҳида карда мешавад»¹³⁵.

Дар воқеъ, принципи «ҳатмият» дар сугурта чунин таъсириро наметавонад расонад, ки тавонад хуссияти умумии муносибатҳои сугуртавиро пешакӣ муайян намояд, дар ин ҳолат бо М.Д. Суворова розӣ шудан лозим меояд. Аммо, чи гунае ки ин минбаъд нишон дода мешавад, таҷрибаи истифодабарии ҳуқуқӣ таъсири аҳаммиятноки дигар принципҳои ҳуқуқиро ба муносибатҳои сугуртавӣ ошкор гардонид. Мантиқи М.Д. Суворова пурра асоснок мебошад, аммо боз ҳам камбудии онро қайд кардан лозим аст, ки ҳангоми ҳал намудани баҳс оид ба моҳияти ҳуқуқии сугуртаи ҳатмӣ бояд на танҳо тибқи принципҳое, ки дар асоси танзмикуни шартномаи мушаххас, балки ҳам бо мақсадҳое, ки тартиботи ҳуқуқӣ пайгирӣ мекунад, амал намуд.

Аммо, дар бораи манфиати умумии он доираи шахсоне, ки метавонанд иштирокчиёни муносибатҳои сугуртавӣ шаванд ва онҳое, ки аз ин хотир дар устувории молиявии сугуртакунонанда ва дар таъминкуни молумулкӣ ҳуқуқҳои дигар сугуртакунандаҳо тибқи дигар шартномаҳои сугурта рағбатдор мебошанд, набояд фаромӯш намуд. Дар баробари ин, Г.Ф. Шершеневич қайд намудааст, ки «тасдиқ кардани он ки шахси алоҳида бештар дар ҳимояи манфиатҳои молумулкӣ худ, назар ба ҳаёт, саломатӣ, озодӣ завқманд (рағбатдор) аст тамоман ихтиёrona мебошад»¹³⁶.

Аз дигар тараф, манфиати умумӣ ба муқобили манфиатҳои хусусӣ гузошта мешавад ва ин асос барои тасдиқ кардани он медиҳад, ки манфиатҳои ҷамъиятӣ бо ҳуқуқ ҳамон қадар ҳимоя карда мешаванд, ки

¹³⁵ Суворова М.Д. О частноправовом характере института страхования // Правоведение. – 1997. – № 8. – С. 245.

¹³⁶ Ниг.: Шершеневич Г.Ф. Учебник торгового права по изданию. 1914 г. – М., 1994. – С. 221.

чи қадар онҳо қобилияти таъмин кардани шахсони алоҳидаро дошта бошанд. Аз дигар тараф, манфиатҳои хусусӣ дастгириро дар ҳуқуқ ва ҳимояро танҳо ҳангоми таъқиб кардани он ба манфиати умумӣ мувофиқат менамояд. Манфиати хусусӣ ба намудҳои ҷамъият ҷавобгӯй нест, ҳеч гоҳ ба ҳимояи ҷамъияти (ҳуқуқӣ) ноил намегардад. Дар ҳуқуқ доимо дар паси манфиатҳои ҷамъияти, дар паси манфиатҳои ҷамъияти хусусӣ пинҳон мегардад»¹³⁷.

Масалан, К.В. Талеров зикр менамояд, ки бояд аз истифодабарии манфиат ба сифати асос барои тақсим кардани ҳуқуқ ба хусусӣ ва умумӣ даст кашид, зоро ки ин баҳои аниқро намедиҳад¹³⁸.

Аз рӯйи ақидаи А.И. Худяков сугуртаи ҳатмӣ маънои онро дорад, ки сугуртакунонӣ тибқи дастури давлат, новобаста аз он ки сугурташаванда инро меҳоҳад ё не анҷом дода мешавад¹³⁹. В.В. Шахов сугуртакуноние, ки ташаббускори он давлат дар шакли қонун уҳдадоркунандай шахсони ҳуқуқӣ ва воқеӣ пардоҳт кардани маблағ барои таъмини манфиатҳои ҷамъияти мебошад, ҳатмӣ меномад¹⁴⁰.

А. Соловьев, «сугуртаи ихтиёрӣ ин ҳуқуқ барои бастани шартномаи сугурта мебошад ва сугуртаи ҳатмӣ ин уҳдадории бастани шартномаи ба шахси муайян гузошташуда мебошад»¹⁴¹. Мавқеи шабехро В.Р. Захарин дошт, чунин сугурта ба сифати ҳатмӣ, ки дар он тамоми шартҳои ҳатмӣ на бо шартномаи тарафҳо, балки бо қонунҳо оид ба намудҳои мушаххаси сугуртакунонии ҳатмӣ муайян карда мешаванд, муайян намуда тарафдорӣ мекунад¹⁴².

Ба ақидаи Жюлио де ля Морандер моҳияти СҲҶҲСВНА ин ҳифзи манфиатҳои молумулкӣ сугуртакунанда аз амалҳои беҳтиётӣ, ки ба

¹³⁷ Шершеневич Г.Ф. Общая теория права. Т. 3-4. – М.: Издание бр. Башмаковых, 1910. – С. 524.

¹³⁸ Ниг.: Талеров К.В. О правовой природе обязательного страхования // Социальное и пенсионное право. – 2009. – № 3. – С. 255.

¹³⁹ Ниг.: Худяков А.И. Страховое право. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2004. – С. 346.

¹⁴⁰ Ниг.: Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов. – М., 1997. – С. 511.

¹⁴¹ Соловьев А. Правовые проблемы обязательного страхования ответственности // Хозяйство и право. – 2007. – № 11. – С. 188.

¹⁴² Ниг.: Захарын В.Р. Страхование обязательств и имущества с целью минимизации рисков. – М.: Налоговый вестник, 2006. – С. 277.

шахси сеюм заар расонида мешавад ё дигар ҳолатхое, ки уҳдадориҳоро дар назди шахси сеюм оид ба ҷуброни заар ба вуҷуд меорад, хизмат менамояд¹⁴³.

Дигар олими фаронсавӣ Р. Савате қайд мекунад, ки «дар шароити муосир СҲҶҲСВНА чунон рушд намудааст, ки дар ҳама вақт заари расонидашуда дар алоҳидагӣ арзёбӣ карда намешавад. Ин ҷавобгари сугурташавандаро сугуртакунанда бар ивази ҳиссагузориҳои сугуртавии пардохтшаванда ба зимаи худ мегирад. Сугуртакунанда новобаста аз ҷавобгарии ҳуқуқии сугурташаванда уҳдадориро доир ба ҷуброни заар ба шахси сеюм ба зимма мегирад¹⁴⁴.

Ба ақидаи муҳаққиқони амрикоӣ Р. Мер ва Э. Каммар дар ташкилотҳои сугуртавӣ бисёр шартномаҳо оид ба ҷавобгарии гражданий вобаста ба ҳодисаҳои ногувор баста шуда истодааст. Мақсади чунин шартномаҳо ин муҳофизати манфиатҳои дорандагони полисҳои сугуртавӣ аз ҳолатҳои ногувор бо ҷуброни пардохтпулӣ амалӣ карда мешавад. Аммо, доир ба табиати шартномаи СҲҶҲСВНА ақидаи дигарро ҷонибдорӣ намуда, чунин қайд менамояд, ки ин шартнома ба манфиати шахси сеюм баста нашуда, балки ба манфиати худи сугурташаванда баста мешавад¹⁴⁵.

Е. Паттерсон чунин қайд менамояд, ки тибқи СҲҶҲСВНА уҳдадории пардохти товони заар ба шахси сеюм бо воситаи қарори суд ё шартнома амалӣ карда мешавад¹⁴⁶. Муҳаққиқ Е. Саниналдана қайд менамояд, ки СҲҶҲСВНА ин аз талаботҳои товони талафот ҳифз намудан ва кафолати нобуднашавии молу мулки сугурташаванда мебошад¹⁴⁷.

Муҳаққиқ Р.Х. Айвами дар кори илмии худ ба мағҳуми расмии СҲҶҲСВНА, ки дар қонун дар бораи ширкатҳои сугуртавии с. 1874

¹⁴³ Ниг.: Жюлио де ля Морандьер. Гражданское право Франции. – М.: Иностранный литература, 1961. – Т. 3. – С. 339.

¹⁴⁴ Ниг.: Савате Р. Теория обязательств. – М.: Прогресс, 1972. – С. 440.

¹⁴⁵ Ниг.: Mehr R., Cammack E. Principles of Insurance. – Homewood, 1976. – Р. 294.

¹⁴⁶ Ниг.: Patterson E.W. Essentials of Insurance Law. – New York, 1957. – Р. 69.

¹⁴⁷ Ниг.: Saninaldانا E.W. El Segnro de la Responsabilidad Civil Extracontractual. – Bogota, 1972. – Р. 64.

вучуд дорад, такя намуда, мафхуми онро бо маънои бастани шартнома ба мақсади ҳифз кардани шахсони сугурташуда аз уҳдадорӣ назди шахсони сеом меҳисобад¹⁴⁸.

СҲҶҲСВНА ҳамчун як падидаи ҳуқуқӣ маҷмуи меъёрҳои ҳуқукие мебошад, ки заминаи ҳуқуқӣ, иқтисодӣ ва ташкилии сугуртаи ихтиёри ва ҳатмии ҷавобгарии граждании соҳибони воситаҳои нақлиётро бо мақсади ҳимояи самараноки ҳуқуқҳои ҷабрдидағон ба ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки онҳо расонидашуда ҳангоми истифодаи нақлиёти шахсони дигар фароҳам меорад. Дар баробари ин, сугуртаи мазкур намуди алоҳидаи сугуртаи молу мулк буда, тибқи қонунгузорӣ дар тамоми қаламрави ҶТ ҳатмӣ мебошад.

СҲҶҲСВНА, новобаста ба навъ ва намуди воситаи нақлиёт, ки дар Бозрасии давлатии автомобилии Вазорати корҳои дохила ба қайд гирифта шудаанд ва аз ҷониби соҳибони онҳо мавриди истифода қарор доранд, инчунин воситаҳои нақлиёти муваққатан ба ҳудуди ҶТ воридшуда ва ё воридкардашуда ба сугуртакуни ҳатмӣ фаро гирифта мешаванд.

Дар ҳудуди ҶТ истифодабарии воситаҳои нақлиёт, ки ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони онҳо тибқи талаботи қонунгузорӣ ба сугуртаи ҳатмӣ фаро гирифта нашудааст, иҷозат дода намешавад.

Мафхуми расмии СҲҶҲГСВН дар қонунгузории миллӣ пешбинӣ карда шудааст. Тибқи м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 «сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситаҳои нақлиёт ин намуди сугуртаи ҳатмие, ки ба андозаи қисман ё пурра пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавиро (пардоҳти сугуртавиро) барои зараре, ки ба манфиатҳои молумулкӣ шахс вобаста ба уҳдадориҳои ӯ оид ба ҷуброни зарари ба шахсони сеом, бинобар аз ҷониби ӯ истифода бурдани воситаи нақлиёт, аз ҷумла ҷавобгарии

---

¹⁴⁸ Ниг.: Ivamy E.R. General Principles of Insurance Law. – London: Butterworth, 1975. – Р. 23.

гражданию ҳуқуқии интиқолдиҳанда расонида шудааст, пешбинӣ менамояд».

Мафхуми зикршуда, мафхуми расмии СХЧҲГСВН мебошад, ки мазмуну мохияти ин падидаро пурра фарогир аст. Бо мақсади муайян кардани паҳлухои асосии СХЧҲГСВН аз мафхуми дар қонун пешбинишуда хусусиятҳои хоси онро ҷудо намудан мумкин аст:

- СХЧҲГСВН ин намуди алоҳидаи сугуртаи ҳатмӣ мебошад. Намуди алоҳидаи сугуртаи ҳатмӣ будани СХЧҲГСВН маънои онро дорад, ки он пурра аломатҳои сугуртаи ҳатмиро дорад. СХЧҲГСВН хусусияти ихтиёри надошта, нисбати тамоми соҳибони воситаҳои нақлиёт дар ҶТ ҳатмӣ мебошанд, яъне онҳо уҳдадоранд, ки ин навъи сугуртаро доро бошанд;
- СХЧҲГСВН ба андозаи қисман ё пурра пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавиро (пардоҳти сугуртавиро) барои зараре, ки ба манфиатҳои молумулкӣ шахс вобаста ба уҳдадориҳои ў оид ба ҷуброни зарари ба шахсони сеюм равона карда шудааст. СХЧҲГСВН ба таъмин, барқарор намудан ва умуман кафолат додани ҷуброни зарари ба молу мулки шахс вобаста ба ҳодисаҳои нақлиётӣ расонида шудааст, равона карда мешавад. Ин навъи сугурта ба ҷабрдида ба андозаи пурра ё қисман пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавиро кафолат медиҳад. Пардоҳти сугуртавӣ (ҷуброни сугуртавӣ) ин маблағи пулие мебошад, ки ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) ба сугурташаванда (фоидагиранда) дар доираи маблағи сугуртавӣ ҳангоми рӯх додани ҳодисаи сугуртавӣ ба шахси сугурташуда мепардозад;
- СХЧҲГСВН танҳо дар сурати аз ҷониби шахс истифода бурдани воситаи нақлиёт, аз ҷумла ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии интиқолдиҳанда расонида шудааст, ба миён меояд. Ин хусусият маънои онро дорад, ки ин намуди сугурта танҳо ҷавобгарии гражданий соҳибони воситаҳои нақлиётро дар назар дорад. Доираи амали сугуртаи мазкур танҳо ба соҳибони воситаҳои нақлиёт аст. Интиқолдиҳанда ин шахси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфириодӣ мебошад, ки дорои воситаи

нақлиёти автомобилии хусусӣ бо ҳуқуқи моликият ё дигар асосҳои қонунӣ фаъолияти ҳамлу нақли бор, мусофирон ва бағочро амалӣ менамояд.

Ҳамзамон, мафҳуми монанди СҲҶҲСВН дар Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 23 июли с. 2016, №1349¹⁴⁹ пешбинӣ шудааст. Зимни таҳқиқи падидаи СҲҶҲСВН муайян кардани моҳияту мазумни истилоҳи «воситай нақлиёт» аҳаммияти муҳим дорад. Аз номгузории Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 бармеояд, ки амали ҳамин Қонун ба ҳама намудҳои воситай нақлиёт, ба монанди нақлиёти автомобилӣ, баҳрӣ, ҳавоӣ, роҳи оҳан паҳн мегардад.

Мафҳуми воситай нақлиёт дар м. 1 Қонуни мазкур ба таври зерин пешбинӣ карда шудааст: «воситай нақлиёт – воситай нақлиёти механикӣ, аз ҷумла автомобилҳои сабукрав, микроавтобусҳо, автобусҳо, троллейбусҳо, автомобилҳои боркаш, тракторҳо, мототсиklҳо, мошину олоти ҳудгарди дигар».

Аз моҳияти ин мафҳум бармеояд, ки мафҳуми додашудаи Қонуни мазкур на мафҳуми воситай нақлиёт, балки мафҳуми воситай нақлиёти автомобилӣ мебошад, чунки мафҳуми пешбинишуда танҳо нақлиёти автомобилиро муайян намудааст. Бо ҳамин назардошт, мақсаднок аст, ки дар мафҳуми зикршуда тамоми хусусиятҳои нақлиёт ҷой дода шавад ё муайян карда шавад, ки амали қонун танҳо нисбат ба соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилӣ паҳн мегардад.

Бояд қайд намуд, ки СҲҶҲГСВНА яке аз намудҳои СҲҶҲСВН ба ҳисоб меравад. Дар м. 4 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» намудҳои зерин СҲҶҲСВН пешбинӣ гардидааст: а) СҲҶҲСВНА; б) сугуртаи ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёти ҳавоӣ; в) сугуртаи ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёти обӣ.

---

¹⁴⁹ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 23 июли соли 2016. – №1349 // Ахбори Мачлиси Олии ҶТ. – 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

Мутобиқи м. 2 Кодекси нақлиёти автомобилии ҚТ аз 2 апрели с. 2020, № 1689 воситаҳои нақлиёти автомобилӣ ин воситаҳои нақлиёти ҷарҳдори меҳаникии худгард, инчунин ядакҳо (нимядакҳо), ки барои интиқоли бор, мусоғирон, бағоҷ ва таҷхизоти дар онҳо наасбшуда пешбинӣ гардидаанд, мебошад. Дар баробари ин, дар м. 3 Қонуни ҚТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 17 майи соли 2018.¹⁵⁰ муқаррар гардидааст, ки воситай нақлиёт ин меҳанизме мебошад, ки барои бо роҳҳо интиқол намудани одамон, бор ё таҷхизоти дар болои он васлшуда, таъин шудааст.

Хусусияти хоси СҲҶҲСВНА дар он мебошад, ки объекти он моликияти мушаххаси шахсии шаҳрванд ё моликияти ташкилот, ба монанди сугуртаи молумулкӣ намебошад ва на дар ҳолати ба миён омадани ҳодисаҳои муайян, ки ба ҳаёт ва қобилияти меҳнатии шаҳрвандон доранд, балки бастани шартнома бо он хусусиятнок аст, ки он сугуртаи шахсӣ аст ва ҷавобгарии соҳибони воситаҳои нақлиётро дар назди шахсони сеюм муқаррар менамояд¹⁵¹.

Моҳияти ин намуди сугурта дар он ифода мегардад, ки ҳар як соҳиби воситай нақлиёт уҳдадор аст, ки зарари моддии дар натиҷаи ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ба шахсони сеюм (ҷабрдида) расонидашударо ҷуброн намояд. Хусусиятҳои асосӣ ва ҳатмии навъи мазкури сугурта инҳо мебошанд:

а) ҳодисаи сугуртавӣ дар натиҷаи ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ба вучуд меоянд. Ҳодисаи роҳу нақлиёт ин ҳодисае мебошад, ки дар раванди истифодабарии воситай нақлиёт ва бо иштироки он, инчунин ҳаракати қисмҳои аз воситай нақлиёт ҷудошуда ва бори дар он буда рух додааст, ки дар натиҷаи он ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдида зарар расонида шудааст;

---

¹⁵⁰ Кодекси нақлиёти автомобилии ҚТ аз 2 апрели с. 2020, № 1689 // Ахбори Маҷлиси Олии ҚТ. – 1995. – № 22. – Мод. 336; 1997. – № 23-24. – Мод. 333; 2000. – № 11. – Мод. 527; 2008. – № 3. – Мод. 189; 2009. – № 12. – Мод. 822; 2010. – № 1. – Мод. 4; 2015. – № 11. – Мод. 974; 2017. – № 1458.

¹⁵¹ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

б) дар натицаи истифодаи воситаи нақлиёти автомобилий ҳодисаҳои сугуртавӣ пайдо мешаванд. Воситаи нақлиёти автомобилий – воситаи нақлиёти механикӣ, аз ҷумла автомобилҳои сабукрав, микроавтобусҳо, автобусҳо, троллейбусҳо, автомобилҳои боркаш, тракторҳо, мототсиklҳо, мошину олоти худгарди дигар мебошад.

Дар Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ѿкуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» принципҳои СХЧҲСВН муқаррар карда шудаанд. Принципҳои СХЧҲСВН асосҳои бунёдӣ ва ғояҳои асосие мебошанд, ки моҳият ва таъиноти ин навъи сугуртаро ифода менамояд.

Хусусияти хоси СХЧҲСВН дар ҳамоҳангсозии қонунгузории ин соҳа, ба инобат гирифтани онҳо ҳангоми такмили қонунгузории соҳавӣ, татбиқ ва тафсири меъёрҳои ин қонунгузории соҳа зоҳир мегардад. Мутобики м. З ҳамин Қонун сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаҳои нақлиёт ба принципҳои зерин асос меёбад:

- кафолати ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдидағон расонидашуда;
- оммавӣ будани СХЧҲСВН;
- бефосилагии амали СХЧҲГСВН дар тамоми муҳлати истифодабарии воситаи нақлиёт;
- ҳавасмандии моддии соҳибони воситаҳои нақлиёт ва таъмини бехатарии ҳаракат дар роҳ.

Кафолати ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдидағон расондашуда яке аз принципҳои асосии ин намуди сугурта ба ҳисоб меравад. Мақсади асосии ин навъи сугурта маҳз ҳимояи ҳаёт, саломатӣ, молу мулки шаҳс аз оқибатҳои ногуворе, ки дар натицаи садамаҳои нақлиётӣ ба вуқӯ моеянд, иборат аст.

Сугурташаванда ва заардида ба мавҷудияти манбаъҳои молиявии пардоҳт барои ҷуброни зарар манфиатдоранд, бинобар ин, мақсади ин намуди сугурта – додани кафолати молиявии ҷуброни зарари

сугурташаванда мебошад, ки дар натиҷаи уҳдадории ҷуброн намудани зарари ба шахси сеом расондаи сугурташаванда ба миён омадаанд¹⁵².

Моҳияти сугуртаи мазкур на баланд бардоштани ҷавобгарии соҳибони воситаҳои нақлиёт, балки ҳимояи неъматҳои дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ заардида, ба ҳисоб меравад. Бо назардошти он ки дар мавриди ба миён омадани ҳодисаҳои нақлиётӣ манфиатҳои поймолшудаи шахс ҳимоя карда шаванд, давлат механизми мазкур, яъне СҲҶҲСВН-ро дар қонунгузорӣ муқаррар намудааст.

Оммавӣ будани СҲҶҲСВН маъни онро дорад, ки ин навъи сугурта барои ҳамаи соҳибони воситаҳои нақлиёт, ки дар қаламрави ҶТ ҳаракат менамоянд, ҳатмӣ аст. Оммавӣ будани ин навъи сугурта умуниҳатмӣ ва умунидавлатӣ будани онро низ дар назар дорад. Ҳамчунин, шартномаи СҲҶҲГСВНА оммавӣ аст, яъне тамоми хусусиятҳои шартномаи оммавиро доро аст.

Дигар принсипи намуди мазкури сугурта ин бефосилагии амали СҲҶҲСВН дар тамоми муҳлати истифодабарии воситаи нақлиёт мебошад. Мазмуни ин принсип дар он зоҳир мегардад, ки аз лаҳзаи бастани шартномаи СҲҶҲСВН он мавриди амал қарор мегирад ва то муҳлати дар шартнома пешбинишуда амал менамояд.

Тибқи талаботи принсипи мазкур истифода набурдани воситаи нақлиёт асос барои боздоштани муҳлати амали шартномаи мазкур шуда наметавонад, яъне новобаста аз истифода бурдан ё набурдани воситаи нақлиёти автомобильӣ, амали шартнома нигоҳ дошта мешавад.

Принсипи ҳавасмандии моддии соҳибони воситаҳои нақлиёт ва таъмини бехатарии ҳаракат дар роҳ асоси муҳим дар соҳаи мазкур маҳсуб меёбад. Бастани шартномаи СҲҶҲГСВН соҳибони воситаҳои нақлиётро аз ҷиҳати моддӣ ҳавасманд менамояд, чунки ҳангоми ба миён омадани ҳодисаи сугуртавӣ зарари ба шахси сеом расонидашуда аз тарафи ташкилоти сугуртавӣ ҷуброн карда мешавад.

---

¹⁵² Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2011. – С. 374.

Тибқи қонунгузорӣ соҳибони воситаҳои нақлиёт, ки дар давоми идоракунии бефосилаи воситаҳои нақлиёт қоидаҳои ҳаракат дар роҳро вайрон накардаанд, бо пешниҳоди хучҷати тасдиқунанда аз мақоми ваколатдор як қатор имтиёзҳо дода мешавад. Аз ҷумла, ҳангоми бе ҳодисаи роҳу нақлиёт идора кардани воситаи нақлиёт аз 5 то 10 сол пардоҳти мукофоти сугуртавӣ ба андозаи 5% кам карда мешавад (қ. 3, м. 13 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт»).

Дар баробари ин, бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА василаи ҳимояи ҳаёт, саломатӣ ва манфиатҳои молумулкии шахсони воқеӣ маҳсуб меёбад. Тибқи талаботи принсипи мазкур, СҲҶҲГСВНА бехатарии ҳаракат дар роҳро таъмин менамояд.

Таъмини бехатарии ҳаракат дар роҳ ин маҷмуи чораҳои ҳуқуқӣ, иҷтимоӣ, таълимӣ, назоратӣ, ташвиқотию тарғиботӣ, муҳандисию техникӣ ва чораҳои дигаре, ки ба пешгирий намудани ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ва сабук гардонидани вазнинии оқибатҳои он равона карда шудааст. Дар ин замана, СҲҶҲГСВНА яке аз самти ҳуқуқие мебошад, ки ба сабук кардани вазнинии оқибатҳои дар натиҷаи ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ба вуҷудомада, равона карда шудааст.

Ҳамин тавр, дар таҳлили андешаҳои тадқиқотчиёни хориҷа ба чунин ҳулоса омадан мумкин аст, ки ба андешаҳои онҳо СҲҶҲГСВНА-ро ҳамчун ҷорабинӣ оид ба муҳофизати манфиатҳои молумулкии сугурташавандагон аз заرارрасонандаҳои имконпазир ба шахсони сеюм ба шумор меравад.

1.3. Таҳлили муқоисавӣ-хуқуқии суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии хуқуқи гражданини соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий дар давлатҳои хориҷӣ

СҲҶҲГСВНА яке аз намудҳои паҳншудаи суғурта дар соҳаи нақлиёт ба ҳисоб рафта, бо мақсади ҳимоя намудани манфиатҳои молумулкии шахсони воқеӣ ва хуқуқӣ дар ҳолати пайдо шудани оқибатҳои номусоид равона карда шудааст ва барои ҷамъият аҳаммияти қалон дорад. Дар Тоҷикистон ин намуди суғурта таърихи зиёд надошта, дар раванди рушд қарор дорад. Дар ин раванд бояд татбиқнамоии қонунгузориро дар самти мазкур мавриди таҳлил қарор дода, механизми ҳимоя намудани хуқуқу манфиатҳои қонунии ҷабрдидаро, ки дар садамаи нақлиётӣ зарар дидашт, такмил дод. Такмил намудани чунин механизм бо роҳи такмил додани қонунгузорӣ дар ин самт иртибот дорад.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ яке аз роҳҳои маъмули такмил додани қонунгузорӣ ин усули муқоисавӣ-хуқуқӣ мебошад, зоро дар раванди мазкур қонунгузории дигар давлатҳо мавриди таҳлил қарор дода шуда, вобаста ба омилҳои миллӣ ҷанбаҳои мусбиати онҳо истифода карда мешаванд. Ба ақидаи Р.Ш. Сотиволдиев усули муқоисавӣ-хуқуқӣ аҳаммияти муҳимми амалӣ дошта, муқоисаи қонунгузории Тоҷикистон бо давлатҳои хориҷӣ имконият медиҳад, ки ҳусусиятҳои мусбиати онҳо истифода шаванд¹⁵³. А.В. Егоров қайд менамояд, ки таҳлили муқоисавӣ ба мо имкон медиҳад, ки дар қадом сатҳ қарор доштани низоми хуқуқии давлати худро дарк намоем¹⁵⁴.

Таҳқиқи ташаккули СҲҶҲГСВНА дар қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ дорои аҳаммияти бузурги илмӣ ва амалӣ аст. Таҳқиқи масоили мазкур имконият медиҳад, ки ҳусусиятҳои хоси СҲҶҲГСВНА дар ин ё он давлат муайян карда шавад, муқоисаи қонунгузории миллӣ бо қонунгузории дигар давлатҳо ва баҳо додани қонунгузории давлати худ,

¹⁵³ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи умумии хуқуқ ва давлат: китоби дарсӣ. – Душанбе, 2008. – С. 340.

¹⁵⁴ Ниг.: Егоров А.В. К истории понятия сравнительного правоведения. – М., 2009. – С. 340.

муайян намудани шаклҳои хоси танзими ҳуқуқии ин падида ва тавсияи коркарди онҳо бо назардошти шароити муосири кишвар ва ворид намудани онҳо ба қонунгузории ин соҳаро фароҳам меоварад.

Дар мамлакатҳои хориҷӣ сугуртаи ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиро баъзан ба истилоҳи «сугуртаи шахси сеюм» ифода менамоянд ва онро ба намудҳои зерин ҷудо менамоянд:

- а) сугуртаи ҷавобгарии соҳибкорӣ;
- б) сугуртаи ҷавобгарии соҳибони воситаи нақлиёт. Он чун қоида қисмати таркибии «сугуртаи нақлиётӣ» – «automobile insurance», «motor-vehicle insurance» дар Англия¹⁵⁵;
- в) сугуртаи ҷавобгарии умумигражданӣ, ки дар он сугуртаи ҷавобгарии бевосита ва сугуртаи ҷавобгарии оқибатӣ аз ҳамдигар ҷудо карда мешавад¹⁵⁶.

Низоми СЧҲГ дар замони муосир амалкунанда дар мамлакатҳои гуногуни ҷаҳон маҳсусият ва ҳусусиятҳои хоси фарқкунандаи ҳудро доро мебошад, аммо як мақсад – таъмини ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва молу мулки ҷабрдида ҳангоми ҳодисаҳои нақлиётӣ онро муттаҳид менамояд. Ҳолати муосири ин намудаи сугуртаро дар мисоли як қатор мамлакатҳо, ки таҷрибаи ҷандинсола дар соҳаи СЧҲГ доранд, таҳлил намудан мумкин аст. Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷиро вобаста ба намуди мазкури сугурта мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода, метавон таҷрибаи бойи онҳоро дар танзими муносибатҳои сугуртавӣ истифода намуд.

Сугуртаи мазкур амалан дар ҳар як кишвари ҷаҳон ҳамчун шакли ҳимояи манфиатҳои молумулкӣ иштирокчиёни садамаҳои нақлиётӣ вучуд дорад. Кишварҳои ИДМ низ истисно набуда, дар онҳо низ СХЧҲГСВНА аз рӯйи қоидаи умумӣ дар сатҳи қонун танзим карда

---

¹⁵⁵ Ниг.: Ульянищев В.С. Страхование внедоговорной ответственности в советском и иностранном праве: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1981. – С. 214.

¹⁵⁶ Ниг.: Посох О.А. Правовое регулирование обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – С. 188.

мешаванд. Танҳо муносибатҳои мазкур дар Беларус (бо фармони Президент) дар асоси санадҳои меъёрии зерқонунӣ танзим мешаванд.

Дар замони муосир дар байни давлатҳои аъзои ИДМ танҳо дар Ҷумҳурии Арманистон қонунгузории маҳсус оид ба СХЧХГСВНА мавҷуд нест.

Дар бисёр кишварҳои ИДМ, аз ҷумла дар Тоҷикистон объекти сугуртai ҳатми манфиатҳои молумулкӣ бо ҳатари ҷавобгарнокӣ уҳдадориҳои дар натиҷаи ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки ҷабрдидағон мавриди истифода шудани воситаҳои нақлиётӣ барои ҳудуди мувоғиқ зарар овардан, пайдо мешавад¹⁵⁷. Мутобики қонунгузории Украина ба ҷабрдидағон, инчунин зарари маънавии дар мавриди садамаҳои нақлиётӣ расонидашуда подош дода мешавад. Зарурияти подоши зарари маънавӣ, дар навбати ҳуд, зиёдшавии маблағи сугуртавиро талаб мекунад ва ҳамин тавр, мукофоти сугуртавӣ ба пардохти дар мавриди бастани шартномаи сугуртai мазкур мансуббуدارо низ, бо вучуди арзиши баланд доштани молу мулки ба зиммаи сугуртакунанда вобастабуда, меафзояд ва аз тарафи Президенти кишвар қабул мешавад¹⁵⁸.

Яке аз мағхумҳои муҳим дар танзимнамоии ҳукуқии сугуртаи мазкур ин воситаҳои нақлиёт ба шумор меравад. Дар бисёр кишварҳои ИДМ дар зери мағхуми воситai нақлиётӣ низоми механикии ҳудҳаракаткунандаи заминӣ, ба истиснои аз рӯйи роҳҳои релсӣ ҳаракаткунанда барои интиқоли мусоғир, бор ва бағоч хизматкунанда ё ин ки иҷроқунандаи дилҳоҳ кор ва хизматрасониҳои бо интиқол алоқамандбуда: воситai нақлиёти автомобилиӣ ва сабукрав, автобус, микроавтобус, троллейбус, воситai нақлиёти автомобилиӣ ва боркашонӣ (аз ҷумла, маҳсусгардонидашуда), мототсиkl, трактор фаҳмида мешавад.

---

¹⁵⁷ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 29 декабря соли 2010, № 681 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2010. – № 12, к. 1. – Мод. 840; 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

¹⁵⁸ Ниг.: Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств: закон Украины от 1 июля 2004 г. Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=11670 (санаси муроҷият: 18.02.2021).

Хатари ҷавобгарии граждании соҳибони воситаҳои нақлиёт дар зери мағҳуми мазкур қарор дошта, ба сугуртai ҳатмӣ мансуб аст. Дар Озарбойҷон, Беларус ва Қазоқистон ба СЧҲГ-и соҳибони трамвайҳо мансуб аст. Дар Молдова, Беларус ва Қазоқистон ба воситаҳои нақлиёте, ки соҳибони онҳо уҳдадоранд ҷавобгарии граждании худро сугурта намоянд, инчунин пайваст ва нимпайвастҳо низ ворид карда шудаанд.

Дар дилҳоҳ низоми сугуртai мазкур субъектҳои он сугурташаванда, сугуртакунанда ва шахсони сеюм (ҷабрдидағон) ба шумор мераванд. Аз рӯйи қонунгузорӣ сугуртакунанда (ташкилоти сугуртавӣ) ин шахси ҳуқуқие мебошад, ки фаъолияти сугуртавиро дар асоси иҷозатномае, ки мақоми назорати сугуртавӣ додааст, амалӣ менамояд. Дар кишварҳои ИДМ сугурташавандагон соҳибони воситаҳои нақлиёт эътироф мешаванд, ки сугуртai ҷавобгарии граждании худро ба анҷом мерасонанд.

Дар зери мағҳуми соҳибони воситаҳои нақлиёт мутобиқи м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртai ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» соҳиби воситаи нақлиёт шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ, ки соҳиби воситаи нақлиёт бо ҳуқуқи моликият мебошад, инчунин шахсе, ки ба ў воситаи нақлиёт муваққатан барои соҳибӣ ва истифода дода шудааст, ба ҳисоб меравад. Дар Озарбойҷон соҳибони воситаҳои нақлиёт шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ, ки дар моликияти худ (иҷорагиранда) маълумотҳои истифодабарии воситаҳои нақлиётиро доранд, ҳисобида мешаванд.

Дар Молдова ба соҳибони воситаҳои нақлиёт шахсоне, ки воситаҳои нақлиёте, ки шартномаи кирояи дорои лизингро доранд, мансубанд. Қонунгузории Ӯзбекистон ва Қазоқистон ба сифати соҳибони воситаҳои нақлиёт шахсонеро муқаррар мекунад, ки қобилияти ҳуқуқи ихтиёрдорӣ ё идоракунии амалиётни воситаҳои нақлиётни мазкурро доранд. Сугуртакунанда аз рӯйи шартномаи СҲҶҲГСВНА шахси ҳуқуқие баромад мекунад, ки иҷозатнома (литсензия) барои амалӣ кардани фаъолияти мазкурро доро аст. Мутобиқи қонунгузории Ҷумҳурии

Беларус сугуртакунанда танҳо шахси ҳуқуқи давлатӣ ё шахси ҳуқуқие, ки фонди низомномавии он зиёда аз 50%-и ҳиссаи (саҳмияҳои одӣ ё овоздиҳӣ) дар моликияти Беларус ва (ё) воҳидҳои маъмурӣ-худудии он ҷойгиранд, метавонад бошад¹⁵⁹.

Қонунгузории мамлакатҳои ИДМ талаботҳои маҳсусро барои ташкилотҳои сугуртавӣ пешбинӣ менамоянд. Дар бисёри мамлакатҳои ИДМ шахси ҳуқуқӣ ба сифати ташкилоти сугуртавӣ ба қайд гирифта шуда, то гирифтани иҷозатнома (литсензия) барои амалӣ намудани сугуртаи мазкур вазифадор аст, ки иштирокчии фонди кафолати пардоҳтҳои сугуртавӣ гардад ва ба ҳайати ташкилотҳои худидоракунандаи сугуртакунандагон ворид шавад (Маркази миллӣ дар Молдова, Маркази сугуртавии муҳаррику нақлиётӣ дар Украина, Шурои намояндарони сугуртакунандагон дар Қазоқистон, Маркази Беларусӣ дар Беларус).

Шахсони сеюми СҲҶҲГСВНА шахсони ҷабрдидае, ки ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки онҳо дар мавриди истифодабарии воситаи нақлиёти шахси дигар, аз ҷумла гузаргоҳ, ронандаи воситаи нақлиёте, ки ба он зарар расонида шудааст ва мусофири воситаи нақлиётӣ - иштирокчии садамаи нақлиётӣ зарар расонидаанд, ба ҳисоб мераванд. Мутобики қонунгузории Озарбойҷон ба қатори шахсони сеюм наметавонад соҳиб ё ронандаи ба воситаи нақлиётӣ зараварда; аъзои оила (шавҳар, волидайн, кӯдакон, наберагон)-и доранда ё воситаи нақлиётӣ, ки ба саломатӣ ё дорои онҳо зарар расонидааст; коргари соҳибони ба воситаи нақлиётӣ заравардаи уҳдадориҳои хизматиро иҷроқунанда, дохил шавад¹⁶⁰.

Шартномаи сугуртаи мазкур ба қатори шартномаҳои ҳатмӣ мансуб аст, аз ин рӯ, ба зиммаи соҳибони воситаи нақлиётӣ уҳдадории сугурта

---

¹⁵⁹ Ниг.: Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств: закон Украины от 1 июля 2004 г. Манбай дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=11670 (санаи муроҷият: 01.02.2021).

¹⁶⁰ Ниг.: Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Азербайджанской Республике: закон Азербайджанской Республики от 31 мая 1996 г. Манбай дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=2752 (санаи муроҷият: 16.02.2021).

намудани چавобгарии гражданин худ аз лаҳзаи ба даст овардани воситай нақлиёт voguzor мегардад. Барои ичро накардани уҳдадории мазкур, соҳибони воситаҳои нақлиёт ба چавобгарии маъмурӣ кашида мешаванд. Мутобики қонунгузории Ozarboychon 85%-и маблағи ҷарима ба захираи сугуртавии марказӣ бо мақсади таъмин намудани пардохтҳои ҷубронӣ аз рӯйи сугуртаномаҳои сугуртаи мазкур мегузарад. Чунин меъёри қонун муносиб пешниҳод мегардад, модоме ки амалан маблағгузории иловагии пардохтҳои сугуртавиро ба шахсоне, ки аз тарафи қонун уҳдадориҳои ба онҳо voguzorkardashudaro ичро намекунанд, пешбинӣ менамояд¹⁶¹.

Дар мамлакатҳои ИДМ шартномаи сугурtaи мазкур дар шакли супурдани полиси сугуртавӣ ва ё сертификат баста мешавад (масалан Украина, Беларус). Метавон баъзе шартномаҳои СҲҶҲГСВНА-ро ҷудо намуд. Ҳамин тарик, дар Қазоқистон шартномаҳои стандартӣ ва ё комплексӣ баста мешаванд. Аз рӯйи шартномаи стандартӣ полиси сугурtaи мазкурро як ё якчанд соҳибони воситаҳои нақлиётӣ амалӣ мекунанд. Шартномаи комплексӣ ба сугурtaи мазкур ба соҳибони ду ва зиёда воҳидҳои воситаҳои нақлиёт мансуб аст. Ҳамин тарик, дар доираи як шартномаи сугурtaи мазкур метавонад چавобгарии ҳуқуки гражданин соҳибони воситai нақлиёти автомобилиӣ, ки ба он якчанд воситаҳои нақлиётӣ мансуб аст, сугурta шавад.

Дар Ӯзбекистон шартномаи СҲҶҲГСВНА метавонад вобаста ба шароити истифодабарии маҳдуди воситаҳои нақлиёт, ки дар зери он идоракуни воситai нақлиётӣ танҳо бо аз тарафи сугурtaкунанда ба ронандагон равона шуда ва (ё) истифодабарии мавсимии воситai нақлиётӣ эътироф мегардад, баста шавад. Дар Беларус ҳусусан шартномаи сугурtaи сарҳадӣ дар ҳолати аз ҷумҳурӣ ба тариқи транзитӣ гузар намудани воситai нақлиёт аз ҷониби ғайрирезиденти ин кишвар фарқ мекунад.

---

¹⁶¹ Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=2752 (санаи муроҷият: 16.02.2021).

Дар Украина се намуди шартномаи СҲҶҲГСВНА мавҷуданд. Суғурташаванда ҳуқуқ дорад, ки шартномаи СҶҲГ-ии худ ва ҷавобгарии ҳамаи шахсонеро, ки ҳуқуқи идора намудани воситаҳои нақлиётӣ вобаста ба асосноккуниҳои қонуниро доранд, бандад (намуди якум). Бастани шартномаи СҶҲГ ба шахсоне, ки дар полиси суғуртаи мазкур равона шудаанд, иҷозат дода мешавад (намуди дуюм).

КГ ҶТ ҳуқуқи суғурта намудани ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий ҳам шахсони дар полиси суғуртаи мазкур зикршуда ва ҳам шахсоне, ки дар он номбар нашудаанду лекин ҳуқуқи истифода бурдани воситаи нақлиётиро доранд, пешбини намудааст. Муҳлати умумии амали суғуртаномои суғуртаи мазкур 12 моҳ мебошад, лекин бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА дар муҳлати қӯтоҳ иҷозат дода мешавад, масалан, дар мавриди истифодабарии мавсими воситаи нақлиётӣ, аммо на камтар аз 6 моҳ (Қазоқистон, Молдова, Ӯзбекистон), аз 1 то 12 моҳ (дар Ҷумҳурии Беларус).

Дар Тоҷикистон бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА дар муҳлати на камтар аз шаш моҳ ва дар ҳолати воридшавии транзитӣ ё муваққатии воситаи нақлиёт ба ҳудуди ҶТ барои тамоми давраи муваққатан қарор доштани воситаи нақлиёт дар ҳудуди ҶТ, ҳангоми понздаҳ рӯз ё камтар аз он – понздаҳ рӯзи тақвимӣ амалӣ мешавад. Дар ҳолати даромади муваққатии воситаи нақлиётӣ ба ҳудуди давлат шартномаи СҲҶҲГСВНА дар муддати умумии даромади муваққатӣ баста мешавад, лекин на камтар аз 5 рӯзи тақвимӣ (Қазоқистон) ё 15 рӯз (Ӯзбекистон, Беларус). Нисбатан хусусиятнок давраи аввали ҳимояи СҲҶҲГСВНА мутобики қонунгузории Озарбойҷон муайян карда мешавад.

Ҳамин тариқ, СҲҶҲГСВНА аз рӯзи ба даст овардани воситаи нақлиётӣ (агар он берун аз сарҳад – аз рӯзи гузаштани сарҳади Озарбойҷон) суғуртакунонидашуда ба ҳисоб меравад. Дар муддати 15 рӯзи баъди амалинамоии амалиёти додашуда, суғурташаванда уҳдадор аст, ки бо суғуртакунанда шартнома бандад ва ҳаққи суғуртавиро пардоҳт намояд. Шартномаи СҲҶҲГСВНА амалиёти худро вобаста ба

тамом шудани муҳлате, ки он баста шуда буд, қатъ менамояд ё ин ки он метавонад пеш аз муҳлат қатъ карда шавад.

Мутобиқи қонунгузории Қазоқистон шартномаи СХЧХГСВНА дар чунин мавридҳо қатъшуда ҳисоб мешавад: ба охир расидани муҳлати амали шартнома; пеш аз муҳлат қатъ гардидани шартнома; пайдо шудани ҳолати аввалай сугуртавии сугуртакунадаро уҳдадор намудан оид ба ичро намудани пардохти сугуртавӣ. Чунин талаботҳои монанд дар Озарбойҷон низ дида мешаванд, аз ҷумла, тибқи қонунгузории ин давлат ин намуди сугурта дар ҳолатҳои зайл қатъ мегардад: барои ҳодисаҳои такрории садамаи нақлиётӣ бо як ва ҳамон воситаи нақлиётӣ сугуртакунанда дар ҳудудҳои қисми нопардохти маблағи сугуртавӣ ҷавобгарнок мешавад ва дар мавриди пурра пардохт намудани маблағи сугурта шартномаи сугурта бекор карда мешавад ва соҳибони воситаи нақлиётӣ боз бояд бо пардохти ҳаққи сугуртавии ба микдори пурра шартномаи сугуртавиро банданд.

Андозаи пардохти сугуртавӣ аз рӯйи тарифҳои сугуртавӣ, ки сугурташаванда ба сугуртакунанда пардохт менамояд, муайян мешавад. Андозаи тарифҳои сугуртавӣ аз тарафи давлат дар сатҳи қонунгузорӣ муайян мешаванд. Маблағи шартномаи СХЧХГСВНА дар асоси чунин талаботҳо асос ёфтааст: ҷойи бақайдгирии воситаи нақлиёт, намуди воситаи нақлиёт, синну сол ва таҷрибаи ронандай сугурташаванда (сугурташуда), муҳлати истифодабарии воситаи нақлиётӣ ва доштан ё надоштани ҳолатҳои сугуртавӣ аз рӯйи гуноҳи шахсоне, ки ҷавобгарии ҳуқуқи гражданияшон дар давраи амалиёти шартномаи гузаштаи СХЧХГСВНА сугурта шудаанд, вобаста аст.

Қонунгузории мамлакатҳои ИДМ имтиёзҳоро барои категорияҳои алоҳидаи шахсон пешбинӣ менамояд. Чунин шахсон дорои ҳуқуқи пардохти имтиёзном мебошанд: иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватаниӣ (Тоҷикистон, Русия, Қазоқистон, Беларус, Ӯзбекистон); собиқадорони меҳнат ва маҳбусони пешинаи хӯрди қароргоҳҳои концентратсионӣ (Ӯзбекистон); ҷабрдиагони садамаи Чернобил (Тоҷикистон, Украина,

Ўзбекистон); нафақахўрон (Ўзбекистон, Қазоқистон); маъюон (Ўзбекистон, Қазоқистон, Украина, Беларус); хешовандони наздики хизматчии ҳарбии дар натиҷаи амалиётҳои ҳарбӣ ҷароҳатбардошта, маъюбии ҳангоми иҷроиши уҳдадориҳои хизмати ҳарбӣ гирифташуда, ҳалокшуда (Ўзбекистон). Дар Тоҷикистон ва Федератсияи Россия сугуртакунандагон ба маъюони (аз ҷумла, кӯдакони маъюб) воситаҳои нақлиётӣ дошта, мувоғиқ бо нишондиҳандаҳои тиббӣ ва ё ба намояндагони қонунии онҳо ҷубронпулӣ ба миқдори 50% аз рӯйи шартномаи мукофоти сугуртавии сугуртаи ҳатмии онҳо пардохтшуда, пешниҳод мешавад.

Чунин ҷубронпулӣ аз тарафи ташкилоти сугуртавӣ аз ҳисоби воситаҳои буҷавӣ маблағгузорӣ мешавад. Аз ҳисоби ҳақҳои сугуртавӣ фаъолияти ташкилотҳои сугуртавӣ маблағгузорӣ карда мешавад. Қонунгузории мамлакатҳои ИДМ тартиботи тақсимоти маблағҳои чунин ҳақҳоро пешбинӣ менамояд. Дар Озарбойҷон маблағҳои сугуртавӣ ба тартиботи зерин тақсим шудаанд: барои фонди подоши сугуртавӣ – 70%; барои фонди захиравӣ – 10%; барои ҷораҳои огоҳӣ намудани садамаҳои нақлиётӣ – 5%; барои қадрдониҳои комисссионӣ – 10%; барои маркази захираи сугуртавӣ – 5%.

Аз ҳисоби маблағҳои сугуртавӣ ҷорабиниҳои доир ба кам намудани миқдори садамаҳои нақлиётӣ ва садамавӣ дар роҳҳо маблағгузорӣ карда мешаванд, ки дар он функсияи огоҳикуни сугуртакунӣ ифода мегардад. Амалан дар зери намуди ҳақҳои сугуртавӣ дар Озарбойҷон андози мутаносиби роҳӣ амал мекунад. Чунин ваъзият асоси худро аз ҳуқуқи Шуравӣ мегирад, ки усули маҳсуси «сугуртавӣ»-и андозситониро ҷорӣ намуд.

Дар мамлакатҳои ИДМ андозаи маблағи сугуртавии ба ҷабрдида барои пардохт пешбинишуда ба таври гуногун ба тартиб дароварда мешавад. Мутобики қарори Шуров вазирони Ҷумҳурии Беларус аз 16 июни с. 2000, № 898 «Дар бораи тасдиқ намудани андозаи пардохти сугуртавии соҳибони воситаҳои нақлиётӣ», дар сурати зарар барои ба

ҳаёт ва ё саломатии ҷабрдида расонидан, инчунин ба молу мулки ҷабрдида низ 6160 доллари ИМА-ро ташкил медиҳад, омадааст. Дар сурати зарар ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молу мулкӣ ба ду ва зиёда шахсон дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ расонида шуда бошад, андозаи пардохти сугуртавӣ на зиёда аз секаратаи он пардохт мешавад.

Дар Ӯзбекистон дар мавриди ба ҳаёт ва ё саломатии ҷабрдида зарар расонидан, андозаи подоши сугуртавӣ наметавонад аз 65%-и маблағи сугуртавӣ зиёд шавад. Дар мавриди ба молу мулки ҷабрдида зарар расонидан, андозаи подоши сугуртавӣ наметавонад аз 35%-и маблағи сугуртавӣ зиёд шавад. Маблағи сугуртавӣ дар худуде, ки дар он подоши зарар ба ҳаёт, саломатӣ ва (ё) молу мулки ҷабрдида расонидашуда, аз ҷониби Кабинети вазирони Ҷумҳурии Ӯзбекистон муайян мешавад. Дар айни замон мутобики Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Ӯзбекистон «Дар бораи ҷораҳои амалисозии Қонуни Ҷумҳурии Ӯзбекистон «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданин соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 24-уми июни с. 2008, № 141 андозаи маблағи сугуртавӣ ҳамагӣ 3000 доллари ИМА-ро ташкил медиҳад.

Дар Тоҷикистон маблағи подоши сугуртавӣ тибқи қ. 4 м. 14 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 ҳангоми расонидани зарар ба саломатии ҷабрдида дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт, ки боиси марг гардидааст, андозаи пардохти сугуртавӣ панҷсаду чилу панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳоро ташкил медиҳад. Дар Украина меъёри ҷавобгарии сугуртакунанда дар ҳолати ба молу мулки як ҷабрдида зарар расонидан ҳазор долари ИМА-ро ташкил медиҳад. Дар ҳолати ба молу мулки якчанд ҷабрдидагон зарар расонидан, меъёри ҷавобгарии сугуртакунанда на бештар аз 5 маротиба меафзояд (то 5 300 доллари ИМА). Дар ҳолати ба ҳаёт ва саломатӣ зарар расонидан, меъёри ҷавобгарии сугуртакунанда 2100 доллари ИМА барои ҳар як ҷабрдидаро ташкил медиҳад. Бо вучуди ин, сугуртакунанда уҳдадор аст зарари маънавии ба ҷабрдида расонидашударо подош намояд. Меъёри

чавобгарии сұғурташаванда дар ин ҳолат бо андозаи панҷкарата барои ба ҳаёт ва саломатӣ зарап расонидашуда, маҳдуд аст (яъне 10600 доллари ИМА)¹⁶².

Асос барои амалисозии мукофоти сұғуртавӣ ин ҳодисаи баамалии сұғуртавӣ мебошад, ки бояд ба таври муносиб қайд карда шавад. Дар ҳолати ба амал омадани ҳодисаи сұғуртавӣ сұғурташаванда бояд сұғуртакунандаро огоҳ намуда, ариза ва дигар хүччатҳои лозима, ки барои пардохти сұғуртавӣ лозим мебошанд, пешниҳод намояд.

Қонунгузории Молдова ба зиммаи сұғуртакунанда уҳдадориҳоро аз рӯйи ҳар як муроциати ҷабрди дагон оид ба бурдани кор доир ба барқароркуни зарап, нигоҳ доштани хүччатҳои гирифташудаи онҳо, ташкил кардани муоина ё экспертиза доир ба муайян намудани зарари молумулкӣ voguzor менамояд. Тафовутҳои муҳим нисбати қонунгузории Тоҷикистон дар ин ҳолат мушоҳида карда намешавад. Кафолати иловагӣ барои сұғурташаванда дар Қонунгузории Қазоқистон омадааст ва бо он маънидод карда мешавад, ки дар мавриди ғайриимкон будани ба сұғуртакунанда, ҷабрдида ва ё шарикони онҳо оид ба баамалии ҳодисаи сұғуртавӣ огоҳ кардани ташкилоти сұғуртавӣ дар чунин ҳолат аз ҷониби кормандони назорати роҳ амалӣ карда мешавад¹⁶³.

Қайд кардан бамаврид мебошад, ки дар мамлакатҳои аъзои ИДМ нисбати тартиби пардохти сұғуртавӣ талаботҳои гуногун пешбинӣ шудааст. Дар бисёр кишварҳои ИДМ андозаи зарап дар мавриди зарари молумулкӣ расонидашуда дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ вобаста ба ҳўрдашавии қисми воситай нақлиёт (Молдова, Қазоқистон, Беларус) муайян карда мешавад. Масъалаи мазкур дар Озарбойҷон дигар тарз амал меқунад: андозаи мукофоти сұғуртавӣ дар ҳолати вайрон шудани воситай нақлиёт танҳо мутобиқи нарҳҳои бозорӣ барои рӯзи садамаи

¹⁶² Ниг.: Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Узбекистан от 21 апреля 2008 г. [Манбаи дастрасӣ]. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.reg nom=22445 (санаи муроҷиат: 16.02.2021).

¹⁶³ Ниг.: Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Казахстан от 1 июля 2003 г. [Манбаи дасрасӣ]. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=3675 (санаи муроҷиат: 17.02.2021).

нақлиётӣ муайян карда мешавад. Дар Федератсияи Россия қонун дар бораи СҲҶҲГСВНА муайян мекунад, ки андозаи маблағи сугуртавӣ бо ҳисоби фарсадашавии қисми воситай нақлиёт муайян карда мешавад ва наметавонад на камтар аз 20%-и арзиши бозорӣ бошад.

Пардохти сугуртавӣ ба ҷабрдиагон дар мамлакатҳои аъзои ИДМ дар муҳлатҳои гуногун муайян шудааст. Тоҷикистон панҷ рӯз; як моҳ (Украина); панҷ рӯзи баъди қабули қарор оид ба пардохти он (Ӯзбекистон); ҳафт рӯз (Қазоқистон); даҳ рӯз (Молдова) ё панҷоҳ рӯз (Беларус) аз лаҳзаи гирифтани ҳуччатҳо аз ҷабрдида амалӣ мегардад. Дар бисёр кишварҳои ИДМ низоми мустақими батанзимдарории барқароркуни товони зарар амал мекунад, ки ҷабрдида ё сугурташаванда ҳуқуқ дорад, ки дар натиҷаи ба вуҷуд омадани ҳодисаи нақлиётӣ тариқи хаттӣ ба ташкилоти сугуртавӣ, ки чунин шартномаро бастааст, муроҷиат намояд (Ӯзбекистон, Қазоқистон).

Мутобиқи оморҳои Ташкилоти байналмилалии тандурустӣ ҳамасола дар саросари ҷаҳон аз садамаҳои нақлиёти автомобилий зиёда аз 1,3 млн нафар вафот менамоянд ва 50 млн нафари дигар ҷароҳатҳои ҷисмонӣ гирифта, қисми зиёди онҳо маъюб мегарданд. Инчунин, мутобиқи омори Бонки ҷаҳонӣ ҳамасола дар ҷаҳон аз садамаи нақлиёти автомобилий ба маблағи 500 млрд. доллари ИМА зарари моддӣ расонида мешавад¹⁶⁴.

СҲҶҲГСВНА дар бозори сугуртавии ҶТ падидаи нав ва дар ҳоли рушд қарор дошта бошад, аммо дар дигар мамлакатҳои ҷаҳон таърихи зиёда аз 100 – сола ва ҳатто дар сатҳи байналмилалӣ аз ҷониби ин давлатҳо ҷандин ташкилотҳои байналмилалӣ ташкил шудааст. Ҳамин тариқ, дар сатҳи байналмилалӣ вобаста ба унсури ҷуғрофӣ ва рушди ҳамкориҳои иқтисодӣ чунин ташкилотҳои байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии граждании соҳибони воситай нақлиёт ташкил гардидааст:

---

¹⁶⁴ Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.newsru.com/world/> – официальный портал «Мировые новости» (санаси муроҷиат: 07.06.2020).

- низоми байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии гражданини соҳибони воситаи нақлиёт «Корти сабз» (The International Motor Insurance Card System/Green card);
- сугуртаи балтикийи ихтиёрии пули роҳ «Корти зард» (Baltic Pool) – низоми байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии гражданини соҳибони воситаи нақлиёт «Корти кабуд», аз тарафи Конфронси исломӣ ташкил карда шудааст;
- низоми байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии гражданини соҳибони воситаи нақлиёт «Корти сафед», аз тарафи Иттиҳоди иқтисодии Авруосиё ташкил шудааст.

Барои СҲҶҲГСВНА ҳангоми сафар ба хориҷа низоми «Корти сабз», чун сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий истифода бурда мешавад. Шартномаҳои байналмилалӣ дар бораи СҲҶҲГСВНА дар асоси созишномаи «Корти сабз», ки номашро аз ранг ва шакли шартномаи сугурта гирифтааст, баста мешавад. Шартномаи байналмилалии «Корти сабз» дар байнин 13 мамлакати иштирокӣ с. 1949 имзо шуда буд.

ЧТ бо вучуди анҷом додани як қатор ҷораҳо доир ба рушди муносибатҳои сугуртавӣ¹⁶⁵, то ҳол ба ягон ташкилотҳои байналмилалии номбаршуда аъзо намебошад. Мутобики омори гумrukӣ с. 2017 сарҳади гумрукии ЧТ-ро 22 900 воситаи нақлиёти автомобилий убур намудааст. Полиси сугуртавии миллии мо наметавонад шаҳрвандони моро дар хориҷа, ки бо гуноҳи онҳо садамаи нақлиётӣ содир шудааст, ҳифз намояд. Аз ин рӯ, таҳлили зарурияти ҳамроҳшавӣ ва ҷиҳатҳои мусбиати ҳамроҳшавии ЧТ ба ташкилотҳои байналмилалии сугуртавии Низоми байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии гражданини соҳибони воситаи нақлиёт «Корти сабз» мақсаднок мебошад.

---

¹⁶⁵ Қарори Ҳукумати ЧТ «Дар бораи Накша ва ҷорабиниҳо дои ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ дар баҳши сугурта дар ЧТ» аз 31 декабря соли 2014, № 788 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ЧТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаси муроҷиат: 13.12.2020).

Дар сурати аъзо гардидани ЧТ, ҳар як шаҳрванди мо метавонад бо як полиси сугуртавии «Корти сабз» ба тамоми давлатҳои аъзо сафар намояд. Инчунин аъзо гардидан ба ташкилоти мазкур аз ҷиҳати ихтисодӣ барои соҳибони воситай нақлиёти автомобилии ЧТ муфид мебошад.

Пас аз хотима ёфтани Ҷанги Дуюми Ҷаҳон дар саросари ҷаҳон сулҳу оромӣ ба вуҷуд омад. Иқтисодиёти ҷаҳон бо шадид рушд намуд, дар ин замина муносибатҳои интиқоли бор ва мусоғир, ҷуъзи калидии иқтисоди ҷаҳонро ташкил намуд. Дар ин натиҷа давлатҳоро зарур омад, ки механизми нав доир ба ҳамоҳангсозии давлатҳоро баҳри ягона гардонидани қонунгузорӣ дар баҳши СХЧҲГСВНА ва ҳифз намудани ваъзи соҳибони воситай нақлиёт ҷора андешанд. Бо ҳамин мақсад, аз тарафи Комиссияи иқтисодии СММ с. 1949 ташкилоти байналмилалӣ бо номи Низоми байналмилалии сугуртаи ҷавобгарии гражданин соҳибони воситай нақлиёт «Корти сабз», ташкил карда шуд.

Низоми корти сабз, ки қароргоҳаш дар шаҳри Бруссел аст, аз 48 давлатҳои ҷаҳон иборат мебошанд. Аксарияти аъзоҳои онро давлатҳои қитъаи Аврупо, инчунин Эрон, Туркия, Истроил, Марокаш ва Тунис ташкил медиҳад. Аз кишварҳои пасо Шуравӣ бошад, Россия, Украина, Беларус, Озарбойҷон, Молдовия, Латвия, Литва ва Эстония айни ҳол аъзо мебошанд, инчунин Қазоқистон бошад, расман ҳамчун довлатаб ба аъзошавӣ ба Низоми «Корти сабз» эълон гаштааст¹⁶⁶.

Бюрои миллии мамлакатҳои шартномаи байналмилалии «Корти сабз» дар роҳҳои байналмилалии автомобилгард (дар гузаргоҳҳои муҷаҳҳази сарҳадӣ) назорати мавҷудияти СХЧҲГСВНА-ро ташкил менамояд. Бюро якҷоя бо ташкилотҳои сугуртавӣ дар доҳили мамлакат ва хориҷ аз он масъалаҳои танзими даъвоҳои пешниҳодшудаи шахсони сеюмро оид ба далелҳои ҳодисаҳои сугуртавӣ ҳал меқунад. Роҳбарии

---

¹⁶⁶ Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_карта_\(страхование\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_карта_(страхование)) (санаи муроҷиат: 07.06.2020).

умумиро Бюрои байналмилалии «Корти сабз» (дар Лондон) пеш мебараад¹⁶⁷.

Мутобиқи талаботҳои Низоми «Корти сабз» давлатҳои аъзо бояд қонунгузории худро бо санадҳои ташкилот мутобиқ намоянд. Дар сурати аъзо шудани давлат бо Низоми «Корти сабз», бояд полиси СҲҶҲГСВНА-ро, ки яке аз шаҳрвандони давлатҳои аъзо дорад ба сифати полиси миллӣ эътироф намуда, дар ҳолати ба вучуд омадани садамаи нақлиётӣ подоши сугуртавиро амалӣ созад.

Низоми «Корти сабз» бо вучуди он ки яке аз талаботҳои он мутобиқат намудани қонунгузории онҳо ба ташкилот аст, инчунин муқаррар менамояд, ки подоши сугуртавӣ дар ҳолати ба вучуд омадани садамаи нақлиётӣ бо қонунгузории миллӣ ҷуброн карда шавад. Масалан: дар Ҷумҳурии Итолиё мувофиқи декрети қонунгузорӣ таҳти № 209 аз 7 сентябри с. 2005, Кодекси сугуртавӣ, дар Шоҳигарии Нидерланд мувофиқи Қонун «Дар бораи сугуртаи ҷавобгарии гражданин соҳибони воситаҳои нақлиёт»-и с. 1963, дар Ҷумҳурии Беларус мувофиқи Фармони Президенти Ҷумҳурии Беларус «Дар бораи фаъолияти сугуртакунӣ» таҳти № 530 аз 25 августи с. 2006, дар Федератсияи Россия мувофиқи Қонуни федералӣ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданин соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 25 апрели с. 2002, № 40-ФЗ ба танзим дароварда шудаанд.

«Корти сабз» ин полиси сугуртавии Ташкилоти Низоми «Корти сабз», ки ранги полис сабз мебошад, ба шумор меравад. «Корти сабз» аз ҷониби давлати худ дода шуда, лекин дар дохили давлат эътибор надорад. «Корти сабз» танҳо дар дигар давлатҳои аъзо, ки соҳибони воситаи нақлиёт қарор дорад, эътибор дорад. Тибқи талаботи Низоми «Корти сабз» ҳар як шаҳрванди ин давлатҳо метавонад бо як полиси сугуртавӣ (корти сабз) ба воситаи нақлиёти автомобилий ба ҳамаи дигар

---

¹⁶⁷ Ниг.: Ҷабборов А., Шаропов Н. Сугурта: китоби дарсӣ барои донишҷӯён, устодони муассисаҳои таҳсилоти олӣ, миёнаи маҳсус ва мутахассисоне, ки ба корҳои сугуртавӣ сарукордоранд. – Душанбе, 2011. – С. 374.

давлатҳои аъзо ҳаракат намояд. Низоми «Корти сабз», мисли дигар ташкилотҳои байналмилалӣ, талаботҳоро барои аъзошавӣ муқаррар намудааст. Пеш аз муроҷиат намудани давлатҳои барои аъзо шудан ба Низоми «Корти сабз» онҳоро зарур аст, ки чунин талаботҳоро ичро намоянд:

- бюрои миллии сугуртавӣ ташкил намоянд. Дар бюрои миллӣ тамоми ташкилотҳои миллии сугуртавие, ки иҷозатномаи додани полиси сугуртавии «Корти сабз»-ро доранд, бояд аъзо гардад. Дар навбати худ бюрои миллӣ боз бо Шурии бюрои Низоми «Корти сабз», ки тамоми буроҳои давлатҳои аъзо шомиланд, аъзо мегардад;
- давлати аъзошаванда бояд ба СММ шомил бошад;
- дар давлати аъзошаванда бояд қонун дар бораи СҲҶҲГСВНА қабул гардад;
- дар давлати аъзошаванда бояд сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаи нақлиёт ба сифати сугуртаи ҳатмӣ эътироф гардад;
- давлати аъзошаванда бояд кафолати пардохти товони зараре, ки дар натиҷаи садамаи нақлиётӣ бо гуноҳи соҳибони воситаи нақлиёти шаҳрвандони яке аз давлатҳои аъзо содир шудаасту полиси сугуртавии «Корти сабз» дорад, ба зимиаи бюрои миллӣ voguzor шавад¹⁶⁸.

Ҳамин тариқ, мутобиқ ба таҷриба ва талаботҳои санадҳои Низоми «Корти сабз» ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

- а) дар сурати ҳамроҳ шудани ҶТ ба Низоми «Корти сабз» маблағи товони зарари сугуртавӣ, ки ҳоло дар ҳолати паст қарор дорад, баланд бардошта мешавад;
- б) аксарияти давлатҳои аъзои Низоми «Корти сабз» ба ҶТ муносибати тиҷоратии хуб доранд, инчунин шаҳрвандони ҶТ маҳз

---

¹⁶⁸ Ниг.: Матвеева И.Ю. Современные тенденции обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств (опыт ЕС и России): дис. ... канд. наук. – М., 2010. – С. 200.

бештар ба чунин давлатҳо ба воситаи нақлиёти автомобилӣ сафар менамоянд (Россия, Туркия, Беларус, Украина, Эрон ва дигарон);

в) зиёд гардидаи фоидаи иқтисодии ташкилотҳои сугуртавии миллӣ. Мутобиқи маълумотҳои омории Хадамоти гумруки назди Ҳукумати ҶТ ҳамасола зиёда аз 22 ҳазор воситаи нақлиёти ватанӣ ба хориҷа сафар мекунанд, соҳибони воситаҳои нақлиёт дар ташкилотҳои ватанӣ шартномаи сугуртавиро баста, баъд ба хориҷ сафар менамоянд;

г) дар сурати ҳамроҳ шудани ҟТ ба Низоми «Корти сабз» сатҳи рақобатпазирии ташкилотҳои сугуртавии миллӣ дар дохил ва хориҷ баланд мегардад;

д) қонунгузории ҟТ дар бораи СҲҶҲСВНА ба талаботҳои стандартҳои байналмилалӣ мутобиқ гардонида мешавад.

Дар умум, аз рӯйи натиҷаҳои тадқиқотҳои муқоисавӣ метавон ба чунин хулоса омад, ки қонунгузорӣ дар бораи СҲҶҲГСВНА дар Тоҷикистон, Россия, Беларус, Молдова, Ўзбекистон, Озарбойҷон, Қазоқистон ва Украина бо вучуди баъзе аз хусусиятҳо бо якдигар бисёр монандӣ доранд. Бо вучуди ин, баъзе хусусиятҳоро дар қонунгузории давлатҳои номбурда дидан мумкин аст, ки дар қонунгузории Тоҷикистон дар бораи сугуртаи мазкур ворид гардонидани онҳо мувофиқи мақсад мебошад:

- мутобиқи талаботи қонунгузории Озарбойҷон дар сугуртаи мазкур дар ҳолати сар задани садамаи нақлиётӣ ба кормандони танзимгари роҳ уҳдадориро муқаррар намудааст, ки сугуртакунандаро огоҳ намоянд. Чунин талабот дар қонунгузории мо вучуд надорад. Дар қонунгузории соҳаи мазкур ворид намудани тағиироти даҳлдор оид ба уҳдадории кормандони Бозрасии давлатии автомобилӣ ҷиҳати ба ташкилоти сугуртавӣ пешниҳоди маълумоти даҳлдор оид ба ҳодисаи ба вуқуъпайвастаи роҳу нақлиёт имконияти саривақтии ҷуброни зарарро аз рӯйи шартномаи СҲҶҲГСВНА фароҳам меоварад.

- дар ҷараёни таҳлил муайян гардид, ки андозаи мукофоти сугуртавӣ дар Тоҷикистон аз ҳамаи мамлакатҳои аъзои ИДМ кам

мебошад. Қайд намудан зарур аст, ки кам ё зиёд будани андозаи мукофоти сугуртавӣ аз ваъзи иқтисодии давлат ва сатҳи таваккали ташкилотҳои сугуртавӣ вобастагии зич дорад;

– муносибатҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА-и кишвар дар асоси қонунгузории мамлакатҳои аъзои ИДМ (бахусус, таҷрибаи Ҷумҳурии Қазоқистон ва Озарбойҷон) бояд такмил дода шавад.

Низоми СҲҶҲГСВНА дар замони муосир амалкунанда дар мамлакатҳои гуногуни ҷаҳон маҳсусият ва хусусиятҳои хоси фарқкунандай ҳудро доро мебошад, аммо як мақсад – таъмини ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва молу мулки ҷабрдида ҳангоми ҳодисаҳои нақлиётӣ онро муттаҳид менамояд. Ҳолати муосири ин намуди сугуртаро дар мисли як қатор мамлакатҳо, ки таҷрибаи чандинсола дар соҳаи СҲҶҲГСВНА, таҳлил намудан мумкин аст. Таҷрибаи мамлакатҳои хориҷиро вобаста ба намуди СҲҶҲГСВНА доранд, мавриди омӯзиш ва таҳқиқ қарор дода, метавон таҷрибаи бойи онҳоро дар танзими муносибатҳои сугуртавӣ истифода намуд.

Маблағи ҳадди ақали пардохти сугуртавӣ 500 ҳазор евро барои расонидани зарари молумулкӣ ва 2 миллиону 500 ҳазор евроро барои зарари ба ҳаёт ва саломатии инсон ҳангоми ҳодисаҳои нақлиёти расонидашударо ташкил медиҳад. Давлат ба раванди шаклгирии тарифҳо вобаста ба СҲҶҲГСВНА таъсир намерасонад, бо ҳамин сабаб, ба фарқияти мукофоти сугуртавӣ то 25 % дар ҳар гуна ташкилотҳои сугуртавӣ дохил мешавад, аммо ҳуди соҳтори тарифи сугуртавӣ барои ҳамаи сугуртакунандагон ягона аст.

БОБИ 2. ШАРТНОМАИ СУГУРТАИ ҲАТМИИ ҶАВОБГАРИИ ХУҚУҚИ ГРАЖДАНИИ СОҲИБОНИ ВОСИТАИ НАҚЛИЁТИ АВТОМОБИЛӢ

2.1. Мафҳум, табиат ва шартҳои шартномаи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии хуқуқи граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий

СҲҶҲГСВНА аз ҷиҳати хуқуқӣ ҳамчун яке аз падидайи хуқуқи гражданий ба ҳисоб меравад, ки он дорои хусусиятҳои муайян аст, аз ҷумла вобаста ба усули танзими хуқуқии муносибатҳои мазкур ва тариқи пайдоиши онҳо. Ин ҳангоми таҳлили муқаррароти санадҳои меъёрии хуқуқии даҳлдор, ки ба намуди сугуртаи мазкур алоқамандӣ доранд, тасдиқ меёбад.

Сугурта дар асоси шартномаҳои сугуртаи молумулкӣ ва шахсӣ, ки шаҳрванд ё шахси хуқуқӣ (сугурташаванда) бо ташкилоти сугурта (сугуртакунанда) бастааст, анҷом дода мешавад¹⁶⁹. СҲҶҲГСВНА дар асоси шартнома, ки байни сугуртакунанда ва сугурташаванда мутобиқи талаботи қонунгузорӣ баста шудааст, амалий карда мешавад.

Сугурта чун қоида дар шакли бастан ва ичрои шартномаи сугурта амалий карда мешавад ва шартномаи сугурта як намуди мустақил ва мураккаби шартнома дар хуқуқи гражданий мебошад¹⁷⁰. Шартнома яке аз институтҳои марказии хуқуқи гражданий ба ҳисоб рафта, дар баробари санадҳои меъёрии хуқуқӣ дар танзими муносибатҳои хуқуқи гражданий шартнома низ саҳми калон дорад. Асосҳои хуқуқии танзими шартнома асосан аз КГ ҶТ асос меёбад. Ба ақидаи М.И. Брагинский, В.В. Витрянский, М.В. Каравеса, М.Ф. Казанцев таъиноти асосии шартнома батанзимдарории рафтори шахсон дар ҷорҷӯбаи қонун бо роҳи ишора ба

---

¹⁶⁹ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

¹⁷⁰ Ниг.: Хочамуродов Д.Г. Хуқуқи сугуртаи ҶТ (воситаи таълимӣ) / Зери таҳрири профессор Фаюров Ш.К. – Душанбе: “Матбааи ДМТ”, 2020. – С. 230.

худудҳои рафтори имконпазир ва ҳатмии онҳо ва оқибатҳои вайрон кардани талаботҳои мазкур мебошад¹⁷¹.

Шартнома ин падидай мураккаб ва аҳаммиятнок дар ҳуқуқи гражданий мебошад ва дар адабиёти илмӣ нуқтаи назари ягона оид ба мафҳуми он ҷой надорад. Бештари олимон шартномаро ҳамчун созиши ду ё якчанд шахс, ки барои пайдо шудан, тағиیر додан ва қатъ намудани ҳуқуқ ва уҳдадориҳои гражданий равона шудааст, таъриф медиҳанд. Аммо, баъзе аз олимоне вучуд доранд, ки мафҳуми шартномаро созиши тарафҳо эътироф наменамоянд.

Масалан, ба ақидаи Р.О. Ҳалфина мафҳуми шартнома ин мувофиқаи ду ва ё якчанд шахс, ки «ҳуқуқ ва уҳдадориҳои гражданий онҳоро» фаро мегирад, мебошад. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои гражданиро ҳар яке аз тарафҳо ба худ қабул мекунад ва бояд ҳуқуқ ва уҳдадориҳо мувофиқа шуда бошанд, бояд дар ҳамоҳангӣ худ натиҷаи ҳуқуқии ягонаро диҳанд»¹⁷². Ҳамчунин, муқобили фаҳмиши гуногуни мафҳуми шартнома О.А. Красавчиков баромада қайд менамояд, ки дар қонунгузории гражданий ва дар илми ҳуқуқи гражданий истилоҳи «шартнома» ба ду маъно истифода бурда мешавад: шартнома ҳамчун факти ҳуқуқӣ ва шартнома ҳамчун шакли муносибатҳои ҳуқуқӣ»¹⁷³.

Агар ба қонунгузории ҶТ назар афканем, шартномаро ҳамчун асоси ягонаи пайдошавии ҳама намуди сугуртаи ҳатмӣ меҳисобад. Мутобиқи санадҳои ҳуқуқии мазкур соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий уҳдадориҳои аз тарафи қонун ба онҳо гузошташударо вобаста ба СЧҲГ худ дар назди шахсони сеом ичро менамоянд. Шартномаи СҲЧҲГСВНА на танҳо нақши асоси ҳуқуқиро мебозад, ки бо ёрии он муносибатҳои ҳуқуқии сугурта ба вучуд меоянд, балки яке аз унсурҳои

¹⁷¹ Ниг.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – М., 1997. – С. 255; Карасева М.В. Основы договорного права (электронный учебник). – М., 2006. – С. 46; Казанцев М.Ф. Философия договора: первое приближение к решению научной задачи // Манбаи дасрасӣ: URL: <http://www.ifsp.uran.ru>.

¹⁷² Ҳалфина Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – С. 238.

¹⁷³ Красавчиков О.А. Юридические факты в советском гражданском праве. – М.: Госюриздан, 1950. – С. 117.

асосии механизми танзимнамоӣ мебошад, ки бидуни механизми мазкур амалишавии он ғайриимкон аст.

Бояд қайд намуд, ки дар КГ ҶТ мафҳуми ягонаи шартномаи сугурта, ки мазмуни ҳаматарафаи онро дар бар гирифта шуда бошад, вучуд надорад. Танҳо мафҳумҳои шартномаҳои сугуртai шахсӣ ва амвол оварда шудааст. Ҷойгир накардани мафҳуми ягонаи шартномаи сугурта ба як қатор душвориҳо оварда расонидааст. Зоро, дар таҳлили КГ ҶТ сугуртai шахсиро аз амвол чудо намудан душвор мебошад.

Мафҳуми расмии шартномаи сугурта, ки тамоми паҳлуҳои ин зуҳуроти иқтисодию ҳуқуқиро дар бар гирад, дар қонунгузории амалкунанда мавҷуд нест. Таърифи маъмулии шартномаи сугурта чунин аст: «тибқи шартномаи сугурта як тараф (сугурташаванда) ба тарафи дигар (сугуртакунанда) маблағи дар шартнома қайду шартшударо (мукофоти сугуртаро) пардохт мекунад, сугуртакунанда уҳдадор мешавад, ки ҳангоми фаро расидани ҳодисаи дар шартнома пешбинишуда (ҳодисаи сугуртавӣ) ба сугурташаванда ё шахси дигаре, ки ба манфиати он шартнома баста шудааст (фоидагиранда), ҷубронпулии сугурта ё маблағи сугуртаро пардозад». Ин мафҳум хусусияти умумӣ дошта, қариб ҳамаи паҳлуҳои масъаларо фаро мегирад¹⁷⁴.

Шартномаи сугурта ин созишиномаи байни сугурташаванда ва сугуртакунанда мебошад, ки тибқи он як тараф (сугуртакунанда) ҳаққи (мукофоти сугурта) пардохтаи тарафи дигар (сугурташаванда), ки пардохт кардааст, ба маблағи яқдафаъина мегирад, ё дар ҳолате ки маблағи давра ба давра мувофиқашударо (маблағи сугурта) месупорад, зарар ба ҳаёт ё саломатии худи сугуртакунанда ё шахси сугурташуда, ё ба синни муайян расидан ё дар ҳаёти ӯ рух додани ҳодисаи дигаре, ки дар шартнома пешбинӣ шудааст ё ҳангоми зарар дидан ба амволи шахси

---

¹⁷⁴ Зоиров Ч.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуки сугуртai ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: “ЭР-граф”, 2010. – С. 223.

сүгуртакунанда дар натиҷаи ҳама гуна ҳодисаҳои пешбининамудаи шартномаи сүгурта (ҳодисаи сүгурта) мебошад¹⁷⁵.

Дар илми ҳуқуқи гражданий ду нуқтаи назар доир ба ҷорӣ намудани мафҳуми шартномаи сүгурта дар қонугузорӣ вучуд дорад. Назари якум чунин мебошад, ки дар қонунгузорӣ мафҳуми шартномаи сүгуртаро ворид намудан дуруст намебошад. Зоро, мафҳуми шартномаи сүгурта баҳснок мебошад ва ошкор намудани мафҳуми мувоғиқ вазифаи қонунгузор набуда, балки вазифаи илми ҳуқуқшиносӣ мебошад¹⁷⁶. Назарияи дуюм бошад, ки намояндагони он В.С. Белых ва И.В. Кривошеев мебошанд, муқобили назарияи якум буда, чунин мешуморанд, ки «қонунгузорро лозим аст, ки бояд мафҳуми ягонаи шартномаи сүгуртаро муқаррар намояд»¹⁷⁷.

Масъалаи мазкур дар ҳақиқат мавзуи таҳқиқот ба шумор меравад. Дар мавриди таҳқиқ, бояд такя ба дастовардҳои илми ҳуқуқшиносӣ намуда, мафҳуми умумиэътирофшударо пайдо намуд, ки дарбаргирандаи унсурҳои сүгуртаи шахсӣ ва молумулкӣ бошад.

КГ ҶТ мафҳуми шартномаи сүгуртаи ҷавобгариро муқаррар накардааст, vale онро мутобики қ. 2, м. 1015 сүгуртаи молумулкӣ эътироф намудааст. Мутобики қисми якуми моддаи номбурда, «шартномаи сүгуртаи амвол гуфта, як тараф (сүгуртакунанда) уҳдадор мешавад, ки бо пардоҳти дар шартнома қайду шартшуда (мукофоти сүгурта) ҳангоми фаро расидани ҳодисаи дар шартнома пешбинишуда (ҳодисаи сүгурта) ба тарафи дигар (сүгурташаванда) ё шахси дигаре, ки ба манфиати он шартнома баста шудааст (бадастоварандай фоида), зарари вобаста ба ин ҳодиса ба амволи сүгуртакунанда расонидашуда ё зарари вобаста ба дигар манфиати амволии сүгурташаванда расонидашударо дар доираи маблағи дар шартнома муайянгардида (маблағи сүгурта) пардозад (ҷубронпулии сүгуртаро пардозад).

¹⁷⁵ Ниг.: Ключенко Л.Н., Пылов К.И. Основы страхового права: учебное пособие. – Ярославль, 2002. – С. 103.

¹⁷⁶ Ниг.: Рассолова Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности. – М., 2005. – С. 255.

¹⁷⁷ Ниг.: Белых В.С., Кривошеев И.В. Страховое право. – М., 2003. – С. 128.

Ҳамзамон, бояд қайд кард, ки мафхуми умумии шартномаи сугурта дар қонунгузории ҶТ вучуд дорад, аз ҷумла, дар м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» муқаррар шудааст шартномае, ки тибқи он сугурташаванда уҳдадор аст ҳаққи сугуртавиро мутобиқи шартнома пардоҳт намояд ва ташкилоти сугуртавӣ уҳдадор аст ҳангоми рӯҳ додани ҳодисаи сугуртавии бо шартнома пешбинишуда ба сугурташаванда ё шахси сеюм (фоидагиранда), ки ба фоидай ё шартнома баста шудааст, пардоҳти сугуртавиро (пардоҳти ҷуброни сугуртавиро) анҷом диҳад. Қайд кардан зарур аст, ки шартномаи СҲҶҲГСВНА навъи алоҳидаи шартномаи сугурта ба ҳисоб рафта, тамоми хусусиятҳои онро доро буда ва ҳамзамон нишонаҳои ба ҳуд хосро доро мебошад.

Мафхуми шартномаи СҲҶҲГСВН дар қонунгузорӣ пешбинӣ карда шудааст. Тибқи м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳукуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 шартномаи СҲҶҲГСВН ин «шартномае мебошад, ки тибқи он сугурташаванда уҳдадор аст мукофоти сугуртавиро (ҳаққи сугуртавиро) мутобиқи шартнома пардоҳт намояд ва сугуртакунанда (ташкилоти сугуртавӣ) уҳдадор аст ҳангоми рӯҳ додани ҳодисаи сугуртавии бо шартнома пешбинишуда ба сугурташаванда ё шахси сеюм (фоидагиранда), ки ба фоидай ё шартнома баста шудааст, пардоҳти сугуртавиро анҷом диҳад».

Шартномаи СҲҶҲГСВНА амалисозии пардоҳти сугуртавиро аз рӯйи уҳдадориҳое, ки дар натиҷаи расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдида бармеоянд, пешбинӣ менамояд.

Аз мафхумҳои муқарраршуда, шартҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА пай дар пай таҳлил намудан мумкин аст. Пеш аз ҳама, тибқи мафхуми м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳукуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» пешбинишуда, ин шартнома ҳамчун шартномаи музdnок ба шумор меравад. Зоро, сугурташаванда бояд мукофоти сугуртавиро ба сугуртакунанда пардоҳт намояд. Масъалаи мазкур дар илми ҳукуқшиносӣ бебаҳс ба шумор меравад.

Аломати навбатии шартномаи СХЧХГСВНА ин хусусияти реалӣ ва ё консенсуалӣ доштани он мебошад, ки муайянкуни табиати ҳуқуқии он аст ва дар илми ҳуқуқшиносӣ оид ба ин масъала ақидаҳои гуногун вучуд дорад.

Дар асоси баҳсҳои муҳаққиқони варзидаи соҳаи ҳуқуқи граждани дойир ба реалӣ ва консенсуалӣ будани шартномаи сугурта дар умум, муайян намудани реалӣ ва консенсуалӣ будани шартномаи СХЧХГСВНА душвор мебошад. Барои муайян намудани он зарурияти таҳлили ақидаҳои муҳаққиқони соҳа зарур мебошад.

Маълум аст, ки дар ҳуқуқи граждани тақсимбандӣ намудани шартнома ба реалӣ ва консенсуалӣ як хусусияти анъанавӣ дорад. Решаи чунин тақсимбандиро дар ҳуқуқи римии хусусӣ дидан мумкин мебошад. Тибқи он консенсуалӣ будан, шартномае фаҳмида мешавад, ки барои бастани он зарурияти созиши тарафҳо лозим аст. Мутобики талаботи реалӣ шартномае фаҳмида мешавад, ки барои бастани он додани ашё ба тарафи дигар лозим меояд.

Мутобики қ. 1, м. 1043 КГ ҶТ шартномаҳои сугурта дорои хусусияти реалӣ ва консенсуалӣ муқаррар гардидаанд. Тибқи он агар шартнома тартиби дигаре пешбинӣ нанамояд, аз лаҳзаи пардохти мукофоти сугуртавӣ ё саҳми нахустини он эътибор пайдо мекунад. Муҳаққиқ М.И. Брагинского талаботро ҷонибдорӣ намуда, қайд менамояд, ки агар чунин сурат гирад ва аз ҷониби тарафҳои шартномаи сугурта талаботҳои дигар ворид нанамоянд, шартномаи сугурта хусусияти реалиро соҳиб мегардад¹⁷⁸.

Б.Л. Хаскелиберг ва В.В. Ровний ақидаи дар боло ишорашударо ҷонибдорӣ намуда, шартномаи сугуртаро ҳам реалӣ ва ҳам консенсуалӣ шуморида, қайд менамояд, ки шартномаи сугурта хусусияти реалӣ дорад, агар тарафҳо талаботҳое ворид нанамоянд, ки хусусияти

---

¹⁷⁸ Ниг.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – М., 2004. – С. 572.

консенсуалиро сохиб нагардад¹⁷⁹. Хусусияти реалӣ доштани шартномаи сугурта на ҳама вақт аз ҷониби муҳаққиқон ҷонибдорӣ карда мешуд. Масалан, Ю.Б. Фогелисон чунин меҳисобад, ки ҳама намуди шартномаи сугурта хусусияти консенсуалиӣ дошта, аз лаҳзаи ба созиш омадан ба тамоми шартҳои он, басташуда ба ҳисоб мегардад»¹⁸⁰.

Қайд кардан бамаврид мебошад, ки ақидаи Ю.Б. Фогелисон шартномаи консенсуалиӣ будани сугурта на он қадар дуруст мебошад, зоро эътибор пайдо намудани шартномаи сугурта ва қатъи он, на аз лаҳзаи ба созиш омадани тарафҳо ба миён меояд, балки аз лаҳзаи бастани он пайдо мегардад. Ақидаи мазкур бо он асоснок карда мешавад, ки агар созиши тарафҳо баъди бастани он эътибор пайдо накунад, он гоҳ тарафҳо бо уҳдадориҳои муайян ва маҳсусан бо зарурати пас аз сар задани ҳодисаи сугуртавӣ ичро кардани уҳдадориҳои шартномаи бар онҳо гузошташуда, алоқаманд намебуданд.

Ба назари мо ақидаи Ю.Б. Фогелисон ба хусусияти консенсуалиӣ будани ҳамаи шартномаҳои сугурта, аз ҷумла сугуртаи ҷавобгарӣ дар он ифода меёбад, ки шартнома наметавонад дар худ шарти табдилдиҳандаи онро аз реалӣ ба консенсуалиӣ дошта бошад¹⁸¹, беасос мебошад. Чи гунае ки тасаввур карда мешавад, мавқei дар боло зикршуда дар фаҳмиши нодурусти м. 1043 КГ ҶТ, ки дар он қонунгузор маҳз ду намунаи (модели) бастани шартномаи сугуртаро муқаррар мекунад: намунаи шартномаи реалӣ ва намунаи шартномаи консенсуалиӣ.

Ҳамчунин, Ю.Б. Фогелисон қайд мекунад, ки «дар ҳуқуқи граждани шартномаҳое маълуманд, ки лаҳзаи бастани он ба лаҳзаи эътибор пайдо кардан рост намеоянд. Чунин хусусиятро, масалан, шартномаи шартӣ доро мебошад. Ҳамин гуна хусусиятро қонунгузор ба шартномаи сугурта низ бо муқаррар кардани меъёри қ. 1, м. 957 КГ ҶТ ва ҳамчунин ҳамин талабот дар қ. 1, м. 1043 КГ ҶТ бахшидааст.

¹⁷⁹ Ниг.: Хаскельберг Б.Л., Ровный В.В. Консенсуальные и реальные договоры в гражданском праве. – М., 2004. – С. 477.

¹⁸⁰ Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству. – М., 2002. – С. 387.

¹⁸¹ Ниг.: Ҳамон ҷо.

Мұхаққиқи дигар, В.С. Белих қайд менамояд, ки шартномаи сұгурта вобаста аз табиати хуқуқы, тартиби бастан ва шартхой он хусусияти хоси консенсуалы дошта, бо пардохт намудани маблағи сұгуртавы танҳо эътибори хуқуқы пайдо менамояд¹⁸². Агар ба қ. 1, м. 457 КГ ҚТ назар намоем, дар он چо рад карда шудааст, ки шартнома аз лаҳзаи бастани он эътибор пайдо менамояд ва барои ҳар ду тараф ҳатмӣ мегардад. Ҳамин тавр, КГ ҚТ аз рӯйи қоидай умумӣ муайян мекунад, ки лаҳзаи бастани шартнома ин ҳамон лаҳзаи эътибор пайдо кардани он мебошад. Тарафҳо наметавонанд амали меъёри муқарраршударо тағиир диҳанд, азбаски он қатъӣ ифода карда шудааст, аз ин рӯ, қ. 1, м. 1043 КГ ҚТ дар хусуси оғози амали шартнома гуфта, лаҳзаи бастани онро низ дар назар дорад¹⁸³.

Қайд кардан зарур аст, ки шартномаи СХЧҲГСВНА аз ҷониби бештари олимон ҳамчун реалий пазирафта шудааст. Масъала дар он аст, ки барои ташкил кардани захираҳои сұгуртавы, ки аз онҳо пардохтҳо ба амал оварда мешаванд, мукофотҳои сұгуртавы истифода карда мешаванд. Азбаски сұгуртаи ҷавобгарӣ институти иҷроқунандаи бисёр вазифаҳои аҳаммиятнок мебошад, қонунгузор наметавонист гузорад, ки то сұгурташавандагон дар чунин ҳолате қарор гиранд, ки дар он захираҳои сұгуртавии онҳо кам шаванд ва муҳлати пардохти мукофоти сұгуртавы аз рӯйи бисёр шартномаҳо фаро нарасад.

Яке аз алматҳои дигари шартномаи СХЧҲГСВНА, ки дорои аҳаммияти назаррас мебошад, дар он ифода мегардад, ки тибқи қонунгузорӣ он дорои хусусияти шартномаи оммавы аст. Тибқи талаботи мазкур, ташкилотҳои сұгуртавы уҳдадор мебошанд, ки дарҳости ҳар сұгурташаванда шартномаи сұгуртаи ҷавобгариро банданд, ба ғайр аз он ҳолатҳое ки ў имконияти расонидани хизмати муносибро надошта бошад. Ба назар мерасад, ки ягона чунин ҳолати имконпазир метавонад он бошад, ки сұгуртакунанда дорои иҷозатнома

¹⁸² Ниг.: Страховое право России: учеб. пособие / отв. ред. В.С. Белых. – М.: Норма, 2009. – С. 244.

¹⁸³ Кодекси гражданин ҶТ (қисми дуюм) аз 11 декабря соли 1999, № 885 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ – 2002. – № 5; 2006. – № 181; 2009. – № 569; 2010. – № 607; 2012. – № 849; 2013. – № 977; 2019. – № 1558.

барои анҷом додани чунин намуди сугурта намебошад. Ҳамаи истинодҳои боқимонда бошад, бояд беасос ва ба қонун мухолиф эътироф карда шаванд.

Дар қ. 5, м. 6 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» муқаррар гардидааст, ки «шартномаи СҲҶҲГСВН шартномаи оммавӣ буда, сугуртакунанда ҳуқуқ надорад ҳоҳиши сугурташавандаро оид ба бастани шартномаи СҲҶҲГСВН рад намояд». Радди беасос ё саркашӣ кардани ташкилоти сугурта аз бастани чунин шартнома метавонад, ки боиси оқибатҳои номусоид барои он гардад:

- 1) уҳдадории ҷуброни заари дар натиҷаи радди беасос ё саркашӣ аз бастани шартномаи сугурта бадастомада;
- 2) маҷбуркуни суд барои бастани шартнома.

Ба шартномаи СҲҶҲГСВНА ҳусусияти оммавӣ бахшидани қонунгузор хостгори ҳимояи ҳуқуқҳои сугурташавандагон мебошад ва фароҳам овардани имконияти иҷрои уҳдадории аз тарафи қонун ба онҳо гузошташуда, оид ба СҶҲГ аст. Азбаски агар сугуртакунанда бо ягон сабаб ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА ба баъзе шахсон нисбати дигарон афзалият бахшида ё аз бастани шартнома умуман даст қашад, сугурташаванда аз рӯйи қ. 4, м. 477 КГ ҟТ ҳуқуқ дорад, ки бо талабот оид бо таври маҷбуриӣ ба бастани шартнома, инчунин ҷуброн кардани зарар дар натиҷаи чунин амал расонидашуда, ба суд муроҷиат намояд.

Ба андешаи А.М. Лавров сугуртакунанда аз бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ бо шахсе, ки ба он муроҷиат намудааст даст қашида наметавонад, агар он ҳуқуқи бастани чунин шартномаро доро бошад. Дар ҳолати беасос рад намудани бастани шартнома аз тарафи сугуртакунанда сугурташаванда ҳуқуқ дорад, ки ба суд муроҷиат карда, сугуртакунандаро барои бастани ин шартнома маҷбур намояд. Дар ин маврид сугуртакунанда бояд зарари вобаста ба рад намудан расонидашдаро ҷуброн намояд. Ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи

қонун ва дигар санадҳои меъёрии ҳукуқӣ суғуртакунанда ҳукуқ надорад, ки як шахсро нисбат ба шахси дигар дар муносибат ба бастани шартномаи суғуртаи ҳатмӣ афзалият дихад¹⁸⁴.

Хусусияти оммавӣ доштани шартномаи мазкур маънои онро дорад, ки суғуртакунанда ҳамчун ташкилоти тичоратӣ баромад намуда, уҳдадор аст, ки мутобики фаъолияти амалинамудаи худ нисбат ба ҳар як муроҷиаткунандагон шартномаи СҲҶҲГСВНА-ро бандад.

Ҳамзамон, ташкилоти мазкур ҳукуқ надорад, ки ба суғурташавандагон бо ин ё он асос афзалият дихад, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ. Суғурташаванда дар интихоби суғуртакунанда озод аст. Суғурташаванда, ки ба дилҳоҳ ташкилоти суғуртавӣ муроҷиат менамояд ва агар ин ташкилот иҷозати бастани чунин шартномаро дошта бошад, дар ин маврид уҳдадор аст, ки ба тарафи муроҷиатнамуда шартнома бандад.

Мақсади асосии шартномаи оммавӣ эътироф намудани шартномаи СҲҶҲГСВНА дар ҳимояи ҳукуқу манфиатҳои қонунии суғурташаванда вобаста ба асоси баробарӣ ва бидуни ягон маҳдудият бастани шартномаи мазкур мебошад.

Шартномаи СҲҶҲГСВНА хусусияти таваккалӣ дород. Талаботи мазкур дар он зохир мегардад, ки ҳангоми бастани он тарафҳо намедонанд, ки қадоме аз онҳо «пирӯз мешавад» ва кӣ «маглуб мегардад». Ба ибораи дигар на суғурташаванда ва на суғуртакунанда, қаблан аз он огоҳ намебошанд, ки оё ҳодисаи суғуртавӣ ба вучӯд меояд ё не ва мувофиқатан, оё пардоҳти суғуртавӣ ба амал оварда мешавад, агар ҳа, он гоҳ дар қадом ҳаҷм.

Қобили зикр аст, ки истилоҳи ҳавф умуман барои шартномаҳои суғурта хос аст, азбаски бисёр зуд-зуд вомехӯрад ва ҳиссаи ҷудонопазири он мебошад, зоро он аломати заруриро дар бар мегирад, ки бидуни он суғурта ғайриимкон мебошад.

---

¹⁸⁴ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

Ҳамчунин, дар бораи хусусияти таваккалии шартномаи СХЧХГСВНА дар назар доштан зарур аст, ки асосан сухан дар сари на таваккали сугуртавӣ меравад, ки бо он объекти сугурта алоқаманд аст ва он ки ба сугурташаванда ҳангоми бастани шартнома супурда мешавад. Он талаботе мебошад, ки тарафҳо дар вақти бастани шартномаи ҷавобгарӣ наметавонанд муайян намоянд, ки кадоме бурд ё бохт менамоянд¹⁸⁵.

Қобили мушоҳида аст, ки масъала оид ба марбут кардани сугурта ба муомилоти шартӣ дар асарҳои чунин муҳаққиқон ба монанди В.И. Серебровский ва О.С. Иоффе ба тарзи бисёр хуб ошкор карда мешавад. Айни замон, қариб дар ҳар таҳқиқотҳои илмии ба сугурта бахшидашуда, ақидаи зерини О.С. Иофферо метавон воҳӯрд, ки он сабаби рад кардани сугурта ҷиҳати эътироф кардани он ҳамчун шартномаи шартӣ мебошад: «ба вучуд наомадани ҳодисаи пешбинишуда танҳо ба як оқибат оварда мерасонад: аз сугурташаванда уҳдадориҳои пардоҳт кардани ҷуброни сугуртавӣ (мабалаги сугурта) ба вучуд намеояд. Ҳамаи дигар оқибатҳои аз уҳдадории муқарраркардашуда бавуҷудомада (масалан, нигаҳдошти ҳуқуқи сугурташаванда барои пардоҳтҳои гирифташуда даҳлнопазир боқӣ мемонанд)»¹⁸⁶. Ҳамин тавр, дар шароити имрӯза, масъала оид ба хусусияти шартномаи сугурта аз нуқтаи назари марбут кардани он ба шартномаи шартӣ на ба манфиати охирин ҳал карда шуд, ки умуман далелнок буда, комилан ба моҳияти муносибатҳои ҳуқуқӣ ҷавобгӯ мебошад.

Ба аломати дигари ҳар як шартномаи сугуртаи амволӣ баъзе олимон мавҷудияти ҷавобгарии маҳдуди сугуртавиро мансуб мекунанд. Чунин ақидаро, маҳсусан Т.М. Рассолова ҷонибдорӣ мекунад, ки таҳти ҷавобгарии маҳдуд онро мефаҳмад, ки сугурташаванда ҳангоми сар

---

¹⁸⁵ Ниг.: Рассолова Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности. – М., 2005. – С. 255.

¹⁸⁶ Иоффе О.С. Советское гражданское право (курс лекций). Отдельные виды обязательств. – Л., 1961. – С. 206.

задани ҳодисаи сугуртавӣ заرارро танҳо дар чорҷӯбаи маблағи сугуртавӣ ҷуброн мекунад¹⁸⁷.

Гузашта аз он, ба назари мо ҷавобгарии маҳдуди сугурташаванда ҷудо кардани ин ҳамчун аломати мустақили шартномаи СҲҶҲГСВНА комилан нодуруст мебошад, азбаски, аз рӯйи ақидаи мазкур ҷунин ҳулоса мебарояд, ки пардохти ҷуброни сугуртавӣ ғайр аз ҷазо барои ягон ҳукуқвайронкунӣ содиршуда ҷизи дигареро дар бар намегирад. Дар ҳақиқат сугурташаванда пардохти сугуртавиро тибқи шартномаи СҲҶҲГСВНА икро намуда, ба ҷабрдида зарари расонидашударо ҷуброн мекунад, аммо вай масъули ин кор набуда, балки ҳамчун шахси сеом, ки бар он расонандай зарар мутобиқи воситаҳои шартномаи сугурта дар мувофиқат бо м. 434 КГ ҶТ икрои уҳдадории ҷубронии худро дар доираи маблағи бо шартнома муайянгардида гузоштааст, баромад мекунад.

Сугурташаванда ҷавобгарии маҳдуд тибқи шартномаи сугурта буда наметавонад, азбаски пардохти ҷуброни сугуртавӣ на ба ҷуз икрои лозимаи уҳдадории ба ҳуд гирифта, аз рӯйи шартномаи сугуртаи ҷавобгар мебошад ва на ин ки ҷазо барои рафтари ношоями содиршуда. Дар сурате ки, агар вай уҳдадории қабулшударо вайрон қунад, он гоҳ дар ҳаҷми комил дорои ҷавобгарӣ ҳоҳад гардид, ки метавонад ҳам дар ҷуброн кардани заарарҳои расонидашуда ва ҳам дар пардохт кардани ҷаримаи аҳдшикани қонунӣ ифода карда шавад.

Ба дигар аломати асосии СҲҶҲГСВНА метавон ҳусусияти фаврии онро мансуб донист, зоро он ба муҳлати муайян баста мешавад. Муҳлат дар шартномаи сугурта (ҳам сугуртаи шахсӣ ва ҳам сугуртаи молумулкӣ) шарти муҳим мебошад. Ба дараҷаи таваккал муҳлат таъсир расонида метавонад. Давомнок будани муҳлат ба андозаи мукофоти сугуртавӣ ва муайян намудани дигар шартҳои шартномаи сугурта бетаъсир нест,

---

¹⁸⁷ Ниг.: Рассолова Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности. – М., 2005. – С. 255.

чунки ҳар қадар муҳлат дароз бошад, ҳамон қадар эҳтимолияти фарорасии ҳодисаи сугуртавӣ зиёд мегардад¹⁸⁸.

Қайд кардан бамаврид аст, ки ҳар як шартнома бояд муҳлати амали худро дошта бошад ва шартномаи сугурта низ аз ин истисно намебошад. Вобаста ба муҳлати амал шартномаҳои дарозмуҳлат (шартномаи сугуртаи ҳаёт), кӯтоҳмуҳлат муҳлати на камтар аз як сол (шартномаи сугуртаи бор) ва шакли маъмулӣ ва паҳншуда – шартномаҳои сугуртаи ба муҳлати солона басташаванда, ки нисбати бештари шартномаҳои сугуртаи молумулкӣ ва ҷавобгарӣ, сугуртакунӣ аз ҳолатҳои нохуш, сугуртаи ихтиёрии тиббӣ татбиқ карда мешавад¹⁸⁹. Шартномаи СҲҶҲГСВНА муҳлатнок мебошад, ба муҳлати дар қонунгузорӣ пешбинишуда баста мешавад. Шартномаи СҲҶҲГСВНА ба муҳлатҳои зерин баста мешавад:

- 1) ҳангоми истифодабарии доимии воситаи нақлиёт – дувоздаҳ моҳ;
- 2) ҳангоми истифодабарии мавсими воситаи нақлиёт – на камтар аз шаш моҳ;
- 3) дар ҳолати воридшавии транзитӣ ё муваққатии воситаи нақлиёт ба ҳудуди ҶТ барои тамоми давраи муваққатан қарор доштани воситаи нақлиёт дар ҳудуди ҶТ, ҳангоми понздаҳ рӯз ё камтар аз он – понздаҳ рӯзи тақвимӣ.

Шартномаи СҲҶҲГСВНА ҳангоми ба ҳудуди ҶТ ворид шудани воситаҳои нақлиёте, ки дар давлати дигар ба қайд гирифта шудаанд, аз тарафи соҳибони онҳо шартномаи СҲҶҲГСВНА баста шудааст ва онро Тоҷикистон мутобиқи шарту талаботи шартномаи байналмилалии байни ҶТ бо он давлат басташуда эътироф намудааст, баста намешавад.

Бо соҳибони воситаҳои нақлиёте, ки дар давлатҳои хориҷӣ ба қайд гирифта шудаанд ва воситаҳои нақлиёт муваққатан дар ҳудуди ҶТ истифода бурда мешаванд, шартномаи СҲҶҲГСВНА барои тамоми

¹⁸⁸ Ниг.: Зоиров Ҷ.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сугуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: “Эр-граф”, 2010. – С. 223.

¹⁸⁹ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

муҳлати истифодабарии муваққатии воситаҳои нақлиёти мазкур баста мешавад. Ҳангоми понздаҳ рӯз ва камтар аз он дар ҳудуди ҶТ истифода шудани чунин воситаҳои нақлиёт шартномаи СҲҶҲГСВНА ба муҳлати понздаҳ рӯзи тақвимӣ баста мешавад.

Яке аз дигар аломатҳои хоси шартномаи таҳлилшаванда он мебошад, ки шартнома ба манфиати шахси сеюм баста мешавад. Яъне чунин шартнома, ки дар он тарафҳо муқаррар кардаанд, ки ташкилоти сугуртавӣ уҳдадории товони сугуртавиро на ба сугурташаванда, балки ба шахси сеюми дар шартнома зикршуда ё зикрнашуда, ки ҳуқуқи талаб кардани ичрои уҳдадориро аз сугурташаванда ба фоидай худ дорад, анҷом диҳад (м. 1017 КГ ҟТ).

Барои он ки ин ё он шартнома ҳамчун шартнома ба манфиати шахси сеюм эътироф карда шавад, зарур аст, то ки тарафҳо ҳангоми тасвият намудани предмети шартнома ё ягон шарти дигари он муқаррар кунанд, ки ичрои он на барои сугурташаванда, балки ба ягон шахси дар он овардашуда ё оварданашуда анҷом дода мешавад¹⁹⁰.

Тибқи қ. 3, м. 1017 КГ ҟТ шартномаи сугуртавӣ ҷавобгарӣ барои расонидани зарар ба манфиати он шахсоне басташуда ба ҳисоб меравад, ки ба онҳо метавонад зарар расонида шавад, ҳатто агар шартнома ба манфиати сугурташаванда ё шахси дигари барои расонидани зарар масъул баста шуда бошад, ё дар шартнома гуфта нашуда бошад, ки ба нафъи кӣ вай баста шудааст. Аз рӯйи тавсияи меъёри ҳуқуқии мазкур аён мегардад, ки шартномаи СҲҶҲГСВНА шартнома ба манфиати шахси сеюм мебошад.

Ҳамин тавр, факти эътироф кардани шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ ҳамчун шартнома ба манфиати шахси сеюм ба ичрои он хусусиятҳои муайянро мегузорад, ки аз ҳолатҳои қонун бармеоянд. Махсусан, аз лаҳзае, ки ҷабрдида ба сугурташаванда нияти истифода кардан аз ҳуқуқи худ барои гирифтани пардохти сугуртавиро баён менамояд, тарафҳо

---

¹⁹⁰ Ниг.: Ишо К.Д. Возмещение вреда по договору страхования гражданской ответственности // Корпоративный юрист. – 2006. – № 7. – С. 219.

аллакай наметавонанд шартномаи басташударо бе розигии ҷабрдида бекор кунанд ё тағиیر диханд.

Барои бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА сугурташаванда ба сугуртакунанда ҳуччатҳои зеринро пешниҳод менамояд: а) ариза дар бораи бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ; б) шиноснома ё дигар ҳуччати тасдиқкунандаи шахсият (агар шахси воқеӣ бошад); в) шаҳодатнома дар бораи бақайдгирии шахси ҳукуқӣ (агар сугурташаванда шахси ҳукуқие бошад, ки дар ҳудуди ҶТ ба қайди давлатӣ гирифта шуда бошад); г) шиносномаи техникии воситай нақлиёт ва ҳуччати бақайдгирии он дар Бозрасии давлатии автомобилиӣ; д) ваколатнома дар бораи ронандаи воситай нақлиёт, ки ариза дар бораи бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ пешниҳод намудааст ё ҳуччати дигаре, ки ҳукуқи соҳиби ин воситай нақлиётро тасдиқ мекунад; е) шаҳодатномаи ронандагӣ (ё нусхай он)-и шахси ваколатдори идоракуни воситай нақлиёт, инчунин ҳуччатҳое, ки ҳукуқи ронандаро барои идоракуни воситай нақлиёт тасдиқ мекунанд (агар шартномаи сугуртаи ҳатмӣ ба шарте баста шавад, ки танҳо шахсони алоҳида барои идораи воситай нақлиёт иҷозат дода шаванд).

Шартномаи СҲҶҲГСВНА аз унсурҳои зерин иборат мебошад:

- а) маблағи сугуртавӣ;
- б) мукофоти сугуртавӣ;
- в) пардоҳти сугуртавӣ.

Маблағи сугуртавӣ шарти муҳимми шартномаи СҲҶҲГСВНА ба шумор меравад. Ба андешаи Н.М. Копилкова маблағи сугуртавӣ тибқи шартномаи сугурта метавонад агрегатӣ ва ғайриагрегатӣ бошад. Маблағи агрегатӣ ин маблағе мебошад, ки сугуртакунанда уҳдадор аст, ки ҷуброни сугуртавиро вобаста ба ҳар як ҳодисаи сугуртавӣ дар доираи амали шартномаи сугурта пардоҳт намояд. Чунин маблағ дар асоси ҷуброни сугуртавии ҷубронкардаи пешина кам карда намешавад. Маблағи ғайриагрегатӣ ин маблағе аст, ки дар давраи амали шартнома вобаста ба ҳар як ҳолати пардоҳти сугуртавӣ кам карда мешавад.

Маблағи суғуртавӣ тибқи шартномаи СҲҶҲГСВНА маблағи агрегатӣ мебошад, яъне дар асоси ҳар як ҳолати пардохти суғуртавӣ дар муҳлати амали шартнома кам намегардад¹⁹¹.

Дар қонунгузории ҶТ низ маблағи агрегатӣ будани маблағи шартномаи суғуртаи ҳатмии ҷавобагии граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий муқаррар карда шудааст. Тибқи қ. 3, м. 14 Қонуни ҶТ «Дар суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» суғуртакунанда уҳдадор аст ҳангоми рух додани ҳар як ҳодисаи суғуртавӣ, новобаста ба шумораи он дар давоми амали шартномаи СҲҶҲГСВНА пардохти суғуртавиро ба ҷабрдида тибқи талаботи Қонуни мазкур амалӣ намояд.

Бо сабаби он ки СҲҶҲГСВНА барои ҳар як соҳибони воситаи нақлиёте мебошад, ки дар ҳудуди ҶТ ҳаракат менамоянд, аз ҳамин лиҳоз қонунгузор вобаста ба намуди воситаи нақлиёт андозаҳои муайянни мукофоти суғуртавиро муайян кардааст ва меъёри мазкур ба баробар, адолатнокона ва бидуни сустифода пардохт намудани мукофоти суғуртавӣ имконият фароҳам меоварад.

Дар асоси м. 12 Қонуни ҶТ «Дар бораи суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» андозаи мукофоти суғуртавӣ аз рӯйи меъёри нишондиҳанда барои ҳисобҳо дар рӯзи бастани шартномаи СҲҶҲГСВН муайян карда шуда, барои шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ вобаста ба намуди воситаҳои нақлиёт бо тартиби зерин муқаррар карда мешавад:

- 1) автомобилҳои сабукрав ва микроавтобусҳо ба андозаи ду нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 2) автобусҳо ва троллейбусҳо ба андозаи се нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 3) автомобилҳои боркаш ба андозаи се нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

---

¹⁹¹ Ниг.: Копылкова Н.М. Правовые аспекты обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 187.

4) тракторхо, мошину олоти худгарди дигар ба андозаи ду нишондиҳанда барои ҳисобҳо;

5) мототсиклҳо ба андозаи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо.

Ба кам ё зиёд кардани андозаи мукофоти сугуртавӣ, ба истиснои ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ (к. 1, м. 13 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт») роҳ дода намешавад.

Муайян кардани фарқияти пардохти сугуртавӣ дар мавриди расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатӣ ва расонидани зарар ба молу мулки ҷабрдида аз таҷрибаи мамлакатҳои ҳориҷӣ бармеояд. Аҳаммиятнокии ин неъматҳо (ҳаёт ва саломатӣ) барои дорандай он чунин фарқиятгузориро ба миён овардааст. Амалан дар ҳамаи мамлакатҳои ҳориҷие, ки шартномаи СҲҶҲГСВНА амал менамояд андозаи пардохти сугуртавӣ барои зарари ба ҳаёт ва саломатӣ расонидашуда нисбат ба андозаи пардохти сугуртавӣ нисбати зарари ба молу мулк расонидашуда, зиёдтар аст.

Дар баъзе мамлакатҳо, ба монанди Фаронса ва Англия андозаи пардохт барои зарари ба ҳаёт ва саломатӣ расонидашуда, умуман маҳдудият надорад. Муайян кардани имтиёзҳо дар таҷрибаи мамлакатҳои ҳориҷӣ аз омилҳои гуногун вобастагӣ дорад. Муқаррарнамои ин имтиёзҳо аз функцияҳои иқтисодӣ, сиёсӣ, иҷтмоии давлати муайян, сатҳи некуаҳволии аҳолӣ, сатҳи хизматрасониҳои тиббӣ, баҳисобигирии амартизатсионии ҳолати воситаҳои нақлиёт, ҳолати инфрасоҳтори роҳҳо ва гайраҳо вобастагӣ дорад¹⁹².

Дар қонунгузорӣ ба як қатор категорияи шахсон дар соҳаи СҲҶҲГСВНА имтиёзҳои муайян пешбинӣ гардидааст. Кам кардани андозаи мукофоти сугуртавӣ танҳо дар ҳолатҳои пешбининамудаи м. 13 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» амалӣ карда мешавад. Тибқи муқаррароти

---

¹⁹² Ниг.: Копылкова Н.М. Правовые аспекты обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 187.

моддаи мазкур ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА – иштирокчиёни Ҷанги Бузурги Ватанӣ ва шахсони ба онҳо баробаркардашуда, иштирокчиёни амалиёти ҷангӣ дар ҳудуди давлатҳои дигар, шахсоне, ки бар асари фалокати Неругоҳи барқи атомии Чернобил зарар дидаанд, инчунин маъюбони гурӯҳҳои I ва II мукофоти сугуртавиро ба андозаи панҷоҳ фоизи маблаги мукофоти сугуртавии муқаррарнамудаи Қонуни мазкур пардохт менамоянд.

Имтиёз барои кам кардани андозаи мукофоти сугуртавӣ аз рӯйи СҲҶҲГСВНА танҳо барои як адад воситаи нақлиёте, ки ба ҳуди сугурташаванда тибқи қ. 1, м. 13 Қонуни мазкур тааллук дорад, пешниҳод гардида, дар ин хусус дар полиси сугуртавӣ қайди даҳлдор гузошта мешавад. Соҳибони воситаҳои нақлиёт, ки дар давоми идоракунии бефосилаи воситаҳои нақлиёт қоидаҳои ҳаракат дар роҳро вайрон накардаанд, бо пешниҳоди ҳуҷҷати тасдиқунанда аз мақоми ваколатдор дорои имтиёзҳои зерин мебошанд:

1) ҳангоми бе ҳодисаи роҳу нақлиётидора кардани воситаи нақлиёт аз 5 то 10 сол пардохти мукофоти сугуртавӣ ба андозаи 5% кам карда мешавад;

2) ҳангоми бе ҳодисаи роҳу нақлиётидора кардани воситаи нақлиёт аз 10 то 15 сол пардохти мукофоти сугуртавӣ ба андозаи 10% кам карда мешавад;

3) ҳангоми бе ҳодисаи роҳу нақлиётидора кардани воситаи нақлиёт аз 15 то 20 сол пардохти мукофоти сугуртавӣ ба андозаи 15% кам карда мешавад;

4) ҳангоми бе ҳодисаи роҳу нақлиётидора кардани воситаи нақлиёт зиёда аз 20 сол пардохти мукофоти сугуртавӣ ба андозаи 20% кам карда мешавад.

Барои ҳисоб намудани андозаи пардохти сугуртавӣ нишондиҳанда барои ҳисобҳо, ки тибқи қонунгузории ҶТ дар рӯзи бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА муқаррар шудаанд, истифода карда мешаванд.

Ҳацми ниҳои чавобгарии ташкилоти сугуртавӣ ба андозаи ҳашсаду ҳаждаҳ нишондиҳанда барои ҳисобҳо муқаррар карда мешавад. Сугуртакунанда уҳдадор аст ҳангоми рух додани ҳар як ҳодисаи сугуртавӣ (новобаста ба шумораи он дар давоми амали шартномаи СХҶҲГСВНА) пардохти сугуртавиро ба ҷабрдида тибқи талаботи Қонуни мазкур амалӣ намояд. Ҳангоми расонидани заар ба саломатии ҷабрдида дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт, ки боиси марг гардидааст, андозаи пардохти сугуртавӣ панҷсаду чилу панҷ нишондиҳанда барои ҳисобҳоро ташкил медиҳад.

Мувофиқи қ. 5, м. 14 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии чавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» ҳангоми гирифтани маъюбӣ дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт тибқи маълумотномаи мақоми ваколатдори давлатии ташхиси тиббию иҷтимоӣ пардохти сугуртавии яқдафъаина маблағи зеринро ташкил медиҳад:

- 1) маъюби гурӯҳи I – сесаду ҳаштод нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 2) маъюби гурӯҳи II – сесад нишондиҳанда барои ҳисобҳо;
- 3) маъюби гурӯҳи III – дусаду бист нишондиҳанда барои ҳисобҳо.

Шарти дигари ҳатмии шартномаи мазкур ин ҳодисаи сугуртавӣ маҳсуб меёбад. Ҳодисаи сугуртавӣ ин воқеае мебошад, ки ҳангоми рух додани он ташкилоти сугуртавӣ (азнавсуғуртакунӣ) тибқи қонунгузорӣ ва шартномаи сугурта уҳдадор аст пардохти сугуртавиро (ҷуброни сугуртавиро) анҷом диҳад. Ҳангоми бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ сугуртакунанда ва сугурташаванда ҳатман бояд бобати ҳодисаи сугуртавӣ ба созиш оянд, чунки он шарти ҳатмии шартномаи сугурта ба шумор меравад. Танҳо ҳангоми ба миён омадани ҳодисаи сугуртавӣ, ки дар шартнома пешбинӣ шудааст, сугуртакунанда уҳдадор мегардад, ки пардохти сугуртавиро анҷом диҳад.

Мувофиқи м. 19 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» ҳангоми сугуртаи ҳатмӣ ва ҳатмии давлатӣ намудҳои ҳодисаҳои сугуртавӣ бо қонунгузории ҶТ муайян карда мешаванд. Аз муқаррароти

мазкур бармеояд, ки ҳодисаи сугуртавӣ дар шартномаи СҲҶҲГСВНА, ки хусусияти ҳатмӣ доранд, бояд дар қонунгузорӣ пешбинӣ карда шаванд.

Аз таҳлили Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» мушоҳида мегардад, ки дар як меъёри он муқаррарот оид ба он ки қадом ҳодисаҳо ҳамчун ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳисоб мераванд, муайян нашудааст. Новобаста аз ин, дар Қонуни мазкур мағҳуми ҳодисаҳои роҳу нақлиёт зикр шудааст ва дар як қатор меъёрҳои он сухан оид ба ҳодисаҳои роҳу нақлиёт меравад. Пас аз ин маълум мегардад, ки ба сифати ҳодисаи сугуртавӣ дар шартномаи СҲҶҲГСВНА ин ҳодисаҳои роҳу нақлиёт баромад менамоянд.

Ба андешаи К.Д. Ишо ҳодисаи сугуртавӣ вобаста ба шартномаи СҲҶҲГСВНА ин ба вуҷуд омадани ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий барои ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ, молу мулки ҷабрдида расонидашуда, ҳангоми истифодаи воситаи нақлиёти автомобилий мебошад, ки ҷавобгарии сугуртакунандаро ҷиҳати анҷом додани пардохти сугуртавӣ ба миён меорад¹⁹³.

Далели рӯҳ додани ҳодисаи сугуртавӣ дар асоси ҳуччатҳои даҳлдор ва дигар маълумот, ки боэътимод будани онҳо боиси шубҳа намегардад, бо қарори суд ва дигар мақомот, инчунин дар ҳолатҳои зарурӣ дар асоси ҳулосаи даҳлдори экспертӣ муқаррар карда мешавад. Асосноккунии ҳодисаи сугуртавии рӯҳдода ва зарари расонидашуда бо гирифтани ҳуччатҳои тасдиқунандай ҳодисаи мазкур аз мақомоти даҳлдор ба зиммаи сугурташаванда voguzor карда мешавад.

Ҳангоми рӯҳ додани ҳодисаи сугуртавӣ сугурташаванда ҳуқуқи аз ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) талаб намудани маблағи сугуртавии даҳлдор (ҷуброни сугуртавӣ) ва иҷрои уҳдадориҳои дигарро

¹⁹³ Ниг.: Ишо К.Д. Правовые проблемы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Российской Федерации: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 210.

пайдо мекунад, ки онҳоро шартномаи сугурта ё қонунгузории ҶТ пешбинӣ намудааст, дар навбати худ аз тарафи ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) уҳдадории дахлдор ба вуҷуд меояд.

Ҳангоми расонидани зарар ба молу мулки ҷабрдида, маблағи сугуртавӣ то дусаду ҳафтоду се нишондиҳанда барои ҳисобҳоро ташкил медиҳад. Пардохти сугуртавии яқдафъаина ҳангоми расонидани зарар ба саломатии ҷабрдида сугуртакунандаро аз ҷуброни пардохти сугуртавӣ барои расонидани зарар ба молу мулки ҷабрдида озод намекунад. Пардохти сугуртавии яқдафъаина ва пардохти сугуртавӣ барои расонидани зарар ба молу мулк дар доираи ҳаҷми ниҳоии ҷавобгарии ташкилоти сугуртавӣ амалӣ карда мешавад.

Маблағҳои аз ҳисоби мукофоти сугуртавӣ воридгардида, танҳо дар ҳолати ба охир расидани муҳлати амали шартномаи СҲҶҲГСВНА даромади сугуртакунанда ба ҳисоб рафта, бо тартиби муқаррарнамудаи санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ба фондҳои захиравии сугуртавӣ тақсим карда мешаванд.

Сугуртакунанда дар ҳолати ба миён омадани ҳодисаи сугуртавӣ пардохти сугуртавиро ба ҷабрдида дар асоси ҳӯҷҷатҳои зерин амалӣ менамояд: а) полиси сугуртавӣ (нусхаи он); б) нусхаи маълумотномаи тасдиқунандаи ҳодисаи роҳу нақлиёт, ки аз тарафи Бозрасии давлатии автомобилий дода шудааст; в) нусхаи шиносномаи сугурташаванда; г) ваколатномаи аз тарафи соҳиби воситаи нақлиёт додашуда; д) нусхаи шаҳодатномаи ронандагӣ; е) нусхаи шаҳодатномаи техникии воситаи нақлиёт; ё) маълумотномаи муассисаи тиббӣ оид ба корношоямии мувакқатӣ ё худ маълумотнома дар бораи муқаррар кардани гурӯҳи маъюбӣ дар ҳолати расонидани зарар ба саломатии ҷабрдида; ж) нусхаи шаҳодатномаи вафоти мусоғир, пиёдагард ё шахси (шахсони) дигари ҷабрдида; и) ҳӯҷҷати тасдиқунандаи андозаи зараре, ки ба молу мулки ҷабрдида расонида шудааст.

Пардохти суғуртавӣ тибқи талаботи Қонуни мазкур аз тарафи суғуртакунанда дар муддати панҷ рӯзи корӣ аз рӯзи пешниҳоди хӯҷатҳои зарурӣ амалӣ карда мешавад.

Дар ҳолати фавти ҷабрдида ва дар асоси аризаи аз ҷониби ғоидагиранд ҷабрдида, дар бораи пардохти суғуртавӣ ва маълумотномаи муассисаи тиббӣ доир ба ҳодисаи мазкур, суғуртакунанда уҳдадор аст панҷоҳ ғоизи маблағи пардохти суғуртавиро дар муҳлати як рӯзи корӣ пардохт намояд. Маблағи боқимондаи пардохти суғуртавӣ пас аз пешниҳод намудани шаҳодатномаи вафот дар муҳлати як рӯзи корӣ пардохт карда мешавад.

Ҳангоми дар муҳлати муқарраргардида амалӣ накардан пардохти суғуртавӣ суғуртакунанда уҳдадор аст ба ҷабрдида (ғоидагиранд) барои ҳар рӯзи батаъхиргузошташуда ба андозаи 0,5 ғоизи маблағи пардохтшаванда ноустуворона супорад. Ҳангоми муфлишавӣ, барҳамхӯрӣ ва ё бо сабабҳои дигар қатъ гардидани фаъолияти ташкилоти суғуртавӣ портфели суғуртавӣ тибқи қонунгузории ҶТ ба ташкилоти дигари суғуртавӣ интиқол дода шуда, уҳдадориҳо оид ба пардохти суғуртавӣ низ мувоғиқан ба ташкилоти мазкур мегузарад.

Гузашта аз он, суғурташаванда аз рӯйи шартномаи суғуртаи ҷавобгарӣ тибқи қ. 3, м. 462 ҚГ ҶТ ҳуқук дорад, ки алайҳи ҷабрдида даъворо пешбарӣ кунад, ки онҳоро ӯ метавонист алайҳи кредитор пешбарӣ намояд. Чунин даъвоҳо аз рӯйи хусусияти муносибатҳои ҳуқуқии таҳлилшаванда, аз ҷумла, метавонанд истинодҳои суғурташаванда ба нуқсонҳои шартномаи суғурта, ки боиси беасосии он ё аз тарафи суғурташаванда ичро накардан баъзе уҳдадориҳо бар ӯ гузошташуда гарданд, ки оқибати онҳо метавонад боиси рад кардани додани пардохти суғуртавӣ шавад.

Қайд кардан ба маврид мебошад, ки яке аз шартҳои асосии шартномаи суғуртаи ҷавобгарӣ, ки мустақилияти онро инъикос менамоянд, ин мавзуи он мебошад.

Дар шароити имрӯза, дар илми ҳуқуқи гражданий ҷавоби анике ба саволи мавзуи шартномаи суғуртаи ҷавобгариро чи дар бар мегирад, вуҷуд надорад. Муҳаққиқони соҳаи илми ҳуқуқи гражданий доир ба мавзуи СҲҶҲГСВНА ақидаҳои гуногун пешниҳод намудаанд. Дар таҳлили ақидаҳои муҳаққиқони номбурда мо ба ҷунин ҳулоса омада, онҳоро ба се ғурӯҳ ҷудо намудем:

- 1) предмети шартномаи суғурта хизматрасоние мебошад, ки онро суғуртакунанда ба суғурташаванда мерасонад. Моҳияти он ба қабул кардани ҳатари суғуртавӣ аз тарафи суғуртакунанда дар доираи маблағи суғуртавӣ барои давраи амали шартномаи суғуртавӣ оварда мерасонад;
- 2) предмети шартномаи суғурта уҳдадории пулии суғуртакунанда ҷиҳати пардоҳт кардани маблағи умумӣ ҳангоми сар задани ҳолати суғуртавӣ мебошад;
- 3) предмети шартномаи суғурта бо объекти суғурта рост меояд, яъне бо манфиати суғуртавӣ.

Дар вақти таҳлили адабиёти ҳуқуқӣ, аксар бо ҷунин ақидаҳое, ки дар боло зикр шудаанд, дучор мегардем. Аз ин хотир бо мақсади ошкор намудани предмети суғуртаи мазкур, муфассал таҳлил намудани онҳо мақсаднок мебошад.

Тибқи ҷонибдории ақидаи якум, предмети суғуртаи ҷавобгарӣ ин хизматрасоние мебошад, ки онро суғуртакунанда ба суғурташаванда анҷом медиҳад. Аз ҷумла, А.И. Худяков ҷонибдори ақидаи мазкур буда, қайд менамояд, ки суғуртакунанда ҳамчун пешниҳодакунандаи ҳимояи суғуртавӣ ба шумор меравад, тарафи дигар (суғурташаванда) ҳимояи суғуртавиро ҳаридорӣ менамояд¹⁹⁴. Ҳизмати мазкур (ҳимояи суғуртавӣ) дар он ифода мейбад, ки суғуртакунанда ба ҳуд ягон намуд ҳатари суғурташавандаро қабул мекунад ва онро дар давоми тамоми муҳлати амали шартнома дар ҳудудҳои аз тарафи ӯ қайду шартшуда мебарад.

Ҳамчунин, А.А. Иванов қайд менамояд, ки навъи маҳсуси ҳизмати суғуртавӣ аз он иборат аст, ки ӯ таҳти ягон уҳдадориҳо аз рӯйи

---

¹⁹⁴ Ниг.: Худяков А.И. Страховое право. – СПб., 2004. – С. 346.

расонидани хизматҳои дар шартномаи комиссия пешбинишуда намеафтад¹⁹⁵. Ба сифати далели он ки маҳз хизмати сугуртавӣ предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ мебошад, ҷонибдорони ақидаи таҳлилшаванд ба он асос такя менамоянд, ки уҳдадории сугуртакунанда аз рӯйи пардохти ҷуброни сугуртавӣ метавонад ба миён ояд, аз ин рӯ, предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгар хизматрасонии тавакалӣ аз тарафи сугурташаванда мебошад¹⁹⁶.

Нуқтаи назари дар боло овардашуда комилан аз тарафи ҷонибдорони дуюм нуқтаи назар – Ю.Б. Фогелисон инкор карда мешавад, ки ў чунин пешниҳод менамояд, хизмат ҳамчун объекти ҳукуқҳои гражданӣ наметавонад предмети шартнома бошад, ба он хотир, ки чунин гуна он амале ба ҳисоб меравад, ки яке аз тарафҳо онро содир мекунад ё барои содир кардани он уҳдадор мешавад. Аз ин рӯ, «предмети уҳдадории сугуртавӣ, яъне амале, ки онро сугурташаванда уҳдадор мешавад, ки содир намояд «пардохти маблаг» набуда, балки «пардохти маблаг дар сурати сар задани ҳодисаи сугуртавӣ» мебошад. Ҳамин тавр, предмети уҳдадории сугуртавӣ аз ҳодисае вобаста аст, ки метавонад ба вучуд ояд ва метавонад ба вучуд наояд. Бояд таъкид кард, ки дар ин ҷо пайдошавии уҳдадорӣ шартӣ намебошад – он ҳангоми оғоз шудани амали ҳимояи сугуртавӣ ба вучуд меояд, балки предмети ин уҳдадорӣ шартӣ мебошад»¹⁹⁷.

Намояндагони нуқтаи сеюм ҷонибдори якхела будани объекти сугуртаро бо предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ мебошанд. Ҳамин тавр, маҳсусан В.И. Серебровский қайд менамояд, «предмети сугуртаи ҷавобгарӣ манфиати молумулкӣ сугурташаванда дар комилан нигоҳ доштани моликият мебошад»¹⁹⁸. Ақидаи монандро В.С. Белих ва И.В. Кривошеев тарафдорӣ карда, ки «предмети шартномаи сугуртаро

¹⁹⁵ Ниг.: Гражданское право. Том 2. учебник / под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. – Изд. 2-е, перераб. и доп. – М., 1999. – С. 505.

¹⁹⁶ Ниг.: Ермаков В.С. Правовые аспекты страхования автотранспортных средств по риску «каско» // Страховое право. – 2001. – № 1. – С. 210.

¹⁹⁷ Фогельсон Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству». – М., 2002. – С. 387.

¹⁹⁸ Серебровский В.И. Очерки советского страхового права // Избранные труды по наследственному и страховому праву. – М., 2003. – С. 368.

муайян намуда, зикр менамоянд, ки шарти асосӣ барои тамоми намудҳои сугурта, манфиати сугуртавӣ мебошад.

Предмети шартнома бо мағҳуми объекти муносибати ҳуқуқии сугуртавӣ (уҳдадорӣ) рост меояд, ки таҳти он муҳаққиқони мазкур маҳз манфиати сугуртавиро мефаҳманд. Ба андешаи М.И. Брагинский ба сифати предмети шартномаи сугурта объекти сугурта баромад мекунад, яъне моликияти муайян ё манфиати молумулкӣ, ки дар шартномаҳои сугуртаи молумулкӣ аксар вақт бо чунин нишондиҳандаҳо, ба монанди миқдор ва баъзан сифат баромад мекунад¹⁹⁹.

Вучуд доштани ақидаҳои гуногун доир ба предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ боиси душвориҳои илмӣ ва амалӣ мегардад. Зоро мавҷуд набудани ақидаи ягона доир ба предмети шартномаи ҷавобгарӣ, боиси имконияти муайян намудани шартҳои шартномаи ҷавобгарӣ душворӣ оид ба созиш омадани тарафҳо мегардад. Аз ҷумла, номуайян будани предмети шартнома метавонад ба бастани шартнома таъсир расонад.

Дар қонунгузорӣ таҳти предмети СҲҶҲГСВНА ягон меъёр бевосита мустаҳкам карда нашудааст ва инчунин дар илми ҳуқуқи гражданиӣ то айни ҳол ақидаи ягона вучуд надорад.

Таърихан предмети шартнома ва аниқтараш объекти ҳар қадом муносибати ҳуқуқӣ аз тарафи муҳаққиқон аз ҳар гуна нуқтаи назар дида баромада мешавад. Баъзе муҳаққиқон, баҳусус М.М. Агарков, Н.Г. Александров, И.Л. Брауде таҳти он танҳо ашё ва неъматҳои гайримоддиро мефаҳмиданд²⁰⁰. Дигар намояндагони илми ҳуқуқшиносӣ, ба монанди А.Я. Магазинер, Д.М. Генкин ба он исрор мекарданд, ки объекти ҳар муносибати ҳуқуқӣ метавонад рафтори одамон бошад, яъне муҳаққиқони мазкур назарияи монистиро тарафдорӣ мекарданд²⁰¹. С.С.

¹⁹⁹ Ниг.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – М., 2004. – С. 606.

²⁰⁰ Ниг.: Агарков М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву. – М., 1940. – С. 210.

²⁰¹ Ниг.: Магазинер Я.М. Объект права. Очерки по гражданскому праву: сб. статей / отв. ред. О.С. Иоффе. – Л., 1957. – С. 66-68; Гражданское право: учебник для юридических вузов: в 2-х т. Т. I / под ред. Д.М. Генкина. – М., 1950. – С. 98-111.

Алексеев тарафдори ақидаи аз ҳама фарқунанда буд ва таҳти объекти ҳар муносибати ҳуқуқӣ, аз ҷумла шартнома неъмати ҷамъиятиро мешуморад²⁰².

Мавриди зикр аст, ки дар адабиёти мусири ҳуқуқшиносӣ ягонагии назарҳо ҷиҳати масъалаи ҳуқуқии мазкур мушоҳида карда намешавад. Ҳамин тавр, М.И. Брагинский ва В.В. Витрянский таҳти предмети шартнома ба маъни васеъ «тамоми маҷмуи нишондиҳандаҳои онро, дар ҳусуси он ки шартнома баста шудааст» дарк мекунанд. Ба ин маълумотҳо оид ба ашё, аслан ҳамроҳи миқдор, сифат ва нарҳи молҳои додашаванда, корҳои иҷрошаванда ва хизматҳои расонидашаванда дохил мешаванд. Дар ҳама намуди соддатарин ашё дар формулаи «ҷӣ ва ҷӣ қадар» ифода меёбад. Аммо, дар як қатор ҳолатҳо қонунгузор инро бо пурра кардани формулаи дуузваи овардашуда ва дигар маълумотҳо нокифоя эътироф мекунад»²⁰³.

Аз андешаҳои М.И. Брагинский ва В.В. Витрянский, А.Н. Обиденнов дақиқан ҳулоса мебарорад, ки ба сифати предмети шартнома «объекти ҷаҳони моддӣ (ашё, моликият) ё гайримоддӣ (маълумот) баромад мекунад, ки ба он бевосита иродай тарафҳои басташаванда равона карда шудааст ё бо он бевосита алоқамандӣ дорад ва он ба тарзи коғӣ инфириодӣ карда шудааст, то ки онро аз дигар объектҳо ҷудо намуд»²⁰⁴.

Як қатор муҳаққиқон, маҳсусан С.В. Дедиков бар он ақида аст, ки ба сифати объекти муносибати ҳуқуқӣ ва мувофиқатан предмети шартнома маҳз «муносибатҳои ҷамъиятии байни иштирокчиёни муомилот ва дар баъзе ҳолатҳо шахсони сеом ба маъни васеи ин мағҳум баромад мекунанд. Ашёҳои ҷаҳони моддӣ, неъматҳои гайримоддӣ дар ин сурат танҳо таркиби предмети объекти муносибатҳои ҳуқуқӣ мебошанд».

²⁰² Ниг.: Алексеев С.С. Об объекте права и правоотношения // Вопросы теории советского права / под ред. С.Н. Братуся. – М., 1960. – С. 291.

²⁰³ Брагинский М.И. Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – Изд. 3-е, стер. – М., 2001. – С. 316.

²⁰⁴ Обиденнов А.Н. Предмет и объект как существенные условия гражданско-правового договора // Журнал российского права. – 2003. – № 8. – С. 188.

Дар марҳилаи муосири рушди илми ҳуқуқи гражданий ду нуқтаи назари асосӣ барои чунин мафҳум, ба монанди предмети шартнома мавҷуд аст. Назарияи якум аз он иборат аст, ки предмети шартнома ҳамчун объекти олами моддӣ ё гайримоддӣ қабул карда мешавад, дуюмин қайд мекунанд, ки ба сифати ашё амалхое баромад мекунад, ки тарафҳо нисбати ин ё он объекти ҳуқуқи гражданий иҷро мекунанд.

Ҳалли масъалаи ҳуқуқии мазкурро дар таъиноти мақсадноки мафҳуми предмети шартнома ҷустан зарур мебошад, зоро чи гунае ки дар боло оварда шуд, маҳз ин меъёри ҳуқуқӣ иҷозат медиҳад, то ки ин ё он шартномаро аз ҳамдигар ҷудо кард ва моҳияти асосии муносибатҳои ҳуқуқии байнӣ тарафҳо бавучудояндаро муайян намуд. Ба ибораи дигар, маҳз предмети шартнома, ҳамчун шарти аҳаммиятнок иродай иштирокчиёни муносибати ҳуқуқиро ифода мекунад ва барои муайян кардани натиҷаи дилҳоҳи охирин имкон фароҳам меоварад.

Агар ақидаҳои муҳаққиқонро ҷонибдорӣ намоем онҳо чунин хулоса мекунанд, ки ба сифати предмети шартнома танҳо объектҳои моддӣ ва гайримоддии олами атроф баромад мекунанд, чунин вақт он факт тамоман норафшан мегардад, ки масалан, ҳатто ҳангоми муайянкунии аниқ дар шартномаи ҷизи мушаххас, агар дар он амалҳои тарафҳое, ки онҳо бо он нияти нисбати яқдигар содир карданро доранд, муайян кардан ғайриимкон аст, ки бо бастани чунин шартнома тарафҳо аслан чиро дар назар доштанд. Баръакс танҳо ба амалҳои бе ашё, ки бо он онҳоро содир кардан зарур аст ҳамчунин ҷавоби мукаммалро ба саволе дода наметавонад, ки ниятҳои шахсони аҳдбастаистодаро барои равшан кардан имкон медиҳад.

Қобили зикр аст, ки объектҳои ҳуқуқҳои гражданий, ки нисбати онҳо субъектҳо амалҳои муайянро содир мекунад, аз тарафи қонунгузор дар м. 140 КГ ҶТ номбар карда шудаанд. Ба инҳо маҳсусан: ашё, ҳамчунин пул ва қофазҳои қиматнок, дигар моликият, аз ҷумла ҳуқуқҳои молумулкӣ; кор ва хизматҳо; натиҷаҳои фаъолияти зеҳнӣ ва воситаҳои

фардиқунонии ба онҳо баробаркардашуда (моликияти зеҳнӣ); неъматҳои ғайримоддӣ тааллук доранд.

Дар қ. 1, м. 3 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» обеъкти сугуртавӣ муқаррар шудааст. Тибқи он ба обьекти сугуртавӣ ин манфиатҳои молумулкӣ ва ғайримолумулкӣ, аз ҷумла ҳаёт, саломатӣ, қобилияти меҳнатӣ ва расонидани зарар ба шахси сеом дохил мешавад²⁰⁵. Қайд кардан ба маврид мебошад, ки обьекти сугуртаи ҷавобгарӣ дар Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» дода нашудааст.

Объектҳои СҲҶҲГСВНА бевосита дар қонунгузории ин соҳа муқаррар карда шудааст. Дар м. 4 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» муқаррар шудааст, ки обьектҳои СҲҶҲГСВНА манфиатҳои соҳибони воситаҳои нақлиёт вобаста ба уҳдадории онҳо оид ба ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдида расонидашуда мебошанд, ки дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт ҳангоми истифодабарии воситаҳои нақлиёт ба вуқӯъ омадаанд.

Ҳамин тавр, ба назари мо, ба сифати предмети ҳар шартномаи ҳуқуқи гражданий ҳамчун муносибатҳои ҳуқуқӣ обьектҳои моддӣ ва ғайримоддии олами воқеӣ ва амали субъектҳо баромад мекунанд. Ҳамчунин, аломатҳои мазкур дар муносибати дутарафа қарор дошта, маҷмуи ташаккулӯфтai ягонаеро дар бар мегиранд, ки баҳри он тарафҳо ба ягон муносибат бо яқдигар ворид мегарданд.

Ба сифати предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ ин ҷавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий ва дигар воситаи нақлиёту механизмҳои худгард дар назди шахсони сеом, барои расонидани зарар ба ҳаёт ва саломатии шахсони воқеӣ ва зарари

---

²⁰⁵ Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» 23 июля с. 2016, № 1349 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

молумулкӣ (ба амволи шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ) дар раванди истифодаи воситаҳои нақлиёт ҳангоми ҳаракат мебошад.

Дар таҳлили шартномаи СҲҶҲГСВНА ба чунин хулоса омадан мумкин аст:

1) ба шартномаҳои музднокӣ тааллук дорад, зоро пардохтро ба сугуртакунанда барои пешкаш намудани ҳимояи сугуртавӣ дар назар дорад;

2) ҳусусияти реалий доштани шартномаи мазкур, яъне ин намуди шартнома аз лаҳзаи пардохти мукофоти сугуртавӣ ва ба имзо расонидани он басташуда эътироф карда мешавад;

3) дутарафа будани он, чунки ҳам дар тарафи сугуртакунанда ва ҳам сугурташаванда ҳуқуқ ва уҳдадориҳои муайян мавҷуд мебошанд;

4) оммавӣ будани шартномаи СҲҶҲГСВНА дар он мебошад, ки сугуртакунанда наметавонад бе сабабҳои узрнок аз бастани шартнома даст кашад ва тарафҳоро бо ин ё он асос афзалият дихад. Ба сифати сабаби ягонаи узрнок ин надоштани иҷозатнома ё боздоштани он баромад менамояд;

5) ҳусусияти алеаторӣ ё таваккалӣ доштани ин шартнома, чунки тарафҳо ҳангоми бастани он ҳанӯз намедонанд, ки кадоме аз онҳо «пирӯз мешавад» ва кӣ «боҳт медиҳад». Яъне ҳар ду тараф ҳамеша таваккалро дар назар доранд, ки шартнома танҳо харочот меорад;

6) фаврӣ ба он хотир аст, ки зоро наметавонад бо рад кардани муҳлат баста шавад. Шартномаи мазкур ба муҳлатҳои дар қонунгузорӣ пешбинишуда баста мешавад;

7) шартномаи СҲҶҲГСВНА аз рӯйи соҳти худ аз шартномаи ба манфиати шахси сеюм бо тамоми оқибатҳои аз ин ҷо бароянда ва он ҷо ҷабрдида ҳуқуқ дорад ҷиҳати иҷрои уҳдадорӣ ба манфиати худ мустақиман ба сугуртакунанда муроҷиат кунад, иборат мебошад. Аз лаҳзаи чунин муроҷиат сугуртакунанда ва сугурташаванда аллакай ҳуқуқи ягон хел тағйирот ворид кардан ё шартномаро бекор кардан бидуни розигии ҷабрдида надоранд;

8) предмети шартномаи сугуртаи чавобгарӣ, ба монанди ҳар шартномаи дигари сугурта амалҳои сугуртакунанда тибқи расонидани ҳимояи сугуртавӣ, яъне хизматҳои муайяни дар қабул кардани хатари сугуртавии сугурташаванда аз ҷониби сугуртакунада ва бурдани он дар давоми тамоми муҳлати амали шартнома мебошад. Тибқи қонунгузорӣ бошад, ба сифати предмети (объекти) ин навъи сугурта манфиатҳои соҳибони воситаҳои нақлиёт вобаста ба уҳдадории онҳо оид ба ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдида расонидашуда, баромад менамояд.

2.2. Ваъзи ҳуқуқии тарафҳои шартномаи сугуртаи ҳатмии чавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилиӣ

Шартномаҳои ҳуқуқи гражданиӣ аз унсурҳои муайян иборат мебошанд. Ба унсурҳои шартномаи сугурта тарафҳо, мавзуъ, муҳлат, шакл ва мазмуни он дохил мешавад²⁰⁶. Дар ҳуқуқи гражданиӣ дилҳоҳ шартнома ин асоси ба вучуд овардан, тағйирёбӣ ё қатъи ҳуқуқ ва уҳдадориҳои гражданиӣ мебошад.

Фарқият аз аҳдҳои яктарафа, изҳори хоҳиши як нафар нокифоя мебошад, азбаски розигии ҳар як тарафи муносибати ҳуқуқии даҳлдор барои ворид шудан ба муносибатҳои шартномавӣ тақозо карда мешавад. Зоро, ҳар як тарафи шартнома ба худ ҳуқуқ ва уҳдадориҳои муайянро мегирад, ки ичрои онҳоро бо тартиби маҷбуриӣ тариқи муроҷиат намудан ба механизмҳои даҳлдор метавон талаб намуд.

Ҳамчунин, барои дилҳоҳ шартномаи гражданиӣ ҳусусияти тарафҳои он чун барои шартномаи сугуртаи чавобгарӣ он қадар принсипиалий намебошад, чунки дар ин шахсони сеюм вучуд доранд, ки дорои ҳуқуқ ва уҳдадориҳои даҳлдор мебошанд. Нақши субъектҳои мазкур баъзан басо нисбат ба нақши худи тарафи шартномаи сугурта муҳим ва пурмазмун

---

²⁰⁶ Ниг.: Зоиров Ч.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сугуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – С. 223.

мебошад. Ҳамаи ин боиси он мегардад, ки муфассалан на танҳо ба тарафҳои шартнома бояд диққат дод, балки оид ба дигар шахсони сеюм дар муносибатҳои ҳуқуқӣ иштирокқунанда таҳлил намуд.

Шартномаи сугурта ин созиши байни сугурташаванда ва сугуртакунанда мебошад²⁰⁷. Тарафҳои шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ тибқи Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» ин сугуртакунанда ва сугурташаванда мебошанд. Дар ҳусуси гирандани фоидай сугуртавӣ бошад, аз тарафи қонун ҳамчун шахсони сеюм дида баромада мешаванд ва онҳо тарафҳои шартнома ба ҳисоб намераванд.

Қобили зикр аст, ки чунин соҳти шартномаи сугурта асоснок ба ҳисоб меравад, азбаски дар муносибати ҳуқуқии сугуртавӣ сугуртакунанда танҳо дар назди сугурташаванда уҳдадор мегардад, на дар назди ҷабрдида, ҳарчанд ки ҷабрдида ҳуқуқи талаби мустақим ба ӯ дорад. Бо мақсади ошкор намудани нақши субъектҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА онро дар алоҳида таҳлил намудани онҳо зарур мебошад.

Чи гунае ки дар боло қайд намудем, яке аз тарафҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА ин сугуртакунанда мебошад. Сугуртакунанда дар муносибатҳои сугуртавӣ мавқеи маҳсус дорад ва ба андешаи М.И. Брагинский «маҳз амали он ба ноил гардидани мақсади асосӣ, ки барои он муносибатҳои сугуртавӣ ба вучуд меоянд – пардохти маблағи муайян ба андозаи муайян дар ҳолатҳои пешбининамудаи шартнома алоқаманд аст»²⁰⁸. Сугуртакунанда ташкилоте мебошад, ки дар доираи муқаррароти қонунгузории амалкунанда ташкил карда шуда, бо дарназардоши доштани иҷозатномаи давлатӣ фаъолияти сугуртавиро барои расидан ба ҳадафи оинномавии худ (ба даст овардани фоида) амалӣ менамояд²⁰⁹.

Ба сифати сугуртакунанда мутобики қонунгузории ҶТ, ташкилоти сугуртавӣ баромад менамояд. Ташкилоти сугуртавӣ ин шахси ҳуқуқие

²⁰⁷ Ниг.: Эриашвили Н.Д., Староверова О.В. Страхование // Гражданское право / под ред. В.В. Залесского, М.М. Рассолова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – С. 575.

²⁰⁸ Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг. – М.: Статут, 2003. – С. 523.

²⁰⁹ Ниг.: Қодиров М.А. Ҳуқуқи сугурта (дастури таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисоси ҳуқуқшиносӣ). – Ҳуҷанд: Ҳурросон, 2018. – С. 155.

мобошад, ки дар асоси ичозатномаи мақомоти ваколатдор (Бонки миллии Тоҷикистон) барои амали намудани сұғуртаи ҷавобгар ҳуқуқ дорад. Ҳамин тавр, аз рӯйи мағҳуми овардашуда дарҳол метавон хulosа баровард, ки сұғуртакунанда ин ҳама вақт шахси ҳуқуқие мебошад, ки барои анҷом додани намуди фаъолият, ичозатнома гирифтааст.

Агар ба КГ ҶТ назар намоем, дар он метавон моддаи маҳсус дар бораи сұғуртакунанда дарёфт намуд (м. 1024 КГ ҶТ). Ба сифати сұғуртакунанда шахсони ҳуқуқие, ки ташкилоти тиҷоратӣ мебошад ва барои сұғуртаи муҳталиф (литсензия) дорад, баромад менамояд. Талаботе, ки ташкилотҳои сұғурта бояд ба он ҷавобгӯ бошанд, тартиби ичозатнома (литсензия)-кунонии онҳо ва анҷом додани назорати давлатии фаъолияти онҳо тибқи қонун дар мавриди ташкили фаъолияти сұғурта муайян карда мешаванд. Дар асоси таҳлили м. 8 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сұғуртавӣ» ба чунин хulosа омадан мумкин мебошад, ки ба сифати сұғуртакунанда танҳо шахси ҳуқуқӣ баромад менамояд, инчунин дар қаламрави ҶТ бояд ба қайд гирифта шуда бошад.

Дар асоси м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» сұғуртакунанда (ташкилоти сұғуртавӣ) ин шахси ҳуқуқие мебошад, ки фаъолияти сұғуртавиро дар асоси ичозатномаи мақоми назорати сұғуртавӣ амалӣ менамояд.

Аз рӯйи қоидай умумӣ ба сифати сұғуртакунанда танҳо ташкилоти тиҷоратӣ баромад менамояд²¹⁰. Қонуни ҶТ «Дар бораи сұғуртаи мутақобила» таъсиси ҷамъиятҳои сұғуртаи мутақобиларо пешбинӣ менамояд, ки тибқи он ҷамъияти сұғуртаи мутақобила ташкилоти ғайритичоратии сұғурта мебошад, ки мутобики қонунгузории ҶТ дар асоси узвияти ихтиёри, бо назардошти муқаррароти қонун таъсис дода мешавад.

---

²¹⁰ Ниг.: Зоиров Ҷ.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сұғуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – С. 223.

Имрӯзҳо дар адабиёти ҳуқуқӣ аз ҷониби як қатор муҳаққиқон баъзан пешниҳодҳои аз нав дида баромадани қонунгузорӣ дида мешаванд, ки тибқи онҳо сугуртакунандагон на танҳо шахсони ҳуқуқӣ шуда метавонанд. Масалан, В.С. Белих, И.В. Кривошеев қайд мекунанд, ки «бо дарназардошти таҷрибаи мамлакатҳои аз ҷиҳати саноатӣ тараққикарда тағйиротҳои даҳлдорро ба қонунгузории Федератсияи Россия бо пешниҳод намудан имконияти ба ҳайси сугуртакунандагон баромад кардани соҳибкорони инфириодӣ дохил намуд²¹¹. Инчунин мутобики б. 18 Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия ва Пленуми Суди Олии Арбитражии Федератсияи Россия аз 1-уми июни соли 1996, № 6/8 «Дар бораи тадбики қисми якуми Кодекси граждании Федератсияи Россия» ташкилоти сугуртавиро ҳамчун қобилияти ҳуқуқдории маҳсус эътироф гардидааст²¹².

Дар баязе мамлакатҳои хориҷӣ дар баробари шахси ҳуқуқӣ, соҳибкори инфириодӣ низ ба сифати сугуртакунанда баромад карда метавонад. Масалан, дар Англия шахсони воқеӣ метавонанд дар тиҷорати сугуртавӣ ширкат варзанд, ки ҷавобгарии номаҳдудро аз уҳдадорие, ки аз шартнома бармеоянд, доро мебошанд²¹³. Ҳамзамон, таҷрибаи ҷаҳонӣ ва назарияи сугуртакунӣ аз он шаҳодат медиҳанд, ки функцияи сугуртакунандаро мумкин аст на ҳама гуна шахс (ташкилот), балки танҳо сугуртакунандай касбӣ бар дӯш гирад²¹⁴.

Таҷрибаи шаклгирии ин ё он ташкилоти сугуртавӣ дар бозори сугуртавии мамлакатҳо гуногун аст. Масалан, дар ИМА ва Олмон ҷамъияти саҳҳомӣ, дар Фаронса – ташкилоти сугуртаи мутақобила, дар Англия баробари корпоратсияҳо, инчунин ассотсиатсияҳои сугуртаи мутақобила ташкил карда шудааст. Дар Италия ва Испания корпоратсияҳои сугуртавӣ васеъ истифода бурда мешаванд, дар Олмон, Англия, Фаронса, Япония ташкилоти сугуртавӣ бо иштироки сармояи

²¹¹ Ниг.: Белых В.С., Кривошеев И.В. Страховое право. – М., 2003. – С. 128.

²¹² Ниг.: Ишо К.Д. Правовые проблемы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 210.

²¹³ Ниг.: Шахов В.В. Страхование: учебник для вузов. – М., 2001. – С. 274.

²¹⁴ Ниг.: Шиминова М.Я. Основы страхового права России. – М.: Аникли, 1993. – С. 192.

давлатӣ (масалан, «Гермес» – дар Олмон, «Кофас» – дар Фаронса) ташкил гардидааст²¹⁵.

Гузашта аз он, ба қонунгузории Тоҷикистон ворид кардани тағйиротҳои даҳлдор дар марҳилаи мазкури рушди он ба мақсад номувофиқ ба назар мерасад, чунки дар мо соҳибкорони инфириодӣ ҳоло чунин ваъзи устувори молиро, ба монанди Англия доро нестанд. Нақши ин субъектҳо дар имрӯз танҳо бо тиҷорати ҳӯрд ва баъзан миёна маҳдуд мегардад.

Дар фаъолияти сугуртавӣ барои таъмин намудани боэътиимодии маълумотҳо ва ҳимояи ҳуқуқҳои сугурташавандагон шахсони сеом, инчунин дигар субъектҳои бозори сугуртавӣ, ба сармояи калон, ки барои иҷро кардани талаботҳои молиявие, ки аз тарафи давлат пешниҳод карда мешаванд, зарур мебошанд. Файр аз он, муқаррар намудани ҷавобгарии соҳибкори инфириодӣ дар назди қарздиҳандагон бо тамоми моликияти ба онҳо тааллуқдошта, ин ҳуд кафолати ҳуқуқҳои шахсони дар боло зикршударо дар ҷуброн кардани заҳари аз тарафи ӯ расонидашуда таъмин намесозад. Шахсони ҳуқуқӣ дар ин бобат нисбатан устувор ва эътиимоднок мебошанд, чунки дорои сармояи (сармояи оинномавӣ, сармояи анборӣ) қобили ба ҳайси кафолати боэътиимод барои қарздиҳандаҳо баромадкунанда мебошанд.

Тибқи қонунгузории ҶТ ба сифати шакли ташкилӣ-ҳуқуқии сугуртакунандагон ин ташкилотҳои сугуртавӣ баромад менамояд. Тибқи КГ ҔТ ҳамаи шахсони ҳуқуқӣ ба ташкилотҳои тиҷоратӣ ва гайритичоратӣ ҷудо карда мешаванд. Фарқияти байни онҳо дар он зоҳир мегардад, ки аввалин гирифтани фоида мақсади асосии фаъолият буда, аммо барои дуюм ин гуна нест.

Азбаски СҲҶҲГСВНА табиатан ба фаъолияти соҳибкорӣ тааллуқ дорад, чунки бо гирифтани фоидаи дар натиҷаи ҷамъи мукофотҳои сугуртавӣ пайваст мебошад, мувофиқан сугуртакунандагон тибқи

---

²¹⁵ Ниг.: Шевчук В.А., Плещков А.П. Автотранспортное страхование (от истоков до современности): монография. – М.: Ансел-Пресс, 2001. – С. 192.

намуди мазкури сугурта, метавонанд танҳо ташкилотҳои тиҷоратӣ бошанд. Вале дилҳоҳ сугуртai молу мулк, тибқи м. 1055 КГ ҶТ метавонад, ҳамчунин дар шакли ҷамъиятҳои сугуртai мутақобила, ки мувоғиқи қонун ташкилотҳои гайритиҷоратӣ мебошанд, анҷом дода шавад. Бояд қайд кард, ки анҷом додани сугуртai ҳатмӣ бо роҳи сугуртai мутақобила танҳо дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонуни сугуртai мутақобила иҷозат дода мешавад (қ. 4, м. 1055 КГ ҶТ).

Ҳамчунин, дар мамлакатҳои мутараққии Аврупо, маҳсусан дар Фаронса чунин ҷамъиятҳо ба хубӣ аз уҳдаи анҷом додани амалиётҳои сугуртai ҷавобгарӣ мебароянд. Ба андешаи мо, дар ҶТ низ ба ҷамъиятҳои сугуртai мутақобила имконияти бо сугуртai ҷавобгарӣ машғул шуданро ҷорӣ намудан зарур мебошад, чунки онҳо қобилияти зудтар ва баъзан эътиимодноктар анҷом додани пардохтҳои сугуртавиро аз рӯйи шартномаҳои басташуда доро мебошанд.

Агар ба КГ ҶТ ва Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» назар афканем, пай бурдан мумкин аст, ки дар санадҳои меъёрии ҳукуқии мазкур меъёри маҳсус дар бораи шаклҳои ташкилоти ҳуқуқӣ, ки дар онҳо бояд ширкатҳои сугуртавӣ таҳия карда шаванд, вучуд надорад. Аммо, дар Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» як қатор меъёрҳое мавҷуд аст, ки имкони муайян кардани онро медиҳад, ки ба ҳайси сугуртакунанда танҳо ҷамъиятҳои ҳоҷагӣ ва агар сугуртакунандаи давлатӣ бошад, корхонаи воҳиди давлатӣ баромад карда метавонанд. Ҳамин тавр, масалан дар қ. 3, м. 8 Қонуни ҶТ дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» дар ҶТ муқаррар шудааст, ки «сугуртакунандагон бояд дорои сармояи оинномавии пурра пардохткардашуда бошанд, ки андозаи он на камтар аз андозаи ҳадди ақали сармояи оинномавии муқарраркардашудаи Ҳукумати ҶТ бошанд».

Дар ҳусуси субъектҳои хориҷӣ бошад, ки ҳоҳони ташкил намудани ташкилоти сугуртавиро дар ҶТ доранд талаботҳои маҳсус муқаррар шудааст. Масалан, мутобиқи қ. 4, м. 8 сармояи хориҷӣ, ки ҳоҳони

ташкили ташкилоти сүгуртавиро дорад бояд: хүччатхой тасдиқкунандаи пардохтпазирии ӯ ва хulosai аудиториро пешниҳод намояд: на кам аз 50 фоизи аъзои мақомоти идоракуни ташкилоти сүгуртавиро, ки бо иштироки сармоягузорони хориҷӣ таъсис ёфтааст, шаҳрвандони ҶТ ташкил диханд; ташкилоти сүгуртавӣ уҳдадор аст, ки розигии пешакии мақоми назорати сүгуртавиро барои зиёд намудани андозаи сармояи оинномавӣ аз ҳисоби маблағи сармоягузорони хориҷӣ ва (ё) ҷамъиятҳои фаръии онҳо барои бегонакуни саҳмияҳои худ (ҳиссаҳо дар сармояи оинномавӣ) ба манфиати сармоягузорони хориҷӣ (аз ҷумла, барои фурӯш ба сармоягузорони хориҷӣ) гирад, саҳмдорони ватанӣ (иштирокчиён) бошанд, уҳдадоранд, ки розигии пешакии мақоми назорати сүгуртавиро барои бегонакуни саҳмияҳои (ҳиссаҳо дар сармояи оинномавии) ташкилоти сүгуртавии (азнавсуғуртакуни) ба онҳо тааллукдошта, ба манфиати сармоягузорони хориҷӣ ва (ё) ҷамъиятҳои фаръии онҳо гиранд; ташкилоти сүгуртавии бо иштироки сармоягузорони хориҷӣ ташкилшаванда уҳдадоранд, ки андозаи ҳадди ақали сармояи оинномавиро дошта бошанд, ки он дар лаҳзаи гирифтани иҷозатнома барои амалӣ намудани фаъолияти сүгуртавӣ пурра ва дар шакли пулӣ бо асьори миллӣ пардохт гардида бошад.

Хulosai мазкур бо он тасдиқ карда мешавад, ки ҳам КГ ҶТ ва Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сүгуртавӣ» мустақиман пешбинӣ мекунанд, ки сүгуртакунанда шахси ҳуқуқие мебошад, ки дорои иҷозатнома барои анҷом додани фаъолияти сүгуртавӣ бошад. Намояндагиҳо дар назар дошта мешаванд, азбаски маҳз онҳо ба чунин сифати дар м. 55 КГ ҶТ номбар карда шудаанд. Ҳамин тарик, мутобики шартномаи СҲҶҲГСВНА сүгуртакунанда метавонад ҳар ташкилоти сүгуртавии дорои иҷозатнома барои анҷом додани намуди мазкури фаъолият ва ба талаботҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ ҷавобгӯ бошад.

Боз як муаммои ҳуқуқӣ, ки ба он бояд диққати хосса дод масъала оид ба қобилияти ҳуқуқдории ташкилотҳои сүгуртавӣ мебошад. Дар илми ҳуқуқи гражданӣ ақидаи ягона дар хусуси он ки оё метавонад

ташкилоти сүгуртавӣ намудҳои дигари фаъолияти соҳибкориро ба ғайр аз сүгурта анҷом диҳад. Баъзе мутахассисон, маҳсусан А.А. Иванов қайд менамояд, ки сүгурта намуди истисноии фаъолияти сүгурташавандагон эътироф карда нашудааст. Онҳо метавонанд ба он намудҳои фаъолият машғул шаванд, ки дар хучҷатҳои таъсисдиҳии онҳо дарҷ карда нашудааст (ба ғайр аз ҳолатҳои муқарраркардаи қонунгузорӣ). Аз ин хотир, қобилияти соҳибҳуқуки онҳо (ба истиснои қобилияти соҳибҳуқуии сүгурташавандагоне, ки ташкилотҳои ғайритичоратӣ мебошанд), ҳамчун маҳсус эътироф шуда наметавонад.

Аз таҳлили қонунгузорӣ ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки сүгуртакунанда дорои қобилияти соҳибҳуқукии маҳсус мебошад ва ҳуқуқи машғул шудан бо ҳеч як фаъолияти дигар, ғайр аз фаъолияти сүгуртавӣ, ба истиснои анҷом додани муомилотҳои муқаррарии ҳочагии ба таъмин намудани мавҷудияти он равонакардашуда (иҷораи биноҳо, ба даст овардани моликияти зарурӣ, бастани шартномаҳои хизматрасонихо, пудрат барои иҷрои корҳои ба ӯ лозима ва ғайра)-ро надорад. Масъала дар сари он аст, ки қонунгузор бо додани таъинот ба сүгурташавандагон дарҷ кардааст, ки онҳо барои анҷом додани сүгурта, аз нав сүгурта ва сүгуртакунонии дучониба таъсис дода шудаанд.

Аммо, мавҷудияти қобилияти соҳибҳуқукии маҳсус ба сүгурташавандагон ҷиҳати анҷом додани амалиёт оид ба ҷойгир кардани воситаи захираҳои сүгуртавӣ, маҳсусан гузоштани онҳо ба қофазҳои қиматноки давлатӣ, молу мулки ғайриманқул, бастани шартномаҳои пасандози бонкӣ, додани кафолатҳои бонкӣ ва м.и. монеа эҷод намекунад. Аммо, инро онҳо танҳо дар ҷорҷубаи аз тарафи санадҳои меъёри-ҳуқуқӣ муқарраркардашуда, бо мақсади кафолати эътимоднокӣ ва мустаҳкамгардонии ҳолати молиявии онҳо додашуда, иҷро карда метавонанд.

Ба сифати тарафи дуюми дилҳоҳ шартномаи сүгурта, аз ҷумла шартномаи сүгуртаи ҳатмии ҳуқуқи граждании соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий сүгурташаванда баромад мекунад, ки дар м. 1

Қонун ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» ҳамчун шахси бо сугуртакунанда шартномаи сугуртавии ҳатмиро басташуда, муайян карда мешавад. Тарафи асосии шартномаи баррасишаванда сугурташаванда маҳсуб мегардад, яъне соҳиб ва ронандай воситай нақлиёт, ки шартномаи сугуртаро бастааст²¹⁶.

Муҳаққиқони ватанӣ чунин мешуморанд, ки ба сифати сугурташаванда ҳамаи субъектони ҳуқуқи гражданий баромад менамоянд²¹⁷. Ҳамин тариқ, андешаи мазкурро дастгирӣ намуда, дар шароити имрӯза сугурташаванда аз рӯйи шартномаи сугуртаи ҳатмии ҳуқуқи граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий дилҳоҳ субъекти ҳуқуқи гражданий метавонад баромад кунад. Чунин ҳолати қонун, ба назари мо комилан асоснок карда шуда, на ба КГ ҶТ, на ба мантиқи муносибатҳои ҳуқуқии сугуртавӣ мухолифат намекунад.

Ба андешаи А. Ҷабборов ва Н. Шаропов «сугурташаванда соҳиби воситай нақлиёти автомобилий ё шахсе, ки ба ҷуброни зарари соҳиби воситай нақлиёт (масалан, хешу табор) манфиатдор аст»²¹⁸ маҳсуб меёбад.

Аммо мутобиқи м. 31 Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» «воситаҳои нақлиёте, ки дар роҳҳои автомобилгарди ҳудуди ҶТ ҳаракат мекунанд, аз расондани осеб ба ҳаёт ва саломатии шаҳрвандон ё расондани зарари моддӣ дар рафти истифодаи воситаҳои нақлиёт сугурта карда мешаванд»²¹⁹. Аз таҳлили моддаи мазкур ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки дар он нуқсони техникӣ вучуд дорад. Зоро,

---

²¹⁶ Ниг.: Рассолова Т.М. Проблемы становления механизма правового регулирования обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 255.

²¹⁷ Ниг.: Ҳуқуқи гражданий ҶТ: китоби дарсӣ: қисми дуюм / муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи гражданий факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Фаюров Ш.К. ва номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: ЭР-граф, 2014. – С. 268.

²¹⁸ Ҷабборов А., Шаропов Н. Суғурта: китоби дарсӣ барои донишҷӯён, устодони муассисаҳои таҳсилоти олий, миёнаи маҳсус ва мутахассисоне, ки ба корҳои сугуртавӣ сарукор доранд. – Душанбе, 2011. – С. 374.

²¹⁹ Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 17 майи с. 2018, № 1533 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 18.09.2020).

соҳибони воситай нақлиёт бояд ҷавобгарии гражданий худро дар назди шахсони сеюм сугурта намоянд, на воситай нақлиётро.

Бо вуҷуди чунин нуқсони техниқӣ Қонуни мазкур соҳибони воситай нақлиётро уҳдадор намудааст, ки сугуртаи ҳатмии ҳуқуқи гражданий соҳибони воситай нақлиёти автомобилиро анҷом диханд. Аз талаботи моддаи мазкур бармеояд, ки ба сифати сугурташаванда соҳибони воситай нақлиёт баромад менамоянд. Бар иловаи ин, Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситай нақлиёт» танҳо соҳибони воситай нақлиётро барои анҷом додани СҲҶҲГСВНА уҳдадор менамояд.

Ҳамин тавр, агар ба қ. 1, м. 1039 КГ ҶТ назар афканем, он гоҳ ошкор мегардад, ки уҳдадорӣ аз рӯйи пардохти мукофоти сугуртавӣ дар шартномаи сугурта метавонад ҳам бар зимаи сугурташаванда ва ҳам бар зимаи фоидабадасторанда гузошта шавад. Дар шартномаи СҲҶҲГСВНА аз рӯйи уҳдадориҳои дар натиҷаи расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки шахсони сеюм бавуҷудоянда, ки фоидагиранда ҷабрдида мебошад, ки ба ҳеч ваҷҳ наметавонад ба ҳайси пардохткунанда мукофоти сугуртавӣ дида баромада шавад, чунки ин, якум, ба моҳияти худи шартномаи СҲҶҲГСВНА мухолифат меқунад, дуюм бошад, аз сабаби он ки дар лаҳзаи бастани шартнома фоидагиранда (ҷабрдида) ҳанӯз муайян нест.

Бо мақсади ошкор намудани моҳияти сугурташаванда, ба назари мо бояд мағхуми соҳибони воситай нақлиётро таҳлил намуд. Зоро, тибқи Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» танҳо соҳибони воситай нақлиёт уҳдадор мебошанд, аз ҳисоби худ СҲҶҲГСВНА, ки метавонад дар натиҷаи расонидани зарар ба ҳаёт, саломатӣ ё амволи дигар шахсон, ҳангоми истифода бурдани воситаҳои нақлиёт анҷом диханд.

Тибқи м. 1 Қонуни зикргардида соҳиби воситай нақлиёт ин шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ мебошад, ки соҳиби воситай нақлиёт бо ҳуқуқи моликият

мебошад, инчунин шахсе, ки ба ӯ воситай нақлиёт муваққатан барои соҳибӣ ва истифода дода шудааст.

Ҳамзамон, мағҳуми соҳибони воситай нақлиёт дар санадҳои дохилии ташкилотҳои сугуртавӣ низ муқаррар гардидааст. Масалан, тибқи дастурамалҳои КВД «Точиксугурта» ва ЧС «Суѓуртаи аввалини миллӣ» ба сифати соҳибони воситаҳои нақлиёт – шаҳрвандони ҶТ, шаҳрвандони ҳориҷӣ ва шахсони бетабаае, ки нақлиёташон дар қаламрави ҶТ истифода бурда мешавад, шахсони ҳуқуқии ҳориҷӣ, ки нақлиёташон дар қаламрави ҶТ истифода бурда мешаванд, корхонаҳои муштарак, Иттиҳодияҳо ва ташкилотҳо, ки дар ҶТ (соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий), новобаста аз шакли моликият, ронандагони воситаҳои нақлиёт, ки ба тариқи транзит аз қаламрави ҶТ мегузаранд, ташкил медиҳад.

Дар адабиёти ҳуқуқӣ нуқтаҳои назари дигар низ вучуд дорад. Ба сифати сугурташаванда на танҳо соҳиби воситай нақлиёт, балки дигар шахсони манфиатдор низ шуда метавонанд²²⁰. Бо назардошти он ки қонунгузории гражданий доираи шахсонеро, ки метавонанд ҷавобгарии гражданий соҳибони воситай нақлиётро сугурта намоянд маҳдуд карда нашудааст, аз ҳамин сабаб он метавонад дилҳоҳ шахси воқеӣ ва ҳуқуқии манфиатдор (масалан, хешовандони соҳиби воситай нақлиёт) бошанд.

Ба назари мо «соҳибони воситай нақлиёт – ин соҳибмулкони воситай нақлиёт, инчунин шахси дорои воситаҳои нақлиёт дар заминаи ҳуқуқи пешбурди хочагидорӣ ё идораи оперативӣ ё дар ҳама гуна асосҳои ҳуқуқии дигар (ҳуқуқи ичора, ваколатнома барои ҳуқуқи рондани воситай нақлиёт, санади мақомоти даҳлдор оид ба интиқоли воситай нақлиёт ба ин шахс ва монанди инҳо) ба шумор меравад».

Қайд кардан зарур аст, ки мағҳуми мазкур комилан ба мағҳуми соҳиб, ки бо мақсади муайян намудан ҳангоми расонидани заар бо фаъолияти хатарнокии баланд барои атрофиён, ки новобаста аз гуноҳ

²²⁰ Ниг.: Порох О.А. Правовое регулирование обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2005. – С. 188.

дар он ҳолатҳое ки заар на ҳангоми таъсири дучонибаи чунин сарчашмаҳо расонида шудааст, асосан ачиб нест. Зоро воситай нақлиёт дар мувофиқа бо қ. 1, м. 1094 КГ ҶТ сарчашмаи хатарнокии баланд эътироф карда мешавад ва ҳавфи ҷавобгарӣ ҳангоми истифодабарии он обьекти шартномаи суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситай нақлиёти автомобилиро ташкил медиҳад ва ҷавобгарии гражданӣ дорад.

Ҳамин тариқ, соҳиби воситай нақлиёт тибқи қонунгузорӣ танҳо он шахсе мебошад, ки дорои молу мулки муайян мебошад, хоҳ он ҳуқуқи моликият, пешбурди ҳочагӣ ё идоракуни оперативӣ, ичора ва дигар бошад. Ҳамчунин, дар ҳар сурат ба ҳайси соҳиб эътироф кардани шахси дорои ваколатнома ба ҳуқуқи идоракуни воситай нақлиёт шубҳанок ба назар мерасад, азбаски ҳолати мазкури қонун, инчунин таҷрибаи бавучудомада, ба назари мо, наметавонад аз нуқтаи назари ҳуқуқи гражданӣ аз рӯйи асосҳои зерин имконпазир тафсир карда шавад.

Ҳамин тавр, дар асоси талаботи м. 210 КГ ҔТ ваколатнома ин ваколати ҳаттии аз тарафи як шахс ба шахси дигар барои намояндагӣ намудан дар назди шахсони сеюм эътироф карда мешавад. Аз рӯйи меъёри ҳуқуқии зерин ваколатнома ин танҳо санаде мебошад, ки мақсади он дар барасмиятдарории муносибатҳо аз рӯйи намояндагӣ мебошад, яъне барои содир кардани ягон муомила аз тарафи як шахс аз ном ва ба манфиати шахси дигар мебошад. Ваколатнома танҳо ба шахсони сеюм дода мешавад ва маҳз барои онҳо он ҳамчун воситай ҳуқуқӣ хизмат мекунад, ки бо ёрии он амалҳои намояндаро метавон ҳамчун амалҳои ваколатдиҳанда эътироф намуд.

Ҳуқуқи идоракуни воситай нақлиёт метавонад аз ду нуқтаи назар дида баромада шавад. Аз як тараф он дорои иҷозатномаи маҳсуси маъмурӣ мебошад, ва дар он ифода мегардад, ки шахси ҳуқуқӣ дар ҳаракати роҳ метавонад ба сифати ронандай ягон воситай нақлиёт баромад кунад. Қайд кардан зарур аст, ки чунин ҳуқуқ ба ҳеч ваҷҳ бо обьект муросилот надорад ва дар муносибат дар самти идоракунӣ бо ҳар

роҳи воситаи нақлиёти ба меъёри (категорияи) дар иҷозатнома овардашуда, тааллукдошта паҳн мегардад. Бешубҳа, чунин ҳуқуқи ба шахс дар тартиби маъмурӣ пешниҳодшуда, бояд шахсан аз ҷониби ӯ анҷом дода шавад ва наметавонад ба дигар супурда шавад.

Тибқи назарияи ҳуқуқи гражданӣ ҳуқуқи идоракуни воситаи нақлиёт танҳо аз як ҳуқуқи ба ваколатҳои соҳибмулк дароянда, маҳз ба истифодабарӣ, ки имконияти гирифтани хусусиятҳои фоиданоки ашёро фароҳам меоварад, ташкил меёбад. Дар ҳақиқат моҳияти воситаи нақлиёт ҳамчун моликият дар қобилияти ҷойивазкуни ӯ ва мувофиқатан интиқоли мусоғирон, бор, дигар ашёҳои ҷаҳони моддӣ мебошад. Аммо, барои он ки ин кор анҷом дода шавад, ичро намудани амалҳои ҷисмонии муайяни ба мағҳуми идоракуни воситаи нақлиёт дароянда, лозим мебошад. Ҳамин тарик, идоракуни воситаи нақлиёт ин истифодабарии он буда, баробари иҷрои яке аз ваколатҳои ташкилкунандай ҳуқуқи моликият мебошад.

Тибқи қонунгузории амалкунанда соҳибмулк метавонад ҳуқуқи истифодабарии ашёро ба дилҳоҳ шахси дигар супорад. Шартномаи мазкур бояд бо роҳҳои аз тарафи қонун муқарраркардашуда ва маҳсусан бо роҳи бастани шартномаи иҷора ва ҳатто нигаҳдошт бо шарти он ки дар он ҳуқуқи истифодабарии ашё (воситаи нақлиёт) пешбинӣ карда шудааст, ба расмият дароварда шавад.

Қайд намудан зарур мебошад, ки идоракуни воситаи нақлиёт ягон намуди аҳд ба шумор намеравад, зоро асоси бавуҷудоӣ, тағиیرёбӣ ва қатъгардии ҳуқуқ ва уҳдадориҳо маҳсуб нагардида мувофиқан додани ваколатномаро барои ҳуқуқи идоракуни воситаи нақлиёт ғайриқонунӣ мегардонад. Чунин ҳуқуқ танҳо бо роҳи бастани шартномаи иҷора, қарз ё нигаҳдошт метавонад пешкаш карда шавад, зоро маҳз бо ёрии ин шартномаҳо гузариши ҳуқуқи истифодабарии ягон моликият имконпазир мебошад.

Гузашта аз он, амалия ва қонунгузорӣ бо роҳи дигар мераванд ва эҳтимолияти додани ваколатномаро аз тарафи соҳибмулки воситаи

нақлиёт эътироф мекунанд. Мақсади чунин танзимкунӣ ошкор ба назар мерасад, ки қонунгузор кушиш ба харҷ медиҳад, то ки чораҳои қобили кам кардани микдори горат ва дуздидани воситаи нақлиётҳоро кам кунад.

Ба андешаи мо, идоракуни воситаи нақлиёт на ҳама вакт дар асоси қонун сурат мегирад. Зеро амалия нишон медиҳад, ки аксаран шахсон барои руйпуш намудани аҳдҳои дигар, ба монанди ичора, ҳариду фӯруш ва дигар ба чунин амал роҳ медиҳанд. Ҳолатҳои мазкурро метавон тибқи қ. 2, м. 195 КГ ҶТ боиси беэътибор гардонидани аҳд эътироф намуд.

Бояд қайд намуд, ки барои аз байн бурдани аҳдҳои бардуруғ зарур аст, то дар сатҳи қонунгузорӣ гузашт намудани ҳуқуқи идоракуни воситаи нақлиёт тибқи ваколатнома манъ карда шавад. Дар баробари ин пешниҳод менамоем, ки идора намудани воситаҳои нақлиёт тибқи аҳдҳои муқаррарнамудаи КГ ҟТ анҷом дода шавад. Мисол, шартномаи нигаҳдошт, истифодаи ройгон (ссуда), шартномаи ичораи воситаи нақлиёт бо хизматрасонӣ дар мавриди идоракунӣ ва истифодабарии техникӣ (бо экипаж) ва ичораи воситаи нақлиёт бе хизматрасонӣ аз тарафи ичорадех дар мавриди идоракунӣ ва истифодабарии техникӣ (бе экипаж) ва ғайра.

Доир ба мавзуи таҳлилшаванд қайд намудан зарур мебошад, ки дар қонунгузорӣ нафароне вучуд доранд, ки онҳо ба соҳиби воситаи нақлиёт дохил намешаванд. Масалан, аз тарафи шахсе, ки аз рӯйи ичрои уҳдадориҳои хизматӣ ё меҳнатӣ, аз ҷумла, дар асоси шартномаи меҳнатӣ ё ҳуқуқи гражданӣ воситаи нақлиётро идора менамояд. Чунин истиснокунӣ бо он асос карда мешавад, ки дар ҳолати аз тарафи субъектҳои зикршуда зарар ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки шахсони сеюм расонида шавад, уҳдадорӣ аз рӯйи ҷуброн намудани он, дар асоси м. 1083 КГ ҟТ бар зиммаи шахси ҳуқуқӣ ё шаҳрванде, ки бо он расонандай зарар шартномаи меҳнатӣ ё ҳуқуқи гражданӣ бастааст гузошта мешавад. Инчунин, дар лаҳзаи садамаи нақлиётӣ вай тибқи

вазифаи шахси дахлдори ҳуқуқии шаҳрванд ва таҳти назорати он аз пайи пешбурди бехатарии корҳо амал намудааст ё бояд амал мекард.

Ҳамин тавр, бо дарназардоши гуфтаҳои боло, метавон чунин хулоса баровард, ки уҳдадорӣ аз рӯйи шартномаи СҲҶҲГСВНА ба шахсони ҳуқуқӣ ва воқеие гузошта мешавад, ки соҳибони воситаҳои нақлиёт мебошанд. Махсусан, нигаҳдорандай воситай нақлиётро барои бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА уҳдадор кардан мумкин нест, агар шартномаи нигаҳдорӣ ҳуқуқи истифодабарии воситай нақлиётро пешбинӣ нақунад.

Ҳамчунин, дар илми ҳуқуқи гражданиӣ ақидаҳои гуногун оид ба мағҳуми сугурташаванда вучуд надорад. Бо мақсади ошкор намудани моҳияти он таҳлил намудани онҳо зарур мебошад.

Б.Ю. Сербиновский ва В.Н. Гаркуша қайд менамоянд, ки сугурташаванда «шахси воқеие мебошад, ки ҳаёт ва қобилияти меҳнатии он объектҳои ҳимояи сугуртавӣ аз рӯйи сугуртакунонии шахсӣ мебошанд»²²¹. Чунин ақидаро А.Г. Князев, Ю.Н. Николаев низ ҷонибдорӣ намуда, қайд менамоянд, ки «шахси сугурташаванда ҳамчун иштирокчии муносибатҳои сугурта аст ва дар муносибатҳои сугуртаи шахсӣ мавҷуд мебошад, яъне ҳангоми сугуртаи ҳаёт, саломатӣ, қобилияти меҳнатӣ»²²².

Дар таҳлили ақидаҳои муҳаққиқон ба чунин хулоса омадан мумкин аст, ки онҳо ба талаботи КГ ҶТ мутобиқ намебошанд. Зоро, муҳаққиқони номбурда чунин мешуморанд, ки танҳо сугурташаванда дар сугуртаи шахсӣ мавҷуд мебошад. Лекин КГ ҶТ мавҷудияти сугурташавандаро дар сугуртаи молу мулк, аниқтараш дар сугуртаи ҷавогарии гражданиӣ муқаррар намудааст. Масалан, мутобиқи қ. 1, м. 1015 КГ ҶТ «мутобиқи шартномаи сугуртаи амвол як тараф (сугуртакунанда) уҳдадор мешавад, ки бо пардоҳти дар шартнома қайду шартшуда (мукофоти сугурта) ҳангоми фаро расидани ҳодисаи дар

²²¹ Сербиновский Б.Ю., Гарькуша В.Н. Страховое право. – Ростов н/Д., 2004. – С. 184.

²²² Князев А.Г., Николаев Ю.Н. Страхование личности и имущества. – М., 2004. – С. 183.

шартнома пешбинишууда (ҳодисаи сугурта) ба тарафи дигар (сугурташаванда) ё шахси дигаре, ки ба манфиати он шартнома баста шудааст (бадастоварандай фоида), зарари вобаста ба ин ҳодиса ба амволи сугуртакунанда расонидашуда ё зарари вобаста ба дигар манфиати амволии сугурташаванда расонидашударо дар доираи маблағи дар шартнома муайянгардида (маблағи сугурта) пардозад (чубронпулии сугуртаро пардозад)». Аз муқаррароти мазкур маълум мегардад, ки дар сугуртаи молумулкӣ сугурташаванда вучуд дорад. Агар ба қ. 2, м. 1015 КГ ҶТ назар намоем, мавҷудияти сугурташавандаро дар СЧҲГ муқаррар менамояд.

Соҳибони воситай нақлиёт дар ин намуди сугурта ба сифати сугурташаванда баромад менамоянд, чунки ҷавобгарии гражданини онҳо сугурта карда мешавад. Мувофиқи м. 1 Қонуни ҟТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 соҳиби воситай нақлиёт шахси воқеӣ ё ҳуқуқӣ мебошад, ки соҳиби воситай нақлиёт бо ҳуқуқи моликият мебошад, инчунин шахсе, ки ба ӯ воситай нақлиёт муваққатан барои соҳибӣ ва истифода дода шудааст.

Аз муқаррароти мазкур бармеояд, ки ба сифати соҳибони воситай нақлиёт (сугурташаванда) соҳибмулки воситай нақлиёт ва шахсе, ки воситай нақлиётро муваққатан соҳибӣ ва истифода менамояд, масалан, дар асоси ичора ва дигар асосҳое, ки шахс соҳибмулки воситай нақлиёт набуда, аммо имконияти дар муддати муайян имконияти истифода бурдани онро доранд.

Ба ҳайси шахсони сугурташаванда тибқи шартномаи СХҖҲГСВНА танҳо соҳибони қонуни воситай нақлиёт баромад мекунанд. Чунин хулоса аз рӯйи таҳлили қонунгузории ҟТ мебошад, ки танҳо шахсоне баромад менамояд, ки дар шартномаи сугуртаи ҳатмии гражданини соҳибони воситай нақлиёти автомобилий қайд гардидаанд, инчунин номгӯи дигар шахсоне, ки дар асоси қонун воситай нақлиётро истифода мебаранд. Дар полиси сугуртавӣ зикр намудани шахсони муайян, ки ба

сугурташаванда ичозаи идораи воситай нақлиётро додааст, ба сифати шарти муҳимм баромад менамояд.

Дар баъзе адабиёти хуқуқӣ истифодабарии воситай нақлиётро ба қонунӣ ва гайриқонунӣ ва дар навбати худ истифодаи қонуниро ба титулӣ (дар асоси санади хуқуқӣ) ва ғайрититулӣ тақсим менамоянд²²³. Қайд намудан ба маврид мебошад, ки талаботҳои номбурда ҳатмӣ мебошанд ва дар сурати икро накардани онҳо сугуртакунанда хуқуқ дорад, ки аз пардохти сугуртавӣ даст қашад.

Қонунгузории ҶТ бо дигар давлатҳо на ҳама вақт якхела мебошад. Дар таҷрибаи мамлакатҳои мутараққӣ талаботи дигар мавҷуд мебошад. Аниқтараш мутобики қонунгузории Фаронса ба сифати соҳиби воситай нақлиёт нафаре баромад менамояд, ки воситай нақлиётро идора менамояд ва муҳим нест, ки бидуни соҳибмулки воситай нақлиётро гирифтааст ё не²²⁴. Аммо, он ба сифати сугурташаванда баромад карда наметавонад, чунки шартномаи сугуртаи мазкур пешакӣ бо ташкилоти сугуртавӣ баста шуда, минбаъд шахс ба сифати сугурташаванда баромад менамояд.

Инчунин, дар амалия ҳолатҳое дида мешаванд, ки якчанд шахс хуқуқи идора намудани як воситай нақлиётро дорад, лекин як полиси сугуртавӣ ба номи яке аз онҳо мавҷуд мебошад. Дар сурати ба вуҷуд омадани садамаи нақлиётӣ мутобики КГ ҶТ танҳо ба нафаре ҷуброн карда мешавад, ки номи ӯ дар полиси сугуртавӣ муқаррар гардидааст. Аниқтараш сухан дар бораи ронандае меравад, ки воситай нақлиётро идора менамояд, инчунин дар полиси сугуртавӣ номи ӯ мавҷуд мебошад.

Бо мақсади ошкор намудани соҳиби воситай нақлиёт зарур аст, ки мағҳуми ронандаро таҳлил намоем. Мағҳуми ронанда дар Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» мавҷуд намебошад ва мағҳуми он дар Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи қоидаҳои ҳаракат дар роҳ» муқаррар

²²³ Ниг.: Рассолова Т.М. Проблемы становления механизма правового регулирования обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2006. – С. 255.

²²⁴ Ниг.: Ишо К.Д. Правовые проблемы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – 183 с.

гардидааст. Мутобиқи он ронанда гуфта шахсе, ки ягон намуди воситай нақлиётро идора мекунад. Ҳамчунин, ба ронанда таълимдиҳанда ҳангоми таълими рондани воситай нақлиёт ва қабулкунандай имтиҳони амалии идора кардани он баробар дониста мешаванд²²⁵.

Талаботи меъёри мазкур ба саволи ба зиммаи кӣ voguzoштани ҷавобгарӣ барои расонидани зарар ба шахси сеюм ҳангоми таълим додани ронанда дар воситай нақлиёт аз ҷониби таълимдиҳанд ҷавоб додааст. Яъне нафари таълимдиҳанда, ки худ дар ҷамбараки воситай нақлиёт намешинад, лекин ҳамчун ронанда баромад менамояд.

Дар баробари ин, дар Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ўкуқунии соҳибони воситай нақлиёт» мағҳуми ронанда пешбинӣ гардидааст. Тибқи м. 1 Қонуни мазкур ронанда шахсе мебошад, ки воситай нақлиётро идора менамояд ё аз тарафи соҳиби воситай нақлиёт барои идора кардани он дар доираи қонунгузории ҶТ иҷозат дода шудааст. Ҳангоми омӯхтани идоракунии воситай нақлиёт шахси таълимдиҳанда ронанда маҳсуб мейбад.

Дар СҲҶҲГСВНА ба сифати ронанда шахсе баромад менамояд, ки дар полиси сугуртавӣ номи ўқайд шудааст. Дар ҳолате, ки агар шахс гайриқонунӣ воситай нақлиётро идора намуда, дар натиҷа садамаи нақлиётӣ рух диҳад ва ҷавобгарии граждани он фаро расад, уҳдадор мегардад, ки мустақилона зарари расонидашударо аз рӯйи талаботи б. 55 КГ ҶТ ҷуброн намояд.

Ҳамин тавр, сугурташаванда ин соҳиби воситай нақлиёт мебошад, ки ҳангоми ба вучуд омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молумулкӣ ба шахси сеюм расонидааст, дар полиси шартномаи СҲҶҲГСВНА номи ўқайд гардида аст.

Иштирокчии муносибатҳои сугуртавӣ шахсони сеюм низ буда метавонанд, ки ба сифати онҳо шахсони сугурташаванда ва

---

²²⁵ Қарори Ҳукумати ҶТ «Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ аз 29 июни с. 2017, № 323 тасдиқ шудааст» // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ӯкуқукии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.02.2020).

фоидагирандагон баромад мекунанд²²⁶. Боз як субъекти муносибатҳои ҳуқуқии сугуртавӣ, ки аҳаммияти хосаро талаб мекунад, фоидагиранда мебошад, ки дар СЧҲГ барои зарари расонидашуда, ҷабрдида ба ҳисоб меравад. Ба андешаи К.Д. Ишо тарафҳои шартномаи сугурта сугурташаванда ва сугуртакунанда буда, фоидагиранда ва шахси сугурташуда шахси сеом мебошанд ва ба сифати тарафи шартнома баромад намекунанд²²⁷.

Мутобики м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» фоидагиранда ин шахси воқеӣ ё ҳуқуқие мебошад, ки аз ҷониби сугурташаванда барои гирифтани пардохти сугуртавӣ (ҷуброни сугуртавӣ) дар шартномаи сугуртавӣ таъин шудааст ва дар полиси сугуртавӣ дарҷ гардидааст.

Фоидагиранда шахси дар шартномаи сугурта зикргардида мебошад, ки шартномаи сугурта ба фоидаи ӯ баста шудааст. Махз фоидагиранда тибқи м. 1015 ва м. 1017 КГ ҟТ ба гирифтани подоши сугуртавӣ ҳуқуқ дорад ва аз тарафи қонун ҳамчун тарафи аз ҳама суст дар муносибатҳои ҳуқуқии бавучудомада баҳо дода мешавад. Ҷабрдида ин шахси воқеӣ ё ҳуқуқие мебошад, ки ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ӯ аз ҷониби шахси дигар дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт ҳангоми истифодабарии воситай нақлиёт зарар расонида шудааст.

Дар асоси талаботи мазкур, шартномаи СҲҶҲГСВНА ҳусусияти ба манфиати шахси сеом басташударо ташкил медиҳад. Яъне сугурташаванда пешакӣ ҷавобгарии гражданий худро барои расонидани зарар ба шахси сеом дар рафти истифодаи воситай нақлиёт ба ташкилоти сугуртавӣ сугурта менамояд.

Ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА доираи ҷабрдидагон қаблан номуайян аст ва мувоғиҷан сугурташаванда намедонад, ки ба кӣ

²²⁶ Ниг.: Зоиров Ҷ.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сугуртаи ҟТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – С. 223.

²²⁷ Ниг.: Ишо К.Д. Правовые проблемы применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2008. – С. 210.

дар натицаи фаро расидани ҳолати сүгуратавӣ уҳдадор мегардад, пардохти сүгуртавиро пардохт намояд.

Субъекти мушаххас танҳо он гоҳ пайдо мегардад, ки вақте ба ӯ зарар аз ҷониби шахси дар СҲҶҲГСВНА сүгуртакардашуда дар натицаи истифодабарии воситай нақлиёт зааррасонида шавад. Махҳаз аз ҳамин лаҳза ҷабрдида ҳуқуқ дорад, ки талаботи худро ба сүгурташаванда пешниҳод кунад.

Ҷабрдида ин шахси воқеӣ ё ҳуқуқие аст, ки ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ӯ аз ҷониби шахси дигар дар натицаи ҳодисаи роҳу нақлиёт ҳангоми истифодабарии воситай нақлиёт зааррасонида шудааст.

Аммо, барои он ки ин ё он шахс дар доираи шартномаи СҲҶҲГСВНА ҷабрдида эътироф гардад, мавҷуд будани як қатор шартҳои муайян зарур мебошад.

Аввал, он ки зааррасонида бояд ба ҳаёт, саломатӣ ё молу мулки шахс расонида шавад, ки барои он дар доираи талаботҳои пешбинишудаи боби 55 КГ ҶТ расонандай зааррасонида (шахси сүгурташаванда) уҳдадор мебошад. Ҳамзамон, бояд дар назар дошт, ки расонидани зааррасонида маънавӣ ҳолати сүгуртавӣ ба ҳисоб намеравад.

Дуюм, зааррасонида бояд ҳангоми истифодабарии воситай нақлиёт аз тарафи субъекти дигар расонида шуда бошад, яъне, новобаста аз он ки аз рӯйи қонун ҷавобгар ҳоҳад буд. Муҳим он ки худи расонандай зааррасонида ҷабрдида як шахс набошанд, масалан, ҳангоми расонидани зааррасонида ба моликияти шахсӣ.

Сеюм, зааррасонида бояд бевосита ба худи ҷабрдида расонида шуда бошад, яъне ба ҳаёт, саломатӣ, инчунин ба моликияти ба ӯ тааллук дошта, ба истиснои ҳолатҳои бо қонун муайянкардашуда, ки ба шахсони ба ҷабрдидагон баробаркардашуда тааллук доранд. Ба таври дигар, ҷабрдида бояд ба сүгурташаванда сабит кунад, ки маҳҳаз ӯ дар натицаи расонидани зааррасонида талафоти муайян дидааст.

Дар асоси таҳлили зербоби боби мазкур доир ба субъектҳои СҲҶҲГСВНА чунин хулоса баровардан мумкин мебошад:

Якум, ба ҳайси тарафҳои дилҳоҳ шартномаи сұғурта ҳама вақт танҳо сұғуртакунанда ва сұғурташаванда баромад мекунанд. Шахсони сұғуртакардашуда ва фоидагирандагон (ҷабрдидағон) танҳо шахсони сеюми аз тарафи қонун, ҳам бо ҳуқуқ ва ҳам уҳдадориҳо муқарраршуда мебошанд, ки ичрои онҳо барои ба қо овардани шартномаи сұғурта зарур мебошад;

Дуюм, сұғуртакунанда тибқи шартномаи СХЧХГСВНА метавонанд танҳо ташкилотҳои тиҷоратӣ бошанд, ки ба талаботҳои муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ҷавобѓӯ буда, дорои иҷозатнома барои амалий намудани ин намуди сұғурта мебошанд. Ташкилотҳои мазкур дорои қобилияти ҳуқуқдории маҳсус мебошанд, ки мувофиқан онҳоро аз имконияти ба дилҳоҳ ғаъолият машғул шудан, ба гайр аз ғаъолияти сұғуртавӣ маҳрум месозад. Соҳибкорони инфиродӣ дар ҶТ мустақилона наметавонанд бидуни таъсиси шахси ҳуқуқӣ ҳамчун сұғуртакунанда баромад намоянд, чи гунае ки ин таҷриба дар баъзе аз мамлакатҳои хориҷӣ маъмул аст;

Сеюм, сұғурташаванда тибқи шартномаҳои СХЧХГСВНА метавонад ҳам шахсони воқей вә шахси ҳуқуқӣ бошад, ҳамзамон соҳибмүлки воситай нақлиёт будан ё набудани он муҳим нест;

Чорум, дар шартномаи СХЧХГСВНА дар дилҳоҳ шартномаи сұғуртавӣ ҷавобгарии гражданӣ чунин субъекти муносибатҳои ҳуқуқии сұғуртавӣ, ба монанди сұғурташаванда, ки мавқеи ҳуқуқии ӯ дар он аст, ки дар сурати аз тарафи ӯ фаро расидани ҷавобгарии гражданӣ, сұғуртакунанда уҳдадор мешавад, ки пардохти сұғуртавиро ба ҷабрдида анҷом расонад.

Ҳамин тарик, шартномаи СХЧХГСВНА вобаста ба ҳайати субъектони худ аз дигар намудҳои шартномаи сұғуртаи ҷавобгарӣ хело кам тафовут дорад. Талаботи мазкур, мутобиқ ба талаботи классикии шартномаи ҷавобгарии гражданӣ ва қонунгузорӣ мебошад.

2.3. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои шартномаи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситай нақлиёти автомобилӣ

Муносибатҳои алоҳидаи ҳуқуқӣ, аз ҷумла муносибатҳои шартномавӣ дорои үнсурҳои субъект, объект ва мазмун мебошанд. Мазмuni муносибатҳои шартномавиро ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳо ташкил медиҳанд. Мазмuni шартномаҳои ҳуқуқи гражданӣ дар адабиёти илмӣ ба ду маъно фаҳмида мешавад: а) ба маъни махдуд, ки тибқи он мазмuni шартномаро ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои он ташкил медиҳанд; б) ба маъни васеъ, тибқи ин равиш мазмuni шартномаҳои ҳуқуқи гражданиро шартҳои шартнома, ки тарафҳо вобаста ба онҳо ба созиш омадаанд, ташкил медиҳанд²²⁸.

Мазмuni шартномаи СҲҶҲГСВНА-ро шартҳои ин шартнома ташкил медиҳад, ки тарафҳо вобаста ба онҳо ба созиш омадаанд. Шартҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА фарогири ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои он мебошад. Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои тарафҳои СҲҶҲГСВНА дар қонунгузорӣ пешбинӣ карда шудааст. Ҳамзамон, тарафҳо имконият доранд, ки шартҳои дар қонун пешбининашударо ба шартнома ворид намоянд, агар онҳо мухолифи асосҳои умумии моҳияти қонунгузории гражданӣ набошанд.

Аз мағҳуми шартномаи СҲҶҲГСВНА бармеояд, ки сұғурташаванда ва сұғуртакунанда дорои ҳуқуқ ва уҳдадориҳои мутақобила мебошанд. Аз ин рӯ, шартномаи мазкур шартномаи дутарафа (синалагматикӣ) буда, тарафҳо нисбат ба якдигар ҳуқуқ ва уҳдадориҳои муайян доранд.

Ҳуқуқ ва уҳдадориҳои сұғурташаванда ва сұғуртакунанда мутобиқан дар м. 9 ва 10 Қонуни ҶТ «Дар бораи сұғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» пешбинӣ

---

²²⁸ Ниг.: Соҳибов М.М., Сайдов Ҳ.М., Хочамуродов Д.Г., Бобохонов Ҳ.З. Ҳуқуқи шартномавӣ: нашри дуюм / зери таҳрири профессорFaюров Ш.К. – Душанбе: Андалеб-Р, 2020. – 250 с.

гардидааст. Ҳамзамон, дар Қонуни мазкур ҳуқуқҳои ҷабрдида (яъне шахси сеом) низ дар м. 11 муқаррар карда шудааст.

Мувофиқи қ. 1, м. 9 ҳамин Қонун сугурташаванда дорои ҳуқуқҳои зерин мебошад:

1) Ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА ташкилоти сугуртавиро интихоб намояд. Сугурташаванда дар интихоби сугуртакунанда озод аст. Сугурташаванда метавонад бо дилҳоҳ ташкилоти сугуртавӣ, ки имконияти бастани чунин намуди сугуртаро дорад, шартномаи СҲҶҲГСВНА бандад.

Сугурташавандаро барои бастани шартномаи сугурта бо ташкилоти сугуртавии муайян маҷбур кардан мумкин нест. Тибқи сомонаи расмии Бонки миллии Тоҷикистон 20 ташкилти сугуртавӣ иштирокчии бозори сугуртавии ҶТ мебошад. Дар байни 20 ташкилоти сугуртавӣ танҳо 2 ташкилоти сугуртавӣ ҳуқуқи бастани сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаи нақлиёти автомобилиро доро мебошанд²²⁹. Аз ин лиҳоз, соҳибони воситаи нақлиёти автомобилӣ метавонанд интихоб намоянд, ки бо қадом ташкилоти сугуртавӣ шартномаи СҲҶҲГСВНА мебанданд;

2) Аз сугуртакунанда маълумот оид ба мавҷудияти иттилоот дар маҳзани маълумот доир ба шартномаи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ю ҳуқуқи соҳибони воситаи нақлиёти автомобилиро худро талаб намояд. Тибқи ин муқаррапот сугурташаванда баъди бастани шартнома имконият дорад, ки оид ба бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ бо ташкилоти сугуртавӣ додани маълумоти даҳлдорро талаб менамояд;

3) Аз сугуртакунанда пурра фаҳмонидани ҳуқуқу уҳдадориҳои худро талаб намояд. Дар баробари ин, сугурташаванда ҳуқуқ дорад, талаб намояд, ки мазмуни ҳуқуқ ва уҳдадориҳои дар шартнома пешбинишуда аз тарафи сугуртакунанда шарҳ дода шавад;

---

²²⁹ Ниг.: Манбаи дастрасӣ: URL: https://nbt.tj/tj/sugurta/insurance_companies.php (санаи муроҷиат: 02.04.2020).

4) Ҳангоми гум шудани полиси сугуртавӣ нусхай онро аз сугуртакунанда гирад. Ҳангоми баста шудани шартномаи СҲҶҲГСВНА сугуртакунанда баъди аз тарафи сугурташаванда пардоҳт гардидани мукофоти сугуртавии муқарраргардида, ба сугурташаванда полиси сугуртавӣ медиҳад, ки ҳуҷҷати тасдиқунандаи амалишавии СҲҶҲГСВНА мебошад.

Полиси сугуртавӣ ҳамчун асоси бастани шартномаи сугурта баромад менамояд ва дар сурати гум кардан он бо тартиби пешбининамудаи қонунгузорӣ аз сари нав дода мешавад. Тибқи қ. 10, м. 6 Қонуни ҶТ «Дар бори сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ўкуқии соҳибони воситаи нақлиёт» дар ҳолати гум кардани полиси сугуртавӣ сугуртакунанда уҳдадор аст дар асоси аризаи ҳатмии сугурташаванда ба ӯ нусхай полиси сугуртавиро диҳад. Пас аз додани нусхай полиси сугуртавӣ полиси сугуртавии гумшуда беэътибор дониста шуда, аз рӯйи он пардоҳти сугуртавӣ амалӣ карда намешавад.

Ҳукуқи мазкур дар с. 3.9. Қоидаҳои сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилии ташкилоти КВД «Тоҷиксугурта» муқаррар гардидааст. Дар ҳолати гум шудани полиси сугуртавӣ ба соҳиби воситаи нақлиёт нусха (дубликати) полис дода мешавад. Дар ин ҳолат, аз сугурташаванда маблағи пули барои тайёр намудани варақаи полис ҳарҷшуда, 2 фоиз аз маблағи ҳаққи сугуртавӣ ситонида мешавад²³⁰. Инчунин дар б. 7.4. Қоидаи сугуртаи ҷавобгарии соҳибони воситаи нақлиёти ташкилоти сугуртавии «Сугуртаи аввалини миллӣ» муқаррар гардидааст. Тибқи талаботи Қоидаи ташкилоти мазкур дар ҳолати гум кардани полиси сугуртавӣ ба соҳиби воситаи нақлиёт нусхай полис дода мешавад. Дар ин ҳолат, сугуртакунанда метавонад

---

²³⁰ Дастварамали КВД Тоҷиксугурта «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилӣ» // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳукуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.12.2020).

маблағи барои тайёр намудани полиси сұғуртавиро аз сұғурташаванда талаб намояд²³¹.

Талаботи ташкилоти «Сұғуртаи аввалини миллі» ба ташкилоти сұғуртавии «Точиксұғурта» монандій дорад, vale дар қоидаҳои сұғуртавии «Точиксұғурта» дақық маблағ барои тайёр намудани нұсхай полиси сұғуртавій мұқаррар гардидааст. Аз ин лихоз, бо мақсади ҳимояи манfiатҳои сұғурташавандагони СХЧХГСВНА пешниҳод менамоем, ки дар қоидаҳои сұғуртавии «Сұғуртаи аввалини миллі» маблағ барои тайёр намудани полиси сұғуртавій мұқаррар карда шавад, зеро ҳолатхое ба вүчуд омаданаш мүмкін аст, ки арзиши нұсхай полиси сұғуртавій гуногун ба соҳибони воситай нақлиёт пешниҳод шавад.

Қайд кардан бамаврид аст, ки тибқи талаботи қ. 11, м. 6 Қонуни ҚТ «Дар бораи сұғуртаи ҳатмии қавобгарии гражданию ҳуқуқи соҳибони воситай нақлиёт» харочоти сұғуртакунанда барон пешбурди корҳо ҳангоми такроран пур кардани нұсхай полиси сұғуртавій аз тарафи сұғурташаванда ба андозаи панҷ фоизи як нишондиҳанда барои ҳисобхо пардохт карда мешавад. Аз мұқаррароти мазкур бармеояд, ки ҳацми ин маблағ барои тамоми ташкилотҳои сұғуртавій панҷ фоизи як нишондиҳанда барои ҳисобхо мебошад. Дар ин замана ташкилотҳои сұғуртавие, ки ин намуди сұғуртаро анчом медиҳанд, уҳдадоранд, ки ҳуҷҷатҳои танзимкунадаи фаъолияти худро ба талаботи мазкур мутобиқ намоянд;

5) Аз хизматрасонии мақоми (ташкилоти) дахлдор оид ба арзёбии андозаи зарари ба молу мулки қабрдида расондашуда истифода барад. Ин ҳуқук ба қабрдида имконият медиҳад, ки ҳангом рух додани ҳодисай роҳу нақлиёт чиҳати муайян кардани арзиши зарари расонидашуда ба молу мулки қабрдида аз хизматрасонии ташкилохое, ки фаъолияти нархгузориро ба амал мебароранд, истифода намояд. Ин ҳуқуқи

²³¹ Қоидаи ташкилоти сұғуртавии «Сұғуртаи аввалини миллі «Дар бораи сұғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шахрвандий соҳибони воситаҳои нақлиёт» // Махзани мутамаркази иттилоотй-ҳуқуқии ҚТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 13.12.2020).

сүгуртшаванда наметавонад тавассути шартнома ё аз тарафи ташкилоти сүгуртавӣ маҳдуд карда шавад. Ин меъёр бо мақсади муайян кардани арзишҳои воқеии зарари ба ҷабрдида расонидашуда аз тарафи ташкилотҳои касбӣ дар қонунгузорӣ муқаррар гардидааст;

6) Бо натиҷаҳои арзёбии андозаи зарари расондашуда, ки аз тарафи мақоми (ташкилоти) даҳлдор гузаронда шудааст ва ҳисоби андозаи пардохти сүгуртавӣ, ки аз тарафи сүгуртакунанда амалӣ карда шудааст, шинос шавад. Сүгуртшаванда ҳуқуқ дорад, ки ба натиҷаи муайян кардани арзиши зарари дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт расонидашуда шинос шавад ва дуруст воқеӣ будани онҳоро таҳлил намояд;

7) Шартномаи СҲҶҲГСВНА-ро мутобиқи муқаррароти Қонуни мазкур пеш аз муҳлат бекор намояд. Сүгуртшаванда ҳуқуқ дорад, ки дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонун ва шартнома ин намуди шартномаро пеш аз муҳлат бекор намояд. Ҳуқуқи мазкур мазмуни васеъ дошта, ба доираи он якчанд ҳолатҳо дохил мешавад. Ба сифати яке аз чунин ҳолат қатъ гардидани фаъолияти сүгуртакунанда дохил мегардад. Ҳуқуқи мазкур бевосита дар қ. 1, м. 1044 КГ ҶТ ва қ. 3, м. 28 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сүгуртавӣ» пешбинӣ шудааст.

Тибқи он, агар фаъолияти сүгуртакунанда қатъ гардад ва ба сүгуртшаванда пешниҳоди ивазкунии ташкилоти сүгуртавӣ рад карда шавад ба қатъшавии пеш аз муҳлати шартномаи сүгуртавӣ ва ба сүгуртшаванда баргардонидани қисми мукофоти сүгуртавии (ҳаққи сүгуртавии) мутаносибан ба фарқи байни муҳлати шартномаи сүгурта басташуда ва муҳлате, ки дар давоми он шартномаи мазкур амал кардааст ё ба пардохти маблағи харидашаванда аз рӯйи шартномаи сүгуртаи ҳаёт анҷом меёбад.

Ҳолати дигар, ки ба сүгуртшаванда ҳуқуқ барои қатъ гардидани пеш аз муҳлати шартномаро медиҳад, ин несту нобуд шудан ё фурӯши воситаи нақлиёти сүгуртшуда мебошад. Албатта, дар ҳолати фурӯши воситаи нақлиёт сүгуртшаванда ҳуқуқ дорад, ки ба полиси қаблӣ

воситаи нақлиёти дигарро, ки барои истифода мегирад, сугуртаи худро идома диҳад. Барои чунин амал бояд дубора воситаи нақлиётро ба сугуртакунанда пешниҳод намуда, ба қайд гирад, инчунин дар ҳолати мукофоти сугуртавӣ ба воситаи нақлиёти пешниҳодгардида, кифоягӣ нанамояд, иловатан маблағ пардоҳт кунад;

8) Бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузории ҶТ дар ҳолати розӣ набудан бо қарори сугуртакунанда оид ба рад намудани амалисозии пардоҳти сугуртавӣ ва ё кам кардани андозаи он ба мақоми назорати сугуртавӣ ё суд муроҷиат намояд. Ин ҳуқуқ аз ҳуқуқи ҳар як инсон ба ҳимояи судӣ бармеояд. Конститутсияи ҶТ (м. 19) ва қонунгузории соҳавӣ ҳуқуқи ҳар як шахкро ба ҳифзи судӣ кафолат додааст. Сугурташаванда низ дар ҳолати вайрон шудани ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни худ ҳуқуқ дорад, ки аз ҳимояи судӣ истифода намояд. Аз ҷумла, тибқи ин ҳуқуқ сугурташаванда имконият дорад, ки дар ҳолати рад кардани амалисозии пардоҳти сугуртавӣ ё кам кардани андозаи он аз тарафи сугуртакунанда ба мақомоти назорати сугуртавӣ, яъне Бонки миллии Тоҷикистон ва ё мақомоти суд муроҷиат намояд;

9) Ҳангоми рух додани ҳодисаи сугуртавӣ аз сугуртакунанда пардоҳти сугуртавиро дар ҳолатҳои пешбининамудаи Қонуни мазкур талаб намояд. Сугурташаванда ҳуқуқ дорад, ки дар мавриди ба миён омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ташкилоти сугуртавӣ муроҷиат карда, аз он анҷом додани пардоҳти сугуртавиро тибқи тартиби муайяннамудаи қонунгузорӣ ва дар муҳлатҳои даҳлдор амалӣ намудани онро талаб намояд.

Мутобики қ. 2, м. 10 Қонуни ҶТ «Дар бори сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» сугурташаванда уҳдадориҳои зеринро дорад:

1) Мукофоти сугуртавиро мувофиқи Қонуни мазкур ва шартномаи СҲҶҲГСВНА пардоҳт намояд. Уҳдадории мазкур бевосита дар қ. 1, м. 1039 КГ ҶТ, м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ», қ. 5.1. Қоидай ташкилоти сугуртавии «Сугуртаи аввалини миллӣ» ва б. 2

Дастурмали КВД Тоҷиксӯғурта «Дар бораи сӯғуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгарии шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий» муқаррар карда шудааст.

Пардохти мукофоти сӯғуртавӣ уҳдадории асосии сӯғурташаванда ба ҳисоб меравад. Махӯз пардохти мукофоти сӯғуртавӣ сӯғурташавандаро аз ҷавобгарии гражданӣ барои расонидани заар ҳангоми ба миён омадани ҳодисаи сӯғуртавӣ озод менамояд. Пардохти мукофоти сӯғуртавӣ шарти ҳатмии шартномаи СҲҶҲГСВНА ба ҳисоб рафта, дар сурати пардохт накардани он шартнома басташуда эътироф карда намешавад;

2) Дар бораи рӯҳ додани ҳодисаи роҳу нақлиёт ба сӯғуртакунандае, ки бо ў СҲҶҲГСВНА-ро бастааст, хабар расонад. Агар сӯғурташаванда бо сабабҳои узрнок имконияти иҷро намудани чунин амалро надошта бошад, бояд ҳӯҷҷати тасдиқкунандаи Бозрасии давлатии автомобилиро пешниҳод намояд. Уҳдадории хабар расонидан ба сӯғуртакунанда оид ба рӯҳ додани ҳодисаи сӯғуртавӣ бар дӯши сӯғуртакунанда вогузор карда шудааст. Ин уҳдадории худро сӯғуртакунанда метавонад шахсан ё тавассути дигар намояндаи худ иҷро намояд. Чунки дар бештари мавридиҳо дар муҳлатҳои муайян худи сӯғуртакунанда имконияти ба таври бевосита огоҳ намудани сӯғурташавандаро надорад. Бо ҳамин сабаб, дигар шахсон ё хешовандони наздики сӯғурташаванда низ метавонанд дар ҳолати ба миён омадани ҳодисаи сӯғуртавӣ бо пешниҳоди ҳӯҷҷати тасдиқкунандаи Бозрасии давлатии автомобилий сӯғуртакунандаро огоҳ намоянд;

3) Ҳангоми рӯҳ додани ҳодисаи роҳу нақлиёт ба ҷабрдиҳагон ва кормандони бозрасии давлатии автомобилий дар бораи сӯғуртакунандае, ки бо ў шартномаи СҲҶҲГСВНА-ро бастааст, хабар диҳад. Сӯғурташаванда уҳдадор аст, ки дар мавриди ба миён омадани ҳодисаи сӯғуртавӣ ҷабрдиҳагон ва кормандони мақоми ваколатдорро оид ба бастани шартномаи сӯғурта огоҳ намояд. Сӯғурташаванда уҳдадор аст, ки дар натиҷаи ба вуҷуд омадани садамаи нақлиётӣ ба мақомотҳои ваколатдор (Бозрасии давлати автомобилий, зидди сӯҳтор ва ёрии

таъчилий) хабар дихад, сугурташаванда бояд маълумоти дахлорро оид ба ташкилоти сугуртавӣ ба ин субъектон бояд пешниҳод намояд;

4) Ҳангоми рух додани ҳодисаи роҳу нақлиёт оид ба пешгирий ё кам кардани зарари имконпазир, аз ҷумла начот додани молу мулк ва расонидани ёрӣ ба шахсони ҷабрдида тадбирҳо андешад. Андешидани ҷораҳо оид ба пешгирий ё кам кардани зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва молу мулки ҷабрдида расонидашуда, бояд ҷораҳои заруриро амалӣ намояд, ин масъулияти умушишаҳрвандии он ба ҳисоб меравад. Андешидани ин ҷораҳо ба кам ё зиёд гардидани пардоҳти сугуртавӣ таъсири бевосита нарасонида, ҳангоми ба ҷавобгарии маъмурӣ ё ҷиноятӣ кашидани сугурташаванда ба инобат гирифта мешавад. Ҳамзамон, андешидани ҷораҳои пешгирикунанда мумкин аст, барои ба миён омадани зарари қалон монеа гардад. Масалан, сари вақт ба муассисаҳои тиббӣ расонидани ҷабрдида мумкин аст, ки онро аз марг начот дихад ва ғайра. Чунин уҳдадорӣ бевосита дар қ. 1, м. 1048 КГ ҶТ, б. 8.2. Қоидаи ташкилоти сугуртавии «Сугуртаи аввалини миллӣ» ва банди 3.12. Дастурмали КВД Тоҷиксугурта «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгарии шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий» ишора шудааст;

5) Ҳангоми рух додани ҳодисаи роҳу нақлиёт тибқи Қонуни мазкур ва шартномаи басташуда ба шахсони дахлдор оид ба ҳодисаи роҳу нақлиёти руҳдода хабар дихад;

6) Ҳангоми рух додани ҳодисаи роҳу нақлиёт мутобики талаботи қонунгузории ҔТ аз муоинаи тиббӣ ҷиҳати муайян кардани ҳолати мастий бар асари истеъмоли машрубот, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадхушкунанда гузарад. Меъёри мазкур ба он мақсад муқаррар гардидааст, ки чунин ҳолатҳо нисбат ба шартномаи СҲҶҲГСВНА муҳим мебошанд.

Махсусан, ин ҳолатҳо барои сугуртакунанда дорои аҳаммияти ҳуқуқӣ мебошанд. Ҷавобгарии гражданин сугурташаванда ҳангоми идоракунии воситаи нақлиёт дар ҳолати мастий, бар асари истеъмоли

машрудоти спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадҳушкунанда рух дода бошад, дар ин ҳолат сугуртакунандае, ки пардоҳти сугуртавиро ба ҷабрдида амалӣ намудааст, ҳуқуқи талаби мутақобиларо (регрессро) ба андозаи маблағи пардохтгардида нисбат ба шахсе, ки зарар расондааст, дорад.

Қонунгузории граждании ҶТ ба ҳамаи субъектони ҳуқуқи гражданий имконият медиҳад, ки ба шартнома дилҳоҳ шарти дар қонун пешбинишуда, инчунин шартҳои дар қонун пешбининагардида низ ворид намоянд. Шартномаи СҲҶҲГСВНА низ аз ин қоида истисно намебошад. Дар асоси қ. 3, м. 9 Қонуни ҶТ «Дар бори сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» шартномаи СҲҶҲГСВНА инчунин метавонад ҳуқуқу уҳдадориҳои дигари сугурташаванда, ки ба қонунгузории ҶТ мухолиф нестанд, пешбинӣ гарданд.

Дар баробари сугурташаванда, сугуртакунанда низ дорои ҳуқуқ ва уҳдадориҳои муайян мебошад. Сугуртакунанда тибқи қ. 1, м. 10 Қонуни ҶТ «Дар бори сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» ҳуқуқҳои зеринро доро аст:

1) Ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА аз сугурташаванда пешниҳоди маълумотро тибқи талаботи Қонуни мазкур дархост намояд. Сугуртакунанда шартномаи мазкурро дар асоси маълумоти ба сугурташаванда ва воситай нақлиёти ба ӯ тааллукдошта мебандад. Аз ин рӯ, ҳангоми бастани шартномаи сугурта сугуртакунанда ҳуқуқ дорад, ки аз сугурташаванда пешниҳод намудани маълумотҳои муайянро талаб намояд.

Масалан, шартномаи СҲҶҲГСВНА дар ташкилотҳои сугуртавӣ бо пешниҳоди шиносномаи техникии воситай нақлиёт ва ҳучҷати тасдиқунандаи гузаштани воситай нақлиёт аз муоинаи ҳатмии давлатии техникӣ баста мешавад. Дар ин замана, ташкилоти сугуртавӣ ҳуқуқ дорад, талаб намояд, ки шиносномаи техникии воситай нақлиёт ва

хүччати тасдиқунандаи гузаштан аз муоинаи техникий аз тарафи соҳиби воситай нақлиёт пешниҳод карда шавад;

2) Аз мақомот ва ташкилоти даҳлдор хүччатҳои тасдиқунандаи рух додани ҳодисаи сугуртавӣ ва андозаи зарари ба ҷабрдидағон расондашударо дархост намояд. Суғуртакунанда ҷиҳати аниқ муайян кардани ба миён омадани ҳодисаи сугуртавӣ ҳуқуқ дорад, ки аз мақомоти Бозрасии давлатии автомобилий хүччат оид ба рух додани ҳодисаи роҳу нақлиётро талаб намояд. Воситай нақлиёт танҳо дар ҳолати садамаи ду нақлиёт бо ҳамдигар, ки яке аз онҳо дар асоси хүччатҳои мақомоти даҳлдор бегуноҳ ҳисобида мешавад, ҳақгузорӣ карда мешавад²³². Дар баробари ин суғуртакунанда имконият дорад, ки аз ташкилоте, ки зарари ба ҷабрдида расонидашударо арзёбӣ менамояд, пешниҳод намудани хүччати тасдиқунанда оид ба арзиши зарари расонидашударо талаб намояд;

3) Аз хизматрасониҳои мақоми (ташкилоти) даҳлдор оид ба арзёбии андозаи зарари ба молу мулки ҷабрдидағон расондашуда истифода барад. Ин ҳуқуқ ба суғуртакунада кафолат медиҳад, ки аз хизматрасониҳои ташкилоти муайянкунандаи арзёбии зарари ба ҷабрдида расонидашуда истифода қунад. Ин ҳуқуқ дар б. 10.2. Қоидай суғуртаи ҷавобгари соҳибони воситай нақлиёти ташкилоти суғуртавии «Суғуртаи аввалини миллӣ» ва б. 3.11. Даствурамали КВД Тоҷиксугурта «Дар бораи суғуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгарии шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий» муқаррар гардидааст. Тибқи он андозаи зарарро суғуртакунанда мустақилона бо иштироки шахси зараррасонида, ҷабрдида ва ё шахси бовариноки онҳо муайян менамояд. Дар ҳолатҳои зарурӣ КВД «Тоҷиксугурта» ва «Суғуртаи аввалини миллӣ» ҳуқуқ доранд, ки барои муайян кардани андозаи зарар коршиносони соҳавиро ҷалб намояд.

---

²³² Ниг.: Зоиров Ч.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуки суғуртаи ҶТ: дастури таълимӣ. – Душанбе: ЭР-граф, 2010. – С. 223.

Дар ин маврид бояд қайд кард, ки ҳам сұғуртакунанда ва ҳам сұғурташаванда ҳуқуқи мазкурро доро мебошанд. Дар мавриде, ки агар ҳар ду тараф аз хизматрасониҳои мақом ё ташкилоти нархгузорӣ истифода намояд, дар ин ҳолат нофаҳмӣ ва мушкилот мумкин аст, ки ба вучуд ояд. Агар ҳар ду тараф аз хизматрасониҳои ин гуна ташкилотҳо ҷиҳати муайян кардани арзиши зарари ба ҷабрдида расонидашуда истифода баранд, дар ин маврид вобаста ба арзиши муайяншуда байни тарафҳо баҳс ба миён ояд (аз ҷониби тарафҳо эътирофӣ накардани натиҷаҳои арзёбӣ), пас дар чунин ҳолат бояд тарафҳо ё яке аз онҳо ҷиҳати эътироф натиҷаи арзёбӣ ба суд муроҷиат намоянд. Суд қадом натиҷаеро воқеӣ ва адолатнок ҳисоб намояд, пас пардоҳти сұғуртавӣ тибқи он анҷом дода мешавад.

Ҳамзамон, сұғуртакунанда ҳуқуқи талаби мутақобила (регресс)-ро нисбат ба шахсе, ки зарар расондааст, доро мебошад. Ин ҳуқуқ дар қ. 1, м. 1053 КГ ҶТ, қ. 11, м. 20 Қонуни ҟТ «Дар бораи фаъолияти сұғуртавӣ», қ. 9 Қарори Ҳукумати ҟТ «Дар бораи сұғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситай нақлиёт»²³³, б. 12.1. Қоидай ташкилоти сұғуртавии «Сұғуртаи аввалини миллӣ», «Дар бораи сұғуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгари шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» ва б. 3.12. Дастурамали КВД Тоҷиксұғурта «Дар бораи сұғуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгари шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий» ишора шудааст.

Ҳангоми рух додани ҳодисаи сұғуртавӣ ба ташкилоти сұғуртавӣ, ки пардоҳти ҷуброни сұғуртавиро (пардоҳти сұғуртавиро) аз рӯйи шартномаи СХЧХГСВНА анҷом додааст, дар доираи ин маблағ ҳуқуқи талаби регрессӣ нисбат ба шахси гунаҳкор, ки бо айби ӯ ба шахсони сеюм зарар расонида шудааст, мегузарад. Агар сұғурташаванда аз даъвои худ нисбат ба шахси мазкур ё аз ҳуқуқҳое, ки ичрои ин талаботро таъмин

²³³ Қарори Ҳукумати ҟТ «Дар бораи сұғуртаи давлатии ҳатмии масъулития шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 10 июни соли 1996, № 264 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҟТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаси муроҷиат: 13.12.2020).

менамоянд, даст кашад, дар ин ҳолат ташкилоти сугуртавӣ аз пардохти он қисми ҷуброни сугуртавӣ (пардохти сугуртавӣ), ки бояд аз ин шахс меситонид, озод карда мешавад. Масалан, дар амалияи суди иқтисодии ш. Душанбе баҳс доир ба чунин ҳуқуқи сугуртакунанда ба вучуд омадааст. ҶДММ-и Ташкилоти сугуртавии «БИМА» ба суди мазкур доир ба ҷавобгарии Ҷамъияти саҳҳоми кушодаи «Тоҷикгидроэлектромонтаж» даъвои болозикр намудааст.

Дар аризаи даъвогӣ зикр шудааст, ки ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» бо Намояндаи ташкилоти «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ санаи 1-уми марта с. 2019 маҷмуи шартномаҳои сугуртавӣ бо номи «Оромӣ дар сари ҷамбарак» бо силсилаи СІО № 000000053731-ро то 29-уми феврали с. 2020 ба имзо расонидааст. Тибқи талаботи шартномаи мазкур воситаи нақлиёти тамғаи IVEKO, р/д 202B085, с. барориш 2013, рақами VIN:ZCFA1TM0202615117 ба маблағи 293 929,85 сомонӣ аз рӯйи барномаи шартҳои сугуртавии «Автокаско» сугурта карда шудааст.

Боиси қайд аст, ки дар санаи 4-уми августи с. 2019 соати 13:40 автомашинаи боркаши ҶСК «Тоҷикгидроэлектромонтаж», тамғаи XCMG, р/д 959ZA01, рангаш зард, рақами силсилаи шаҳодатномаи бақайдгирии воситаи нақлиёт DB0162551 аз 16-уми ноябри с. 2017, VIN: LC1ARMAF7G0008161, с. барориш 2016, навъи муҳаррик 5000 дизелӣ, тавонии муҳаррик 105/143, вазни пурдаш 20268 кг ваъзи холисаш 1932. ронанда Р.Ҳ., ҳангоми ҳаракат дар асоси роҳҳати автомобилии боркаши рақами 21012 аз 4 августи с. 2020 дар маҳали майдончай болои пешдарғоти Неругоҳи барқӣ обии «Рофун» назди баромадгоҳи нақби Т-22 бо риоя накардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ бинобар аз уҳдаи идораи воситаи нақлиёт набаромадани ронанда Р.Ҳ., ба автомошинаи хизматрасонии техникии тамғаи IVEKO, р/д 202B085 бархурдааст.

Оид ба ҳолати садамавии нақлиёти мазкур аз тарафи масъулини «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ ҳисбот оид ба ҳодисаи садамаи нақлиётӣ таҳти № 225 аз 4 августи с. 2019 аз тарафи шуъбаи БДА-и ш.

Роғун, протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ, таҳти силсилаи рақами АА № 00872694 аз 26-уми августи с. 2019 дар доираи талаботи қ.1, м.333, «Риоя накардани қоидаҳои ҳаракат дар роҳ», ки боиси зарар гардидааст, КҲМ ҶТ аз тарафи масъулини ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» санади аввалини зарар таҳти рақами 1 аз 29-уми августи с. 2019 бо риояи талаботи қонунгузории ҶТ тартиб дода шудааст.

Дар асоси ҳуҷҷатҳои тадбиқдодашуда гунаҳгори садамаи нақлиётӣ ба миёномада ронандай ЧСК «Тоҷикгидроэлектромантаж» ронанда Р.Х., бо автомошинаи боркаши тамғаи XCMG, р/д 959ZA01 мебошад. Дар навбати худ, аз тарафи масъулини «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ санаи 16-уми августи с. 2019 бо ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» ариза дар бораи ҳодисаи сугуртавӣ, барои баррасӣ пешниҳод кардааст. Дар натиҷа ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» дар асоси санади сугуратвии № 991 аз 30-уми апрели с. 2020 ва ба намояндагии масъулини «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ тибқи супоришиномаи №15 аз 6-уми майи с. 2019 тариқи имкониятҳои ташкилоти қарзии пардохткунанда, бо суратҳисоби муросилотии № 20402972418201-и ҶДММ «ВАСЛ» дар шаҳри Душанбе ташкилоти қарзии пардохтиранда ЧСК «Халил Бонк Тоҷикистон» дар шаҳри Душанбе маблағи пулии 259 825,78 сомонӣ пардохт намудааст.

Аз тарафи масъулини ташкилоти «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ санаи 30-уми апрели 2020 маблағи пулии 259 825,78 сомонӣ, қабул гардида, созишнома оид ба манъ набудани даъво, имзою муҳргузорӣ карда шудааст. Бо истифода аз ҳуқуқҳои суброгоғатсия, яъне ба ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» ҳамчун сугуртакунанда гузаштаи ҳуқуқи сугурташаванда барои ҷуброни зарар ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» санаи 11-уми июни с. 2020 бо мактуби таҳти № 101 расман ба унвони роҳбарияти ЧСК «Тоҷикгидроэлектромантаж» муроҷиат намуда, хоҳиш намудааст, ки зарари аз ҷониби корманди «Тоҷикгидроэлектромантаж» расонидашуда, аз ҷониби ширкати мазкур ба ҶДММ «Ташкилоти сугуртавии БИМА» ҷуброн карда шавад. Ба

мактуби човобии худ аз санаи 22-уми июни с. 2020
ЧСК»Точикгидроэлектромантаж» посух додааст, ки оид ба рүёнидани
зарари расонидашуда ЧДММ «Ташкилоти суғуртавии БИМА» ба
ронанда Р.Х., муроциат намояд.

Аз суд хоҳиш намудааст, ки аз ҳисоби ҷавобгар ЧСК зараре, ки аз
ҷониби кормандаш, ронанда Р.Х., ҳангоми ичрои уҳдадории меҳнатӣ
(хизматӣ, вазифавӣ)-и ба худ расонидааст ба маблағи 259 825,78 сомонӣ
ва маблағи бочи давлати 5 197 сомонӣ ба фоидаи даъвогар ЧДММ
«Ташкилоти суғуртавии БИМА» рӯйёнида шавад.

ЧСК «Точикгидроэлектромантаж» нисбати аризаи даъвогӣ ба суд
бо норозигӣ муроциат намудааст.

Дар норозигӣ зикр карда шудааст, ки аз ҳисботот оид ба ҳодисаи
садамаи нақлиётӣ таҳти рақами 225 аз 4-уми августи с. 2019, ки аз тарафи
масъулияти «Салини Импречило С.п.А.» дар ҶТ тадбиқ дода шудааст,
бармеояд, ки гунаҳгори ҳодисаи ноҳуш ронандаи тамғаи XCMG, р/д
959ZA01 заарар диддааст. Аз санад дар бораи ҳодисаи ноҳуш дар
истехсолот таҳти рақами 7 аз 4-уми августи с. 2019, ки аз тарафи шуъбаи
БДА-ш.Роғун протоколи ҳуқуқвайронкунии маъмурӣ нисбати ронанда
Р.Х., тартиб дода шуда он гунаҳгор дониста шудааст. Р.Х., қоидаҳои
ҳаракат дар роҳро вайрон карда, дар асоси талаботи қ. 1, м. 333 КҲМ ҟТ
ба ҷавобгарии маъмурӣ кашида шудааст. Аз шартномаи меҳнатии аз 10-
уми декабри с. 2019 байнин ширкати ЧСК «Точикгидроэлектромантаж»
ва ронанда Р.Х., банди 5.2. сарҳати 6 бармеояд, ки дар натиҷаи
расонидани зарар ба молумулки корфармо қасдан ё аз беэҳтиётӣ ва
хунукназарӣ корманд уҳдадор аст, ки зарари расонидаашро пурра
барқарор намояд.

Аз суд хоҳиш намудааст, ки аризаи даъвогии ЧДММ «Ташкилоти
суғуртавии БИМА» нисбати ЧСК «Точикгидроэлектромантаж» дар
бораи ҷуброни зарар аз ҷониби шахси ҳуқуқӣ, ки корманди он ҳангоми
ичрои уҳдадориҳои меҳнатӣ (хизматӣ, вазифавӣ), худ расонидааст,
бинобар беасос буданаш рад карда шавад.

Намояндаҳои даъвогар шаҳрвандон К.С., К. Ф., А. М., ва М.А. дар маҷлиси судӣ аъризай даъвогиро дасгири намуда бо мазмуни аризай даъвогӣ баёнот дода, аз суд хоҳиш намудаанд, ки аризай даъвогӣ қонеъ карда шавад. Намояндаи ҷавобгар шаҳрванд М.М. дар маҷлиси судӣ аризай даъвогиро эътироф накарда бо мазмуни норозигияш баёнот дода, аз суд хоҳиш намуд, ки аризай даъвогӣ бинобар беасос буданаш рад карда шавад.

Суд дар асоси таҳлили далелҳо ба чунин хулоса меоянд, ки даъвои ҶДММ «Ташкилоти суғуртавии БИМА» беасос мебошад. Суд вақти баргузории садамаи нақлиётиро берун аз вақти кории ронанда Р.Х., муқаррар парварӣ, дар асоси қ. 2, м. 1083 КГ ҔТ, яъне дар иртибот бо муқаррароти ҳамин кодекс оид ба уҳдадориҳои вобаста ба ҷуброни зарари кормандон, он шаҳрвандоне эътироф карда мешаванд, ки корҳоро дар асоси шартномаи меҳнатӣ (қарордод), инчунин дар асоси шартномаи ҳуқуқи гражданий ба ҷо меоранд, агар дар айни ҳол онҳо тибқи вазифа ё таҳти назорати шаҳси даҳлдори ҳуқуқӣ ё шаҳрванди масъули пешбурди бехатарии корҳо амал кардаанд, ё мебоист амал кунад, асоснок намудааст²³⁴.

Мувофиқи м. 17 Конуни ҔТ «Дар бораи суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» суғуртакунандае, ки пардохти суғуртавиро ба ҷабрдида амали намудааст, дар ҳолатҳои зерин ба андозаи маблағи пардохтгардида нисбат ба шаҳсе, ки зарап расондааст, ҳуқуқи талаби мутақобиларо (регистрация) дорад:

1) Ҕавобгарии гражданию ҳуқуқии суғурташаванда дар натиҷаи амалҳои барқасданаи ӯ, ки ба рух додани ҳодисаи суғуртавӣ равона гардидаанд, фаро расида бошад;

---

²³⁴ Бойгонии маводи суди иқтисодии ш. Душанбе // Парвандаи бақайдгирӣ аз 20.11.2020, № 1-170/20. Шакли № А-3.

2) Чавобгарии гражданию ҳуқуқии сүгуртшаванда ҳангоми идоракунни воситаи нақлиёт дар ҳолати масть, бар асари истеъмоли машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадҳушкунанд рух дода бошад;

3) Чавобгарии гражданию ҳуқуқии сүгуртшаванда дар натиҷаи идоракунни воситаи нақлиёт бе доштани ҳуқуқи идораи воситаи нақлиёт фаро расида бошад;

4) Чавобгарии гражданию ҳуқуқии сүгуртшаванда дар натиҷаи гайб задани ронанд аз маҳалли рух додани ҳодиса фаро расида бошад;

5) Чавобгарии гражданию ҳуқуқии сүгуртшаванда дар натиҷаи истифодабарии воситаи нақлиёт берун аз меъёри ғунҷоиши мусофоркашиву боркашонии он фаро расида бошад;

6) Чавобгарии гражданию ҳуқуқии сүгуртшаванда дар натиҷаи истифодабарии воситаи нақлиёт бе муоинаи ҳатмии давлатии техникии воситаи нақлиёт фаро расида бошад;

7) Ҳолатҳои дигаре, ки тарафҳо дар шартнома пешбинӣ кардаанд.

Дар адабиёти илмӣ қайд карда мешавад, ки ҳангоми бастани шартномаи сүгуртаи ҳатмӣ сүгуртакунанда ҳуқуқ дорад, ки тафтиши воситаи нақлиётро дар ҷойи истиқомати сүгуртшаванда (маҳалли ҷойгиршавии шахси ҳуқуқӣ) гузаронад, агар аз шартнома тартиби дигаре барнаояд²³⁵.

Сүгуртакунанда уҳдадориҳои зеринро иҷро менамояд:

1) ҳангоми бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА сүгуртшавандаро бо шарту талаботи шартномаи зикргардида шинос намуда, ҳуқуқу уҳдадориҳои ӯро, ки аз ин шартнома бармеоянд, фаҳмонад. Иҷрои ин уҳдадорӣ аз тарафи сүгуртакунада ва аз ҳуқуқи сүгуртшаванда ба фаҳмонидани ҳуқуқу уҳдадориҳои худ, ки аз шартнома бармеояд, вобаста аст. Нафаҳмонидани ҳуқуқу уҳдадориҳои сүгуртшаванда ё

---

²³⁵ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

нодуруст фаҳмонидани онҳо мумкин аст, боиси беэътибор эътироф кардани шартномаи мазкур гардад.

Ин уҳдадорӣ дар қ. 5, м. 8 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» ишора шудааст. Тибқи уҳдадории мазкур сугуртакунанда бояд пеш аз бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА ба сугурташаванда шартҳо ва қоидаҳои сугуртавиро шинос намояд. Қайд намудан зарур мебошад, ки уҳдадории мазкур дар шароити кунуни ҶТ аҳаммияти хоса дорад, зоро СҲҶҲГСВНА намуди сугуртае мебошад, ки аз намуд ва қоидаҳои сугуртавии он, қисми зиёди соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий пурра оғаҳ намебошанд. Маълумотҳои оморӣ нишон медиҳад, ки қисмати маҳдуди сугурташавандагон ба сугуртакунангон барои пардохти сугуртавӣ муроҷиат менамоянд ё бар хилофи қоидаҳои сугуртавӣ амал менамоянд. Асосҳои ишорашуда пеш аз ҳама аз огоҳ набудан ба қоидаҳои сугуртавӣ робита дорад

Ба ақидаи мо, талаботи қонун барои пурра ичро намудани уҳдадории мазкур кифоя намебошад. Аз ин рӯ, пешниҳод менамоем, ки дар қонуни ишорашуда талаботи бевосита, ки сугуртакунанда уҳдадор аст дар вақти бастани шартномаи сугурта тамоми шартҳо ва қоидаҳои сугуртавиро ба сугуртакунанда шинос намояд, муқаррар карда шавад. Қайд намудан зарур мебошад, ки уҳдадории зикршуда дар қонуни қаблий аз с. 1994 муқаррар гардида буд²³⁶;

2) Баъд аз бастани шартномаи СҲҶҲГСВНА ва пардохти мукофоти сугуртавӣ полиси сугуртавиро диҳад. Чи тавре ки дар боло қайд намудем, полиси сугуртавӣ ин ҳуҷҷати тасдиқкунандаи бастани шартномаи сугурта ба ҳисоб меравад. Бо ҳамин назардошт, баъди бастани шартнома сугуртакунанда уҳдадор аст, ки полиси сугуртавиро ба сугурташаванда диҳад;

3) Ҳангоми аз тарафи сугурташаванда пешниҳод шудани ариза онро сари вақт баррасӣ карда, дар давоми панҷ рӯзи корӣ ҷавоби хаттӣ диҳад.

²³⁶ Қонуни ҶТ «Дар бораи сугурта» аз 20 июля с. 1994, № 982 // Аҳбори Шӯрои Олии ҶТ. – 1994. – № 14. – Мод. 207; 1997. – № 9. – Мод. 117. – № 23-24. – Мод. 333; 1999. – № 5. – Мод. 73; 2001. – № 4. – Мод. 179; 2005. – № 12. – Мод. 635; 2008. – № 3. – Мод. 197.

Баррасии саривақтии аризаи суғурташаванда зарур мебошад, чунки манфтиатҳои поймолшудаи ҷабрдида бояд сари вақт барқарор карда шавад. Дар муҳлати панҷ рӯз суғуртакунанда ҳолатҳои корро омӯхта, ба он ҷавоби ҳаттӣ медиҳад. Дар ҳолати фавти ҷабрдида ва дар асоси аризаи аз ҷониби ғоидагирандагардида, дар бораи пардохти суғуртавӣ ва маълумотномаи муассисаи тиббӣ доир ба ҳодисаи мазкур, суғуртакунанда уҳдадор аст панҷоҳ ғоизи маблағи пардохти суғуртавиро дар муҳлати як рӯзи корӣ пардохт намояд.

Маблағи боқимондаи пардохти суғуртавӣ пас аз пешниҳод намудани шаҳодатномаи вафот дар муҳлати як рӯзи корӣ пардохт карда мешавад. Дар сурати риоя накардани муҳлатҳои мазкур барои муҳлатгузаронӣ нисбати суғуртакунанда ноустуворона муқаррар карда мешавад. Барои гузаронидани ин муҳлатҳо дар қонунгузорӣ ноустуворонаи қонунӣ пешбинӣ карда шудааст. Тибқи қ. 3, м. 16 Қонуни ҶТ «Дар бори суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию хуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» ҳангоми дар муҳлати муқарраргардида амалӣ накардани пардохти суғуртавӣ суғуртакунанда уҳдадор аст ба ҷабрдида (ғоидагирандагардида) барои ҳар рӯзи ба таъхиргузошташуда ба андозаи 0,5 ғоизи маблағи пардохтшаванда ноустуворона супорад;

4) Ҳангоми аз тарафи суғурташаванда барои пардохти суғуртавӣ пурра пешниҳод нагардидани ҳуччатҳои зарурӣ дар давоми на зиёда аз як рӯзи корӣ аз рӯзи воридшавии ҳуччатҳои мазкур ба шахси муроҷиаткунанда бо нишон додани рӯйхати пурраи ҳуччатҳо хабар дидҳад. Аввалан, суғурташаванда ҳам ҳуччатҳои марбут ба рух додани ҳодисаи роҳу нақлиётро пурра ба суғуртакунанда бояд пешниҳод намояд. Дар ҳолати пурра пешниҳод накардани ҳуччатҳо суғуртакунанда уҳдадор аст, ки суғурташавандаро оид ба пурра пешниҳод кардани ҳуччатҳои даҳлдор огоҳ намояд;

5) Ҳангоми рух додани ҳодисаи суғуртавӣ пардохти суғуртавиро бо тартиб ва муҳлатҳое, ки Қонуни мазкур муқаррар намудааст, амалӣ намояд. Қонунгузор барои амалӣ намудани пардохти суғуртавӣ

муҳлатҳои мушаҳҳасро муқаррар кардааст ва дар доираи ин муҳлатҳои сугуртакунанда пардохти сугуртавиро амалӣ мекунад. Масалан, пардохти сугуртавӣ тибқи талаботи қонунгузорӣ аз тарафи сугуртакунанда дар муддати панҷ рӯзи корӣ аз рӯзи пешниҳоди ҳуҷҷатҳои зарурӣ амалӣ карда мешавад;

6) Харочоти сугурташавандаро, ки бо мақсади пешгирий ва ё кам кардани ҳачми заар ҳангоми рух додани ҳодисаи сугуртавӣ ба вуқӯъ омадааст, ҷуброн намояд. Сугурташаванда мутобики қонунгузорӣ уҳдадор карда шудааст, ки ҷиҳати пешгирий ё кам кардани оқибатҳои зарари ба ҷабрдида расонидашуда чораҳои зарурӣ андешад. Бо сабаби он ки сугурташаванда чораҳои заруриро на ба манфиати худ, балки ба манфиати сугуртакунанда анҷом медиҳад, аз ҳамин лиҳоз, сугуртакунанда уҳдадор аст, ҳарочотеро, ки сугурташаванда барои пешгирии кам кардани оқибатҳои зарари расонидашуда андешидааст, ҷуброн намояд. Сугуртакунанда уҳдадор мегардад, ки ҳарочоти сугурташавандаро барои кам кардани заар сарф кардааст, ҷуброн намояд, агар ҷунин ҳарочот зарурӣ бошад ё он барои иҷрои дастури сугуртакунанда анҷом дода шуда бошад, ҳатто агар тадбирҳои даҳлдор натиҷа надода бошанд ҳам, бояд аз ҷониби сугуртакунанда пардохта шаванд;

7) Аз сугурташаванда барои гирифтани маблағи пардохти сугуртавӣ, ба истиснои ҳуҷҷатҳои дар Қонуни мазкур муқарраргардида, ҳуҷҷатҳои иловагиро талаб накунад;

8) Ҳисботи молиявии мутамарказонидаи худ ва ҳисботи аудитории мустақилро ҳар сол дар на кам аз ду нашрияи даврӣ, ки дар ҳудуди ҶТ паҳн мешаванд ва ё дар сомонаи худ бо забони давлатӣ нашр намояд. Уҳдадории мазкур ба фаъолияти ташкилотҳои сугуртавӣ даҳл дошта, ба шартномаи СҲҶҲГСВНА на он қадар таъсири зиёд дорад. Пешниҳоди ҳисботи молиявии ташкилотҳои сугуртавӣ имконияти пардохтпазирии онҳоро нишон медиҳад;

9) Расмиёти санчиши дахлдори сугурташаванда ё молик-бенефитсиарро аз рӯйи шартномаи сугурта тибқи талаботи Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» анҷом дишад. Тибқи м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» аз 23 июля с. 2016, № 1349 молик – бенефитсиар (манфиатгир) ин як ё якчанд шахси воқеӣ мебошад, ки бевосита ё бавосита соҳиби моликият (соҳиби зиёда аз 25 фоиз иштироки афзалиятнок дар сармояи муштарӣ ё микдори умумии саҳмияҳои муштарӣ бо ҳуқуқи овоз) мебошанд ё муштарӣ ва ё шахсеро, ки ба манфиати онҳо аҳд амалиёт анҷом дода мешавад, воқеан назорат мекунанд, инчунин шахсоне, ки шахси ҳуқуқиро назорат мекунанд. Мутобики қ. 13, м. 20 Қонуни мазкур дар лаҳзаи аз ҷониби ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) ба сугурташаванда ё молик бенефитсиар ва фоидагиранда аз рӯйи шартномаи сугурта пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавӣ (пардоҳти сугуртавӣ) ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) уҳдадор аст расмиёти зерини санчиши дахлдори сугурташаванда ё молик - бенефитсиар ва фоидагирандаро аз рӯйи шартномаи сугурта анҷом дишад: а) ҳуҷҷатҳои тасдиқунандаи шахсият ва ҷои истиқомати сугурташаванда ё молик - бенефитсиар ва фоидагирандаи шахси воқеиро талаб намояд, шахсияти онҳоро муайян кунад ва санҷад; б) ном, рақами мушаххаси андозсупоранда ё рамзи ташкилоти хориҷӣ, рақами бақайдгирии давлатӣ, ҷойи бақайдгирии давлатӣ ва ҳуқуқ ба моликият, инчунин сурогаи маҳалли ҷойгиршавии сугурташаванда ё молик - бенефитсиар ва фоидагирандаи шахси ҳуқуқиро муайян намояд;

10) Ҳуҷҷатҳо ва маълумоти заруриро на кам аз панҷ сол аз анҷом ёфтани муносибатҳои корӣ ва баста шудани суратҳисоб нигоҳ дорад. Ин муҳлат аз қонунгузории сугуртавӣ бармеояд ва дар дигар санадҳои меъёрии ҳуқуқии соҳаи сугуртавӣ низ пешбинӣ шудааст, ки маълумотҳои заруриро бояд ташкилоти сугуртавӣ на камтар аз панҷ сол нигоҳ дорад. Аз ҷумла, мувоғиқи қ. 15, м. 20 Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сугуртавӣ» «ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) уҳдадор аст ҳуҷҷатҳо ва маълумоти заруриро на камтар аз панҷ сол

аз анчом ёфтани муносибатҳои корӣ ва баста шудани суратҳисоб нигоҳ дорад».

Дар асоси шартнома мумкин аст, ки нисбати сугуртакунанда уҳдадориҳои дигар созиши тарафҳо муқаррар карда шавад.

Дар баробари ҳуқуқ ва уҳдадориҳои сугурташаванда ва сугуртакунанда, дар қонунгузорӣ ҳуқуқҳои ҷабрдидаи ҳодисаи роҳу нақлиёт низ зикр карда шудааст. Ҷабрдида ҳуқуқ дорад, ки: – ба сугурташаванда ва сугуртакунанда дар бораи зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ў дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт расондашуда хабар дидад; – ба сугуртакунанда ҳӯҷҷатҳои заруриро барои гирифтани пардохти сугуртавӣ пешниҳод намояд; – дар ҳолатҳои зарурӣ аз хизматрасонии мақоми (ташкилоти) даҳлдор барои арзёбии андозаи зарари ба молу мулк расондашуда истифода барад; – бо натиҷаҳои арзёбии андозаи зарари расондашуда ва ҳисоби андозаи пардохти сугуртавӣ, ки аз тарафи сугуртакунанда амалий карда шудааст, шинос шавад; ҳангоми рух додани ҳодисаи сугуртавӣ аз сугуртакунанда пардохти сугуртавиро дар ҳолатҳои пешбининамудаи Қонуни мазкур талаб намояд; – аз хизматрасонии муассисаҳои тиббӣ истифода барад; – ба соҳиби воситаи нақлиёт оид ба ҷуброни зарари расондашуда нисбати он қисми маблағи зарари расондашуда, ки аз андозаи пардохти сугуртавии амалигардида зиёд аст, талабот пешниҳод намояд ва дар сурати ичро нагардидани талаботи пешниҳодшуда аз ҷониби соҳиби воситаи нақлиёт бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ ба суд муроҷиат кунад.

Ҳуқуқҳои ҷабрдида, ки дар боло зикр гардид, дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ ба шахсони дигаре, ки ба сифати фоидагиранда баромад мекунанд, мегузаранд.

2.4. Ҷавобгарии тарафҳо тибқи шартномаи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии хуқуқи гражданини соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий

Меъёри хуқуқ он вақт самараи зарурӣ медиҳад, ки агар барои вайрон кардани он ҷавобгарӣ пешбинӣ шуда бошад. Мавҷудияти ҷавобгарии тарафҳо дар шартнома асосан бо он рабт дорад, ки ҳар як ҷониби шартнома бобати дуруст, самаранок ва пурра ичро намудани шартҳои шартнома бояд талош варзад ва ҳангоми расонидани заар ба тарафи дигар барои барқарор намудани он ҷавобгарӣ эҳсос намояд²³⁷.

Фаъолияти роҳу нақлиёт дар мамлакатҳои ҷаҳон бо суръати баланд рушд намуда истодааст, ки ин як қатор мушкилотҳоро вобаста ба ҳимоя ва барқарор намудани ҳуқуқҳои вайроншуда дар натиҷаи истифодаи воситаи нақлиёти автомобилий ба вучуд меорад. Бо дарназардошти ба вуқӯъ пайвастани ҳодисаҳои зиёди роҳу нақлиёт, ки дар натиҷа ҳаёт, саломатӣ ва молу мулки шахсон зери ҳатар қарор мегиранд, ҷиҳати барқарор намудани ин ҳуқуқу манфиатҳои вайроншуда қонунгузорӣ механизми сугуртаро пешбинӣ намудааст.

Омори расмӣ нишон медиҳад, ки ҳамасола теъдоди садамаҳои нақлиётӣ дар сатҳи баланд қарор доранд. Дар миқёси ҷумҳурӣ дар 5 соли охир 15 019 адад садамаи нақлиётӣ ба қайд гирифта шудааст. Дар натиҷаи ин садамаҳо 5 660 нафар ба ҳалокат расида, 20 383 нафар заарҳои гуногун ба саломатӣ бардоштаанд²³⁸. Яке аз воситаҳои таъмини ҷуброни заар ҳангоми ҳодисаҳои садамавии автомобилий СҲҶҲГСВНА мебошад.

Вобаста ба мағҳуми ҷавобгарии ҳуқуқӣ дар адабиёти илмӣ нуқтаи назари ягона вучуд надорад. Ҷавобгарии ҳуқуқӣ намуди ҷавобгарии иҷтимоӣ мебошад, ки барои ҳуқуқвайронкунӣ ва бо истифодаи чораҳои

---

²³⁷ Ниг.: Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи гражданини иҷораи қитъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: монография: нашри аввал / зери таҳрири Ғаюров Ш.К. – доктори илмҳои ҳуқуқшиносӣ, профессор, мудири кафедраи ҳуқуқи гражданини факултети ҳуқуқшиносии ДМТ. – Душанбе: Графика-83, 2020. – С. 223.

²³⁸ Ниг.: Аҳбори таҳлилӣ оид ба ҳолати ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди ҶТ вобаста ба солҳои 2010-2020 // Раёсати бозрасии давлатии автомобилии ВҚД ҔТ. – Душанбе, 2020. – С. 20.

чавобгарии ҳуқуқӣ аз ҷониби субъектони босалоҳият татбиқ мешавад²³⁹. Ба андешаи Э.С. Насридинзода чавобгарии ҳуқуқӣ ин зарурати шахс ба гирифтор шудан ба ҷораҳои маҷбурияти давлатӣ барои ҳуқуқвайронкуниҳои содиркарда мебошад²⁴⁰.

Чавобгарии ҳуқуқӣ ҳамчун категорияи умумӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ дорои намудҳои алоҳидаи худ мебошад. Яке аз намудҳои чавобгарии ҳуқуқиро чавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ ташкил медиҳад. Чавобгарӣ институти муҳим дар ҳуқуқи гражданиӣ ба ҳисоб меравад, ки дар таъмини нақши ҳуқуқ дар танзимнамоии муносибатҳои бозоргонӣ ва ҳамчунин ҳифзи ҳуқуқҳои молу мулкии соҳибкорону шаҳрвандон ҷойи муайянро ишғол мекунад²⁴¹.

Чавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ як намуди чавобгарии ҳуқуқӣ ба ҳисоб меравад²⁴². Бо мақсади пурра ошкор намудани мағҳум ва хусусиятҳои он зарурияти муайян намудани мағҳум ва хусусиятҳои чавобгарии ҳуқуқӣ ба вучуд меояд. Падидай чавобгарии ҳуқуқӣ дар илми ҳуқуқшиносӣ вобаста ба муҳиммияти худ ҳамеша мавриди таваҷҷӯҳи мутахассисони ватаниӣ ва хориҷӣ қарор гирифтааст. Р.Ш. Сотиволдиев қайд менамояд, ки чавобгарии ҳуқуқӣ як намуди чавобгарӣ аст, ки дар татбиқи ҷораҳои маҷбурсозии ҳуқуқӣ ба шахси гунаҳкор барои содир намудани ҳуқуқвайронкуниӣ ифода мейёбад²⁴³.

Нишонаҳои асосии чавобгарии ҳуқуқӣ ба тариқи зайл ифода мейёбад:

- 1) чавобгарии ҳуқуқӣ маҷбуркуни давлатӣ мебошад;
- 2) ин маҷburкуни «умум» не, балки «ҷораӣ» маҷburкуни муайянгардида мебошад;
- 3) чавобгарии ҳуқуқӣ бо ҳуқуқвайронкуниӣ алоқаманд мебошад;

²³⁹ Ниг.: Сотиволдиев Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии касбӣ. – Душанбе: Сино, 2018. – С. 683.

²⁴⁰ Ниг.: Насридинзода Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ). – Душанбе: Мехрона-2017, 2019. – С. 149.

²⁴¹ Ниг.: Гражданское право Российской Федерации: учебник. Т. I / под ред. О.Н. Садикова. – М.: Контракт, 2006. – С. 433.

²⁴² Ниг.: Соҳибов М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи гражданини иҷорат қитъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузории Ҷумҳурии Тоҷикистон: дис. ... ном. илм. ҳуқ. – Душанбе, 2018. – С. 213 с.

²⁴³ Ниг.: Соҳибов М.М. Ҳамон ҷо. – С. 437.

4) чавобгарӣ оқибати манфиро барои ҳуқуқвайронкунанда меорад: маҳдуд намудани ҳуқуқҳои он (маҳруми аз озодӣ, ҳуқуқи волидайн ва ф.), вогузоштани уҳдадориҳои алоҳида (пардоҳти маблағи муайян, анҷом додани ягон амал ва ғайра;

5) ҳарактер ва ҳаҷми маҳрумият дар санксияи меъёри-ҳуқуқӣ муайян шудааст;

6) вогузоштани маҳрумият, татбиқи чораҳои маҷбуркуни давлатӣ дар раванди фаъолияти ҳуқуқтатбиқкунӣ аз ҷониби мақомотҳои ваколатдори давлатӣ тибқи тартиб ва шакли муайяннамудаи қонун ба амал бароварда мешавад. Шаклҳои ғайримурофиавии ҷавобгарии ҳуқуқӣ вучуд надорад²⁴⁴.

Дар илми ҳуқуқшиносӣ доир ба мафхум ва хусусиятҳои ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ ақидаи ягона арзи вучуд надорад. Як қатор муҳаққиқон онро як намуди маҷburкуни давлатӣ ва дигарон бошанд, онро санксия барои ҳуқуқвайронкунандаи соҳаи ҳуқуқи гражданиӣ баён карданд²⁴⁵. Масалан, М.З. Раҳимов ҷавобгарии гражданиӣ гуфта, «дар зери маҷburкуни давлатӣ иҷро намудани уҳдадориҳои молу мулкӣ ва шахсии ғайри молу мулкиро аз тарафи субъектони муомилоти гражданиӣ» мефаҳмад²⁴⁶.

С.Н. Братуси қайд менамояд, ки ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиӣ ин маҷburкуни давлатӣ ё ҷамъиятӣ буда, бо тариқи маҷburnamоии қарздорро ҷиҳати иҷрои уҳдадорӣ ифода менамояд²⁴⁷. Е.А. Суханов и Б.И. Пугинский қайд менамоянд, ки ҷавобгарии гражданиӣ яке аз намудҳои маҷburkuonии давлатӣ ба шумор рафта, ба

---

²⁴⁴ Ниг.: Алексеев С.С. Общая теория права: в 2-х т. Т. 1. – М., 1981. – С. 144.

²⁴⁵ Ниг.: Исмаилов Ш.М. О проблемах государственного регулирования современной предпринимательской деятельности // Правовая жизнь. - 2020. - №1(29). - С. 147-161.; Исмаилов Ш.М. Гражданско-правовая ответственность по законодательству Таджикистана / В сборнике Гражданское законодательство выпуск 50 Статьи-Комментарии-Практики. Алматы, 2017. - С.163-183.; Исмаилов Ш.М. Правовое регулирование статуса субъектов предпринимательской деятельности. Гражданское законодательство. Статьи. Комментарии. Практика. - Алматы: Адвокатская контора «McGreen&partners», 2019. Вып. 58. - С. 30-50.

²⁴⁶ Ниг.: Ҳуқуқи гражданий: қисми 1. – Душанбе: ЭР-граф, 2007. – С. 371 (муаллифи боб – Раҳимов М.З.).

²⁴⁷ Ниг.: Братусь С.Н. Юридическая ответственность и законность. – М.: Юридическая литература, 1976. – С. 198.

хуқуқвайронқунанда санксияи молумулкӣ ба манфиати заардида муқаррар гардида, дар шкали ихтиёри ҳам мумкин анҷом ёбад, вале ба характеристи маҷбуркуни давлатӣ таъсир намерасонад²⁴⁸.

Муҳаққиқон О.С. Иоффе²⁴⁹ ва Н.Д. Егоров²⁵⁰ қайд менамоянд, ки ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий ин пеш аз ҳама санксияи муқаррарнамудаи қонун, барои вайронкунандаи қонун, пешбинӣ шудааст.

Қайд намудан зарур аст, ки ақидаҳои дигар ҳам доир ба мағҳуми ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий дар илми ҳуқуқшиносӣ вучуд дорад. Р.Ш. Сотиволдиев қайд менамояд, ки ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий ин вайрон намудани вазифаҳои шартномавӣ ё ғайришартномавӣ, яъне содир намудани деликти гражданий мебошад. Дар шакли рӯёнидани зарар, ноустуворона ва ғ. тадбиқ мешавад²⁵¹.

Ба андешаи Қ.Ш. Қурбонов ва И.Ф.Faффорзода ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий муносибати ҳуқуқӣ буда, дар оқибатҳои номусоиди манфии дорои хусусияти молу мулкӣ барои ҳуқуқвайронкунанда (қарздор) ифода меёбад, ки бо маҷбуркуни давлатӣ таъмин шудааст ва дар баробари ин боиси маҳқумнамоии манфии давлат ва ҷамъият нисбати ҳуқуқвайронкуни содиршуда ва субъекти он мебошад²⁵².

Ба андешаи Ф.С. Сулаймонов «ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий оқибатҳои ногувори хусусияти молу мулкӣ дошта мебошад, ки аз ҷониби давлат ба зиммаи субъекти даҳлдор voguzoшta мешавад»²⁵³. Ба ақидаи В.В. Витрянский «ҷавобгарии ҳуқуқи гражданий тибқи уҳдадориҳои гражданий мумкин аст дар шакли рӯёнидани зиён ва пардоҳти ноустуворона анҷом пазирад. Ҳамчунин, тибқи уҳдадориҳои пулий

²⁴⁸ Ниг.: Гражданское право: учебник: в 2-х т. Т. 1 / под ред. Е.А. Суханова. – М., 2004. – С. 232; Путинский Б.И. Гражданские-правовые средства в хозяйственных отношениях. – М., 1984. – С. 180.

²⁴⁹ Ниг.: Иоффе О.С. Избранные труды в 4-х томах. – СПб., 2003. – Т. 1. – С. 208; Гражданское право: учебник / под ред. Ю.К.Толстого, А.П.Сергеева. – М., 1996. – Ч. 1. – С. 8, 174.

²⁵⁰ Ниг.: Гражданское право. Ч. 1 / отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. – 5-е изд. – М.: Проспект, 2005. – С. 505.

²⁵¹ Ниг.: Ҳамон ҷо. – С. 442.

²⁵² Ниг.: Қурбонов Қ.Ш., Faффорзода И.Ф. Ҳуқуқи гражданий: қисми 1: китоби дарсӣ. – Душанбе: Донишварон, 2017. – С. 297.

²⁵³ Ҳуқуқи гражданий ҶТ: китоби дарсӣ. қисми якум / муҳаррирони масъул: д.и.х., профессор Гаюров Ш.К. ва н.и.х., дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: ЭР-граф, 2013. – С. 313 (муаллифи боб – Сулаймонов Ф.С.).

пардохти ноустуворонаро дигар шакли ҷавобгарии мустақил рӯёнидани фоиз барои ичро накардани уҳдадориҳои пулӣ ташкил медиҳад»²⁵⁴.

Дар м. 1023 КГ ҶТ муқаррароти умумӣ оид ба оқибатҳои вайрон кардани қоидаҳои сугуртаи ҳатмӣ дарҷ шудааст. Тибқи моддаи мазкур шахсе, ки тибқи қонун бояд ба манфиати вай сугуртаи ҳатмӣ анҷом дода шавад, агар ба ў маълум гардида бошад, ки сугурта сурат нагирифтааст, ҳукуқ дорад тибқи тартиби судӣ аз шахси ба сифати сугуртакунанда ба зимааш сугурта voguzoшташуда анҷом додани онро талаб намояд.

Агар шахси ба сифати сугуртакунанда ба зимааш вазифаи сугурта voguzoшташуда сугуртаро анҷом надодааст ё шартномаи сугуртаро бо шартҳое ба имзо расонидааст, ки ваъзи бадастоварандай даромадро нисбат ба шароитҳои дар қонун муқарраршуда бадтар мегардонад, он дар назди бадастоварандай фоида ҳангоми фарорасии ҳодисаи сугурта тибқи ҳамон шартҳое, ки дар сурати матлуб анҷом додани сугурта мебоист ҷуброни сугурта пардохта шавад, ҷавобгар мебошад.

Маблағи беасос ҷамъовардаи шахси ба зиммааш вазифаи сугурта гузошташуда вобаста ба он ки ў вазифаи худро анҷом надодааст ё номатлуб ба ҷо овардааст, тибқи даъвои мақомоти давлатии назорати сугурта бо баҳисобгирии фоиз ба ин маблағҳо тибқи м. 426 КГ ҶТ ба фоидаи ҶТ ситонида мешавад.

Дар муносибатҳои СҲҶҲГСВНА ду тарзи ҷавобгарии ҳукуқи гражданиро чудо кардан мумкин аст: а) рӯёнидани зиён; б) пардохти ноустуворона.

Тибқи м. 15 КГ ҶТ зиён ҳарочоте фаҳмида мешавад, ки шахси ҳукуқаш вайронгардида, масраф намудааст ё бояд барои барқарор намудани ҳукуқи вайронгардида масраф намояд, аз даст рафтани ё ҳароб гардидани амволи ў (зиёни воқеӣ), инчунин даромади ба даст наомадае, ки ин шахс, агар ҳукуқаш вайрон намегардид, дар шароити муқаррарии аҳдҳои гражданий метавонист ба даст оварад (фоидаи аз дастрафта).

---

²⁵⁴ Ниг.: Брагинский М.И., Витрянский В.В. Договорное право. Книга первая: Общие положения. – М.: Статут, 2002. – С. 636.

Шахсе, ки ҳуқуқаш вайрон гардидааст, агар дар қонун ё шартнома рӯёнидани зиён ба андозаи камтар пешбинӣ нашуда бошад, метавонад ҷуброни пурраи зиёни ба ӯ расонидашударо талаб намояд.

Дар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ барои вайрон кардани талаботҳои шартномаи СҲҶҲГСВНА тарафи вайронкунанда зарари расонидашударо ҷуброн менамояд. Масалан, тибқи м. 17 Қонуни ҔТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» сугуртакунандае, ки пардохти сугуртавиро ба ҷабрдида амалӣ намудааст, дар ҳолатҳои зерин ба андозаи маблағи пардохтгардида нисбат ба шахсе, ки зарар расондааст, ҳуқуқи талаби мутақобиларо (регрессро) дорад, агар ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии сугурташаванда дар натиҷаи амалҳои барқасданаи ӯ, ки ба рух додани ҳодисаи сугуртавӣ равона гардидаанд, фаро расида бошад ва ё ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии сугурташаванда ҳангоми идоракунии воситаи нақлиёт дар ҳолати мастиӣ, бар асари истеъмоли машруботи спиртӣ, воситаҳои нашъадор, моддаҳои психотропӣ ё моддаҳои дигари мадҳушкунанда рух дода бошад. Дар ин ҳолат сугуртакунанда метавонад оид ба ҷуброни зарар ба сугурташаванда муроҷиат намояд ва сугурташаванда дар навбати худ уҳдадор аст, зарари расонидашударо ҷуброн намояд, чунки ин аз талаботи қонунгузорӣ бармеояд.

Дигар шакли ҷавобгарии ҳуқуқӣ, ки дар муносибатҳои шартномавӣ истифода бурда мешавад, ноустуворона ба ҳисоб меравад. Ноустуворона (ҷарима, пеня) маблағе мебошад, ки тибқи қонун ё шартнома муайян гардидааст ва қарздор вазифадор аст ҳангоми ичро накардан ё ичрои номатлуби уҳдадорӣ, аз ҷумла дар ҳолати гузаронидани муҳлати ичро онро ба кредитор пардозад. Тибқи талаби пардохти ноустуворона кредитор ба исботи зиёни ба ӯ расонидашуда вазифадор намебошад. Андозаи ноустуворона дар маблағи пули аниқ ё дар фоиз ба маблағи ичрокарданашуда ё ин ки ба таври номатлуб ичрокардашуда муайян карда мешавад.

Дар асоси шартномаи СҲҶҲГСВНА сугуртакунанда уҳдадор аст, пас аз ба рух додани ҳодисаи сугуртавӣ дар муҳлатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ пардохти сугуртавиро анҷом диҳад. Дар сурати риоя накардани чунин муҳлатҳо ва бидуни сабабҳои узрнок гузаронидани онҳо нисбати сугуртакунанда ноустуворона татбиқ карда мешавад. Ноустуворона дар шартномаи сугуртаи мазкур метавонад ҳам қонуний ва ҳам шартномавӣ бошад. Дар қонунгузорӣ нисбати ин шартнома андозаи муайяни ноустуворона муқаррар карда шудааст.

Мутобики қ. 3, м. 16 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждани ўқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» ҳангоми дар муҳлати муқарраргардида амалӣ накардани пардохти сугуртавӣ сугуртакунанда уҳдадор аст ба ҷабрдида (фоидагиранда) барои ҳар рӯзи батаъхиргузошташуда ба андозаи 0,5 фоизи маблағи пардохтшаванда ноустуворона супорад. Дар баробари ин, тарафҳои шартномаи сугурта метавонанд дар шартнома ноустуворна барои иҷро накардани уҳдадорӣ ва ё ба таври даҳлдор иҷро накардани онро муқаррар намоянд.

Дар баробари ин, дар б. 4 Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сугуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 10 июни с. 1996, № 264 муқаррар шудааст, ки «пас аз гузаштани муҳлати пардохт, маблағи пардохтнагардидаи сугуртавӣ қарз ҳисобида шуда, ба он ба андозаи 0,1 фоизи маблағи қарз барои ҳар як рӯзи аз мӯҳлати пардохт гузашта, ҷарима ситонида шавад».

Дар таҷрибаи судии Федератсияи Россия ин талаботҳо бо тариқи мукаммал ба танзим дароварда шудааст. Тибқи б. 54 ва 55 Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия «Оид ба татбиқи судии қонунгузорӣ дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 29 январи с. 2015, № 2 барои рад кардани пардохти сугуртавӣ ба ҷабрдида (фоидагиранда) сугуртакунанда уҳдадор аст барои ҳар рӯзи батаъхиргузошташуда ба андозаи 0,05 фоизи маблағи пардохтшаванда ҷарима супорад. Инчунин барои батаъхиргузошташуда доир ба пардохти сугуртавӣ ба андозаи 1

фоизи маблағи пардохтшаванда ноустуворона супорад²⁵⁵. Таҳлили Пленуми болозикр аз он гувоҳӣ медиҳад, ки таҷрибаи Федератсияи Россия мукаммал буда ба мақсад мувоғиқ аст, дар амалияи ҳалли баҳсҳои сугурта, ё ин ки зимни таҳияи қарорҳои пленуми судӣ ва ҳангоми такмили қонунгузорӣ дар ҶТ ба назар гирифта шавад.

Шартномаи СҲҶҲГСВНА дар ҳолатҳои муайян қатъ мегардад. Барои қатъ гардидан шартномаи мазкур ҳолатҳои объективӣ ва субъективии муайян асос шуда метавонанд. Ҳолатҳои мазкур дар қонунгузорӣ ба таври пурра муқаррар карда шудаанд. Дар асоси м. 8 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» амали шартномаи СҲҶҲГСВН дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад:

- 1) ба итмол расидани муҳлати амали шартномаи СҲҶҲГСВНА;
- 2) аз ҷониби сугуртакунанда амалисозии пардохти маблағи сугуртавӣ ба андозаи пурраи маблағи сугуртавӣ пас аз рух додани ҳодисаи сугуртавӣ;
- 3) ҳолатҳои дигаре, ки қонунгузорӣ пешбинӣ намудааст.

Ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ пурра набуда, дигар ҳолатҳо низ метавонанд асос барои қатъ гардидан шартномаи СҲҶҲГСВНА баромад намоянд. Дар қонунгузории мамлакатҳои хориҷӣ асосҳои қатъ гардидан шартномаи мазкур ба таври мукаммал муқаррар гардидаанд. Масалан, дар боби 6 Қоидаҳои сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситай нақлиёти автомобилии Россия пешбинӣ шудааст, ки амали шартномаи мазкур дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад: а) вафоти шаҳрванд – сугурташаванда, агар ҳуқуқ ва уҳдадориҳои он тибқи шартномаи сугурта ба дигар шахс нагузарад; б) барҳам хӯрдани шахси ҳуқуқӣ – сугурташаванда; в) қатъ гардидан иҷозатномаи сугуртакунанда бо тартиби пешбининамудаи қонунгузорӣ

²⁵⁵ Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия «Оид татбиқи судии қонунгузорӣ дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 29 январи с. 2015, № 2 // Манбаи дастрасӣ: URL: <https://base.garant.ru/70855828/> (санаи муроҷиат: 04.02.2022).

ва (ё) барҳам хўрдани сугуртакунанда; г) қатъ гардидани шартномаи сугурта бо ташаббуси сугуртакунанда барои пардохт накардани мукофоти сугуртавӣ дар муҳлати муқарраргардида, ҳангоми давом додани муҳлати амали шартномаи сугуртаи ҳатмӣ; д) даст кашидани сугурташаванда аз давом додани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ бо сугуртакунанда, ки бо он шартнома баста буданд; е) иваз шудани соҳибони воситай нақлиёт; ж) пурра нобуд шудани воситай нақлиёти дар полиси сугуртавии сугуртаи ҳатмӣ нишондодашуда; з) аз тарафи сугурташаванда ба сугуртакунанда пешниҳод намудани маълумоти бардуруғ ва нопурра ҳангоми бастани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ, ки барои муайян кардани дараҷаи тавакқали сугуртавӣ дорои аҳаммияти муҳим мебошанд; и) дигар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ.

Дар баробари ин, дар Қоидаҳои мазкур дарҷ шудааст, ки қатъ гардидани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ вобаста ба яке асосҳои дар бандҳои «б», «г», «д», «з» пешбинишуда, мукофоти сугуртавӣ тибқи шартномаи сугуртаи ҳатмӣ баргардонида намешавад, агар дар шартнома тартиби дигаре пешбинӣ нагардида бошад (полиси сугуртавии сугуртаи ҳатмӣ). Дар дигар ҳолатҳо сугуртакунанда қисми мукофоти сугуртавиро барои фаро нарасидани муҳлати амали шартномаи сугуртаи ҳатмӣ бармегардонад.

Бо назардошти он ки асосҳои қатъ гардидани шартномаи мазкур, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ шудаанд, пурра нестанд, аз ҳамин лиҳоз қобили қабул аст, ки ба қонунгузорӣ тағйироти даҳлдор ворид карда шуда, ин паҳлуи шартномаи СҲҶҲГСВНА мукаммал карда шавад.

Ҳангоми дар ҳаҷми пурра пардохт гардидани маблағи сугуртавӣ полиси сугуртавӣ беэътибор дониста мешавад. Дар ин ҳолат соҳиби воситай нақлиёт (агар воситай нақлиёт талаф наёфта бошад) уҳдадор аст СҲҶҲГСВНА ро ба муҳлати нав бо дилҳоҳ сугуртакунандае бандад, ки ҳуқуқи амалисозии ин намуди сугуртаи ҳатмиро дорад.

Ба андешаи А.М. Лавров дар ҳолатҳои зерин шартномаи СҲҶҲГСВНА қатъ мегардад: а) Ба итмом расидани муҳлати амали

шартнома; б) Аз тарафи сүгуртакунанда ба таври пурра ичро намудани уҳдадорӣ дар назди сүгурташаванда; в) Пардохт накардани мукофоти сүгуртавӣ дар муҳлатҳои пешбининамудаи шартнома; г) Барҳам ҳӯрдани сүгурташаванда, ки шахси ҳуқуқӣ аст ё вафоти сүгурташаванда, ки шахси воқеӣ мебошад, ба истиснои ҳолатҳое, ки ҳуқуқ ва уҳдадориҳои сүгурташаванда ба шахси қабулкунандай молу мулк бо тартиби мерос ё намояндаи қонунӣ (нисбати шахси воқеӣ); д) Барҳам ҳӯрдани ташкилоти сүгуртавӣ бо тартиби муқаррарнамудаи қонунгузорӣ; е) қарори суд оид ба беэътибор эътироф намудани шартномаи сүгурта; ё) Дигар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ²⁵⁶.

Ҳамин тавр, вобаста ба таҳлили зербоби мазкур бояд қайд кард, ки:

- 1) дар муносибатҳои СҲҶҲГСВНА ду тарзи ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиро чудо кардан мумкин аст: а) рӯёнидани зиён; б) пардохти ноустуворона.
- 2) шартномаи СҲҶҲГСВНА дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад: а) ба итмом расидани муҳлати амали шартномаи СҲҶҲГСВНА; б) аз ҷониби сүгуртакунанда амалисозии пардохти маблағи сүгуртавӣ ба андозаи пурраи маблағи сүгуртавӣ пас аз рух додани ҳодисаи сүгуртавӣ; в) вафоти шаҳрванд (агар ҳуқуқ ва уҳдадориҳои он тибқи шартномаи сүгурта ба дигар шахс нагузарад), барҳам ҳӯрдани шахси ҳуқуқӣ, ки сүгурташаванда мебошанд; г) қатъ гардидани иҷозатномаи сүгуртакунанда бо тартиби пешбининамудаи қонунгузорӣ ва (ё) барҳам ҳӯрдани он; д) қатъ гардидани шартномаи сүгурта бо ташаббуси сүгуртакунанда барои пардохт накардани мукофоти сүгуртавӣ дар муҳлати муқарраргардида ҳангоми давом додани муҳлати амали шартномаи СҲҶҲГСВНА; д) иваз шудани соҳибони воситаи нақлиёт; е) пурра нобуд шудани воситаи нақлиёти дар полиси сүгуртавӣ нишондодашуда; ё) аз тарафи сүгурташаванда ба сүгуртакунанда пешниҳод намудани маълумоти бардуруғ ва нопурра ҳангоми бастани

---

²⁵⁶ Ниг.: Лавров А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 2004. – С. 155.

шартномаи сугуртаи ҳатмӣ, ки барои муайян кардани дараҷаи тавакқали сугуртавӣ дорои аҳаммияти муҳим мебошанд; ж) дигар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ.

ХУЛОСА

Натицаҳои асосии илмии диссертатсия

Дар натицаи таҳқиқоти диссертационӣ хулосаҳои зерин пешниҳод карда мешаванд:

1. Таърихи инкишофи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждани соҳибони воситаи нақлиёти автомобилиро бо дарназардошти ба инобат гирифтани маҳсусиятҳои ташаккули он дар ин ё он марҳилаи таърихӣ ба давраҳои зерин чудо намудан мумкин аст:

1) Давраи то Шуравӣ (аз аҳди қадим то инқилоби Октябр). Ҳусусияти хоси ин давра дар он аст, ки аввалин маротиба дар ин марҳила андешаҳо оид ба ҷуброни зарап вобаста ба ҳодисаҳои муайян ба вучуд омад. Дар ин давра аввалин маротиба ба заардидағони горати киштиҳо ҷубронпулӣ пардоҳт карда мешуд, ки замина барои пайдоиш ва рушди минбаъдаи падидай сугурта гардид. Қайд кардан зарур аст, ки дар ин давра маблағи сугуртавӣ пешакӣ ба ташкилотҳои муайян вобаста карда нашуда, балки танҳо дар мавриди ба миён омадани ҳодисаҳои муайян бо мақсади кумаки ҷабрдида маблағҳои пулӣ ҷамъ карда мешуд. Ҳамзамон, дар ин давра дар сатҳи даҳлдор қонунгузории СҲҶҲГСВНА пайдо гардид ва бъззе масъалаҳои он мавриди танзим қарор дода шуд [8-М];

2) Давраи Шуравӣ (баъди инқилоби Октябр то с. 1990). Баъди с. 1917 моликияти ҳусусӣ барҳам дода шуд, амали санадҳои ҳуқуқии амалқунанда оид ба сугурта қатъ гардид ва бар ивази онҳо санадҳо ва қоидаҳои нав коркард гардида, баҳши сугуртаи воситаи нақлиёт ба инҳисори давлат шомил шуд. Давраи мазкур дар инкишофи СҲҶҲГСВНА таъсири муайян гузошта, бо як қатор ҳусусиятҳои худ аз дигар давраҳо тафовут дорад: а) дар ин давра санадҳои меъёрии маҳсус вобаста ба танзими СҲҶҲГСВНА, аз ҷумла, «Талаботҳои умумии СҲҶҲГСВН» қабул гардид, ки тибқи ин санад ин навъи сугурта ҳусусияти ихтиёрӣ дошт; б) баъди инқилоби Октябр фаъолияти ташкилотҳои тиҷоратии сугуртавӣ ва ҳатто моликияти онҳо давлатӣ

карда шуд; в) сугурта дар ин давра таҳти инҳисори давлатӣ қарор дода шуд ва сугуртаи давлатӣ дар тамоми қаламрави Иттиҳоди Шуравӣ аз ҷониби корхонаи ягона – Госстрахом амалий гардонида мешуд; г) СҲҶҲГСВНА дар ИЧШС на он қадар хуб рушд менамуд, зоро аҳолӣ сабаби набудани маблағ, имконияти хариди воситаи нақлиёти автомобилиро надошт ва ин воситаи нақлиёт ба аҳолӣ ҷандон дастрас ҳам набуд; д) дар давраи Шуравӣ маъсалаи истифодабарии сугурта дар манфиатҳои давлатӣ аз ҷиҳати иқтисодӣ танҳо қисман ҳал гардида буд. Муносибатҳои шартномавӣ аз рӯйи сугуртаи ҳатмӣ вучуд надошт; е) дар қонунгузории Шуравӣ ба ин намуди сугурта диққат дода намешуд, аз ҷумла, дар Кодекси гражданий с. 1922 ва Кодекси гражданий с. 1964 меъёрҳои танзимкунандай СҶҲГ вучуд надоштанд [8-М];

3) Давраи муосир (аз с. 1990 то имрӯз). Дар давраи муосир сараввал муносибатҳо вобаста ба СҲҶҲГСВНА тавассути санадҳои меъёрии ҳуқуқии умумӣ танзим карда мешуд. СҲҶҲГСВНА дар ибтидои давраи муосир ба таври пурра танзим нагардида буд.

Минбаъд қонунгузории маҳсуси СҲҶҲГСВНА пайдо гардид, ки ба ташаккули падидай мазкур таъсири қалон расонид. Дар давраи муосир қонунгузории миллӣ заминай мусоидро барои рушди низоми сугуртавии мамлакат фароҳам овард. Дар баробари ин, дар ин давра, низоми сугуртавии мамлакат тамоюли рушдро қасб намуд.

Қабули Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» мақсадҳои асосии зеринро таъмин менамояд:

а) кафолати амалишавии саривақтии пардоҳти сугуртавӣ, ҳимояи ҳуқуқ ва манфиатҳои қонуни чабрдидагонро ҳангоми расонидани зарар дар натиҷаи ҳодисаи роҳу нақлиёт зимни истифодабарии воситаҳои нақлиёт татбиқ менамояд;

б) инҳисорро (монополияро) аз байн бурда, рақобати солимро дар бозори сугурта таъмин менамояд. Ташкилотҳои сугуртавӣ новобаста аз шакли моликияташон бо роҳи иҷроиши қарори Ҳукумати ҶТ аз 31

марти с. 2020, № 211 «Дар бораи андозаи ҳадди ақали сармояи (фонди) оинномавии ташкилотҳои суғуртавӣ (азнавсуғуртакунӣ)» барои амалӣ намудани СҲҶҲГСВН ҳуқуқ пайдо мекунанд;

в) қабул гардидани Қонуни мазкур, барои суғурташавандагон имконияти мустақилона интихоб намудани ташкилоти суғуртавиро медиҳад ва ба ин васила боварӣ ва эътимоди шахсони воқеӣ ва ҳуқуқӣ ба соҳаи суғурта зиёд мегардад;

г) дар навбати худ ташкилотҳои суғуртавӣ бо мақсади ҷалби мизочон фаъолияти ташвиқотиву таблиғотиро вусъат дода, барои пурзӯр намудани пардохтпазирии худ ҷораҳои заруриро меандешанд;

д) дар натиҷаи пурзӯр гардидани рақобат ташкилотҳои суғуртавӣ баҳри кам намудани мукофоти суғуртавӣ ва зиёд намудани ҷуброни суғуртавӣ кӯшиш менамоянд;

е) дар баробари ин, қонун манфиатҳои молиявӣ ва иҷтимоии суғурташавандагонро таъмин менамояд;

ё) барои ташкилотҳои суғуртавӣ шароит фароҳам меояд, ки минбаъд маблағҳои худро бо шартҳои диверсификатсия, бозоргириӣ ва даромаднокӣ ба иқтисодиёт сармоягузорӣ намоянд;

ж) қоидаҳои назорати фаъолияти ташкилотҳои суғуртавӣ, ки ба ин намуди суғуртаи ҳатмӣ машғул мешаванд, мӯжкамал мегарданд;

з) дар баробари ин, фаъолияти иҷозатномадиҳии ташкилотҳои суғуртавӣ вобаста ба ин намуди суғуртаи ҳатмӣ дар асоси қонун татбиқ мегардад;

и) ҳамчунин қонуни мазкур асосҳои муносибатҳои байнидавлатиро бо мамлакатҳои ҳамсарҳад дар бар мегирад [М-1].

Бо сабаби он ки минбаъд дар ҶТ муносибатҳо вобаста ба СҲҶҲГСВНА тибқи Қонуни ҶТ «Дар бораи суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» сурат мегирад, аз ҳамин лиҳоз, мақсаднок аст, ки қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи суғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 10 июни с. 1996, № 244 аз эътибор соқит доноста

шавад. Мавҷудияти қарори мазкур дар баробари Қонуни зикршуда духурагиро ҳангоми баъзе муносибатҳои сугуртавӣ ба миён меорад [M-2].

СҲҶҲГСВНА таърихи қадима дошта, ҳамчун як падидаи нисбатан нав дар Тоҷикистон ба ҳисоб меравад. Шаклгирии ин навъи сугурта таърихи қадима дошта, қабл аз сугуртаи ихтиёри дар таърихи чомеаи инсонӣ пайдо гардидааст. Падидаи мазкури сугурта дар натиҷаи ташкили принсипи «тақсими зарар» пайдо гардидааст ва ин хулосабарорӣ шаҳодати он мебошад, ки барқароршавии он дар давраи қадим дар замоне, ки чомеа шакли ҷуброни сугуртавиро андеша намуд, ба миён омадааст ва сугурта ба давраи нави рушд ворид гардид, ки онро сугуртаи тиҷоратӣ меномиданд.

Дар шароити муосир бояд назорати доимӣ ба фаъолияти сугуртавӣ ва механизимҳои ҳуқуқии он ба роҳ монда шавад ва дар сурати ба вучӯд омадани камбудӣ қонунгузор онҳоро бартараф намояд, то ки дар қишвар падидаи СҲҶҲГСВНА ҷавобгӯи манфиатҳои умумии чомеа, ҳар як иштирокчии ҳаракат дар роҳ, маҳсусан соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий бошад [M-3].

2. Бо мақсади муайян кардани паҳлуҳои асосии СҲҶҲГСВНА аз мағҳуми дар қонун пешбинишуда ҳусусиятҳои хоси онро ҷудо намудан мумкин аст:

а) СҲҶҲГСВНА ин намуди алоҳидаи сугуртаи ҳатмӣ мебошад. Намуди алоҳидаи сугуртаи ҳатмӣ будани СҲҶҲГСВНА маънои онро дорад, ки он пурра аломатҳои сугуртаи ҳатмиро дорад. СҲҶҲГСВНА ҳусусияти ихтиёри надошта, нисбати тамоми соҳибони воситаҳои нақлиёт дар ҶТ ҳатмӣ мебошанд, яъне онҳо уҳдадоранд, ки ин навъи сугуртаро доро бошанд;

б) СҲҶҲГСВНА ба андозаи қисман ё пурра пардоҳт намудани ҷуброни сугуртавиро (пардоҳти сугуртавиро) барои зараре, ки ба манфиатҳои молумулкӣ шахс вобаста ба уҳдадориҳои ӯ оид ба ҷуброни зарари ба шахсони сеюм равона карда шудааст.

СХЧХГСВНА ба таъмин, барқарор намудан ва умуман кафолат додани чуброни зарари ба молу мулки шахс вобаста ба ҳодисаҳои нақлиётӣ расонида шудааст, равона карда мешавад. Ин навъи сугурта ба ҷабрдида ба андозаи пурра ё қисман пардохт намудани чуброни сугуртавиро кафолат медиҳад. Пардохти сугуртавӣ (чуброни сугуртавӣ) ин маблағи пулие мебошад, ки ташкилоти сугуртавӣ (азнавсугуртакунӣ) ба сугурташаванда (фоидагиранда) дар доираи маблағи сугуртавӣ ҳангоми рух додани ҳодисаи сугуртавӣ ба шахси сугурташуда мепардозад;

в) СХЧХГСВНА танҳо дар сурати аз ҷониби шаҳс истифода бурдани воситаи нақлиёт, аз ҷумла ҷавобгарии граждани ѿ ҳуқуқии интиқолдиҳанда расонда шудааст, ба миён меояд. Ин ҳусусият маънои онро дорад, ки ин намуди сугурта танҳо ҷавобгарии граждани соҳибони воситаҳои нақлиётро дар назар дорад. Соҳаи амали сугуртаи мазкур танҳо ба соҳибони воситаҳои нақлиёт аст. Интиқолдиҳанда ин шаҳси ҳуқуқӣ ё соҳибкори инфириодӣ мебошад, ки дорои воситаи нақлиёти автомобилии ҳусусӣ бо ҳуқуқи моликият ё дигар асосҳои қонунӣ фаъолияти ҳамлу нақли бор, мусоғирон ва бағочро амалӣ менамояд.

3. Зимни таҳқиқи падидаи СҲҶҲГСВНА муайян кардани моҳияту мазумни истилоҳи «воситай нақлиёт» аҳамияти муҳим дорад. Аз номгузории Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 7 августи с. 2020 бармеояд, ки амали ҳамин Қонун ба ҳама намудҳои воситай нақлиёт, ба монанди нақлиёти автомобилий, баҳрӣ, ҳавоӣ, роҳи оҳан паҳн мегардад.

Мафхуми воситай нақлиёт дар м. 1 Қонуни мазкур ба таври зерин пешбинӣ карда шудааст: «воситай нақлиёт – воситай нақлиёти механикӣ, аз чумла автомобилҳои сабукрав, микроавтобусҳо, автобусҳо, троллейбусҳо, автомобилҳои боркаш, тракторҳо, мототсиклҳо, мошину олоти худгарди дигар». Аз моҳияти ин мафхум бармеояд, ки мафхуми додашудаи Қонуни мазкур на мафхуми воситай нақлиёт, балки мафхуми

воситаи нақлиёти автомобилӣ мебошад, чунки мафҳуми пешбинишуда танҳо нақлиёти автомобилиро муайян намудааст. Бо ҳамин назардошт, мақсаднок аст, ки дар мафҳуми зикршуда тамоми хусусиятҳои нақлиёт ҷой дода шавад ё муайян карда шавад, ки амали қонун танҳо нисбат ба соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилӣ паҳн мегардад.

Моҳияти ин намуди сугурта дар он ифода мегардад, ки ҳар як соҳиби воситаи нақлиёт уҳдадор аст, ки зарари моддии дар натиҷаи ҳодисаҳои роҳу нақлиётӣ ба шахсони сеюм (чабрдида) расонидашударо ҷуброн намояд. Хусусиятҳои асосӣ ва ҳатмии навъи мазкури сугурта инҳо мебошанд: а) ҳодисаи сугуртавӣ дар натиҷаи ҳодисаҳои роҳу нақлиёт ба вучуд меоянд. Ҳодисаи роҳу нақлиёт ин ҳодисае мебошад, ки дар раванди истифодабарии воситаи нақлиёт ва бо иштироки он, инчунин ҳаракати қисмҳои аз воситаи нақлиёт ҷудошуда ва бори дар он буда рух додааст, ки дар натиҷаи он ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки чабрдида зарар расонида шудааст; б) дар натиҷаи истифодаи воситаи нақлиёти автомобилӣ ҳодисаҳои сугуртавӣ пайдо мешаванд. Воситаи нақлиёти автомобилӣ – воситаи нақлиёти механикӣ, аз ҷумла автомобилҳои сабукрав, микроавтобусҳо, автобусҳо, троллейбусҳо, автомобилҳои боркаш, тракторҳо, мототсиқлҳо, мошину олоти худгарди дигар мебошад [М-4].

4. Шартномаи СҲҶҲГСВНА дорои табиати ҳуқуқии зерин мебошад: 1) ба шартномаҳои музднокӣ тааллук дорад, зоро пардохтро ба сугуртакунанда барои пешкаш намудани ҳимояи сугуртавӣ дар назар дорад; 2) хусусияти реалий доштани шартномаи мазкур, яъне ин намуди шартнома аз лаҳзаи пардохти мукофоти сугуртавӣ ва ба имзо расонидани он басташуда эътироф карда мешавад; 3) дутарафа будани он, чунки ҳам дар тарафи сугуртакунанда ва ҳам сугурташаванда ҳуқуқ ва уҳдадориҳои муайян мавҷуд мебошанд; 4) оммавӣ будани шартномаи ҷавобгарӣ дар он мебошад, ки сугуртакунанда наметавонад бе сабабҳои узрнок аз бастани шартнома даст қашад ва тарафҳоро бо ин ё он асос афзалият диҳад. Ба сифати сабаби ягонаи узрнок ин надоштани

иҷозатнома ё боздоштани он баромад менамояд; 5) дорои хусусияти таваккалӣ будани ин шартнома, чунки тарафҳо ҳангоми бастани он ҳанӯз намедонанд, ки қадоме аз онҳо «пирӯз мешавад» ва кӣ «боҳт медиҳад», яъне ҳар ду тараф ҳамеша таваккалро дар назар доранд, ки шартнома танҳо ҳароҷот меорад; 6) шартномаи мазкур ба муҳлатҳои дар қонунгузорӣ пешбинишуда баста мешавад; 7) шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ аз рӯйи соҳти худ аз шартномаи ба манфиати шахси сеюм бо тамоми оқибатҳои аз ин ҷо бароянда ва он ҷо ки ҷабрдида ҳуқуқ дорад, ки ҷиҳати иҷрои уҳдадорӣ ба манфиати худ мустақиман ба сугуртакунанда муроҷиат кунад, иборат мебошад. Аз лаҳзаи ҷунин муроҷиат сугуртакунанда ва сугурташаванда аллакай ҳуқуқи ягон хел тағијирот ворид кардан ё шартномаро бекор кардан бидуни розигии ҷабрдида надоранд; 8) предмети шартномаи сугуртаи ҷавобгарӣ, ба монанди ҳар шартномаи дигари сугурта амалҳои сугуртакунанда тибқи расонидани ҳимояи сугуртавӣ, яъне хизматҳои муайянни дар қабул кардани ҳатари сугуртавии сугурташаванда аз ҷониби сугуртакунада ва бурдани он дар давоми тамоми муҳлати амали шартнома мебошад. Тибқи қонунгузорӣ бошад, ба сифати предмети (объекти) ин навъи сугурта манфиатҳои соҳибони воситаҳои нақлиёт вобаста ба уҳдадории онҳо оид ба ҷуброни зарари ба ҳаёт, саломатӣ ва ё молу мулки ҷабрдида расондашуда баромад менамояд.

5. Сугурташаванда ин соҳиби воситаи нақлиёт мебошад, ки ҳангоми ба вуҷуд омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молумулкӣ ба шахси сеюм расонидааст, дар полиси шартномаи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданин гражданин соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий номи ӯ қайд гардида шудааст.

6. Соҳибони воситаи нақлиёт – ин соҳибмулкони воситаи нақлиёт, инчунин шахси дорои воситаҳои нақлиёт дар заминаи ҳуқуқи пешбурди ҳочагидорӣ ё идораи оперативӣ ё дар ҳама гуна асосҳои ҳуқуқии дигар (ҳуқуқи иҷора, ваколатнома барои ҳуқуқи рондани воситаи нақлиёт,

санади мақомоти дахлдор оид ба интиқоли воситай нақлиёт ба ин шахс ва монанди инҳо), ба шумор мераванд [7-М].

7. Бояд қайд намуд, ки барои аз байн бурдани аҳдҳои бардуруғ зарур аст, то дар сатҳи қонунгузорӣ гузашт намудани ҳуқуқи идоракуни воситай нақлиёт тибқи ваколатнома манъ карда шавад. Дар баробари ин пешниҳод менамоем, ки идора намудани воситаҳои нақлиётро тибқи аҳдҳои муқаррарнамудаи КГ ҶТ анҷом дода шавад. Мисол, шартномаи нигаҳдошт, истифодаи ройгон (ссуда), шартномаи ичораи воситай нақлиёт бо хизматрасонӣ дар мавриди идоракунӣ ва истифодабарии техникӣ (боэкипаж) ва ичораи воситай нақлиёт бе хизматрасонӣ аз тарафи ичорадех дар мавриди идоракунӣ ва истифодабарии техникӣ (беэкипаж) ва ғайра.

8. Тибқи талаботи қ. 11, м. 6 Қонуни ҟТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқи соҳибони воситай нақлиёт» ҳарочоти сугуртакунанда барои пешбурди корҳо ҳангоми такроран пур кардани нусҳаи полиси сугуртавӣ аз тарафи сугурташаванда ба андозаи панҷ фоизи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо пардоҳт карда мешавад. Аз муқаррароти мазкур бармеояд, ки ҳаҷми ин маблағ барои тамоми ташкилотҳои сугуртавӣ панҷ фоизи як нишондиҳанда барои ҳисобҳо мебошад. Дар ин замина, ташкилотҳои сугуртавие, ки ин намудаи сугуртаро анҷом медиҳанд, уҳдадоранд, ки ҳуҷҷатҳои танзимкунандаи фаъолияти худро ба талаботи мазкур мутобиқ намоянд.

9. Бо мақсади ҳимояи манфиатҳои сугурташавандагон ҳусусияти реалий доштани шартномаи мазкур, яъне ин намуди шартнома аз лаҳзаи пардоҳти мукофоти сугуртавӣ ва ба имзо расонидани он басташуда эътироф карда мешавад, пешниҳод менамоем, ки дар қоидаҳои сугуртавии «Сугуртаи аввалини миллӣ» маблағ барои тайёр намудани полиси сугуртавӣ муқаррар карда шавад, зоро ҳолатҳое ба вуҷуд омаданаш мумкин аст, ки арзиши нусҳаи полиси сугуртавӣ гуногун ба соҳибони воситай нақлиёт пешниҳод шавад [8-М].

10. Бо назардошти он ки асосҳои қатъ гардидани шартномаи мазкур, ки дар қонунгузорӣ пешбинӣ шудаанд, пурра нестанд, аз ҳамин лиҳоз, қобили қабул аст, ки ба қонунгузорӣ тағиироти даҳлдор ворид карда шуда, ин паҳлуи шартномаи СҲҶҲГСВНА мукаммал карда шавад. Амали шартномаи мазкур дар ҳолатҳои зерин қатъ мегардад: а) вафоти шаҳрванд – сугурташаванда, агар ҳуқуқ ва уҳдадориҳои он тибқи шартномаи сугурта ба дигар шахс нагузарад; б) барҳам хӯрдани шахси ҳуқуқӣ – сугурташаванда; в) қатъ гардидани иҷозатномаи сугуртакунанда бо тартиби пешбининамудаи қонунгузорӣ ва (ё) барҳам хӯрдани сугуртакунанда; г) қатъ гардидани шартномаи сугурта бо ташаббуси сугуртакунанда барои пардохт накардани мукофоти сугуртавӣ дар муҳлати муқарраргардида ҳангоми давом додани муҳлати амали шартномаи сугуртаи ҳатмӣ; д) даст кашидани сугурташаванда аз давом додани шартномаи сугуртаи ҳатмӣ бо сугуртакунанда, ки бо он шартнома баста буданд; е) иваз шудани соҳибони воситай нақлиёт; ж) пурра нобуд шудани воситай нақлиёти дар полиси сугуртавии сугуртаи ҳатмӣ нишондодашуда; з) аз тарафи сугурташаванда ба сугуртакунанда пешниҳод намудани маълумоти бардуруғ ва нопурра ҳангоми бастани шартномаи сугуртаи ҳамӣ, ки барои муайян кардани дараҷаи таваккали сугуртавӣ дорои аҳаммияти муҳим мебошанд; и) дигар ҳолатҳои пешбининамудаи қонунгузорӣ [7-М].

11. Дар муносибатҳои СҲҶҲГСВНА ду тарзи барқарор намуди ҷавобгарии ҳуқуқи гражданиро ҷудо кардан мумкин аст: а) рӯёнидани зиён; б) пардохти ноустуворона [10-М].

ТАВСИЯХО ОИД БА ИСТИФОДАИ АМАЛИИ НАТИЧАХО:

1. Бо дарназардошти он ки амали Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» танҳо нисбат ба нақлиёти автомобилий паҳн мегардад, аз ин рӯ, мувофиқи мақсад аст, ки ба Қонуни мазкур тағиироти даҳлдор ворид карда шуда, номи он дар таҳрири зерин ифода карда шавад: Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёти автомобилий»;
2. Дар м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» мағҳуми соҳибони воситай нақлиёт дар таҳрири зерин ифода карда шавад: «Соҳибони воситай нақлиёт – ин соҳибмулкони воситай нақлиёт, инчунин шахси дорои воситаҳои нақлиёт дар заминаи ҳуқуқи пешбурди хоҷагидорӣ ё идораи оперативӣ ё дар ҳама гуна асосҳои ҳуқуқии дигар (ҳуқуқи ичора, ваколатнома барои ҳуқуқи рондани воситай нақлиёт, санади мақомоти даҳлдор оид ба интиқоли воситай нақлиёт ба ин шахс ва монанди инҳо), ба шумор меравад»;
3. Ба м. 1 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» тағиирот ворид карда шуда, мағҳуми сугурташаванда ба таври зайл ифода гардад: «Сугурташаванда ин соҳиби воситай нақлиёт мебошад, ки ҳангоми ба вучуд омадани ҳодисаи сугуртавӣ ба ҳаёт ва саломатӣ, инчунин зарари молумулкӣ ба шахси сеюм расонидааст, дар полиси шартномаи сугуртаи ҳатмии граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий номи ўқайд гардида шудааст»;
4. Ба қ. 1, м. 8 Қонуни ҶТ «Дар бораи сугуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситай нақлиёт» тағиирот ворид гардида, ба меъёри қисми мазкур иловаҳои зерин ворид карда шавад:
  - 1) вафоти шаҳрванд (агар ҳуқуқ ва уҳдадориҳои он тибқи шартномаи сугурта ба дигар шахс нагузарад), барҳам хӯрдани шахси ҳуқуқӣ, ки сугурташаванда мебошанд;

- 2) қатъ гардидани иҷозатномаи сӯғуртакунанда бо тартиби пешбининамудаи қонунгузорӣ ва (ё) барҳам ҳӯрдани он;
- 3) қатъ гардидани шартномаи сӯғурта бо ташаббуси сӯғуртакунанда барои пардоҳт накардани мукофоти сӯғуртавӣ дар муҳлати муқараргардида ҳангоми давом додани муҳлати амали шартномаи СҲҶҲГСВНА;
- 4) иваз шудани соҳибони воситаи нақлиёт;
- 5) пурра нобуд шудани воситаи нақлиёти дар полиси сӯғуртавӣ нишондодашуда;
- 6) аз тарафи сӯғурташаванда ба сӯғуртакунанда пешниҳод намудани маълумоти бардуруғ ва нопурра ҳангоми бастани шартномаи сӯғуртаи ҳатмӣ, ки барои муайян кардани дараҷаи таваккали сӯғуртавӣ дорои аҳаммияти муҳим мебошанд.

5. Бо сабаби он ки минбаъд дар ҶТ муносибатҳо вобаста ба сӯғуртаи ҳатмии ҷавобгарии граждании соҳибони воситаи нақлиёт тибқи Қонуни ҶТ «Дар бораи сӯғуртаи ҳатмии ҷавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» сурат мегирад, аз ҳамин лиҳоз, мақсаднок аст, ки қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сӯғуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 10 июня с. 1996, № 244 аз эътибор соқит дониста шавад. Мавҷудияти қарори мазкур дар баробари Қонуни зикршуда дуҳурагиро ҳангоми баъзе муносибатҳои сӯғуртавӣ ба миён меорад [8-М].

6. Бо мақсади рушди минбаъдаи соҳаи сӯғурта, аз ҷумла СҲҶҲГҲСВНА ва муайян намудани вазъи кунунӣ, мушкилотҳо, роҳҳои ҳалл ва дурнамои ин соҳа зарурият пеш омдааст, ки “Стратегияи рушди соҳаи сӯғурта дар Ҷумҳурии Тоҷикистон” таҳия ва қабул карда шавад.

НОМГҮИ АДАБИЁТ (МАЪХАЗҲО)

I. Санадҳои меъёрии ҳуқуқӣ ва ҳуҷҷатҳои давлатӣ:

1. Конститутсияи ҶТ аз 6 ноябри с. 1994 бо тағири иловаҳо аз 26 сентябри с. 1999, 22 июни с. 2013 ва 22 майи с. 2016 (бо забонҳои тоҷикӣ ва русӣ). – Душанбе: «Ганҷ», 2016. – 137 с.

2. Кодекси граждании ҶТ (қисми якум) аз 30 июни с. 1999 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 21.09.2021).

3. Кодекси граждании ҶТ (қисми дуюм) аз 11 декабря с. 1999 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 18.09.2021).

4. Кодекси нақлиёти автомобилии ҶТ аз 2 апрели с. 2020, № 1689 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 1995. – № 22. – Мод. 336; 1997. – № 23-24. – Мод. 333; 2000. – № 11. – Мод. 527; 2008. – № 3. – Мод. 189; 2009. – № 12. – Мод. 822; 2010. – № 1. – Мод. 4; 2015. – № 11. – Мод. 974; 2017. – № 1458.

5. Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дарроҳ» аз 17 майи с. 2018, № 1533 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. / [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 18.09.2020).

6. Кодекси ҳуқуқвайронкунии маъмурии ҶТ аз 31 декабря соли 2008, № 455 // Ахбори Маҷлиси Олии ҶТ. – 2008. – № 12, қ-1. – Мод. 989. – Мод. 990; 2009. – № 5. – Мод. 321. – № 9-10. – Мод. 543; 2010. – № 1. – Мод. 2. – Мод. 5. – № 3. – Мод. 153. – № 7. – Мод. 547. – № 12, қ-1. – Мод. 812; 2011. – № 6. – Мод. 430. – Мод. 431. – № 7-8. – Мод. 610. – № 12. – Мод. 838; 2012. – № 4. – Мод. 256. – № 7. – Мод. 685. – Мод. 693. – № 8. – Мод. 814; 2012. – № 910.

7. Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сұғартавī» аз 29 декабря с. 2010, №681 // Ахбори Мачлиси Олии ҶТ. – 2010. – № 12, к-1. – Мод. 840; 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

8. Қонуни ҶТ «Дар бораи фаъолияти сұғартавī» аз 23 июля с. 2016, №1349 // Ахбори Мачлиси Олии ҶТ. – 2016. – № 7. – Мод. 627; 2018. – № 1487.

9. Қонуни ҶТ «Дар бораи сұғартай ҳатмии қавобгарии гражданию ҳуқуқии соҳибони воситаи нақлиёт» аз 7 августы с. 2020, №1719 // Махзани мутамаркази иттилоотī-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаси муроҷиат: 29.06.2021).

10. Қонуни ҶТ “Дар бораи сұғурта” аз 20 июля соли 1994, № 982 // Ахбори Шўрои Олии ҶТ. – 1994. – № 14. – Мод. 207; 1997. – № 9. – Мод. 117; № 23-24. – Мод. 333; 1999. – № 5. – Мод. 73; 2001. – № 4. – Мод. 179; 2005. – № 12. – Мод. 635; 2008. – № 3. – Мод. 197.

11. Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 4 ноябри соли 1995, № 196 // Ахбори Мачлиси Олии ҶТ. – 1995. – № 22. – Мод. 336; 1997. – № 23-24. – Мод. 333; 2000. – № 11. – Мод. 527; 2008. – № 3. – Мод. 189; 2009. – № 12. – Мод. 822; 2010. – № 1. – Мод. 4 бо Қонуни ҶТ «Дар бораи ҳаракат дар роҳ» аз 17 майи с. 2018, № 1533 аз эътибор соқит дониста шуд.

12. Ведомости Верховного Совета РСФСР от 18 июня 1964 г., № 24. – Ст. 406; 1966. – № 32. – Ст. 771; 1973. – № 51. – Ст. 1114; 1974. – № 51. – Ст. 1346; 1986. – № 23. – Ст. 638; 1987. – № 9. – Ст. 250; 1988. – № 1. – Ст. 1; 1991. – № 15. – Ст. 494; 1992. – № 15. – Ст. 768; 1992. – № 29,01689; 1992. – № 34. – Ст. 1966.

13. Постановление Совет министров СССР от 30 августа 1984 года №932 «О мерах по дальнейшему развитию государственного страхования и повышению качества работы страховых органов» // Ведомости в СССР. – 1984. – № 24. – Ст. 315.

14. Ведомости Верховного Совета СССР. – 1988. – № 22. – Ст. 355.

15. Даствурамали КВД Тоҷиксӯѓурта «Дар бораи сӯѓуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгарии шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёти автомобилий» // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 29.06.2020).

16. Декрет Совнаркома РСФСР от 6 октября 1921 г. «О государственном имущественном страховании» // Ст. 554. – №241.

17. Декрет Совнаркома СССР от 23 марта 1918 г. «Об учреждении государственного контроля над всеми видами страхования, кроме социального». – №30. – Ст. 397.

18. Декрет Совнаркома СССР от 28 ноября 1918 г. «Оборганизацистра ховогоделав». – М., 1918. – 124 с.

19. Закон СССР от 4 апреля 1940 г. «Об обязательном окладном страховании». – №27. – Ст. 341.

20. Закон СССР «О кооперации» // Ведомости Верховного Совета СССР. – 1988. – № 22. – Ст. 355.

21. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи сӯѓуртаи давлатии ҳатмии масъулияти шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 10 июни с. 1996, №264 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 29.06.2019).

22. Консепсияи сиёсати ҳуқуқии ҶТ барои с. 2018-2028 бо Фармони Президенти ҶТ аз 6 февраля с. 2018, №1005 тасдиқ шудааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 11.03.2021).

23. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи Барномаи миёнамуҳлати рушди ҶТ барои с. 2021-2025» аз 30 апреля с. 2021, №168 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-хуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санай муроҷиат: 29.11.2021).

24. Қарори Ҳукумати Ҷумҳурии Тоҷикистон «Дар бораи Накша ва ҷорабиниҳо доир ба беҳтар намудани фазои сармоягузорӣ ва соҳибкорӣ дар бахши суғурта дар ҶТ» аз 31 декабри с. 2014, №788 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 11.01.2022).

25. Қарори Ҳукумати ҶТ «Дар бораи андозаи ҳадди ақали сармояи (фонди) оинномавии ташкилотҳои суғуртавӣ (азнавсуғуртакунӣ)» аз 31 марта с. 2020, №211 // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 29.06.2021).

26. Қарори Ҳукумати ҶТ доир ба «Қоидаҳои ҳаракат дар роҳ» аз 29 июни с. 2017, №323 тасдиқ шудааст // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.02.2020).

27. Қоидаи ташкилоти суғуртавии «Суғуртаи аввалини миллӣ «Дар бораи суғуртаи давлатии ҳатмии ҷавобгари шаҳрвандии соҳибони воситаҳои нақлиёт» // Махзани мутамаркази иттилоотӣ-ҳуқуқии ҶТ «Адлия». Шакли 7.0. [Захираи электронӣ]. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.adlia.tj> (санаи муроҷиат: 13.12.2020).

28. Ахбори таҳлилӣ оид ба ҳолати ҳодисаҳои роҳу нақлиёт дар роҳҳои автомобилгарди ҶТ вобаста ба солҳои 2010-2020 // Раёсати бозрасии давлатии автомобили ВКД ҶТ. – Душанбе, 2020. – 37 с.

29. Бойгонии маводи суди иқтисодии ш. Душанбе // Парвандаи бақайдгирӣ аз 20.11.2020, № 1-170/20. Шакли № А-3.

30. Қарори Пленуми Суди Олии Федератсияи Россия «Оид татбиқи судии қонунгузорӣ дар бораи суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданини соҳибони воситаҳои нақлиёт» аз 29 январи с. 2015, № 2 // Манбаи дастрасӣ: URL: <https://base.garant.ru/70855828/> (санаи муроҷиат: 04.02.2022).

31. Мактуби расмии Бонки миллии Тоҷикистон оид ба суғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи гражданини соҳибони воситаи нақлиёти автомобилий вобаста ба с. 2017-2022 аз 09 феврали с. 2022, № 19-17/260.

1. Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств в Азербайджанской Республике: закон Азербайджанской Республики от 31 мая 1996 г. Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=2752 (Санаи муроҷиат: 16.02.2020).

2. Об обязательном страховании гражданской ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Узбекистан от 21 апреля 2008 г. [Манбаи дастрасӣ]. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=22445 (санаи муроҷиат: 16.02.2020).

3. Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев наземных транспортных средств: закон Украины от 1 июля 2004 г. Манбаи дастрасӣ: URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=11670 (санаи муроҷиат: 18.02.2020).

4. Об обязательном страховании гражданско-правовой ответственности владельцев транспортных средств: закон Республики Казахстан от 1 июля 2003 г. [Манбаи дасрасӣ]. URL: http://www.base.spinform.ru/show_doc.fwxz.regnom=3675 (санаи муроҷиат: 17.02.2020).

5. Постановление СМ СССР от 16 августа 1990, № 835 «О мерах по демонополизации народного хозяйства» // СП СССР. – 1990. – №24. – Ст. 114.

6. Постановление СМ СССР от 19 июня 1990, № 590 «Об утверждении Положения об акционерных обществах и обществах с ограниченной ответственностью и Положения о ценных бумагах» // СП СССР. – 1990. – №15. – Ст. 82.

7. Постановление СНК СССР от 3 февраля 1938 г. «О государственном страховании имущества предприятий, учреждений и организаций». – №17. – Мод. 46.

8. Постановление Совета Труда и Обороны от 10 февраля 1926 г. «О введении страхования гражданской ответственности, возникающей на путях сообщения». – №73. – Мод. 537.

9. Постановление Совмина СССР от 28 августа 1967 «О государственном Обязательном страховании имущества колхозов» // Ведомости в СССР. – 1967. – №35. – Ст. 481.

10. Постановление ЦИК и СНК СССР от 18 сентября 1925 г. «Обутверждении Положения о государственном страховании СССР» // СЗ СССР. – 1925. – №73. – Мод. 536-537.

11. Указ Президиума Верховного Совета СССР «О государственном страховании пассажиров воздушного, железнодорожного, внутреннего водного и автомобильного транспорта» // Ведомости в СССР. – 1982. – №23. – Ст. 412.

II. Монографияҳо, китобҳои дарсӣ, тафсирҳо, васоити таълимиӣ, курси лексияҳо:

12. Ivamy, E.R. General Principles of Insurance Law [Text] / E.R. Ivamy. – London: Butterworth, 1975. – 150 p.

13. Mehr, R. Cammack E. Principles of Insurance [Text] / R. Mehr, E. Cammack. – Homewood, 1976. – 294 p.

14. Patterson, E.W. Essentials of Insurance Law [Text] / E.W. Patterson. – New York, 1957. – 145 p.

15. Saninaldana, E.W. El Segundo de la Responsabilidad Civil Extracontractual [Text] / E.W. Saninaldana. – Bogota, 1972. – 162 p.

16. Агарков, М.М. Обязательство по советскому гражданскому праву [Текст] / М.М. Агарков. – М., 1940. – 210 с.

17. Александров, Н.Г. Законность и правоотношение в советском обществе [Текст] / Н.Г. Александров. – М., 1955. – 120 с.

18. Алексеев, С.С. Об объекте права и правоотношения. В кн.: Вопросы теории советского права [Текст] / С.С. Алексеев // Под ред. Братуся С.Н. – М., 1960. – 291 с.
19. Алексеев, С.С. Общая теория права [Текст] / С.С. Алексеев // В 2-х т. Т.1. – М., 1981. – 144 с.
20. Антимонов, Б.С. Гражданская ответственность за вред, причиненный источником повышенной опасности [Текст] / Б.С. Антимонов. – М.: Госюриздан, 1952. – 189 с.
21. Белых, В.С., Кривошеев И.В. Страховое право [Текст] / В.С. Белых, И.В. Кривошеев. – М., 2003. – 128 с.
22. Белякова, А.М. Гражданко-правовая ответственность за причинение вреда [Текст] / А.М. Белякова. – М., 1986. – 261 с.
23. Белякова, А.М. Возмещение вреда, причиненного источником повышенной опасности [Текст] / А.М. Белякова. – М.: МГУ, 1967. – 241 с.
24. Белякова, А.М. Имущественная ответственность за причинение вреда [Текст] / А.М. Белякова. – М., 1979. – 132 с.
25. Брагинский, М.И. Витрянский, В.В. Договорное право. общие положения Книга первая изд 3-е стереотипное [Текст] / М.И. Брагинский В.В. Витрянский. – М., 2001. – 316 с.
26. Брагинский, М.И. Договор страхования [Текст] / М.И. Брагинский. – М.: Статут, 2000. – 255 с.
27. Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. Договорное право. Кн. 3. Договоры о выполнении работ и оказании услуг [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2000. – 573 с.
28. Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. Договорное право: книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2003. – 499 с.
29. Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. Договорное право: книга третья: договоры о выполнении работ и оказании услуг [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М., 2004. – 606 с.

30. Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. Договорное право: общие положения [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2002. – 636 с.
31. Брагинский, М.И., Витрянский, В.В. Договорное право: книга третья: Договоры о выполнении работ и оказании услуг [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М.: Статут, 2003. – 655 с.
32. Брагинский, М.И., Витрянский В.В. Договорное право: общие положение [Текст] / М.И. Брагинский, В.В. Витрянский. – М., 1997. – 295 с.
33. Братусь, С.Н. Юридическая ответственность и законность [Текст] / С.Н. Братусь. – М. Юридическая литература, 1976. – 198 с.
34. Воблый, К.Г. Основы экономии страхования [Текст] / К.Г. Воблый. – М.: Анкил, 1995. – 200 с.
35. Faфуров, А.Д., Бадалов, Ш.К., Сафаров, Д.С., Сафаров, А.И. Хуқуқи нақлиёт: васоити таълимӣ [Матн] / А.Д. Faфуров, Ш.К. Бадалов, Д.С. Сафаров, А.И. Сафаров. – Душанбе: «Бухоро», 2012. – 154 с.
36. Гражданское право [Текст] / Под ред. М.М. Агаркова. – М.: Юриздан, 1944. Т. 1. – 339 с.
37. Гражданское право Российской Федерации [Текст]: учебник. Т. I / Под ред. О.Н. Садиков. – М.: Контракт, 2006. – 433 с.
38. Гражданское право [Текст]. Том 2. учебник. Издание 2-е перераб. и дополн // Под ред. Сергеева А.П., Толстого Ю.К. – М., 1999. – 505 с.
39. Гражданское право [Текст]. Ч. 1 / Отв. ред. А.П. Сергеев, Ю.К. Толстой. 5-е изд. – М.: Проспект, 2005. – 277 с.
40. Гражданское право [Текст]: учебник / Под ред. А.Л. Сергеева, Ю.Л. Толстого. – М., 1997. Ч. 2. – 734 с.
41. Гражданское право [Текст]: учебник / Под ред. А.П. Сергеева, Ю.К. Толстого. – М.: Проспект, 1996. – 699 с.
42. Гражданское право [Текст]: учебник / Под ред. Ю.К. Толстого, А.П. Сергеева. – М., 1996. Ч.1. – 174 с.

43. Гражданское право [Текст]: учебник для юридических вузов: В 2 т. Т. I / Под ред. Генкина Д.М. – М., 1950. – 111 с.
44. Гражданское право [Текст]: учебник. В 2-х т. Т.1 / Под ред. Е.А.Суханова. – М., 2004. – 232 с.
45. Даль, В.И. Толковый словарь живого великорусского языка [Текст] / В.И. Даль. – М.: Русский язык, 1980. Т. 4. – 337 с.
46. Егоров, А.В. К истории понятия сравнительного правоведения [Текст] / А.В. Егоров. – 2009. – 340 с.
47. Зоиров, Ч.М., Бобоҷонов И.Ҳ., Бадалов Ш.К. Ҳуқуқи сұғуртаи ҚТ: дастури таълими [Матн] / Ч.М. Зоиров, И.Ҳ. Бобоҷонов, Ш.К. Бадалов. – Душанбе: «Эр-граф», 2010. – 223 с.
48. Идельсон, В.Р., Рыбников, С.А. Страховое дело [Текст] / В.Р. Идельсон, С.А. Рыбников. – М., 1929. – 290 с.
49. Иоффе, О.С. Избранные труды в 4-х томах [Текст] / О.С. Иоффе. – СПб., 2003. Т. 1. – 208 с.
50. Иоффе, О.С. Обязательственное право [Текст] / О.С. Иоффе. – М.: Юридическая литература, 1975. – 254 с.
51. Иоффе, О.С. Советское гражданское право: курс лекций. Отдельные виды обязательств [Текст] / О.С. Иоффе. – М.: ЛГУ, 1961. Ч. 2. – 478 с.
52. Казанцев, М.Ф. Философия договора: первое приближение к решению научной задачи [Текст] / М.Ф. Казанцев. – Манбаи дастрасӣ: <http://www.ifp.uran.ru>.
53. Карасева, М.В. Основы договорного права (электронный учебник) [Текст] / М.В. Карасева. – М., 2006. – 311 с.
54. Ключенко, Л.Н., Пылов К.И. Основы страхового права: учебное пособие [Текст] / Л.Н. Ключенко, К.И. Пылов. – Ярославль, 2002. – 103 с.
55. Князев, А.Г., Николаев Ю.Н. Страхование личности и имущества [Текст] / А.Г. Князев, Ю.Н. Николаев. – М., 2004. – 183 с.

56. Красавчиков, О.А. Юридические факты в советском гражданском праве [Текст] / О.А. Красавчиков. – М.: Госюриздан, 1950. – 117 с.
57. Қурбонов, Қ.Ш., Fafforzoda, I.F. Ҳукуқи гражданий: қисми 1: китоби дарсӣ [Матн] / Қ.Ш. Қурбонов, И.Ф. Fafforzoda. – Душанбе: «Донишварон», 2017. – 297 с.
58. Қодиров, М.А. Ҳукуқи сугурта (дастури таълимӣ барои донишҷӯёни ихтисоси ҳуқуқшиносӣ) [Матн] / М.А. Қодиров. – Хуҷанд: «Хурросон», 2018. – 200 с.
59. Ҷабборов, А., Шаропов, Н. Сугурта: китоби дарсӣ барои донишҷӯён, устодони муассисаҳои таҳсилоти олӣ, миёнаи маҳсус ва мутахассисоне, ки ба корҳои сугуртавӣ сарукор доранд [Матн] / А. Ҷабборов, Н. Шаропов. – Душанбе, 2011. – 374 с.
60. Магазинер, Я.М. Объект права. Очерки по гражданскому праву: Сб. статей [Текст] / Я.М. Магазинер / Отв. ред. О.С. Иоффе. – Л., 1957. – 206 с.
61. Манес, А. Основы страхового дела [Текст] / А. Манес. – СПб., 1909. – 277 с.
62. Мотылев, Л.А. Государственное страхование в СССР и проблемы его развития [Текст] / Л.А. Мотылев. – М.: Финансы, 1972. – 54 с.
63. Насридинзода, Э.С. Назарияи давлат ва ҳуқуқ (воситаи таълимӣ) [Матн] / Э.С. Насридинзода. – Душанбе: «Мехрона-2017», 2019. – 312 с.
64. Ҳукуқи гражданий ҶТ: китоби дарсӣ: қисми дуюм [Матн] / Муҳаррирони масъул: мудири кафедраи ҳуқуқи гражданий факултети ҳуқуқшиносии ДМТ, доктори илмҳои ҳуқуқ, профессор Faюров Ш.К. ва номзади илмҳои ҳуқуқ, дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: «Эр-граф», 2014. – 268 с.

65. Ҳуқуқи гражданин Ҷумҳурии Тоҷикистон: китоби дарсӣ: қисми якум [Матн] / Муҳаррирони масъул: д.и.ҳ., профессор Ғаюров Ш.К. ва н.и.ҳ., дотсент Сулаймонов Ф.С. – Душанбе: «ЭР-граф», 2013. – 313 с.
66. Ҳуқуқи гражданӣ: қисми 1 [Матн]. – Душанбе: «ЭР-граф», 2007. – 371 с.
67. Общие условия страхования убытков владельцев моторных экипажей [Текст]: Утв. Министерством внутренних дел Российской Империи 11 мая 1913 с.
68. Основы страховой деятельности: учебник [Текст] / Под ред. Т.А. Федоровой. – М.: Изд-во БЕК, 2001. – 211 с.
69. Пугинский, Б.И. Гражданко-правовые средства в хозяйственных отношениях [Текст] / Б.И. Пугинский. – М., 1984. – 180 с.
70. Райхер, В.К. Государственное страхование в СССР [Текст] / В.К. Райхер. – М., 1938. – 277 с.
71. Райхер, В.К. Общественно-исторические типы страхования [Текст] / В.К. Райхер. – М., Л., 1947. – 213 с.
72. Рассолова, Т.М. Обязательное страхование автогражданской ответственности [Текст] / Т.М. Рассолова. – М., 2005 – 215 с.
73. Саватье, Р. Теория обязательств [Текст] / Р. Саватье. – М.: Прогресс, 1972. – 440 с.
74. Сафаров, М. Мавқеи сӯгуртai давлатӣ дар Тоҷикистон [Матн] М. Сафаров. – 211 с.
75. Сербиноский, Б.Ю., Гарькуша, В.Н. Страховое право [Текст] / Б.Ю. Сербиноский, В.Н. Гарькуша. – Ростов н/Д., 2004. – 387 с.
76. Серебровский, В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву [Текст] / В.И. Серебровский. – Изд. 2-е, испр. – М., 2003. – 279 с.
77. Серебровский, В.И. Избранные труды по наследственному и страховому праву [Текст] / В.И. Серебровский. – М.: Статут, 1997. – 434 с.

78. Серебровский, В.И. Очерки советского страхового права, в кн: Избранные труды по наследственному и страховому праву [Текст] / В.И. Серебровский. – М., 2003. – 368 с.
79. Серебровский, В.И. Очерки советского страхового права [Текст] / В.И. Серебровский. – М., 1926. – 184 с.
80. Советское гражданское право: учебник [Текст] / Под ред. О.А. Красавчикова. – М., 1962. – 277 с.
81. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи давлат ва ҳуқуқ: китоби дарсӣ барои муассисаҳои таҳсилоти олии қасбӣ [Матн] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе: «Сино», 2018. – 683 с.
82. Сотиволдиев, Р.Ш. Назарияи умумии ҳуқуқ ва давлат: китоби дарсӣ [Матн] / Р.Ш. Сотиволдиев. – Душанбе, 2008. – 313 с.
83. Страховое дело: учебник [Текст] / Под ред. Л.И. Рейтмана. – М.: Банковский и биржевой научно-исследовательский центр, 1992. – 399 с.
84. Тоҷиксугурта – таъриҳ ва дастовардҳо: китоб бахшида ба истиқболи ҷашни 25-умин солгарди Истиқлолияти давлатии ҶТ [Матн]. – Душанбе: «Кайҳон», 2016. – 211 с.
85. Фогельсон, Ю.Б. Комментарий к страховому законодательству [Текст] / Ю.Б. Фогельсон. – М., 2002. – 387 с.
86. Хаскельберг, Б.Л., Ровный В.В. Консенсуальные и реальные договоры в гражданском праве. – М., 2004. – С. 477.
87. Халфина, Р.О. Значение и сущность договора в советском социалистическом гражданском праве [Текст] / Р.О. Халфина. – М.: Изд-во АН СССР, 1952. – 238 с.
88. Хочамуродов, Д.Г. Ҳукуқи сӯғуртаи Ҷумҳурии Тоҷикистон (воситаи таълимӣ) [Матн] / Д.Г. Хочамуродов // Зери таҳрири профессорFaюров Ш.К. – Душанбе: Матбааи ДМТ, 2020. – 230 с.
89. Худяков, А.И. Страховое право [Текст] / А.И. Худяков. – СПб.: Изд-во Р. Асланова «Юридический центр-Пресс», 2004. – 346 с.

90. Шарипов, Н., Ҳамидов, А., Буриева, М. Фаъолияти сугурта (дастури таълимӣ) [Матн] / Н. Шарипов, А. Ҳамидов, М. Буриева. – Душанбе, 2009. – 288 с.
91. Шахов, В.В. Страхование: учебник для вузов [Текст] / В.В. Шахов. – М., 1997. – 511 с.
92. Шахов, В.В. Страхование: учебник для вузов [Текст] / В.В. Шахов. – М., 2001. – 274 с.
93. Шевчук, В.А., Плешков, А.П. Автотранспортное страхование (от истоков до современности) монография [Текст] / В.А. Шевчук, А.П. Плешков. – М: Ансел-Пресс, 2001. – 192 с.
94. Шершеневич, Г.Ф. Общая теория права [Текст] / Г.Ф. Шершеневич. – М., 1912. – 536 с.
95. Шершеневич, Г.Ф. Учебник торгового права по изданию [Текст] / Г.Ф. Шершеневич. – 1914. – М., 1994. – 623 с.
96. Шиминова, М.Я. Основы страхового права России [Текст] / М.Я. Шиминова. – М.: Анкил, 1993. – 192 с.
97. Шиминова, М.Я. Страхование: история, действующее законодательство, перспективы [Текст] / М.Я. Шиминова. – М., 1989. – 254 с.
98. Эриашвили, Н.Д., Староверова, О.В. Страхование [Текст] / Н.Д. Эриашвили, О.В. Староверова // Под ред. В.В. Залесского, М.М. Рассолова. – М.: ЮНИТИ-ДАНА, 2002. – 575 с.
99. Ярошенко, К.Б. Жизнь и здоровье под охраной закона [Текст] / К.Б. Ярошенко. – М., 1990. – 210 с.

III. Мақолаҳои илмӣ ва маърузаҳо:

100. Артемьев, С., Половинник, Д. Новые виды страхования подсказывает жизнь [Текст] / С. Артемьев, Д. Половинник // Советская юстиция. – 1961. – №11. – С. 277-280.
101. Бадалов, Ш.К. О некоторых проблемах, возникших вследствие несоблюдение юридическое техники в гражданском законодательстве

[Текст] / Ш.К. Бадалов // Вестник цивилистики. Спецвыпуск. – Душанбе, 2007. – С. 60-65.

102. Вейс, П.Р. О юридической природе государственного обязательного страхования [Текст] / П.Р. Вейс // Вестник государственного страхования. – 1924. – №5-6. – С. 167-180.

103. Граве, К.А., Лунц, Л.А. Страхование [Текст] / К.А. Граве, Л.А. Лунц. – М.: Госюриздан, 1960. – С. 219-225.

104. Ермаков, В.С. Правовые аспекты страхования автотранспортных средств по риску «каско» [Текст] / В.С. Ермаков // Страховое право. – 2001. – №1. – С. 210-230.

105. Захарин, В.Р. Страхование обязательств и имущества с целью минимизации рисков [Текст] / В.Р. Захарин. – М.: Налоговый вестник. – 2006. – С. 277-282.

106. Ишо, К.Д. Возмещение вреда по договору страхования гражданской ответственности [Текст] / К.Д. Ишо // Корпоративный юрист. – 2006. – №7. – С. 219-221.

107. Қурбонов, Қ.Б., Муминзода, О.С. Мағҳум ва хусусиятҳои сұғартай ҳатмии қавобгарии ҳуқуқи гражданин соҳибони воситаи нақлиёти автомобилі // Қонунгузорӣ. - 2021. - №3(43). - С. 46-53.

108. Гаюров, Ш.К., Курбонализода, Ф., Курбонов, К.Б., Одиназода Р.С. Транспортное право Республики Таджикистан: учебное пособие. - Душанбе: «Хирадмандон», 2020. – 152 с.

109. Коломин, Е.В. Страхование как экономическая категория [Текст] / Е.В. Коломин // Финансовая газета. – 1997. – №35. – С. 190-195.

110. Малеин, Н.С. Страхование гражданской ответственности [Текст] / Н.С. Малеин // Советская юстиция. – 1962. – №11. – С. 177-180.

111. Мень, Е.М. Юридическая природа страхового договора по законодательству РСФСР [Текст] / Е.М. Мен // Вестник государственного страхования. – 1923. – №7-8. – С. 285-290.

112. Обыденнов, А.Н. Предмет и объект как существенные условия гражданско-правового договора [Текст] / А.Н. Обыденнов // Журнал российского права. – 2003. – №8. – С. 25-30.
113. Рейтман, Л.И. Страховая монополия в СССР: взгляд из 90-х годов [Текст] / Л.И. Рейтман // Финансы СССР. – 1991. – №9. – С. 277-280.
114. Соловьев, А. Правовые проблемы обязательного страхования ответственности [Текст] / А. Соловьев // Хозяйство и право. – 2007. – №11. – С. 188-200.
115. Суворова, М.Д. О частноправовом характере института страхования [Текст] / М.Д. Суворова // Правоведение. – 1997. – №4. – С. 245-250.
116. Сулейменов, М.К. Предмет, метод и система гражданского права: проблемы теории и практики [Текст] / М.К. Сулейменов / Матер. межд.науч.-практ.конф. (в рамках ежегодных цивилистических чтений), посвящённых году Германии в Казахстане. Алматы, 13-14 мая 2010 г. / Отв. ред. М.К. Сулейменов. Алматы, 2010. – С. 277-280.
117. Талеров, К.В. О правовой природе обязательного страхования [Текст] / К.В. Талеров // Социальное и пенсионное право. – 2009. – №3. – С. 5-10.
118. Яковлев, В.Н. Страховые правоотношения в сельском хозяйстве [Текст] / В.Н. Яковлев. – Кишинев, 1973. – С. 199-205.

IV. Диссертация ва авторефератҳо:

119. Золотухин, А.В. Правовое обеспечение страхования предпринимательских рисков по гражданскому праву РТ [Текст]: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.03 / Золотухин Алексей Валерьевич. – Душанбе, 2015. – 316 с.
120. Золотухин, А.В. Правовое регулирование обязательного имущественного страхования в гражданском праве [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Золотухин Алексей Валерьевич. – Душанбе, 2009. – 187 с.

121. Ишо, К.Д. Правовые применения обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Ишо Константин Даниелевич. – М., 2008. – 210 с.
122. Копылкова, Н.М. Правовые аспекты обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Копылкова Нелли Мичайловна. – М., 2006. – 187 с.
123. Лавров, А.М. Правовое регулирование страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств в РФ [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Лавров Александр Михайлович. – М., 2004. – 155 с.
124. Ульянищев, В.С. Страхование внедоговорной ответственности в советском и иностранном праве: дис. ... канд. юрид. наук. – М., 1981. – С. 214.
125. Матвеева, И.Ю. Современные тенденции обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств (опыт ЕС и России) [Текст]: дис. ... канд. наук: 12.00.04 / Матвеева Ирина Юрьевна. – М., 2010. – 200 с.
126. Посох, О.А. Правовое регулирование обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Посох Олеся Александровна. – М., 2005. – 188 с.
127. Рассолова, Т.М. Проблемы становления механизма правового регулирования обязательного страхования гражданской ответственности владельцев транспортных средств [Текст]: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Рассолова Татьяна Михайловна. – М., 2006. – 255 с.
128. Рахимов М.А. Становление рынка страхования в национальной экономике: автореф. дис. ... канд. экон. наук. – Худжанд, 2012. – 144 с.
129. Собчак, А.А. Гражданко-правовая ответственность за причинение вреда действием источника повышенной опасности [Текст]:

дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Собчак Анатолий Александрович. – М., 1964. – 239 с.

130. Субботин, А.А. Проблемы возмещения вреда, причиненного источником повышенной опасности объектам природы и другим правоохраняемым благам [Текст]: дис ... канд. юрид. наук: 12.00.03 / Субботин Анатолий Александрович. – М., 1984. – 222 с.

131. Соҳибов, М.М. Проблемаҳои танзими ҳуқуқи гражданий ичораи қитъаи заминҳои таъиноти кишоварзӣ тибқи қонунгузории ҶТ: дис. ... ном. илм. хук: 12.00.03 / Соҳибов Муҳаммадҷон Маҳмадалиевич. – Душанбе, 2018. – 235 с.

132. Шаропов, Н. Роль обязательного страхования в капитализации средств страховых компаний: на примере страхового рынка РТ [Текст]: автореф. дис. ... канд. экон. наук: 08.00.05 / Шаропов Насридин. – Душанбе, 2007. – 182 с.

V. Захираҳои электронӣ ва сомонаҳои интернетӣ:

133. Паёми Президенти ҶТ Эмомалӣ Раҳмон ба Маҷлиси Олии ҶТ аз 26.12.2018 // Манбаи дастрасӣ: URL: <http://president.tj/node/19089> (санаи муроҷиат: 15.04.2020).

134. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://nbt.tj/tj/sugurta/bozorisugurtavi/2020/semohai-yakumi-soli-2020.php> (санаи муроҷиат: 20.03.2021).

135. Манбаи дастрасӣ: URL: <https://www.tojiksugurta.tj/tj/site/about> (санаи муроҷиат: 10.02.2020).

136. URL: [https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_карта_\(страхование\)](https://ru.wikipedia.org/wiki/Зелёная_карта_(страхование)) (санаи муроҷиат: 7.06.2020).

137. Манбаи дастрасӣ: URL: <http://www.newsru.com/world/> - официальный портал «Мировые новости» (санаи муроҷиат: 7.06.2018).

138. Манбаи дастрасӣ: URL: https://nbt.tj/tj/sugurta/insurance_companies.php (санаи муроҷиат: 2.04.2020).

ИНТИШОРОТ АЗ РЎЙИ МАВЗУИ ДИССЕРТАТСИЯ

1. Мақолаҳои илмие, ки дар маҷаллаҳои илмии тақризшавандай тавсиянамудаи Комиссияи олии аттестатсионии назди Президенти

ЧТ чоп шудаанд:

[1-М]. Муминзода, О.С. Таҳлили муқоисавӣ-ҳуқуқии қонунгузорӣ дар бораи сӯғуртаи масъулияти граждании соҳибони воситай нақлиёт дар кишварҳои ИДМ [Матн] / О.С. Муминзода // Паёми ДМТ. – 2018. – №2(16). – С. 213-219.

[2-М]. Муминзода, О.С. Зарурияти ҳамроҳшавии ЧТ ба ташкилоти байналмилалии Низоми байналмилалии сӯғуртаи масъулияти граждании соҳибони воситай нақлиёти «Корти сабз» [Матн] / О.С. Муминзода // Паёми ДМТ. – 2018. – №2(17). – С. 241-249.

[3-М]. Муминзода, О.С. Рушди қонунгузории сӯғуртаи масъулияти граждании соҳибони воситай нақлиёт дар давраи Иттиҳоди Шуравӣ [Матн] / О.С. Муминзода // Қонунгузорӣ. – 2020. – №2(38). – С. 51-56.

[4-М]. Муминзода, О.С. Баъзе аз хусусиятҳои сӯғуртаи масъулияти соҳибони воситай нақлиёт дар Иттиҳоди Аврупо [Матн] / О.С. Муминзода // Қонунгузорӣ. – 2020. – №3(39). – С. 50-57.

[5-М]. Муминзода, О.С. Рушди қонунгузории сӯғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситай нақлиёт дар даврони Истиқлолият [Матн] / О.С. Муминзода // Ҳаёти ҳуқуқӣ. – 2021. – №1(33). – С. 139-152.

[6-М]. Муминзода, О.С. Қурбонов, Қ.Б. Мағҳум ва хусусиятҳои сӯғуртаи ҳатмии ҷавобгарии ҳуқуқи граждании соҳибони воситай нақлиёти автомобилий [Матн] / О.С. Муминзода, Қ.Б. Қурбонов // Қонунгузорӣ. - 2021. - №3(43). - С. 46-53.

2. Мақолаҳои илмие, ки дар дигар нашрияҳои илмӣ чоп шудаанд:

[7-М]. Муминзода, О.С. Такмили қонунгузории суғуртавӣ заманаи рушди соҳа [Матн] / О.С. Муминзода // Минбари хуқуқшинос. – 2017. – №19-22(73-7). – С. 15-16.

[8-М]. Муминзода, О.С. Рушди қонунгузории суғуртаи масъулияти гражданини соҳибони воситаи нақлиёт дар ҶТ [Матн] / О.С. Муминзода // Маводи конференсияи байналмилалии илмӣ-амалӣ дар мавзуи «Рушди қонунгузории соҳибкорӣ, тиҷоратӣ ва сайёҳӣ дар даврони Истиқлолияти давлатии ҶТ» (ш. Душанбе, 18.05.2018). – Душанбе, 2018. – С. 116-119.

[9-М]. Муминзода, О.С. Рушди қонунгузории суғуртаи масъулияти гражданини соҳибони воситаи нақлиёт дар давраи то Иттиҳоди Шуравӣ [Матн] / О.С. Муминзода // Маводҳои конференсияи байналмилалии илмӣ-назариявӣ дар мавзуи: «Конститутсияи ҶТ ва низоми хуқуқии миллӣ: заманаҳои рушд ва дурнамои илми хуқуқшиносӣ» баҳшида ба «25-солагии қабули Конститутсияи ҶТ» ва «70-солагии факултети хуқуқшиносии ДМТ». – Душанбе, 2019. – С. 404-409.

[10-М]. Муминзода, О.С. Ответственность сторон по договору обязательного страхования гражданской ответственности владельцев автотранспортных средств [Текст] / М.М. Сохизода, О.С. Муминзода // // Материалы Международной научно-практической конференции по науке, образованию, инновациям: актуальные вопросы и современные аспекты (Таллинн, Эстония, 16-18 декабря 2020 г.). – Таллинн, 2021. – С. 726-735.